

BƏHMƏN LAÇINSIZ

**BİGANƏLİK VƏ
UNUTQANLIĞIMIZIN ACI
HƏQİQƏTLƏRİ**

II KİTAB

«Nurlan»
Bakı – 2010

Redaktordan

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü Bəhmən Laçınsızın oxuculara təqdim etdiyi bu dördüncü tarixi kitab, onun 2008-ci ildə oxuculara təqdim olunan «Biganəlik və unutqanlılığımızın acı həqiqətləri» kitabının II hissəsidir. Müəllif son üç yüz ildə nankor ermənilərin azərbaycalılara və türk xalqına qarşı yürütdükləri torpaq iddialarını həyata keçirilməsi üçün əl atdıqları təxribatlardan, terror əməllərindən, İrəvan və Qarabağ torpaqlarının işğal olunmasından, bizlərin biganə və unutqanlığımızdan hər tərəfli bəhs etdiyi kitabın II hissəsini siz oxuculara məmnuniyyətlə təqdim edir.

Kitabda 20 il Azərbaycanın birinci «şəxsi» olan M.C.Bağirovun, 1937-38-ci illərdə 70 min Azərbaycanın ağıl, zəka sahiblərini, daşnaq erməni və şovinst rusların əli ilə güllələnməsi, yüzlərlə, minlərlə soydaşlarımızın, «xalq düşməni», «qolçomaq», «vətən xaini», «musavatçı» adları ilə damğalanaraq, Sibirin şaxtalı tayqa meşələrinə, Qazaxıstanın ilan mələyən qumlu səhralarına sürgün edilməsi, Stalinə yazdığı 29 səhifəlik bir qısa məktubla, Ermənistanda yaşayan 150 minə qədər azərbaycanlıların, Ermənistandan, Kür-Araz səhralarına deportasiya edilməsi barədə geniş məlumatlar verilmişdir.

Həmçinin nankor ermənilərin bizlərə və Türklərə qarşı torpaq iddiaları, soyqırımlar etmələri, Qarabağda gedən müharibədə, qəhrəmancasına həlak olan, oğlanlarımızın cəsur luqları xaçpərəst dünyasının qeyri səmimiliyi, haqqın, ədalətin cərəyanlı qəfəslərə salınması, Türkiyənin ermənilərlə sərhədləri açmaq istəməsi öz əksini tapmışdı.

Kitabda yeri gələndə arxiv sənətləri və faktlardan da istifadə edilməklə, kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Müəllifdən

Hörmətli oxucular, sizlərə təqdim olunan «Biganəlik və unutqanlılığımızın acı həqiqətləri kitabının I hissəsində qeyd olunan, biganəliyin məstedici sərsəm xülyalarından, unutqanlığın isə fəlakətlərə sürükləyən dəhşətli qə-rəmət yuxusundan ayıla bilmədiyimizin nəticəsində, 300 il ərzində başımıza gələn fəlakətlərin bir çoxları haqqında məlumat verilmişdir. Kitabın oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanması və oxucu marağının çoxluğunu nəzər alaraq, bu kitabın II hissəsini yazmalı oldum.

Kitabda 20 il Azərbaycanın birinci şəxsi olan M.C.Bağırovun iş prinsipləri və həmin dövrlərdə Azərbaycan xalqının, ağıl, zəka sahiblərini, bir sözlə adi kolxozçu və fəhlələrdən tutmuş ən yüksək vəzifə sahiblərinin başlarına gətirilən faciələr, həbslər, sürgünlər, 15 dəqiqəyə güllələnmə hökmü ilə «təltif» olunan günahsız insanların talelərindən bəhs olunur. 4 illik təhsili olan Bağırov 1933-cü ildən 1953-cü ilə kimi Az.K(b) P-nın birinci katibi işləyən dövrdə, (əsasən 1937-1938-ci illərdə) 70 min Azərbaycanın düşünən beyinlərini, ağıl, zəka sahiblərini daşnak ermənilərin, şovinst rusların əli ilə güllələtmə, sayı-hesabı məlum olmayan günahsız insanların, əsas da güllələnen şəxslərin ailələrini, dostları və qohumlarını, Slovski adalarına, Suzdala, Yaraslava, Sibirin tayqa meşələrinə və Qazaxstanın ilan mələyən səhralarına sürgün etdirmişdir. Azərbaycan xalqına qarşı edilən bu qəddarlıqları Mir Cəfərin, yəni Seyid Cəfərin göstərişləri və şəxsən iştirakı ilə həyata keçirilməsi məndə, Mir Cəfərə qarşı şübhələr yaratdı. Yəni, onun Azərbaycan xalqına qarşı etdiyi qəddarlıqları, əsl-i-kökü Seyid olan adam edə bilməzdi. Elə ona görə də Mir Cəfərin kökünü, əslini araşdırmağa başlayanda, məlum oldu ki, onun anasının adı Mariya,

arvadının adı Valentina, oğlunun adı isə Vladimirdi. Müsəlman aləmində o, şəxsə Seyid deyilir ki, onun yeddi arxa gönəni təmiz müsəlman, yaxud Türk olsun. Belə olan halda, 9 ay rus qadınının bətnində rus qanı ilə qidalana-raq dünyaya gələn, hələ gözləri açılmamış rus südü ilə mayalanan, onun verdiyi tərbiyə, yeni rus tərbiyəsi ilə boya-başa çatan, yəqin ki, anasının təkidi ilə sünət də olunmayan, rus qızı ilə ailə quran və ondan dünyaya gələn oğlunun adını Vladimir qoyan ailəyə Seyid ailəsi demək olarmı?...

Hörmətli oxuculr, məni Bağirov haqqında yazmağa məcbur edən, Teyyub Qurbanın Bağirov haqqında yazdığı, «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» adlı tərif kitabı oldu. O, kitabı oxuyandan sonra məndə belə bir fikir yaran- dı ki, Teyyub Qurban, kiril əlifbasından latın əlifbasına ke- çilməsindən istifadə edərək, kimlərinse göstəriş və ma- raqlarını nəzərə alaraq, qeyd olunan kitabda Bağirovu «mələk donunda» yeni nəsil oxucularına sırımaq istəmiş- di. Ona görə də bu kitabı yazdım ki, gənc nəsil Teyyub Qurbanın Bağirov haqqında yalanlar üzərində yazılan «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabını oxuyanda, orada yazılan təriflərə inanmasınlar. Çünki Bağirovun Azərbaycan xalqına etdiyi qəddarlığı, məhkəmə zamanı dediyi son sözündə özü boynuna alaraq demişdir: «Bu iş- də xalqın qarşısında günahlarım o qədər böyükdür ki, məni güllələmək azdır, məni şaqqılamaq, parça-parça eləmək lazımdır».

Ağıllı, mədəni, vicdanlı, vətəninə, xalqını sevən adamlar məhv edilməliydi. Bu Bağirovun iş prinsipi və tutduğu siyasi yolun ana xətti idi. Təkcə R.Axundov və H.Sultanovun yalandan, uydurma həbsi ilə əlaqədar 1700 nəfər adam, o cümlədən 20 xalq komissarı və müavini, 52 raykom katibi, 34 rayon icra komitəsinin sədri və 8 nəfər professor həbs olunmuşdu. Bu şəxslərin taleləri Sumbatovun, Yemlyanovun, Gerasimovun, Sinmanın, Şerin, Atakişiyevin,

Qriqoryanın, Markaryanın, Qalistyanın, Ohanesyanın, Avanesyanın və Oqanezyanların ixtiyarına verilmişdir. Onların yalançı qərarlarına əsasən, 15 dəqiqəyə günahsız insanlar Matulevic, Zoryanov və Ənnqurun bağlı kollegiya iclasında, vəkilsiz, şahidsiz güllələnməyə məhkum edildilər. Bağirovun cəza konveyrini fasiləsiz işlədən, Azərbaycan xalqını məhv edən dəstənin üzvləri qeyd olunanlardan ibarət idi...

O, zaman üçün Azərbaycanın qaymaqları olan 70 min nəfərin güllələnməsindən, yüzlərlə, minlərlə soydaşlarımız «Xalq düşməni», «Qolçomaq», «Vətən xaini», «Musavatçı» adları ilə damğalanaraq Sibirin şaxtalı meşələrinə, Qazaxıstanın ilan mələyən qumlu səhralarına sürülgün edilməsindən gözləri doymayan Bağirov, «Daşnak» partiyasının lideri Mikoyanın və Ermənistan KPMK-nın I katibi Q.S.Arutyunyanın xahişlərini yerinə yetirərək, Arutyunyanla birlikdə «Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların, Ermənistandan Azərbaycana köçürülməsi» haqqında 03.12.1947-ci il tarixdə Stalinə xahiş məktubu yazırlar. Həmin məktubla 150 min nəfər Azərbaycanlı, öz türk torpaqlarından, adını «könüllü» qoyaraq, məcburən, silah gücünə Ermənistandan, Azərbaycanın ilan mələyən Kür-Araz səhralarına deportasiya olundular. Onların yaşadıqları torpaqlar isə ermənilərə qaldı. Bağirov axşamlar həbsxanalara gedər və istədiyi dustaqları özü dindirər, dindirdiyi dustaqdan lazım olan ifadəni ala bilməyəndə, həmin dustağı öluncəyə qədər döyər və deyərdi, «deyə-sən səni yaxşı döyə bilməyiblər»... Onun NKVD-də olan 100-cü otağına çağırılan dustaq, əvvəl «əsədənini» oxuyandan sonra 100-cü otağa gedərdi. Çünki 100-cü otaqdan sağ-salamat qayıtmaq hər dustağa qismət olmazdı... O, zamanlar camaat arasında söz-söhbət gəzirdi ki, «işdən sonra camaat kinoya, teatrə gedəndə, Bağirov həbsxanaya dustaq döyməyə, dustaq güllələməyə gedirdi».

Biganəlik və unutqanlıq xəstəliyinə tutulmağımızın əsas səbəblərindən birincisi, vəzifəli şəxslərimizin rus, erməni qızları ilə ailə qurmalarıdır. Çünki «ailə eyni xalqa, eyni dinə və eyni dilə mənsub olan iki müxtəlif fərdlərin istək və sevgiləri nəticəsində yaranan, təməli namusla qoyularaq, qeyrətlə qorunan bir dövlətdi.» Bu dövlətin başçıları kişilər olsa da, sözü keçən, söz sahibləri isə əksər hallarda qadınlar olur. Qadınlarda şeytan cilidinə girmək, mələk donunda görsənmək qabiliyyətləri çox güclüdür. Bir nəfərdən soruşurlar, haralısan? Deyir - «hələ evlənməmişəm». Yaxud atalar məsəlində deyildiyi kimi «Arvad haralı, kişisi də oralıdır». Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, qadın istəsə, qarşısına məqsəd qoysa, hər bir kişini, öz yolundan çıxarmağa və istədiyinə nail olmağa qadirdir. Belə olmasaydı, yəni, Bağırov rusla evlənməsəydi, bəlkə də 20 il birinci katib işləyə bilməzdi. Vəzifəsindən istifadə edərək xaçpərəstlərin göstərişi ilə Azərbaycan xalqına qarşı bu qədər qəddar olmazdı. Minlərlə insanları şərlər, böhtanlarla məhv etməzdi...

Bu kitabda həmçinin, nankor ermənilərin bizlərə və Türklərə qarşı torpaq iddiaları, bizləri qətillərə məruz qoyaraq, elimizdən, obamızdan deportasiya edərək ata-baba torpaqlarımıza sahib olmalarından, Türkiyədən «soyqırım» iddia etmək, təzminat almaq iddiasında olmalara və bizlərin ata-baba torpaqlarını-İrəvan və Qarabağı işğal edərək 20 ildən artıq müddətdir ki, işğal altında saxlamasından da bəhs olunur.

Həmçinin Dağlıq Qarabağ, Laçın, Kəlbəcər və бүтöv Qarabağda gedən müharibədə qəhrəmanlıq göstərən, torpaq uğrunda şəhid olanlar və biz unutqan xalq kimi onları unutduğumuzdan, Xocalı soyqırımında qəhrəmanlıq göstərən və sona qədər Xocalı uğrunda vuruşaraq qəhrəmanlıqla şəhid olan milli qəhrəmanlar haqqında da məlumat ala biləcəksiniz.

Haqqın, ədalətin cərəyanlı qəfəslərə salınmasından, məmur özbaşınalığından, rüşvətin, korrupsiyanın, yerlibazlığın, dövlət əmlakının dağıdılmasından, insan hüquqlarının pozulmasından, bisavad, mənlisiz və başqa millətlərlə ailə quranların, anası erməni, rus və başqa millətdən olanların yüksək vəzifələri işğal etməsindən və nələr... nələrdən xəbər tutacaqsınız...

Türk xalqına-ermənilərlə sərhədləri açmamaq, onlarla heç bir əlaqəyə girməmək və ermənilərlə sərhəddi açmaqdan, biz Azəri türklərinə atəş açılsaydı daha yaxşı olmazdı?... deyərək etdiyim müraciətlə də tanış olacaqsınız...

Hörmətli oxucular, bu kitabı oxumağı sizlərə məsləhət bilirəm. Oxuyun elə bilirəm peşman olmazsınız... Heç olmasa bu kitabı oxuyan hər bir kəs, kitabda qeyd olunanlardan ibrət dərsi alacaq və bundan sonra xalqını, torpağını ürəkdən daha çox sevecək, yumruq kimi birləşərək, işğalda olan torpaqlarımızın azad olması üçün bir nəfər kimi ayağa qalxacaq, mütləq işğalda olan torpaqlarımızı azad edəcəklər...

БАҒЫРОВ МИР ЧӘФӘР АББАСОҒЛУ

ШӘХСИ ИШ

БАШ ДӨВЛӘТ ТӘҢЛҮКӘСИЗЛИК ИДАРӘСИНИҢ ХҮСУСИ ЕҢТИЈАТ УЧОТУНДА ГЕЈДИЈАТДА ОЛАН ДАХИЛИ ИШЛӘР ХАЛГ КОМИССАРЛЫҒЫ ИДАРӘСИНИҢ МҮДИРИ ВӘЗИФӘСИНДӘ ЧАЛЫШАН ЈОЛ. БАҒЫРОВ МИР ЧӘФӘР БА Р Ә Д Ә:

А Р А Ј Ы Ш

(тәртиб олунуб 28. III. 37.)

АНАДАН ОЛДУҒУ ИЛ, ЈЕР — 1895, *Бакы губернијасы, Губа ш.*;
МИЛЛИЈӘТИ — *Түрк*;

ИЧТИМАИ ВӘЗИЈӘТИ — *гуллуғчу, — јохсул кәндли*;
ҮК(б)П ҮЗВҮ — 1917-*чи илдән*;

ТӘҢСИЛИ — *орта, (ибтидаи)*;

АНА ДИЛИ — *Түрк*;

ҤАНСЫ ДИЛЛӘРИ БИЛИР — *түрк, рус, ләзки*.

Габаглар ҮК(б)П-да олуб-олмамасы, дикәр партијаларын үзвү олуб-олмамасы, мұхалифәтдә иштирак едиб-етмәмәси, әввәлки һөкүмәтин ордусунда хидмәт едиб-етмәмәси барәдә сорғуја «јох» чавабы верилмишдир.

«Партија чәзасы вармы» суалына — «1929-чу илдә ҮК(б)П МК-нын хәбәрдарлығы» чавабы вар.

ШӘХСИ ВӘ ХИДМӘТИ ТӘРЧҮМЕJI-ҺАЛ

1915—1917-чи илләр арасында кәнд мұәллими ишләјиб. Феврал ингилабынын әввәлиндән бир сыра рәһбәр вәзифәләрдә чалышыб. 1918-чи илдән 1921-чи иләдәк әввәлчә Гызыл Ордуда мұхтәлиф сијаси рәһбәр вәзифәләрдә: полк командири, Азәрбајчан дивизијасынын һәрби комиссары, Русија һәрби даирәси Гафгаз корпусунун тә'лиматчысы, Азәрбајчан дивизијасы ингилаб трибунасынын вә сәјјар сессиясынын сәдри кими вәзифәләрдә чалышыб.

1921-чи илдән 30-чу иләдәк Халг Дахили Ишләр Комиссарлығы Баш Сијаси идарәси органларында чалышыб: Азәрбајчан Баш Сијаси Идарәсиндә сәдр, 1927-чи илдән 30-чу иләдәк исә орада коллекијанын сәдри, ејни заманда Загафгазија су тәһнизаты идарәсинин рәиси вәзифәсиндә чалышыб. 1930-чу илдә коллекија сәдрлијиндән азад олунуб вә бүтүнлүклә Загафгазија су тәһнизаты ишинә кечиб. Сонра партија ишинә кечирилиб. Һазырда АҚ(б)П МК-нын катибидир. Һәрби хидмәтләринә көрә бир сыра мұкафатлара, Әмәк ордени, Һырмызы Бајраг ордени вә с. лајиг көрүлүб.

Тәһсили — Губа шәһәриндә 4 синиф, Петровск шәһәриндә 2 иллик педагожи курс битириб.

Аилә вәзијәти:

Арвады — *ЈЕВКЕНИЈА*, 20 јашында;

анасы — *МАРИЈА*, 52 јашында;

бачысы гызы — *СӘКИНӘ*, 14 јашында;

оғлу — *ВЛАДИМИР*, 10 јашында.

МӘХФИ

0043 №-ли чинајәт иши үзрә

1. БАҒЫРОВ МИР ЧӘФӘР АББАСОВИЧИН,
2. АТАКИШИЈЕВ АҒА СӘЛИМ ИБРАҺИМ ОҒЛУНУН,
3. МАРКАРЈАН РУБЕН АМБАРСУМОВИЧИН,
4. ГРИГОРЈАН ХОРЕН ИВАНОВИЧИН,

5. БОРШЕВ ТИМОФЕЈ МИХАЙЛОВИЧИН,
6. ЖЕМЕЛЈАНОВ СТЕПАН ФЛОДОРОВИЧИН

РСФСР ЧМ-нин 58—1 (6); 58—8; 58—II маддалэри илэ мүгэссир
билимэлэри барэда

И Т Т И Њ А М

1953-чү илин ијунунда Л. П. Беријанын хари-
чи капиталын менафеји наминэ совет дәвләтини сар-
сытмаг, һакимијјәти әлә алмаг, совет фәһлә-кәндли
гурулушуну дағытмаг, буржуа һакимијјәтини бәрпа ет-
мәк мәгсәдилә ССРИ һөкүмәтини вә Сов. ИҚП-ни Да-
хили Ишләр Назирлијиндән асылы вәзијјәтә салмаг
чәһдләри дәвләт, партија әлејһинә чинајәткар фәалијјәт
кимин МК тәрәфиндән ифша едилмишдир.

ССРИ Али Советинин 1953-чү ил 8 август тарихли
гәрарына мұвафиг олараг Беријанын вә онун әлалтыла-
рынын иши бахылмаг үчүн ССРИ Али Мәһкәмәсинә
көндәрилмишди.

1953-чү ил декабрын 23-дә ССРИ Али Мәһкәмәси
Вәтәнә хәјанәт вә диқәр ағыр дәвләт чинајәтләри тө-
рәтдикләринә кәрә Берија вә онун јаратдығы хәјанәт-
кар группун диқәр фәал үзвләри: Меркулов, Деканозов,
Б. Кобулов, Гоглидзе, Мешиқ, Влодзимирски ән бөјүк
чәзаја — күлләләнмәјә мәһкум едилдиләр.

Берија вә онун јахын әлалтыларынын ифшасы илә
әлағәдар олараг суи-гәсдчи группун башчыларынын Бе-
ријанын диқәр һәммәсләкләри илә әлағәләри арашды-
рылмаға башлады. Мәлүм олду ки, халг дүшмәни Бе-
ријанын ән јахын вә актив мәсләк досту узун илләрдән
бәри чинајәткар фәалијјәтдә онунла сых телләрлә бағ-
лы олан, бу иш үзрә мүгәссир һесаб едилән М. Ч. Бағы-
ров олмушдур.

Көстәриләнләрә әсасән М. Ч. Бағыров һәбс олун-
мушдур.

М. Ч. Бағыровун иши үзрә истинтагда мәлүм ол-
мушдур ки, 1921-чи илдән — Бағыров Бакы шәһәриндә
Азәрбајҗан Фөвгәл'адә Комитәсинин сәдри олан вахтдан
е'тибарән Беријанын мүсават әкскашфијјаты илә бағлы
чинајәткар фәалијјәтиндән там хәбәрдар имиш вә чина-
јәткар кечмишини өрт-басдыр етмәкдә она јахындан
көмәклик көстәримиш. Бағыров билирди ки, Берија

мүсават әксәшфијјатына коммунист партијасы вә ја дикәр ингилаби тәшкилатлар тәрәфиндән көндәрилмә-јиб, инкилис кәшфијјатынын нәзарәти алтында фәалиј-јет көстәрән мүсават әксәшфијјат хидмәтинә өз хошу илә дахил олуб вә ингилаби фәһлә һәрәкатына гаршы фәал мүбаризә апарыб. Бағыров бүтүн бунлары билә-билә, Беријаны ифша едәчәк адамларын арадан көтү-рүлмәсиндә, сәнәдләрин оғурланыб мәһв едилмәсиндә, Беријаја өтүрүлмәсиндә фәал иштирак едәрәк Берија-нын мәс'улијјәтдән кәнар олмасына көмәклик көстәр-мишдир.

Берија да өз нөвбәсиндә вәтәндаш мүһарибәси ил-ләриндә бандитизмлә мәшғул олан Бағыровун чинајәт-кар кечмишини өрт-басдыр етмиш вә ону ифша едә би-ләчәк адамларын арадан көтүрүлмәсиндә, мәһв едил-мәсиндә јардымчы олмушдур.

Өз араларында гаршылыглы шәкилдә бу чүр сых чинајәткар телләрлә бағланан Бағыров вә Берија бир-бирини тәкчә ифша олунмаг тәһлүкәсиндән горумурду-лар, һәм дә бүтүн чинајәт фәалијјәтләри дөврүндә, та Берија һәбс олунана гәдәр бир-биринин мүхтәлиф мәс'-ул вәзифәләрә тә'јин олунмалары үчүн чанфәшанлыг көстәрирди.

Узун илләр боју Берија, Бағыров вә онларын әлал-тылары өз дүшмәнчилик вә хәјанәткарлыг фәалијјәт-ләрини мәһарәтлә пәрдәләмиш, кизләтмиш, бу јолда террорчулуг фәалијјәтиндән дә чәкинмәмиш, ифша олуначагларындан хофланараг мүхтәлиф шәхсләрин гәтлинә фәрман вермишләр.

Берија вә Бағыровун Загафгазијада совет һакимиј-јәтинин тәшәккүлү дөврүндә вә вәтәндаш мүһарибәси илләриндәки чинајәткар фәалијјәтиндән хәбәрдар олан шәхсләрин хүсусилә тәһлүкәли олдуғуну нәзәрә алараг, бир сыра коммунистләр хәјанәткар групун үзвләри тә-рәфиндән мәһв едилди.

Совет халгынын гаты дүшмәни, Вәтән хаини, хари-чи кәшфијјатлара сатылмыш Берија өз чинајәткар фәалијјәтиндә әсас метод кими һакимијјәтә вә Совет дөвләтинә гаршы дүшмәнчилик нијјәтләринә чатмасы јолунда она манеә олан намуслу партија вә совет иш-чиләринә гаршы бөһтандан, интрига вә мүхтәлиф тәх-рибатлардан истифадә едирди. Өз хәјанәткар нијјәтлә-ринин һәјата кечирилмәсиндә, Берија вә онун әлалты-

лары дәүләт тәһлүкәсизлик органларындакы мәс'ул вәзифәләриндән истифадә етмишләр.

Күнаһсыз адамларын истинтаг ишинин сахталашдырылмасы, онлара гаршы јаланчы әксингилаби фәәлијјәт иттиһамы верилмәси јолу илә Беријанын суи-гәсдчи группу Загафгазијанын бир чох партија вә совет ишчиләри, Загафгазија республикаларынын мәдәнијјәт хадимләри вә зијалы нүмајәндәләринин террорчулугла мәһв едилмәсинә сәбәб олмушдур.

Берија вә онун әлалтылары горху, хоф јаратмаг, намуслу совет адамлары арасында шүбһә, инамсызлыг тохуму сәпмәк, милли дүшмәнчилик төрәтмәк, онлары ифша едә биләчәк адамлары арадан көтүрмәк јолу илә чинајәтләрин мәс'улијјәтиндән узаглашмаға чалышырдылар.

Бағыровун вә чинајәткар фәәлијјәтдә онун ән јахын мәсләкдашлары олан Сумбатов — Топуридзә, Атакишијев, Маркарјан, Григорјан, Боршев, Јемелјановун иши үзрә истинтаг мүәјјәнләшдириб ки, онлар да өз чинајәткар фәәлијјәтләрини Беријанын јаратдығы суи-гәсдчи групп үчүн характерик олан методларла һәјата кечирибләр.

Күнаһсыз адамлара гаршы террорчулуг фәәлијјәтини билаваситә һәјата кечирмәк үчүн Күрчүстанда Берија, Азәрбајчанда исә Бағыров габагкы чинајәтләри Бағыров тәрәфиндән өрт-басдыр едилән, онун тапшырығы илә Совет һөкүмәтинә гаршы истәнилән чинајәти төрәтмәјә һазыр олан шәхсләри ХДИК—ДИН—ДТН* органларына гәбул етмишди.

Коммунист партијасына вә Совет һөкүмәтинә садиг, намуслу кадрлара диван тутмағы гаршысына мәгсәд гојмуш Бағыров вә онун әлалтылары күнаһсыз адамларын истинтаг ишини сахталашдырырдылар. Бағыров намуслу адамларын күтләви шәкилдә һәбс едилмәси барәдә сәрәнчәм верирди, бундан сонра һәбсдә оланлара гаршы зор ишләдилир, онлар вәһшичәсинә дөјүлүр, бу јолла да ишкәнчәјә дөзмәјән адамлар фактики олараг һеч вахт мәшғул олмадыглары әксингилаби фәәлијјәтдә

*Г е ј д: Халг дахили ишләр комиссарлығы — Х Д И К; Фәвгәл'адә комиссарлығы—ФК; Баш Сијасәт Идарә—БСИ; Дахили ишләр назирлији—Д И Н вә о вахтлар адландырылдығы кими Дәүләт тәһлүкәсизлик назирлији — Д Т Н јалныз гысалдымыш шәкилдә вериләчәк.

күнаһкар олдуғларыны бојунларына алып, һәлә дикәр күнаһсыз адамларын да үзүнә дурурдулар.

Бу јолла Бағыров вә онун әлалтылары өз хәјанәткар әксингилаби фәалијјәтләрини өрт-басдыр етмәк мәгсәдилә Азәрбајчанын мүхтәлиф рајонларынын колхозчуларыны, нефт буруғларында, Хәзәр кәмичилијиндә чалышан фәаллары, Азәрбајчанын елм, инчәсәнәт вә мәдәнијјәт хадимләрини әксингилаби фәалијјәтдә күнаһландырмағ мәгсәдилә һәммин күнаһсыз адамлара гаршы сахталашдырылмыш чинајәт иши галдырырдылар.

Бағыров вә әлалтылары күнаһсыз адамлары куја ки, Беријаја, Бағырова, Сумбатов — Топуридзедә вә б. гаршы террорчулуг актлары һазырланмасы барәдә јалан ифадәләр вермәјә мәчбур едирдиләр.

Бағыров вә онун ән јахын мәсләкдашлары — кечмиш меншевик Сумбатов — Топуридзедә, еләчә дә бу иш үзрә мүғәсир һесаб едилән Атакишијев, Маркарјан, Григорјан, Боршев вә Јемелјанов јүзләрлә, минләрлә намуслу адама амансыз диван тутулмасына сәбәб олмушлар.

Бу јолла әксингилаби фәалијјәтдә күнаһландырылан, сонра исә гәтлә јетириләнләр арасында Азәрбајчанын кечмиш МК катибләри Руһулла Ахундов, Әлиһејдәр Гајрајев, ЗСФСР ХКС-нын кечмиш сәдри Гәзәнфәр Мусабәјов, сәдр мүавини Мирзә Давуд Һүсәјнов, Азәрбајчанын әкинчилик үзрә кечмиш халғ комиссары Һејдәр Вәзиров, Азәрбајчан халғ комиссарлары советинин кечмиш сәдри Дадаш Бүнјадзадә, Азәрбајчан МИК сәдри Султан Мәчид Әфәндијев, Азәрбајчан ХКС сәдри Һүсәјн Рәһманов, Азәрбајчан коммунал тәсәррүфат үзрә халғ комиссары Һәмид Султанов, Азәрбајчан ХКС сәдр мүавини Хәлилов, Азәрбајчан Халғ Маариф комиссары Чуварлински, Азәрнефтин кечмиш рәиси, һәбсә алынған заман Баш Нефт трестинин рәиси Баринов, Хәзәр кәмичилији идарәси сијаси шәбәсинин рәиси Һәсән Рәһманов, Азәрбајчан Фөвгәл'адә Комиссарлығынын кечмиш сәдри Баба Әлијев вә башгалары да вар иди.

1937-1938-Cİ İLLƏRİN GÜNAHSIZ QURBANLARI

«Hal-hazırın kökü keçmişdədir və keçmiş gələcəyin iynəsidir». (N.Nərimanov).

«İtirə-itirə gedən adam sonda lüt qaldığı kimi, itirə-itirə gedən xalq da torpaqsız, vətənsiz qalmağa məhkumdur.» (müəllif).

Adətən ümumdünya tarixinin əlamətdar keçid dövrlərində hər bir inkişaf etmiş mədəni xalq öz tarixi keçmişinə yenidən nəzər yetirir, hadisələri

saf-çürük etməyə, keçmiş hadisələrdən nəticə çıxararaq gələcək inkişaf yolunu müəyyənləşdirməyə səy göstərir, keçmişin səflərinin yeni tarixdə təkrar edilməməsinə imkan verməməyə çalışılır. Belə demək yerinə düşər ki, tarix sorğusuala tutularaq, imtahana çəkilir. Xalqı yaşadan, onun güc və qüdrətini, maddi və mənəvi varlığını müdafiə edərək saxlayan və daima inkişaf etdirən – torpağını, dilini, dinini, əlifbasını və birliyini mühafizə etməyə kömək edəcək nə varsa, hamısı bir daha yurddaşların, yeni nəslin qarşısında sərgilənir. Bu zaman hər bir millət, hər bir xalq çalışır ki, keçmişdən odsuz külü, tüstüsüz hissi, torpaqsız mülkü deyil, namus-qeyrət qığılıcımı, el-oba təəssübü, elpərəstlik ruhu, cəsərət və torpağı sevmək, onu qorumaq, uğrunda ölmək hissi yaşadan, işığı, şəffav odu, alovu, anamızın anası olan torpağı götürsünlər.

Gəlin görək qeyd olunanlarla bizlər istəyir keçmişdə, istəyirsə də hal-hazırda riayət etmişikmi. Elə bilirəm riayət etmiş olsaydıq təkcə 1988-ci ildən 1992-ci ilə olan dövr ərzində, «torpaqdan pay olmaz»deyə-deyə mənfur ermənilərə,

İrəvan xanlığının 12 bölgəsinin 9800 km², Qarabağın 8918 km² və Dağlıq Qarabağın 4400 km² cənnət torpaqlarını «pay» verməzdik. Qeyd olunan torpaqlarda bizlərin ocağını söndürüb, külünü göyə sovurublar. Yanmayan ocaqda isə nə tüstü olar, nə də his. «Pay» verilən torpaqlar, onun üstündəki evlərdə bizim deyil. Deməli bizlər 23118 km² namus-qeyrət qılgıcımını, el-oba təəssübünü, elpərəstlik ruhunu, cəsarət hissi və torpağı sevmək, onun uğrunda ölmək hissini yaşadan, işığı, şəffav odu, alovu, anamızın anası torpağı götürə bilmədik və onu yeni nəslə çatdırmaqda üzümüz qara, başımız aşağı qalmaqdadır. Çünki bizlər biganə və unutqan xalqıq. Özümüzü sevən, qayğısına qalan, büdrüyənin qolundan tutan, düzgün yol göstərən deyilik. Bunların günahkarı isə zaman-zaman xalqımıza rəhbərlik edən, vəzifə, kürsü ölüsü, pul, var düşkünü, özündən ağıllı, cəsarətli, qeyrətli, namuslu və düzgün adamların irəli getməsinə imkan verməyən, başqa millətlərlə (əsas kişilərimiz) ailə qurmaqla xalqın təmizliyinə xəyanət edən, öz xalqından çox başqalarına inanan adamlardı.

Bu kitabda, mənim 2008-ci ildə işıq üzü görən «Biganəlik və unutqanlılığımızın acı həqiqətləri» kitabımın II hissəsini oxuculara təqdim edirəm. Elə bilirəm ki, bu kitabdakı hadisələri oxuyan oxucular, bizim bir daha unutqan və biganə olduyğumuzun şahidi olacaqlar. Ancaq mən bunu istəməzdim...

Bağırovun Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin I katibi işlədiyi dövr ərzində cəmiyyəti idarə edən fikir, düşüncə, zəka, qabiliyyət deyil, demokol qılıncı kimi insanların başı üstündə asılıb duran Bağırov vahiməsi, onun həbsləri, sürgünləri, qətiləri və Bağırov hədəsi idi. Üstəlik bu vahimənin, bu hədələrin özünün də təbiətində başqa daha qorxulu və daha sirli-sehirli bir cazibə qüvvəsi vardı ki, Bağırovun ömr və göstərişləri ilə həbs olunaraq güllələn-mə maddəsilə son günlərini yaşayan günahsız insanlar ona xilaskar, xalqını sevən bir «şəxsiyyət» kimi inanaraq,

özlərini ölümün ağuşuna atırdılar. Bağirov hamını və hər bir işi öz iradəsinə tabe etmişdir desək daha yumşaq olardı. Qul etmişdir desək daha düzgün olardı. Milyonlarla adam onun fikirlərinə, ədalət və müdriklik qiyafəsinə girmiş ədalətsiz göstərişlərinə, yalan və haqsızlıqlarına çox böyük məmnuniyyətlə itaət etməyə hazır idilər.

Bağirov dövründən başlayıb ta son vaxtlaradək itaət bizim «ali məqsədimizə», «idealımıza» çevrilib, fikir əvəzinə itaət, fəaliyyət əvəzinə yenə də itaət etməklə, şəxsiyyət və ləyaqətimizi, insani keyfiyyətlərimizi qoruyub saxlaya bilməyərək onu ayaqlar altına atmışıq.

Düzgün, təmiz, əqidəli şəxsiyyətlərə, onların düzgün qəbul etdiyi qərarlara itaət etmək hamının borcudur. Bu qeyd etdiklərimizi Bağirova aid etsək yanılmış olarıq. Bağirov rejimi ərəfəsində təcavüz və zorakılıq, fikir və düşüncə üzərində qələbə çalıb, bizlər isə onun müqabilində ona əllərimizin içəriləri suluqlayana kimi əl çalmışıq. Ən qəddar, ən vəhşi barbar əxlaqını xatırladan Bağirov istibdadının tünd qara kölgəsi hələ də Azərbaycan səmasından çəkilməyib. Ona görə də indinin özündə də Bağirovun etdiyi zülmələr, qəddarlıqlar haqqında danışanda, «bəs deyilmi Bağirovun kölgəsini qılınclayırsınız» deyən tək-tək Bağirovçular tapılır. Həmin adamlara demək istəyirəm ki, xeyir bəs deyil, onun vəhşətli tünd qara kölgəsi hər zaman qılınclanmalı, Azərbaycan səması o, qara kölgələrdən təmizlənməlidir. Yoxsa yenə öz taleyimizin sükanını başqa bir Bağirovun əlinə verə bilərik. Biz bilməliyik ki, itaət zəncirini ancaq ağıl, zəka, təmkin və düzlük alovu ilə əritmək olar. Heçdə əbəs deyil ki, Bağirov bunları bildiyi üçün özünün zorakılıq diktaturasını bərqərar edərək, birinci fikir və zəka ulduzlarının parıltısını söndürmüşdür. O, ən parlaq və mətin fikirliləri öz məkirli ovsununda hər cürə rəngə boyuya bilirdi. Bu rənglərin ən qorxulusu «siyasi rəng» idi. Sibirin qarlı, şaxtalı, Qazaxıstanın ilan

mələyən səhraları, bir sözlə ölkənin qaranlıq zindanları bu rəngə boyanmışdı.

«Siyasi rəngə» boyanmış zindanları doldurmaq üçün yuxarıdan göstəriş alan kimi Bağirov, birinci növbədə azərbaycanın ağıl, zəka sahiblərini «xalq düşməni», «vətən xaini», «qolçomaq» adları ilə damğalayaraq qeyd olunan zindanlara sürgün etdirməyə başladı. 1937-1938-ci illər ərzində gözünü qan örtmüş insan qəssabı, milliyyətinə şübhə etdiyim, 9 ay rus millətindən olan qadının bətnində, rus qanı ilə qidalanaraq dünyaya gələn və yeni «seyid» nəslinin banisi Mir Cəfər adının daşıyıcısı Bağirovun göstərişi və şəxsən iş-tirakı ilə 70 min azərbaycanın düşünən beyinlərini, ağıl, zəka sahiblərini, daşnak ermənilərin, şovinist rusların və başqa xaçpərəstlərin əliylə güllələtməmişdi. O, günlərin canlı şahidləri bu gün də Bağirovun o zamanlar həyata keçirdiyi qeyri-qanuni həbsləri və həbs olunanların başlarına gətirilən işgəncələri həyəcənsiz xatırlaya bilmir. Çünki o dövrdəki yuxusuz gecələr, yuxusuzluqdan solğun sifətlər, cansız kölgəyə bənzəyən hərəkətlər, xısın-xısın pıçıltılar, səhər tezdən isə qonşular bir-birinə, - «bu gecə filankəsi apardılar», «bu səhər tezdən üzbəüz qonşunu da apardılar.» Hər gecə neçə-neçə insanlar həbs edilərək aparılsa da, elə bil heç kəsi həbs edərək «qara maşın»larda, qolları bağlı, səssiz-küysüz aparmırdılar. Çünki Bağirov rejiminin vahiməsi insanlarda elə qorxu yaratmışdı ki, əzizi aparılan evlərdən fəryad qopmurdu, aparılanların dalınca saç yolan, üzünü cıran, ağlayan, heç yanıqlı ah çəkən də yox idi. Kimin hünəri var idi ki, «ellər atasına» xəyanət edən, «xalq düşməninin» arxasınca ağlaşın, göz yaşı töksün, yaxud etiraz etsin, hətda o zaman həbs olunanlardan Cavidin, Müşviqin, Əhməd Cavadın və başqa adlı-sanlı ziyalıların adını çəkməzdilər. Onların kitablarını saxlayan, oxuyan adamlar dərhal həbs olunar və həmin kitablar yandırılırdı.

Hamı Novruz bayramını gizli keçirərdi. Səməni göyərtmək, şəkərbura, paxlava bişirmək, qovurqa qovurmaq hamısı xəlvəti yerlərdə hazırlanardı. Elə bil Novruz bayramı da «xalq düşməni» idi. Dini kitablar, ərəb əlifbası ilə yazılan kitablarda «xalq düşməni» elan edilərək kütləvi halda yandırıldı. İnsanların canına elə bir qorxu çökmüşdü ki, ərəb əlifbası ilə yazılan kitablara tərəf baxmağa qorxurdular.

Beləliklə, o, zamankı gəncliyin qəlbinə qorxu dəhşəti ilə yanaşı, öz keçmişinə, öz tarixinə, öz ideya sərvətinə, baba və ataların min illər boyu yaratdığı mənəvi xəzinəyə qarşı nifrət hissi həkk olundu. Ancaq o illərin acıları, zülm və əzabları unudulası deyil, qaysaq bağlamış elə yara imiş ki, azacıq qopan kimi göynəyir və haradasa haqsızlıq qurbanlarının adı çəkiləndə, bu anda 1937-1938-ci illərin qurbanları yada düşür. Bu qurbanların sayı isə yüzlərlə, minlərlədir... Bu qurbanlara bais olan isə Bağirov və onun vəhşi cəza dəstələri olmuşdur. Gəlin görək bu vəhşi dəstənin başçısı Mir Cəfər Bağirov kimdi?

Bağirov Mircəfər Abbas oğlu 1896-cı ildə Azərbaycan SSR-nin Quba şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini dini təhsil olmaqla ev şəraitində, 13 yaşından sonra isə ikisinfli kənd məktəbinə, 1913-cü ildə Mahaç – Qala şəhərində ikilik pedoqoji kursa göndərilib. 1915-ci ildən başlayaraq əvvəlcə Xudatda, sonra isə Nəcəf kənddə müəllim işləyib. Bağirov əksinqilabi fəaliyyətə 1917-ci il fevral inqilabından sonra Qubada yaşadığı illərdə başlamış və cinayətlərini ört – bastır etməyə çalışaraq özünü 1917-ci ilin martından partiyanın üzvü, Qubada Sovet hakimiyyəti qurulmasında fəal iştirakçı, 1917-1921-ci illərdə əksinqilaba qarşı fəal mübariz kimi qələmə vermişdi. Lakin faktlar təsdiq olunmamış, məlum olmuşdu ki, Bağirov 1917-ci ildə partiyanın üzvü olmamışdır. Onun anket tərcümehainda və digər sənətlərində partiya sıralarına daxil olmaq üçün ona zəmanət verənlər kimi göstərilən şəxslər: N.A.Abramov, A.A.İnozeitseva,

B.S.Narçemaşvili bildiriblər ki, Bağirov 1917-ci ildə partiyanın üzvü olmayıb və biz də ona zəmanət verməmişik. 6№ li xüsusi şöbənin kommunist özəyinin və 1-ci atıcı diviziyanın inqilabı tirbunalının ümumi yığıncağının 1921- ci il 16 noyabr tarixli pratakolunda Bağirovun dilindən yazılıb ki, o, partiyaya Bakı şəhərində 1918- ci ilin iyun ayında daxil olub. Digər sənətlərin hamısında isə partiyaya daxil olma tarixi 1917-ci ilin martında, yeri isə Quba şəhəri göstərilir. Bu məsələ ilə bağlı müstəntiqin sorğusuna Bağirov bir-birilə düz gəlməyən dolaşiq bir ifadə verərək bildirir ki, heç özümdə bilmirəm, necə olub ki, mən sənətlərdə 1917- ci ildən partiyanın üzvü kimi qeyd olunmuşam. Bağirov qeyd edirdi ki, 1917-ci ilin payızından 1918- ci ilə qədər Qubanın ordu komissarı, görkəmli müsavətçi, polis rəisi, iri mülkadar, kapitan Zizinski və digər Qubalı irticaçılara qarşı fəal mübarizə aparıb. Deyilənlərin yalan olduğu bir daha təsdiqini tapdı. Belə ki, o, nəinki Zizinskiyə və digər irticaçılara qarşı mübarizə aparıb, əksinə Zizinskinin tabeliyində onun köməkçisi olub. Sonralar isə o, özü Zizinskiyə havadarlıq edərək onu üzə çıxarmışdı. Sübuta yetirilmişdir ki, Bağirov 1917- ci ildə Qubada müəllim işləyərkən Yəhudi qəsəbəsinin milis rəisi vəzifəsinə təyinat alır, sonra isə qəza komissarı Əlibəy Ziznskinin köməkçisi vəzifəsinə təyin olunur. Onlar birləşərək milli ədavət törətmək 1917-ci ildə milli qırğın cəhdləri, Azərbaycanlı kəndlərinin dağıdılması və başqa cinayətlər törətməklə məşğul olmuşlar.

Bağirovun tərcümeyi-halında onun 1917-ci ildən başlayaraq inqilabi hərəkətdə fəal iştirak etdiyi göstərilərsə də, faktlar bunu təkzib edir. Sonralar Bağirov özü haqqında olan sənədlərin bir hissəsini məhv etmiş, bir hissəsini isə saxtalaşdırmışdır. Tarixi faktlar göstərir ki, 1917-1920-ci illərdə L.P Beriyanın sərgüzəştləri Bakı ilə bağlı olub. Belə ki, 1919-cu ildə Beriya Azərbaycanda əks kəşfiyyat idarəsində xidmət edib. Əslində o, böyük hörmət sahibi olan Mirzə Ba-

la ilə bir yerdə oxuduğuna görə, onun köməkliyi ilə işə götürülmüşdür. Həmin dövrdə Berya milli hökumətə qarşı 3 dövlətə - İngiltərə, Almaniya və Sovet Rusiyasına cəsusluq edirdi. Digər bir fakt isə Beriyanın 1920-ci ildə Kutaisidə sovet cəsusu kimi həbs edildiyi və Tiflisdə sovet səlahiyyətli orqanlarının 9 iyulda onun azad edilməsi barədə xahişi təsdiq edilir.

Azad olunduqdan sonra sovet orqanlarını da aldatdığı üçün S.Kirov Bakıya XI Qırmızı Ordunun ştabına bu məzmununda teleqram vurur ki, «Tiflisdən xəyanətkar Lavrenti Beriya qaçmışdır. Təcili həbs edin, Kirov.» Beriya Azərbaycan fəvqəladə idarəsi tərəfindən həbs edilir. Bu dövrdə Azərbaycan fəvqəladə idarəsində rəhbər işə keçən Mir Cəfər Bağirov Beriyanı həbsdən azad edib, onu idarənin təsərrüfat müdiri, sonra gizli siyasi şöbənin rəisi, daha sonra isə Azərbaycan Siyasi İdarəsi rəisinin müavini vəzifəsinə qoyur. Sonra bu sənədlər Beriya tərəfindən məhv edildi. 1938-ci ildə XDİ komissarı təyin ediləndən sonra o, müavini Merkulova göstəriş vermişdir ki, Bakı zirzəmilərindən birində yerləşən müsavət hökumətinin arxivində olan o, sənədləri Moskvaya gətirsin. Həmin arxivin Moskvaya gətirilməsində Bağirov kömək etmiş və həmin sənədlər Beriya həbs olunana qədər onun kabinetindəki seyfə saxlanmışdır. Bağirovun etdiyi bu yaxşıqları unutmayan Beriya hər zaman onun arxasında dayanmış və axıra kimi ondan köməyini əsirgəməmişdi.

1921-ci ildə Bağirov Azərbaycan fəvqəladə komissiyasının sədri təyin edilir və Beriyanı da həmin komissiyada rəhbər işə qoyaraq onu ifşa edilmədən qoruyur. 1927-ci ildə Bağirov partiya cəzası alaraq Zaqafqaziya su təsərrüfatı idarəsinin rəisi təyin edilir. Həmin dövrdə Azərbaycan K(b)P MK-nın katibi Ə.Qarayevlə aralarında olan çəkişməyə görə onu respublikadan qovmuşdu. Ancaq az sonra o, yenidən Beriyanın köməyi ilə Azərbaycana qayıdır və bir il

Azərbaycan Dövlət Siyasi İdarəsinə rəhbərlik edir. 1930-cu ildə Bağirov Moskvaya, marksizmi-leninizm kursuna göndərilir. 1932-ci ildə 8 ay ÜİK (b) PMK-də təlimatçı işləyir. Bu illərdə Beriya Gürcüstan K(b)PMK-nın birinci katibi, 1932-ci ildə isə Zaqafqaziya ölkə komitəsinin birinci katibi işləyirdi. Stalinlə yaxın münasibətdə olan Beriya Stalinlə Bağirov arasında əlaqə yaradır və Bağirovun rəhbər vəzifəyə irəli çəkilməsinə təşəbbüs göstərir. Bu təşəbbüsün həyata keçməsi üçün həmin illər respublikada əlverişli şərait yaranmışdı. Çünki S.M.Kirovun ölümündən sonra Azərbaycan K(b)P MK-nın birinci katibləri tez-tez dəyişilirdi. Belə bir şəraitdə respublikaya rəhbər işə qayıdan Bağirov heç bir müqavimətə rast gəlmədən 1932-ci ildə Azərbaycan XKŞ-nin sədri təyin edildi. 1933-cü ilin axırlarında isə Azərbaycan K(b)PMK-nın və Bakı komitəsinin birinci katibi seçildi. Beriyanın yaxından köməkliyi ilə Bağirovun rəhbər vəzifəyə gətirilməsi az sonra Azərbaycanda çox sayda dəhşətli hadisələrə səbəb oldu.

1934-cü ildə ÜİK (b)P XVII qurultayında Beriya çıxış edərkən Almaniyadakı vəziyyəti səciyyələndirərkən İostun Hitlerə həsr olunmuş dramından bu sözləri misal gətirdi: «Xalq qan, qan, qan axıdan, asıb-kəsən rəhbər xidmətləri tələb etməlidir!», «mədəniyyət»sözünü eşidəndə öz brauninqimin qoruyucusunu endirirəm». Bunu onun ruhu – Lavrentinin ruhu deyirdi. Beriyanın bu sözlərinə bütün qurultay iştirakçıları gülüşdülər. Ancaq heç kəs düşünmədi ki, bu faşizm idealarını Stalin, «qanlı Lavrenti», insan qanına susamış Matvey Fyodoroviç Şikryatov, cəllad Mir Cəfər Bağirov və onların quyuğunca sürünənlər Hitlerdən pis mənim-səməmişlər.

Bəli, qurultay nümayəndələri gülüşdülər, onların xoşuna gəlirdi bu sözlər. Heç şübhələnmirdilər ki, onların gülüşü vəhşilikləri bəyənmək kimi qəbul edilir. Bir çoxları tezliklə, lap tezliklə özləri də bu vəhşiliyə məruz qalacaqlar. 1937-

1938-ci illərdə 139 nəfər MK üzvündən və üzvlüyə namizəddən 98 nəfəri partiyanın elə bu XVII qurultayında seçilmiş 98 nəfəri həbsə alınacaq və güllələnəcək.

Bağirov hakimiyyətinin ilk illərində Beriyanın və onun özünün keçmişinə şübhə ilə baxanları sıradan çıxartdı. Milli ziyalıların, Bakı fəhlə hərəkatının, keçmiş partiyaların ən köhnə xadimləri əksinqilabi fəaliyyətdə günahlandırılıb həbs edildi, sonra isə güllələndi.

1936-cı il avqust ayının 19-da Beriyanın Pravda qəzetində «Sosializm düşmənlərinin külünü göyə sovurmalı» məqaləsi bütün ölkə miqyasında partiyanın görkəmli xadimlərinə, köhnə bolşeviklərə divan tutulmasına çağırış idi. Beriya yazırdı: «Son vaxtlar partiya biletlərinin dəyişdirilməsi dövründə Zaqafqaziyada ayrı-ayrı trotskçi zinovyevçi əksinqilabi qruplar aşkar edilmiş və ifşa olunmuşdur.

Bolşevik partiyasının və sovet hakimiyyətinin düşmənləri unudurlar ki, bizim partiyamıza və ölkəmizə Stalinçi mərkəzi komitə, mübarizədə heç bir qorxu bilməyən bizim müəllimimiz, bizim atamız, dahi, böyük rəhbər Stalin rəhbərlik edir və bizi irəli aparır.

Beriyanın bu «məqaləsindən» sonra M.Bağirov müxtəlif yığıncaqlardakı çıxışlarında respublikada sovet hakimiyyətini «xalq düşmənlərindən» qorumaq adı altında milli ziyalılara və köhnə bolşeviklərə qarşı hücumlara başladı.

O, zamankı özbaşınalıqların qurbanları içərisində Azərbaycanlılarda törədilmiş hadisələr daha çox tipikdir və diqqəti, vicdanlı adamların məhv edilməsi faktlarına cəlb etmək yerinə düşərdi. Zaqafqaziya kommunist təşkilatlarının VII qurultayında Beriyanın dediyi kimi «Müqəddəs Yusifin» qəza siyasətinin ən fəal yeridicilərindən biri «sözün tam mənasında mübariz bolşevik Bağirov yoldaş» idi.

ÜİK (b)PMK-nin 1936-cu il 29 iyul tarixli qapalı məktubunu «Mübariz bolşevik» Mir Cəfər 3 avqust tarixdə alaraq, elə həmin gün Mk-nın birosunu çağıraraq məktubu

müzakirəyə qoyur. Biro qərar qəbul edir ki, 3 gündən sonra, yeni avqustun 7-də Moskvadan gələn qapalı məktubla əlaqədar məlumatlar Moskvaya göndərməlidir.

Deməli, 3 gündən sonra Azərbaycanda əksinqilabi terrorçu-zinovyevçi qrupların terrorçuluq fəaliyyəti haqqında «konkret material» hazır olacaq və bununla da Bağirov və onun komandası öz fədakarlığını Stalinə göstərmiş olacaqlar.

«Müqəddəs Yusif» kimi Bağirov da birinci, görkəmli partiya və sovet xadimlərini, xalqının sevərək hörmət etdiyi şair və yazıçıları, alimləri, bir sözlə xalqın aparıcı qüvvəsi olan ziyalıları aradan götürməyi qarşısına əsas məqsəd kimi qoydu. Hələ AK(b) P-nın 1924-cü il aprelin 26-dan mayın 4-nə kimi keçirilmiş VIII ümumbakı konfransının rəyasət heyətinə Bağirovun yazdığı ərizəni xatırlamaq yerinə düşər. Ərizədə qeyd olunurdu ki, «Nərimanov ilə əlaqə saxlamadığımı və həmrəy olmadığımı, elə cəza orqanındakı işimdən də görmək olar, orada mən onun tərəfdarlarından heç kəsə aman verməmiş və üz göstərməmişəm». (O Müzəffər Nərimanovu nəzərdə tutur).

Qeyd olunanlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ölkədə Stalinin şəxsiyyətinə pərəstiş qorxuya və təbliğat məşininin təmin etdiyi «xalq məhəbbətinə» arxalanırdısa, Bağirova pərəstiş isə yalnız insanların qorxu və vahiməsinə əsaslanırdı. Burada prometeyin etirazını xatırlamaq yerinə düşər. «Bütün allahlara nifrət edirəm».

Mir Cəfər Bağirovun 20 il fasiləsiz Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi işləməsi özü də kütləvi cəza tədbirlərinin vüsət aldığı bir dövrdə çox şeydən xəbər verir. Belə ki, Stalinin taxtı-tacını Azərbaycanda qoruyan, sadıq nökr – «ağa» Bağirov olmuşdur. Biri-birindən çox aralı olsalar da Stalin təmiz, mətin və vicdanlı adamları vəhşicəsinə qırmaqda onun «can yandırdığından» və «hünərlərindən» xəbərdar idi. Stalinə də, məhz bu cürə nökrələr lazım idi...

Stalinin pərəstişkarlığından nümunə götürən Bağirov Azərbaycanda özünə pərəstiş yaratmağa başladı. O da, Stalin kimi şöhrətpərəst və möhkəm yaddaşa malik idi. Bağirovun ətrafındakılar onu hər cəhətdən tərifləməli, bioqrafiyasını hünərlər ilə zənginləşdirməli, ona yaltaqlanmağa və adamlar onun qara kölgəsini görəndə əsməcəyə düşüb üşən-məliydilər.

Ağıllı, mədəni, vicdanlı, xalqını, vətəninə sevən insanlar məhv edilməliydi. Bu Bağirovun iş prinsipi və tutduğu siyasi yolun ana xətti idi. Büro iclaslarının birində Bağirov Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri C.M.Əfəndiyevin sözünü kəsərək hirs ilə demişdi: «Əfəndiyev istəyir ki, biz ona silahla açıq çıxış etmək imkanı verək. Sən gəbərərsən, ancaq biz buna yol vermərik, vaxtında sənə nəfəsini kəsib axırına çıxacaqıq.»

Azərbaycanın ikinci şəxsi sayılan C.M.Əfəndiyevin sözünü kəsən, biro üzvlərinin gözləri önündə onu öldürməklə hədələyən Bağirovun hər hansı bir irəli sürdüyü fikrin əksinə getmək, ona öz etirazını bildirməyə cürət edən olardımı?

Arxasını «Müqəddəs Yusifə» və özü kimi cinayətkar dostu Beriyaya sökəyən Bağirov qorxub, çəkinmədən cinayətkarcasına saxtalaşdırılmış ittihamlarla bütün həyatlarını sosialist inqilabı, sosializm quruculuğu uğrunda mübarizəyə sərf etmiş, bolşeviklərə qarşı terrorlar, həbslər, cəza tədbirlərinə başladı. Azərbaycanda partiyadan xaric etmə o qədər kütləvi şəkil almışdı ki, bu ÜİK (b) PMK-nı narahat etməyə başlamış və 1938-ci il plenumunun qərarında göstərilir ki, 1937-ci ilin noyabr ayının 5-də Azərbaycan K(b) PMK-nın bir iclasında 279 adamın partiyadan xaric edilməsi mexaniki surətdə təsdiq edilib. Buna baxmayaraq bu tənqid Bağirov özbaşınalığının qarşısını demək olar ki, ala bilmədi.

30-cu illərdə Azərbaycanda minlərlə partiyalı və bitərəfə qarşı yönəlmiş cəza tədbirləri mərkəzdə baş verən hadisələri daha ağır formada təkrar edir, həm də bu iş planlı şəkildə

aparılırdı. Əgər mərkəzdə irəli sürülən ittihamlarda Stalinin həyatına qəsd etməkdən gedirdisə, respublikada Bağirovun həyatına qəsd etmək ön plana çəkilirdi. Əgər mərkəzdə açıq məhkəmə prosesi keçirilirdisə, bu hoqqabazlıq hökmən respublikada da təkrar edilməli idi.

Azərbaycanda keçirilən ilk açıq kütləvi məhkəmə Şamaxıda olmuşdu. Lakin bu məhkəməni açıq məhkəmə adlandıрмаq olmaz. Çünki «müttəhimlərin» taleyində proseslərin açıq və ya qapalı aparılmasının heç bir əhəmiyyəti olmayıb.

1937-ci ilin may-oktyabr aylarında həbs olunan üsyançı, şpion-terrorist, diversiyaçı-ziyançı, burja-nasionalist təşkilatlarının məhkəmə prosesi 27 oktyabr-2 noyabr 1937-ci ildə Şamaxıda keçirilib. Bu iş üzrə mühakimə edilənləri, sonralar Mir Cəfər Bağirov prosesində müttəhimlər kürsüsündə öyləşmiş 4-cü şöbənin, 4-cü bölməsinin rəisi X.Qriqoriyan və 4-cü bölmənin səlahiyyətli əməkdaşı M.Maliyan həbs etmiş, həbs orderini isə Dövlət Təhlükəsizlik İdarəsinin 4-cü şöbəsinin rəisi Sinman və XDİK Sumbatov təsdiq etmişdi. «Hüquqşunaslar» üçün bu prosesi aparmaq bir növ sınaq meydanı oldu. Azərbaycan SSR XDİK-i Sumbatovun rəhbərliyi və onun yaxın köməkçisi A.Markaryanın bilavasitə iştirakı ilə törədilmiş təxribatı «uğurla» başa çatdırdıqları üçün onların hamısı Bağirov tərəfindən mükafatlandırıldı. Prosesi aparmaq üçün Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin sədri Temur Quliyevin sədrliyi ilə xüsusi heyyyət yaradılıb və həmin heyətin üzvləri Hacı Rəhimov, Ağəli Babazadə ehtiyat üzvü isə Erevand Mailyan olub. Dövlət ittihamçısı kimi Azərbaycan SSR prokrorluğuna müvəqqəti rəhbərlik edən Ağahüseyn Əlhüseynov olublar. Qeyd olunan prosesin sədri Temur Quliyev prosesi Bağirovun istədiyi kimi apardığına görə, məhkəmə prosesinin qurtarmasından 13 gün sonra Bağirov onu Azərbaycan XKS-nin sədri təyin edir.

Məhkəmə heyətinin üzvü Hacı Rəhimovu məhkəmədə xüsusi fəallıq göstərdiyinə görə prosesdən sonra ədliyyə naziri təyin etmişdir.

Dövlət ittihamçısı kimi çıxış edən Ağahüseyn Mehdi oğlu Əlihüseynovu isə prosesdən sonra noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru təyin edir. Bağırov dövründə belə sifarişlə iş görənlərin fəaliyyətləri yoxlanmalı və öz qiymətlərini almalıdırlar.

«Əhsən», «ağa» Bağırova və onun «ədalətli» rəhbərliyinə...

Gəlin görək mühakimə olunanlar kimlər idi?

Bunlara qarşı irəli sürülən ittihamnamənin mahiyyəti nədən ibarət idi? Ümumiyyətlə bu fitnəkarlığı törətməkdə hansı məqsətlər güdülürdü?

Şamaxıda 6 gün davam edən məhkəmə prosesində 9 nəfərə ən ağır cəza - güllələnmə, 5 nəfərə isə müxtəlif müddətlərə həbs cəzası kəsildi.

Əslində isə bu fitnəkarlığın əhatə dairəsi daha geniş olub – yüzlərlə peşəkar inqilabçılardan tutmuş, siravi kəndliyə qədər günahsız adamlar cəzalandırılıb. Arxiv sənədlərində qeyd olunur ki, «Azərbaycanda sovet hakimiyyətini yıxmaq, SSRİ xalqları arasında Lenin-Stalin dostluğunu pozmaq, Azərbaycanı böyük SSRİ-dən ayırmaq üçün əllərindən gələni əsirgəməmişlər. Bu vətən xainləri Ruhulla Axundovun, Soltan Məcid Əfəndiyevin, Hüseyn Rəhimovun, Qəzənfər Musabəyovun, Heydər Vəzirovun, Dadaş Bün-yadzadənin, Həsən Səfərovun, Əyyub Xanbudaqovun və Həmid Soltanovun göstərişi ilə işləmişlər.»

Göründüyü kimi bütün bu hoqqabazlıqda Bağırovun əsas məqsədi Azərbaycanda inqilabi hərəkətdə və sosializmin qurulmasında fəal iştirak etmiş, inqilabçıları qvardıyanı məhv etmək olmuşdur. İkinci məqsədi isə başqa yerlərdə, məsələn - Əli-Bayramlıda, Sabirabadda, Lənkəranda, İsmayılıda güyü üsyançı dəstələr yaradılmış və yeni cinayətlər üçün «əsas» hazırlanırdı.

Beləliklə, XX əsrin 30-cu illərində Azərbaycanda revanş götürən günahsız həbslər, sürgün və represiyalar 1938-ci ildən başlayaraq daha böyük sürətlə bütün bölgələri cənginə aldı. Kimliyindən, vəzifəsindən, milliyyətindən, kişi və qadınlığından, cavan və qocalığından asılı olmayaraq «ağa» Bağirovun gözünə bir təhər görsənən hər bir kəs, Sovet dövlətinin, kommunist partiyasının onun dahi rəhbəri «Müqəddəs Yusifin»guya düşmənləri olmaqla, həmin adamlar Stalin rejiminə qarşı çıxaraq, Azərbaycanı Rusiyadan ayırmaq üçün kimlərsə silahlı üsyan hazırlayır, kimlər isə o üsyanın iştirakçısı olmaq istədiyinə görə, yalançı şahidlərin, yalançı ifadələrinə əsasən ucdantutma həbs olunmağa başlandı.

Gözlərini qan örtmüş insan cəlladı, Azərbaycanın qadınlarını da yalandan şərləyərək həbs etdirib, onların taleyini rus, erməni müstəntiqlərinə tapşırıraq, hətda dustaqların dindirmələrini gecələr aparmağı onlara tapşırırmışdı. Bir çox qadın və qızlarımız Bağirov rejiminin qurbanlarına çevrilmişdir. Mən o, qurbandan biri haqqında sizlərə məlumat vermək istədim. Söhbət Sultanova Ayna Mahmud qızı haqqında gedəcək. Qəhrəman ata-babalarımızın namuslu, qeyrətli qardaşlarımızın dözümlü, dəyanətli, mərdlik və cəsurluğuna malik olan Azərbaycan xalq Ədliyyə komissarı Ayna Sultanova 1938-ci ilin mart ayının 17-də partiyadan «xalq düşməni»kimi çıxarılaraq həbs edilmişdir. Məhkəmə pratakollarından aydın olur ki, məhkəmə Ayna xanımı, Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən əksinqilabçı, millətçi, qiyamçı, təxribatçı, terrorçu təşkilatın fəal iştirakçısı kimi təqsirləndirib. Azərbaycan SSR cinayət məəcəlləsinin 64, 70 və 73-cü maddələri ilə, şəxsi əmlakının müsadirə olunması şərtilə güllələnmə hökmü elan etmişdir.

1938-ci il 3 iyul. Bu gün Aynanın həyatında sonuncu gündür. Çünki bu gün onu güllələyəcəklər...

Mir Cəfər Bağirovun Ayna Sultanovaya qarşı münasibətini siz oxuculara çatdırmaq üçün onun MK-nın 10 aprel 1937-ci il birosunda ateizm tərbiyəsi ilə bağlı çıxışından bir fraqmenti sizlərə çatdırıram: «Pirəbədil piri ilə bağlı mənim ayrı təklifim var. Əlimizdə olan məlumata görə Ayna Sultanova və Həmid Sultanov piri müdafiə etməklə düşmənlərə kömək edirlər...

Yəqin ki, biz yaxın vaxtlarda onları işdən götürəcəyik». Sonra isə Bağirov respublika qəzetlərinin redaktorlarına tapşırır ki, mətbuat səyfələrində piri müdafiə edən Sultanovların karikaturalarını versinlər. Ondan ötəri ki, «Qoy Azərbaycan zəhmətkeşləri bu iki «yoldaşın» əsl simasını görsünlər».

Bağirov - «Qoy Azərbaycan zəhmətkeşləri bu iki «yoldaşın» əsl simasını görsün « deyəndə heç də fəhlə və kəndli «zəhmətkeşlərini» nəzərdə tutmayıb. O, Həmid Sultanov ilə onun həyat yoldaşı Ayna Sultanovanın günahsız «xalq düşməni» damğası ilə həbs olunaraq qaranlıq zindana atılan, erməni, rus müstəntiqlərinin yüz cürə əzab, əziyyətlərinə, işgəncə və təhqirlərinə dözə bilməyərək özlərinə şər ataraq istintaqı qane edən ifadələri imzalayan və əvəzində güllələn-mə hökmü «qazanan» Həmid və Ayna Sultanovaların aqibətini gözləyən, hələ həbs olunma növbəsi çatmayan ziyalı «zəhmətkeşlərini» nəzərdə tutub. O ki, qaldı bu iki «yoldaşın» simasını görsünlər deməsinə, o bu sözləri deməklə biro-da iştirak edən «ziyalılara «özünü göstərmək, onlarda vahimə, qorxu hissi yaratmaq, yəni «kimi istəsəm məhv edə bilərəm, hətta sizi də...» Qeyd olunan təxribat Bağirov tərəfindən ona görə uydurulmuşdu ki, Ayna Pirəbədil kəndindən idi və uşaqlarını bu kənddə bacısının yanında qoymuşdu. Aynaya teleqram gəlmişdi ki, uşaq bərk xəstədir. Ayna xanımın bir gündə gedib xəstə uşağına baş çəkib qayıtması Sumbatovun adamları tərəfindən Bağirova xəbər verilmişdir. Çünki Bağirovun «gözləri» və «qulaqları» dəqiq işləyirdi.

Bağırovun «beynəlmilərçi» cinayətkar baş kəsən dəstəsinin üzvləri, onun və Beriyanın ünvanına tənqidi çıxış etmiş bir sıra görkəmli partiya və Sovet rəhbərlərinə qarşı ardıcıl surətdə vəhşicəsinə divan tutmaq üçün süni şahidlərdən istifadə edirdilər. Onlar Bağirovun xalq düşməni göstərişlərini yerinə yetirərək, köhnə partiya üzvlərinə aid cinayət işlərinin saxtalaşdırılmasında iştirak etmiş, onları yalandan ağır dövlət cinayətində təqsirləndirmişlər. Bunun da nəticəsində onların çoxu güllələnmiş, qalanları isə həbs düşərgələrində məhv olmuşlar...

«Qara günün ömrü az olar», atalarımız bu sözləri Bağirovun 1933-cü il tarixdən 1953-cü il tarixə olan dövrdə Azərbaycan K(b) P MK-nın I katibi işlədiyi 20 il üçün deməyiblər.

Təsədüfi hallarda ömrü boyu qara günlə yaşayan adamlara rast gəlmək olar. Qalan insanların isə qara günləri müxtəlif zaman daxilində verilir. Bağirovun 20 illik 1-ci katib işlədiyi dövrdə, yalan olmasa Azərbaycan xalqının əksəriyyəti, qara gündə yaşamışlar. Çünki «ağa» Bağirov həmin dövrdə qara atın üstündə, qara geyimdə, gözündə qara eymək, əlində zağlı qara qılınc Azərbaycan xalqını qara gündə saxladı düz 20 il. Minlərlə evin چراğını söndürdü, ocağını qaraltdı, qadınlar dul, uşaqlar atasız qaldı, evlər sahibsiz qaldı. O, Azərbaycanın barlı ağaclarını doğradı, ağıl, zəka sahiblərini güllələtdi, onların qohum-əqrabasını sürgün elədi, onun komandasının baş kəsənləri Azərbaycan xalqına divan tutaraq vəhşicəsinə qisas aldılar...

«Nahaq qan yerdə qalmaz» sözünü də bizim atalarımız deyib. Allah talənin səbri genişdi. O, Bağirova və onun baş kəsən komandasının cəzalarını gec versə də, güclü verdi. Ancaq 20 ildən sonra haqqın divanı quruldu...

Gəlin o haqq divanının bəzi epizodlarını birlikdə izləyək.

İstintaq zamanı şahid Qasimov Əziz Məcid oğlunun dedəkləri: «Zizinski ilə Bağirov nə istəyirdilərsə onu eləyirdi-

lər, onların hər biri öz ətrafında adamlarını yığmışdı. Bağirov cinayətkarları və bəyləri öz əhatəsinə almışdı.» Bu qoçular «və onların başçısı Bağirov soyğunçuluqla məşğul olaraq əhalinin hesabına yaşayırdılar.»

İstintaq zamanı dindirilən, əsli- kökü Qubadan olan və Qubada yaşayan şahid A.N.Orucov, Bağirovun və əlaltılarının hərəkətləri ilə bağlı dedikləri:» Bağirovun 1917-1918-ci ildə öz ətrafına yığdığı banda üzvlərindən Mustafa Qulu Bağirov, Əbdülrəhman Nəcəfov, Tahirov Mirzə Baba Hüseyn oğlu, Məşədi Musa Hacı İmam oğlu və familiyalarını unutduğum bir sıra şəxslər qrup yaratmışdılar və onlara Bağirov rəhbərlik edirdi. Bağirovun başçılıq etdiyi bu qrup əhalidən silah alıb, qarət, soyğunçuluq, qətilərlə məşğul olur, Quba əhalisinə qarşı terrorçuluq edirdilər. Nəticədə bütün Quba əhalisi onlardan qorxurdu. Bu qrupa daxil olanlardan çoxusu əvvəllər müxtəlif cinayətkar əməllərə görə həbs olunmuş şəxslər idi. Bu qrup faktiki olaraq heç vaxtı heç bir siyasi məqsəd güdməyən adi cinayətkar bandit dəstəsi idi. Bir daha təkrar edirəm rəhbəri başçısı da Mir Cəfər Bağirov idi.»

İstintaq zamanı o, da məlum oldu ki, Bağirov və onun yaxın adamları, cinayətkar əksinqlabı «Daşnaqsütun «təşkilatının rəhbərlərindən olan, Quba şəhər əhalisinin kütləvi şəkildə qırılmasının və soyğunçuluq qarətlərin törədilməsinin təşkilatçısı kimi tanınmış Hamazaspın daşnak dəstəsinin üzvü olmuşlar. Bağirov bu barədə istintaqa demişdir: Dörd yoldaş ilə birlikdə Hamazaspın dəstəsində olub. O, bu dəstəyə köhnə Kommunist Naneyşvili tərəfindən göndərilib və qırğının, qarət və soyğunçuluğun yalnız passiv şahidi olub. Guya o, Hamazaspın dəstəsinə bir kommunist kimi, vəhşiliklərin az törədilməsinə çalışmaq üçün göndərilib. Lakin müəyyən olunub ki, bu dövrdə Bağirov heç kommunist partiyasının üzvü olmayıb. Hamazaspın dəstəsinə də partiya təşkilatının nümayəndəsi kimi göndərilə bilməzdi. Oda

məlum oldu ki, Hamazaspın dəstəsinin digər üzvləri ilə birlikdə qətil və qarətlərdə iştirak etdiklərinə görə Bağirov və onun dörd əlaltısı Azərbaycan KP-nın rəhbər işçilərindən biri olan Levon Qoqoberidze tərəfindən həbs olunub türməyə salınmışdır. Bağirov həbs olunmağını danmayır, lakin bunu Qoqoberidze tərəfindən buraxılmış səhv hesab edir və onu həbsxanadan 1918- ci ilin iyulunda Bakıya gələn ruslardan ibarət rota azad edib. Hörmətli oxucular Bağirovun ilk fəaliyyətə başlamasından sizə qısa məlumat verməyi özümə borc bildim. Ona görə ki, Teyyub Qurbanın dahi şəxsiyyət olan N. Nərimanovu öz «qəhrəmanı» Bağirov ilə eyniləşdirmək fikrinə öz münasibətinizi bildirmək istəyəndə çətinliklə üzləşməyəsınız və onun qəhrəmanının işə başladığı ilk gündən hansı yollara əl atmasının şahidi olassınız. Bağirov haqqında araşdırma apardığıma görə, Axundov adına mərkəzi kitabxanaya gedərək Bağirov haqqında nə ədəbiyyat olmasını soruşanda mənə müəllifi AYW-nin üzvü Teyyub Qurbanın yazmış olduğu «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabını göstərdilər. Kitab 2006-cı ildə Şirvannəsir tərəfindən nəşr olunmaqla yanaşı, Bağirovun 20 il Azərbaycan KPMK-nin I katibi işlədiyi və günahsız həbs olunması haqqında düzgün olmayan, yalan məlumatlarla dolu olan 584 səhifəlik tərif kitabı idi.

Tərif o, adam olunurdu ki, SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının Bakıda apardığı prosesdə M.C. Bağirovun son sözündə: «Mən yalnız dövr tələb etdiyi hərəkəti edirdim. Öz hərəkətlərimi də yaxşı fikirlə edirdim. İstəyirəm ki, hamı bilsin: mən öz xalqımın düşməni olmamışam.»

Bu sözləri Məmməd Çuvarlinskini... başqalarını öz 100 Nə-li kabinetində, nəhaq insan qanına bulaşmış, öz ekzemaı əli ilə güllələyən adam deyirdi. Görünür o, bu son anda da öz çirkin əməllərinin Azərbaycan xalqı üçün məhv edici mahiyyətini hələ də dərk etməmişdir?

Hörmətli oxucular, Teyyub Qurbanın təriflərinin yalanlar, böhtanlar üzərində qurulduğunun şahidi olacaqsınız, bu kitabı oxuyandan sonra. Oxuyun maraqlı və dəhşətli hadisələrin tuğyan etdiyi dialoq səhnələri ilə yaxından tanış olacaqsınız. İndi isə yeni faktlarla tanış olun.

M.C.Bağırov öz cinayətkar dəstəsini seçərək irəli çəkdiyi və uzun illər Azərbaycan xalqının qaymaqlarını aradan götürmək üçün istifadə etdiyi adamlardan biridə X.Qriqoryan olmuşdur.O, öz anketində göstərdiki, guya 1919- cu ildə Bakı şəhərində qızıl əsgər ailələrinə yardım göstərən komissiyanın üzvü olmuşdur.Halbuki həmin vaxt Azərbaycanda qızıl əsgər ailələrinə qayğı göstərən heç bir komisiya olmayıb.X.Qriqoryan Musavat hökuməti tərəfindən dəfələrlə valyuta alverçisi kimi həbs olunmuşdu.Beriya məhz belə bir adama partiyaya soxulmaq üçün zamanət vermiş, sonra öz planlarının bir hissəsini onun əli ilə icra etmişdi. Bundan əlavə Beriya X.Qriqoryana arayışda vermişdi ki, guya o, qırmızı qvardiyaçıdır və 1919-1920-ci illərdə şəxsən Beriyanın başçılıq etdiyi qırmızı dəstəsində sravi döyüşçü olmuşdur.İstintaq zamanı məlum oldu ki və sübut edildi ki, Beriya qırmızı qvardiya dəstəsinə heç vaxt başçılıq etməmişdir və X.Qriqoryan heç bir qvardiya dəstəsində fəaliyyət göstərməmişdir. Əksinə xalq düşməni X.Qriqoryan 1937- ci ildə öz atasına məktub yazıb, yüz nəfər azərbaycanlını güllələdiyini, beş yüz nəf azərbaycanlının isə növbədə gözlədiyini bildirib.Bununla öz millətinin intiqamını almaqla öz borcunu hələlik yerinə yetirdiyini bildirmişdi.

30-cu illərin ikinci yarısından başlayaraq Beriya-Bağırov «əməkdaşlığı»elə bir həddə çatmışdır ki, Ermənistan K(b)P MK- nın katibi A.Q.Xancyanı öz kabinetində tapança ilə Beriya vurub öldürdü.Ancaq bu hadisə UİK(b)P Zakafqaziya ölkə komitəsinin məlumatında guya o, özünü intihar etmişdi. Bu özbaşnalığın Stalin tərəfindən sükutla qarşılanması və Beriyanın 1936- cı il avqust ayının 19- da «Pravda

«qəzetində «Sosializm düşmənlərinin külünü göyə sovurmali», məqaləsi bütün ölkə miqyasında partiyanın görkəmli xadimlərinə, köhnə bolşeviklərə divan tutlmasına çağırış idi.

Bundan sonra Bağirov müxtəlif yığıncaqlardakı çıxışları ilə respublikada sovet hakimiyyətini «xalq düşmənlərindən» qorumaq adı altında milli ziyalılara və köhnə bolşeviklərə qarşı hücumlara başladı. Leninin silahdaşı mətin marifçi N.Nərimanovun nəzəri irsi və mübarizə ilə zəngin inqilabi fəaliyyəti əvvəlcə şübhə altına alındı, sonra isə qanundan kənar elan edildi. 1937-38-ci illərdə cinayətkarcasına saxtalaşdırılmış ittihamlar nəticəsində, bütün həyatlarını sosialist inqilabı, sosializm quruculuğu uğrunda mübarizəyə həsr etmiş bolşeviklərə qarşı terror, cəza tədbirlərinə başlandı. Bağirovun təkidi ilə Azərbaycan KPMK katibləri Ə.Qarayev, R.Axundov, M.Nərimanov, Zaqfedorasiya XKS-nin sədri Q.Musabəyov, Azərbaycan MİK-nin sədri S.M.Əfəndiyev, respublika XKS-nin sədri H.Rəhimov və XKS-nin sədrinin müavini D.Bünyadzadə, xalq komissarları H.Soltanov, A.Soltanova, Q.Cuvarlinski və başqaları Bağirov terrorunun qurbanları oldular. Köhnə qvardiya Azərbaycanda hansı metodlarla sosializm qurmuşdursa, həmin metodlarda məhv edilirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, mühakimə edilən hər bir rəhbər işçi ilə yanaşı, onun dostlarına, qohumlarına və yüzlərlə günahsız adamlara qarşı da əlavə cəza tədbirləri həyata keçirilirdi.

Ruhulla Axundov və Həmid Sultanovla bağlı uydurma «əksinqilabçı, üsyançı terrorçu mərkəzin» işi ilə əlaqədar 1700 nəfər adam, o cümlədən 20 xalq komissarı və müavini, 34 rayon icra komitəsinin sədri, 52 raykom katibi, 8 professor cəzalandırıldı.

«Azneft» işi ilə bağlı, Xəzər gəmiçiliyində 3300 nəfər günahsız adam cəza tədbirlərinin qurbanları oldular. Bağirov və onun əlaltıları tərəfindən irəli sürülən ittihamlar saxta

şahidlər və ən ağır cismani cəzalar vasitəsilə verilən işgəncələrə dözə bilməyən yüksək vəzifə sahibləri, Azərbaycanın aparıcı qüvvəsi sayılan ziyalı təbəqənin «Günahlar»ının hamısı demək olarki «subuta» yetirilirdi. Azərbaycan inqilabçılarına, elmi, mədəniyyət xadimlərinə, hətta adını yazə bilməyən, yazılanları barmağını basmaqla təsdiq edən yüzlərlə fəhlə və kəndliyə faşist Almaniyasının və millitaris Yaponiyasının cəsusları olduğunu onlara «ehtiraf» etdirməyə nail olublar. Şahid ifadələrindən bəlli olur ki, Zaqafqaziya Federasiyasının XKS-nin sədri Q.Musabəyovu o qədər döyüb işgəncə veriblər ki, ağılını itirmək həddinə çatmış, ayaq səsi eşidən kimi çarpayının altında gizlənirmiş. Məhbuslardan biri, yəni Bakı şəhər partiya komitəsinin katibi Ostaşko deyib ki, «on bir günlük işgəncədən sonra huşumu itirdiyim halda onları tutmaq üçün əllərində sübut olmayan və tutmaq istədikləri şəxslərin adına tərtib olunmuş həbs orderində yazılan böhtan xarakterli ifadələrə imza etmək məcburiyyətində qaldım və imza etdim. Aradan bir gün keçəndən sonra huşum başıma gəldi və imzamdən imtina edəndən sonra mənə XDİK- lığına Y.Sumbatov-Tapuridzenin yanına apardılar. Bağirovu onun yanında gördüm və onun ayaqlarına yıxıldım, çünki elə bilirdim ki, burada baş verən bu faciələrdən xəbərsizdim. Mən ona Sumbatovun rəhbəri olduğu XDİK- nin partiya və dövlət xadimlərinə, günahsız adamlara necə saxta ittihamnamələr verilib, divan tutulduğu barədə danışib həyacanlı halda «bəyəm bu bizim sovet əksikəşfiyatıdır «dedim.O, əsəbi halda mənim sifətimə vurub əmr etdi ki, «Göstərin ona sovet əkskəşfiyatını». Məni qonşu otağa sürüyüb öluncə döydülər. Bax bu idi Bağirov rejiminin həqiqətləri...

İstintaq orqanlarının heç nə ilə məhtudlaşmayan hər cürə yaramazlıqlardan sonra Hüseyn Cavid kimi möhkəm iradəli bir insan özünə böhtan atmağa məcbur olmuşdu. O, deyirdi: «Axırncı üç gündə 23 fevral 1938- ci ildən sonra

istintaq qarşısında mən özümü iyrənc, biabırçı hərəkətimi tam aydınlığı ilə başa düşdüm. Bəli mən cinayət etmişəm, rəhbərliyin etimadını doğrultmayıb onları aldatmağa çalışmışam. Mən bütün deyilənləri boynuma alıram. Mən yaramaz və provakatıram. Sizə müraciət etməkdə məqsədim odur ki, partiya rəhbərliyinin yüksək humanizm naminə mənim bir dəfəlik məhv olmağıma kömək edəsiniz.» (Cəmil Həsənovun «Ağ ləkə «lərin qara kölgəsi «kitabından.)

Yəqin ki, hər şey oxuculara aydındır. Deyilənləri sizə çatdırmaqda məqsədim ondan ibarətdir ki, qoy oxucular günahsız insanların, özlərinin günahkar olduqlarını hansı şəraitdə «etiraf «etməsi haqqında daha geniş təsəvvürə malik olsunlar. Həm də «hörmətli Teyyub Qurbana» demək istəyirəm ki, «Bağırova yasin oxutdurandan sonra, Sibirin şaxtalı çöllərində yasinsiz, quransız dəfn olunan yüzlərlə cavidlərimizin hamısına heç olmasa bir yasin oxutdursun.» Çünki Sibir meşələrindəki həbs düşərgələrində əli avtomatlı rus keşikçilərinin nəzarəti altında dörd divar arasında son dəqiqələrini yaşayan, əbədi yumacağı kədərli gözlərini dörd tərəfə gəzdirsədə, qohumunu, övladını demirəm, heç olmasa tanımadığı, görmədiyi bir nəfər azərbaycanlı görməyə, bu son dəqiqələrdə azərbaycanlı səsi, ALLAHU ƏKBƏR səsi, quran, yasin səsi eşitmək əvəzinə rus dilində «yobtvamat», «baran», sözlərini eşidərək ölmüşlər, Bağırov və onun komandasının üzvləri olan-Sumbatovların, Yemliyanovların, - Qriqoryanların, Markaryanların, Qalstyanların, Lalayanların, Mirzoyanların və s. yanların təhqirlərindən, ədalətsizliklərindən, insana xas olmayan davranışlarından, yüksək mədəniyyətə, biliyə malik olan şəxsiyyətli insanların, mədəniyyətsiz, bisavad şəxsiyyətsiz, gədələr tərəfindən alçaldılması dərdlərindən yaranan sağalmaz yaraların qübar edərək ürəklərdə özünə məskən salan dərdlərdə heç olmasa bircəsi-ni son nəfəsdə bir azərbaycanlı tapıb söyləyə bilməyən Cavidlərə, Müşviqlərə, Sultanovlara (Həmid və həyat yoldaşı

Ayna) Axundovlara, Əhməd Cavadlara, Əli Nazimlərə, Dadaş Bünyadzadələrə, Mikayıl Hüseynovlara da öləndə Yasın oxumayıblar. Onlar kəfənsiz, quransız və kimsəsiz dəfn olunublar. Bu əqidədə olan insanların qarşısında baş əyməyə və Yasın oxutmağa hər bir azərbaycanlı borcludur. Yasın belə insanlara yaraşır.

«Müttəhimlərin öz günahlarını asanlıqla etiraf etmələri nə ilə izah edilməli və inqilabi mübarizənin əzablı yollarında heç nədən çəkinməyən adamlar necə oldu ki, sındırıldılar» sualına professor Cəmil Həsənovun «Ağ ləkə»lərin qara kölgəsi kitabında cavab tapmaq olar. Kitabda qeyd olunur ki, 30-cu illərdə «enkevedi»nin zindanlarındakı cəza tədbirləri çar rusiyasının həbsxanalarındakı cəza tədbirlərindən qat-qat ağır və dözülməz olub. Şahidlərin ifadələrindən aydın olur ki, Bağırov dəfələrlə məhbuslara işgəncə verilməsində şəxsən iştirak edib və onları öluncəyə qədər döyüb. O, öz əlaltılarından tələb edirdi ki, «müttəhimləri elə döymək lazımdır ki, güllələnmə yerinə apardıqda yalnız nəfəsləri gəlib-getsin.» Bağırovla birlikdə törətdikləri cinayətlərə görə cavab verməli olan Borşov, Atakişiyev habelə ayrı-ayrı şahidlər bildirdilər ki, R.Axundov, H.Sultanov və S.M.Əfəndiyev xüsusilə ağır işgəncələrə məruz qalıblar. R.Axundovun taleyi daha faciəli olub. Bağırov və onun əlaltılarının məhkəməsində şahidlər ifadə veriblər ki, güllələnməmişdən bir neçə gün əvvəl insan cildinə girmiş cəlladlar Ruhulla Axundovun qolunu sındırdılar, gözlərini çıxartdılar...

Bu qeyd olunanlardan sonra millətini, xalqını sevən hər bir kəs, yəqinki başa düşəcək ki, onun namuslu, qeyrətli, dərrakəli, hər tərəfli inkişaf etmiş övladları, bir söz ilə Azərbaycanın düşünən beyni, döyünən qəlbini məhv etməkdən ötəri hər cürə alçaqlığa, vəhşiliyə əl atmışlar. Ona görə oxucular 1937-ci il qurbanlarının özlərinə «böhtan» atmalarına o qədərdə təccüb etməməlidirlər.

Azərbaycan K(b)P-nın XIII qurultayında S.M.Əfəndiyevlə mübahisəsində M.Bağırov özü haqqında deyir:»Mən Bağirovun qurbanları»haqqında danışdım. Məncə 1927-ci ildə mənə Azərbaycan Fövqalada Komissiyasından çıxarılıb, Zakavkaziya SU təsərrüfatı idarəsinə atdıqları vaxt Məmməd Əmin Rəsulzadə də «qurbanlar»haqqında yazmışdır. O, özünün «Yeni Qafqasiya» jurnalında yazmışdı ki, «Azərbaycan xalqının cəlladı Bağirovu Su təsərrüfatı idarəsinə başçı qoyublar, Zaqafqaziya çaylarının suyu Azərbaycan oğullarının qanını onun əllərindən yumağa kömək edəcəkdir.»(Bağırov özü deyib bu sözləri, XIII qurultayda)

Sovet və partiya işçilərinə divan tutmaq üçün təxribatlar yuxarı distansiyalarda deyil yerlərdə törədilirdi. Respublikanın bir neçə rayonunda sovet hakimiyyətinə qarşı üsyançı dəstələrin yaranması haqqında «senari»hazırlanaraq, uğurla həyata keçirildi. İsmayılı, Astarxanbazar, Qonaqkənd, Əlibayramlıda baş verən hadisələri qeyd etmək yerinə düşərdi. Belə ki, İsmayılı rayonunda 300 adam həbs olunmuş, 63 nəfər isə güllələnmişdir. Rayonun Kürdması kəndinin 18-70 yaş arasında olan kişi əhalisinin hamısı-76 nəfəri həbs olunmuşdur. Astaturovun rəhbərliyi ilə aparılan istintaq əməliyyatında cəza tədbirləri hesabına həbs edilənlərin həyat yoldaşlarından ifadə alınırdı ki, onların ərləri sovet hökumətinə qarşı silahlı üsyana hazırlaşmışlar. Kənd soveti binasında döyülən qadınlardan biri Zərifşan Həsənova hamilə olduğu üçün «Qanun keşikçilərinin» təpikləri altında faciəli surətdə həlak olmuşdur. Astaturovun istintaq qrupu tərəfindən hədə-qorxu gələrək, işgəncələrlə, bəzən isə savadsız qadınları aldadaraq «kim tufəngi təhvil versə onunəri azad olacaq «deyərək avam camaatdan tufəngi maddi dəlil kimi götürüb istintaqa əlavə edirdilər ki, guya həbs olunan adamlar bu silahlarla üsyan ediblər.» Bəzən isə Astatdrovun öz işçiləri axşamlar həyətlərə silah atır, səhər isə onu «maddi sübut»kimi tapıb istintaqa əlavə edirdilər. Sonda isə həbs

edilmiş 76 nəfərin 13 nəfəri istintaq zamanı işgəncələrə tab gətirə bilməyərək həlak olmuş, 63 nəfəri isə saxta ittihamlarla 1937-ci ildə dekabr ayının 31-də güllələndilər. Təsəvvür edin Azərbaycanın bir kəndində, bir dəfəyə 76 adamın məhv edilməsi, onların ailələrinin və yaxınlarının sürgün edilməsinə, heç bir günahı olmadan elindən, evindən qovulmasına nə ad vermək olar? Bunun bir adı var: Azərbaycanlı qanına susayan və o, qandan doymaq bilməyən Bağirov və onun komandasının vəhşiliyi, qan içmək hərisliyi, bir söz ilə «Qan içən» cəllad.

Hörmətli Teyyub müəllim 1956-cı ilin 17 sentyabr gününü öz oxucularına çox kədərli, qəmgin notlarla təqdim edərək-Bağirovun altmış yaşı ərəfəsində onun adı qarşısında «Orden» sözünün yerində, onun həbs olunması barədə «order» vardı. Müəllif təssüflə Bağirovun ad günündə, onun ürəyindən keçirdiyi bəzi fikirləri çatdıraraq yazır ki, «Bağirov 60 yaşına beş ay qalmış bunları düşünürdü: Yadına əlli yaşında olduğu günlər düşürdü. O zaman beşinci dəfə Lenin ordeni ilə təltif edilmişdi. Stalində zəng vurub onu təbrik etmişdi. Ancaq yaxın partiya həmkarlarının xahişini yerə salmışdı: heç bir təntənəli tədbir keçirməyi özünə rəva bilməmişdi.» Müəllif sözünə davam edərək – yadına çox şeylər düşürdü. Xəyalından cox adamlar gəlib – keçirdi. Xatırlayırdı ki, Nərimanov vəfat edəndə Azərbaycanın bir neçə partiya xadimi onun dəfnində iştirak etməkdən imtina etmişdi. Çünki Stalinin Nərimanova mənfi münasibətini bildirdilər. O, da Nərimanovun ələhinə çıxış etmişdi. Stalinin tapşırığı belə idi.

Elə buradaca müəllifdən soruşmaq istəyirəm, necə olur ki, «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət «kitabında 39-cu səhifədə yazırsan ki, «Buna görə də ona N.Nərimanov kimi «millətçi damğası «vurdular və bununla Nərimanovla Bağirov arasında yaxın münasibət olmasına, dostluq etdiklərini oxuculara çatdırmaq istəyirsən. Həmin kitabın 23-cü səhifəsində isə bəzi partiya xadimləri kimi Bağirov da N.Nərima-

novun dəfnində iştirak etməmiş və onun öz dili ilə deyirsən ki, «o da N.Nərimanov ələhinə çıxış etmişdi.» Belə olan halda, Nəriman Nərimanovu hansı əsaslara görə Bağirova yaxınlaşdırmaq, ona yoldaş etmək və dost münasibətdə olmalarını təkidlə oxuculara çatdırmaq istəyirsən.»

V. İ. Leninin vəfatından sonra ölkədə yenidən bərqərar olmağa başlayan demokratiyanın öz relsindən çıxarılması, bolşevizmin inqilabi inkişaf və yaradıcılıq yolundan sapdırıb onu inzibati amirlik aparatına çevirmək meyilləri 20-ci illərin ortalarında bəzi Leninçi bolşevikləri narahat edirdi. Qeyd olunan narahat insanlardan biri də N. Nərimanov idi. O, oğluna yazdığı məktubda deyirdi: «Ola bilsin ki, sən bu məktubu oxuyan zaman bolşevizm olmayacaq. Ancaq bu o, demək deyildir ki, bolşevizm yaramır. Bu o, deməkdir ki, biz onu əlimizdə saxlaya bilmədik, işdən əməlli-başlı yapışa bilmədik, daha açıq desək hakimiyyət bizi o dərəcədə tələb-bürlü elədi ki, boş şeylərlə, çəkişmələrlə məşğul olub, əsas məsələni nəzərdən qaçırdıq...»

İndi vəziyyət elə dözülməz hala gəlib ki, hətda biri-birinə çox yaxın olan bir sıra kommunistlər özünü Lenindən sonra onun «qanuni varisləri» adlandırılan şəxslərlə, onların dövləti idarə etməkdə bacarıqsızlığı nəticəsində yaranan müdhüş nöqsanlar barədə açıq danışa bilmirlər. Bütün bunlar barədə sən mənim Mərkəzi komitədə geniş məruzəmdən xəbər tutacaqsan. Bu məruzə sənə bütün bu məsələlərdən baş çıxarmağa imkan verir, sən bu məruzə vasitəsilə biləcəksən ki, bir çoxlarının xidmətini və hakimiyyətini itirmək qorxusundan eləyə bilmədiklərini sənə atan söyləmək cəsarətinə makidir.» (N. Nərimanovun izbrannie statvi, rəç i pisme. Baku 1988).

Nəriman Nərimanovun YİK(b)PMK-nın 1925-ci il geniş iclasındakı məruzəsinin çap edilməsi 30-cu illərin faciəli hadisələrinin köklərini açmaq üçün qiymətli mənbə idi. 20-ci illərin ortalarında başlayan bu proses-sosialist qanunçulu-

ğunun kobudcasına pozulması, 1937- 38- ci illərdə özünün ən yüksək həddinə çatdı. Qanunsuzluğun hökm sürdüyü bu dövrdə 12 dekabr 1938- ci ildə yalnız bir gecədə 3187 adamın güllələnməsinə, aid olan 30 siyahını imza etmişdilər və bu qədər adamın ölüm hökmünə gözü yumulu imza etmişlər. Elə ona görə də XVII qurultayda həll edici səsle 1225 nümayəndə və məşvərətçi səsle 736 nümayəndə, 1872488 nəfər partiya üzvünü və 935298 nəfər namizədi təmsil etdiyi halda 1939-cu ildə, yəni 6 ildən sonra partiya üzvlərinin sayı 158852 nəfər, namizədlərin sayı isə 888841 nəfər olmuşdu. Yəni 283638 nəfər partiya üzvü və 46457 nəfər isə partiya üzvlüyünə namizəd azadmuşdur. Deməli 330093 nəfər partiya üzvü və namizəd həbs olunmuşlar. Qeyd olunanların və olunmayan saysız–hesabsız köhnəlmiş, işləməyən qanunların nəticəsində, sosialist inqilabının ağırlıqlarını öz çiyinlərində daşımış bolşeviklərin əksəriyyəti «xalq düşməni» elan edilərək güllələndi. Bu halda, belə güman yarandı ki, Lenin Böyük oktyabr inqilabını xalq düşmənlərinin iştirakı və onların cəsurluğu sayəsində etmişdi.

Teyyub Qurban «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabında M.C.Bağırov haqqında yazır ki, «Bu gün xalqımıza gün kimi aydındır ki, 1956-cı ilin aprelində M.C.Bağırovun on beş günlük məhkəməsi müttəhimə qarşı şər və böhtan nümayişi idi. SSRİ-baş praxoru ermənilərin tapşırığını yerinə yetirdi. Mikayanlar, Baqramiyanlar, Şaqiniyanlar və başqa yanlar həqiqi vətənpərvər-beynəlmicilərdən Azərbaycansəvərdən qisas aldılar. Buna görə də ona Nəriman Nərimanov kimi» millətçi damğası» vurdular. Bu düşmən ittihamının Azərbaycan şəraitində digər adı da var - müsəvatçı.

Müəllifin «Ona Nəriman Nərimanov kimi millətçi-damğası vururdular» ifadəsi ilə heç cürə barışa bilmərəm. Müəllif həmin ifadəsi ilə M. C. Bağırovla Nəriman Nərimanovu eyniləşdirmək, yəni onların eyni ölçüdə, eyni çəkiddə, eyni dərrakədə, eyni insani keyfiyyətdə, eyni savatda olmalarını, həmçinin onların xalqını, vətəninə eyni sevdiklərini

oxuculara çatdırmaq istəyir. Bu cür eyniləşdirmədə müəllif Bağırova bəraət qazandırmaq naminə, onunda Nəriman Nərimanov kimi təmiz, prinsipal, millətini sevən, vətəninin hər metr torpağı uğrunda ölməyə hazır olan bir insan olduğuna görə ona da «millətçi damğası» «vuraraq həbs ediblər» demək istəyir. Müəllifin bu fikirlərinin nə qədər real olduğunu araşdırsaq aşağıda qeyd olunan fərqlərin şahidi ola bilərsiniz.

Nəriman Nərimanov Nəcəf oğlu 14.04.1870- ci ildə Tiflisi şəhərində anadan olmuş, Kommunist partiyası və Sovet dövləti xadimi, yazıçı və publisist, həkim, 1905-ci ildən Sov.İKP-sının üzvü, 1890-cı ildə Qori seminariyasını qurtararaq Tiflis quberniyasının, Borçalı qəzasının Qızıl Hacı kəndinə müəllim təyin olunmuşdur. 1891-ci ildə Bakıya gəlmiş və geniş mədəni marif, ədəbi-siyasi fəaliyyətə başlayan Nəriman, müsəlman kütlələrin müstəsna avamlığı və geriliyini, öz ədəbi və ictimai işimlə bu kütlələri oyadıb inqilaba hazırlamaq vəzifəsini mənim qarşıma qoyur. 1894-cü ildə Bakıda müsəlmanlar üçün ilk qiraətxana kitabxanası açmış, bir sıra şərq ölkələrinin mütərəqqi qəzetləri ilə əlaqə yaratmış, həmin ölkələrdən qiraətxana üçün ədəbiyyat almışdır. Nərimanov qeyd olunan dövrün ictimai, siyasi problemlərini yazdığı «Nadanlıq», «Şamdan bəy», Nadir şah, Bahadır və Sona kimi ədəbi əsərlər, sosial və mədəni məsələlərə dair publistik məqalələr yazmış, Qoqolun «Müfəttiş» komediyasını Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdi. Azərbaycan və rus dillərini öyrənənlər üçün dərsliklər tərtib etmişdir. Nərimanov 1902-ci ildə Odessadakı «Novorosiya» universitetinin tibb fakültəsinə daxil olaraq 1908-ci ildə universiteti bitirib Bakıya qayıdaraq şəhər xəstəxanalarında işləməyə başlayır. 1905-ci ildən RSDFP-nın «Hümmət» təşkilatının üzvü olan Nərimanov İran İnciləşçiləri ilə sıx əlaqə saxlamış və 1906-cı ildə RSDFP-nın Proqramını Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. O, «bizim doktor» adına xalq tərəfindən layiq gö-

rülmüşdür.1909-cu ildə Tiflisə qayıdan Nərimanov həmin ilin mart ayında inqilabi fəaliyyətinə görə Həştərxana sürgün olunur. 1913-cü ildə sürgündən Bakıya qayıdan Nərimanov Qaraşəhər xəstəxanasında işə başlasada, inqilabi fəaliyyətini də davam etdirirdi. O, zəhmətkeşlərin azadlığı uğrunda mübarizədə Lenin yolunu ömrünün sonunadək bütün varlığının amalı etdi.

1917-ci ildə «hümmət «təşkilatının müvəqqəti Komitəsinin heyətinə, həmin ilin iyununda «hümmət» təşkilat komitəsinin sədri və Bakı komitəsinin üzvü seçilir.İyulun 3- də öz redaktorluğu ilə «hümmət»bolşevik qəzetini çıxarmağa başlayır.Xəstəliyi ilə əlaqədar Həştərxana gedən Nərimanov Həştərxan icrayə komitəsi marif şöbəsinin müdri və Həştərxanda Zakavkaziya müsəlmanlarının işləri üzrə komissar seçilir, Azərbaycan komunistləri ilə əlaqə saxlayır, məqalə və məktublarında Azərbaycan zəhmətkeşlərini əksinqilabçı müsavət hökumətinə qarşı mübarizəyə çağırırdı.1919- cu ilin iyun ayında Moskvaya işləmək üçün dəvət alan Nərimanovun namizədliyi K.B.Çeçerin tərəfdən Leninə yazılı təqdim edilir.

Namizədlik məktubunda Çeçerin yazmışdı:» Nərimanov yoldaşla tanış olan kimi yəqin etdim ki, o rusiya və yaxın şərq müsəlmanları arasında partiya təbliqatı və təşviqatının məharətli bir rəhbəridir. Qeyd olunan namizədlik məktubundan sonra Nərimanov RSFSR xalq xarici işlər komissarlığı yaxın şərq şöbəsinin müdri təyin edilir, bir müddət həmdə RSFSR xalq milli işlər komissarının müavini işləyir. Lenin şərq barəsində başlıca məsələlər haqqında Nərimanovun mülahizələrinə böyük diqqət verirdi.1920- ci il aprelin 27-də Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsi ərəfəsində Nərimanov qiyabi olaraq, Azərbaycan inqilabi komitəsinin, sonra isə Azərbaycan SSR.XKS – nin sədri seçildi. 1920-ci ildə may ayının 16-da Bakı Nərimanovu təntənə ilə qarşıladı. 1920-ci ildən ömrünün sonuna kimi sovet

dövlətinin möhkəmlənməsi üçün əlindən gələn və ona tapşırılan işlərin öhdəsindən məharətlə gələrək, əksinqilabi müsavatçılara qarşı mübarizəsini dahada gücləndirmişdi. SSRİ ni I-ci sovetlər qurultayında (1922-ci il dekabr) yaradılmış Mərkəzi İcraə komitəsinin ilk sesiyasında Z.SFSR-dən, SSRİ MİK-nə sədr seçilmişdi. O, ən mühüm dekret, qərar və müraciətnamələrin hazırlanmasında, xarici siyasi tədbirlərində, onların həyata keçirilməsində fəal iştirak edən Nərimanov SSRİ-nin ilk Konstitutsiyasının hazırlanmasında yaxından iştirak etmişdir. Moskva Şərqsunaslıq inistutu uzun müddət onun adını daşımışdı. 1925-ci ildə bütün SSRİ ərazisində Nərimanovun ictimai və siyasi fəaliyyətinin 30 illiyi təntənə ilə qeyd olundu.

Hörmətli Akademikimiz Z.Bünyatovun «Qırmızı terror» kitabının 38-39 cu səhifələrində qeyd edir ki, «Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulan kimi, XI Qızıl Ordunun xüsusi şöbəsi ziyalılara, bütün mövcud partiyaların üzvlərinə, hətta liberal əhvali-ruhiyyəli adamlara belə amansız divan tutmağa başladı. On nəfərdən çox azərbaycanlı general məhkəməsiz və istintaqsız güllələndi. Halbuki Azərbaycan ordusu Qızıl orduya qarşı vuruşmamışdır və mövcud razılaşmaya əsasən generallar təqib olunmamalıydılar. Təkcə iki general – Səməd Mehmandarov və Əliağa Şıxlinski N.Nərimanovun səyyi nəticəsində sağ qaldılar».

1920-30-cu illərdə elə bir dövr başlamışdır ki, bir çox adamlar düşünməyə başladılar ki, mən kiməm, harda və hansı şəraitdə yaşamaqla, hansı millətə mənsubam və kimləri təmsil edirəm? Bu sualların cavabı olaraq, milli mənlilik ideyası şüurlara yol tapmaq istədiyi vaxt «millətçilik damğası» «na məruz qalan, onun əzab, əziyyətini çəkən bizlər olmuşuq. Tarixi dərinədən izləyib araşdırsaq görərik ki, bu «millətçilik damğası» ilə «təltif» olunan N.Nərimanov olmuşdur. Bu dövrdə inqilaba kömək etmək adı altında, Bakıda özünə yuva salan daşnaqlar, mərkəzə saysız-hesabsız

N.Nərimanovun «millətçi» olması haqqında şikayət məktubları göndərirdilər. Mərkəzə yazılan yalan, böhtan xarakterli yazılara cavab olaraq yazırdı ki, «Necə olur ki, mənim xalqlar dostluğuna həsr etdiyim Bahadır və Sona romanım uğurlar qazanan zaman, Mikayan o zaman daşnaq partiya-sına qulluq göstərirdi.Necə olur üstündən uzun illər keçəndən sonra, mən «millətçi», Mikayan isə beynəlmiləlçi olur.»

İ.Stallin, onun əlaltıları olan L.Beriyq və M.C.Bağırov, V.İ.Leninin yaxın silahdaşı N.Nərimanov haqqında uydurmalar və şayələr yayırdılar.N.Nərimanov İ.Stalinin bir sıra hərəkətlərini bəyənmir və bu barədə öz narazılıqlarını dəfələrlə MK-yə açıq surətdə yazılı və şifahi formada bildirmişdi.Stalin bunu yaxşı bilirdi ki, bu sadəcə xoşagəlməzlik deyil prinsipal partiya mövqeyidir. O, Leninə yazdığı məktublardan birində Stalin tərəfindən ona qarşı edilən haqsızlığa və ədalətsizliyə qarşı özünün ehtiraz səsini qaldırmışdı. Məktubun sonunda yazmışdı.» İş o yerə gəlib, çatıbdı ki, Stalin azərbaycanlı kadrlara inanmır.»Leninə yazılan məktubdan sonra YİK(b)PMK siyasi Birosu bu məsələyə baxmış, N.Nərimanova siyasi etimad göstərmək və intriqalara son qoymaq haqqında qərar qəbul etmişdi.Bunlara baxmayaraq Berya və Bağırov yenədə N.Nərimanova böhtan və şər atmaqdan əl çəkmirdilər.

Onların səyyi və təbliğatı nəticəsində az sonra «Nərimanovçuluq» ideyası irəli sürüldü.Bu da uzun bir dövr ərzində millətçiliyin yerli təzahürü kimi təqdim və təqib edilməyə başladı.

Beriya və Bağırov təbliğatı dedi-qoduların, şər-böhtanlarının ayaq tutaraq dünyanı dolaşdığına baxmayaraq azərbaycan xalqının N. Nərimanova sevgi və məhəbbəti günü – gündən artırdı.Professor Cəmil Həsənlinin «Ağ ləkə «lərin qara kölgəsi kitabının 149-cu səhifəsində qeyd edilir ki, «1920-ci ilin fevralında çağırılan birinci qurultayda Azərbaycan K(b)PMK- nın üzvü seçilir.Peşəkar inqilabçı kimi kütlələrin əhvali-ruhiyyəsini çox gözəl bilirdi. Aprel çevrili-

şindən əvvəl Həmid Soltanov N.Nərimanova yazırdı;»əgər şəxsən gəlməyə imkanınız varsa, gəlsəniz yaxşıdır, çünki xalq çox, lap çox istəyir ki, sizin ardınızca getsin, ümumiyyətlə fəhlələrdə, kəndlilər də deyirlər, Nərimanov «Hümmətçilərlə» birlikdə hara getsə, bizdə ora gedəcəyik.»Qeyd olunanlardan aydın olur ki, Azərbaycan xalqının həmçinin onun işlədiyi yerlərdəki insanların Nərimanova böyük hörməti olmaqla, onu həmişə sevmişlər.Nərimanovun ölümü ilə ürəkləri soyumayan üçlük – Stalin, Beriya, Bağirov, onun ölümündən beş ildən artıq bir vaxt keçməsinə baxmayaraq, Nərimanov ideyalarına kölgə salmaq, onun haqqında xalqda xain fikirlər aşılamak üçün 30- cu illərdə «Nərimanovşına» sözü geniş yayıldı və bunun müəllifi, təbliğatçısı Bağirovun özü olmuşdu.Çünki belə bir təxribat təbliği sayəsində Bağirovun «siyahısına düşən respublika partiya təşkilatının ən qabaqcıl, ən ləyaqətli nümayəndələri bu və ya digər dərəcədə N.Nərimanovla bağlı inqilabçılar idi: Ya onun silahdaşı, ya da onun şagirdi olmuşdular.Yenə də professor Cəmil Həsənlinin «Ağ ləkə «lərin qara kölgəsi kitabının 134-cü səhifəsində qeyd olunub ki, «çıxışlarının birində Bağirov deyirdi;» Nərimanov, Əfəndiyev və digərlərinin başçılıq etdiyi millətçi–təmaülçüləri Azərbaycan burjuaziyasının mənafeyini əks etdirmək, Azərbaycanda K(b)P-nın yaradılmasına qarşı mübarizə aparmış, Azərbaycan proletariyatını, zəhmətkeş kəndlilərini tərkilə silah etməyə və Azərbaycanda proletar inqilabının qələbəsini pozmağa çalışmışlar.»

30-cu illər kimi böhranlı bir dövrdə Nərimanovla bağlı köhnə qvardiyanı sıradan çıxartmaq üçün bu ittiham kifayət idi. Əfsuslar olsun ki, tarixçilərimiz N.Nərimanov kimi «şərq xalqının inqilabi rəhbəri və onların azadlıqları uğrunda dahi mübariz, ədəbiyyat, incəsənət xadimi haqqında geniş məlumat verə bilməmişlər.

1925-ci ilin mart ayının 19-da Azərbaycanın dahi oğlu, böyük dramaturq və nasir, həqiqi millətçi deyil-millətini se-

vən böyük şəxsiyyət olan N. Nərimanovun həyatına son qoyuldu. N. Nərimanovun vəfatı ilə əlaqədar ölkənin bütün dövlət idarələrində iş dayandırıldı. Dəfn günü – martın 23-ü matəm günü elan edildi, həmin gün SSRİ və müttəfiq respublikaların hökumət binalarında, SSRİ-nin xaricdəki diplomatik və ticarət nümayəndəliklərində hərbi və ticarət donanmasının gəmilərində dövlət bayraqları 5 dəqiqəlik endirildi. Moskva vaxtı ilə saat 13-də Qızıl ordunun bütün qarnizonlarında toplardan yayılım atəşi açıldı. Nərimanov Qızıl Meydanda Kreml divarı yanında dəfn olunmuşdur. M.İ. Kalenin matəm nitqində demişdir: «Nəriman Nərimanov yoldaşın şəxsində biz öz doğma partiyamızın sıralarındakı bir yoldaşımızı və dostumuzu dəfn edirik. Onun şəxsində Qızıl Meydan şərq xalqçılarından birinci qurbanı öz ağuşuna alır.» Nərimanovun adına Bakıda və Həştərxanda rayon, Özbəkistanda şəhər və rayon, Moskvada küçə, SSRİ-nin müxtəlif kənd, ali məktəb, texnikum, mədəni marif müəssisələri kolxoz və sovxozlar, küçə və meydanlar, Bakıda, Azərbaycan SSRİ-nin başqa rayonlarında, SSRİ-nin şəhər və rayonlarında o, cümlədən Ulyanovskdə, Marneulidə, N. Nərimanova abidə qoyulmuşdur. 1982-ci ildə Moskvada Nərimanovun 1925-ci ildə yaşadığı binada Varovski küçəsində onun qranitdən baryelfi, portreti təsvir olunan xatirə lövhəsi açılmışdır. Həmçinin onun haqqında bədii və sənətli filmlər çəkilmiş, ədəbi, musiqi, rəssamlıq əsərləri yaradılmışdır. və.s.

Hörmətli oxucular mən yuxarıda qeyd etdim ki, N. Nərimanov tam öyrənilməyib. Həqiqətdə də belədi. Mənim N. Nərimanov haqqında verə bildiyim bu qısa arayışı yaxşı – yaxşı oxuyun və xahiş edirəm qərəzsiz, təmiz ürəklə, Azərbaycanın dahi oğluna özünüz qiymət verin, sonra Bağirov haqqında yazdıqlarımı oxuyarsınız.

Teyyub müəllim sonra qeyd edirsən ki, «Yadına əlli yaşında olduğu günlər düşürdü. O, vaxt beşinci Lenin ordeni

ilə təltif edilmişdi.» Bəzi cavan oxuculara deyə bilmərəm.- Ancaq yaşlı nəsil, o, zamanlar bir nəfərin beş dəfə Lenin ordeninilə təltif edilməsi, iş görən, tabeliyində olan əhalinin yaxşı şəraitdə yaşaması, ölkəni inkişaf etdirməsi üçün verilmirdi.

Kim ki, yuxarı eşalonun bütün istək və arzularını yerinə yetirirdisə yəni Bağirov kimi «qəddar», «cəllad», «qan içən» adamlara verilirdi. «Bakı və Azərbaycan bolşevik təşkilatının tarixindən» yazılan kitabında Azərbaycan partiya tarixini saxtalaşdıran, Stalinin inqilabi fəaliyyətini şişirdərək, «dahi nəzəriyyəçi, ««mütəfəkkir, ««bani, ««mübariz «kimi qələmə verən, Azərbaycan partiya təşkilatının əldə etdiyi bütün müvəffəqiyyətlər üçün Zaqafqaziyada bolşevizmin böyük banisi Stalin yoldaşın müdrük rəhbərliyinə borcludur «deyən insanlara verilirdi.» (Bağirovun kitabından)

«Yadına çox şeylər düşdü.Xəyalından çox adamlar gəlib-keçdi.» «Sözlərini yazan müəllif yəqin ki, onun «qəhrəmanının» dar ayaqda yadına düşən adamların kim olduğunu bilir? Mən belə başa düşürəm ki, müəllif Bağirovun xəyalından keçən adamların adını çəkməyə cürəti çatmayıb. Cürəti çatsaydı həmin adamlardan heç olmasa bir-ikisinin adını qeyd olunan kitabda çəkərdi. Mən onun cürətsizliyindən istifadə edərək, siz oxucuları nigaran qoymamaq üçün, Bağirovun «xəyalından» keçən adamlardan bir neçəsinin taleyi ilə sizi tanış edirəm.

Azərbaycan K(b)PMK-nin ikinci katibi, neft sənayesi sahəsində görkəmli mütəxəssis olan Əşrəf Əlizadə sərbəst düşüncəli, hər hansı bir məsələyə münasibətini açıq-aydın bildirməyi sevən adam idi.Onun fikirləri bəzən Bağirovun fikirləri ilə daban-dabana zidd olurdu. Belə olan halda Əşrəf Əlizadənin və onun qohumlarının şübhəlilərin siyahısında özünə yer salırdı.Bağirov Yemilyanova göstəriş verərək Əlizadənin siyasi cəhətdən savatsız olduğunu nəzarətə almasını tapşırırmışdı.

Bağırovun Yemilyanova «siyasi cəhətdən savatsız olduğunu nəzərə al» tapşırığı tezliklə öz həllini tapdı. 1946-cı ildə Əlizadənin qayını DTN-nin müavini Ələkbər Mustafayev arasında belə bir söhbət oldu. Əlizadə dedi ki, Bağirov hamını qənaətcil olmağa sadə həyat sürməyə çağırır, özü isə ölkənin müharibədən çıxdığı bir vaxtda, Zaqulbadakı bağında hovuz tikdirir. Hovuz tikincə neftçilər üçün istirahət evi tikdirsə pis olmaz. Ertəsi gün Yemilyanov Ələkbər Mustafayevi kabinetinə çağıraraq, onun Əlizadə ilə Bağirov haqqında dünən axşam nə danışdığını soruşdu. O da olan söhbəti ona dedi. Tezliklə Mustafayev işdən çıxarılıb, partiyadan xaric olunandan sonra Əşraf Əlizadənin məsələsi Azərbaycan K(b)PMK-nin biro iclasında baxıldı və Atakişiyev onun «cinayətkar fəaliyyəti» barədə məruzə etdi. Biro iclasında iştirak edən Sumbatov-Toprudze Əlizadəyə belə bir sualla müraciət etdi: «siz hansı kəşfiyyata xidmət edirsiniz- Amerika ya, Türk kəşfiyyatına?» Bağirov isə öz çıxışında Əlizadəyə bildirdi «Partiya sizə öz arvadınızı boşamağı təklif edir.» Əşraf Əlizadə formal da olsa arvadını boşamaq haqqında ərizə vermək məcburiyyətində qaldı. O, Bağirovdan gizli olaraq arvadı ilə Stavropol vilayətində, Kislovodsk, Esentuki və digər şəhərlərdə görüşürdü. Bir müddət sonra Əlizadəni kiçildib «Azərneft kəşfiyyatı «birliyinə rəis təyin etsələr də o, vəzifədə rəhbərliyi təmin etmədiyinə görə işdən azad edilən Əlizadə, Azərbaycanı tərk edərək daimi yaşamaq üçün məcburən Türkmənistanı getdi. Bağirovun Əlizadənin özü, ailəsi və qohumları ilə düşmənçilik etməsinin əsas səbəbi, əvvəllər Bağirovla, Əlizadənin ailəsi bağda qonşu olan zamanlar, Bağirov, Əlizadənin həyat yoldaşı Qəmə Əlizadəyə onunla cinsi əlaqədə olmağa təkid etsədə, Qəmə onu rədd edir. Bir neçə dəfə Bağirov öz alçaq niyyətini həyata keçirmək üçün Qəmərin yanına adam göndərsədə, öz çirkin niyyətinə nail ola bilmədiyi üçün, Əlizadəni MK-katibliyindən azad edərək mədəni surətdə Azərbaycandan sür-

gün elətdirdi. Məcburən biro iclasında həyat yoldaşını boşatdırdı, qaynını işdən çıxardaraq partiyadan xaric etdirdi. Əlizadənin qaynanasını həbs etdirdi. Qaynanasının həbs olunmasının səbəbi 1947- ci ildə onun MK-nin və Nazirlər sovetinin bəzi rəhbər işçilərinin nəlayiq hərəkətləri barədə partiyanın MK-nə məktub yazıb. Həmin məktubda yazılanların hamısı həqiqət olsada Bağirovun məktubun şəər, böhtan xarakterli yazıldığını mahna edərək öz baş kəsənlərinə göstəriş verərək Rəşidzadəni həbs etdirdi. Bundan əlavə Rəşidə xanıma kömək edən vəkil Hüseynov Mirzə Hüseyn oğlunuda həbs etdirərək beş il Maqadana sürgün elətdirdi. Hörmətli oxucu 60 yaşı tamam olan Bağirovun xəyalından keçən adamlardan, yəqin biri Rəşidzadənin qızı Qəmər xanım idi, çünki Qəmər xanım onun istəyini gözündə qoymuşdu.

1936-cı ildən sürət götürən represiya və həbslərin dəhşətli dalğası Azərbaycanın ziyalı qadınlarından da yan keçməyərək görkəmli qadınlarımızı öz ağışına almağa başladı. 1889-cu ildə Qazax rayonunun Salahlı kəndində anadan olan Qiyasbəyli Mədinə xanım Mehdi qızı, Azərbaycan Tibbi inistutunun müəllimi Qeyri-leqal əksinqilabı müsavətçi təşkilatının üzvü, Məmməd Əmi Rəsulzadə və müsavətin başqa görkəmli başçıları ilə sıx əlaqəsi olduğuna görə, 1936-cı ildə dekabr ayının 7-də Təhlükəsizlik idarəsinin məxfi siyasi şöbəsinin dördüncü bölməsinin müvəkkili Platonovun tərtib etdiyi arayışa əsasən, dekabrın 8- də 1747 nömrəli orдерə əsasən həbs edildi. 9 ay 15 gün Leytinant Platonov və Oqanezov tərəfindən aparılan istintaq zamanı 12- dəfə istintaqda sorğu-suallara cavab verən və istintaq aparanların şəər, böhtanlara hopturulan məkrli suallarının hamısını rədd etmiş və cinayətdə heç bir günahı olmadığını desədə, Azərbaycan SSR CİM 72 və 73 cü maddələri ilə, müqəssir olmadığı halda, müqəssir hesab edilərək Qiyasbəyli Mədinə xanım Mehdi qızı 13506 nömrəli cinayət işi ilə güllələnmə və-

rildi, işinin icrası 1937- ci ilin sentyabr ayının 28- də gecə saat bir iyirmi beş dəqiqədə yerinə yetirildi. Baş Leytenant Suxanovun qeydi.

2-1930-cu ilin ikinci yarısında minlərlə günahsız qurbanlardan biri də - görkəmli pianoçu və Bakıda Şərq konservatoriyasının qurucusu Qayıbova Xədicə xanım Osman qızı 1893-cü ildə anadan olmuşdu. Guya Türk və İngilis qərgahlarının Bakıda olduğu zaman onlarla yaxın olmuş və Azərbaycanın sovetləşməsindən sonra öz evində musavat fırqəsinin liderlərindən olan Mustafa Vəkilovu gizlətmişdi. Vəkilovu tutmaq istəyəndə onu qaçırtdığına görə, 16 mart 1938-ci ildə Azərbaycan Daxili işlər xalq komissarlığının DTİ-nin birinci bölməsinin 3-cü şöbə rəisinin müavini Leytenant Tevosyanın tərtib etdiyi arayışla həbs olunur. (4390 nömrəli order ilə).9 aydan artıq davam edən və on dəfə erməni Tevosyanın müxtəlif vaxtlarda suallarına cavab verən və Tevosyanın yalanla böhtanla dolu suallarını rədd etsə də 8 may 1938-ci ildə daşnak Tevosyanın 23311 nömrəli istintaq işi üzrə ittiham tərtib edilərək Azərbaycan SSR C.M-nin 68-ci maddəsi ilə müqəssir hesab edilərək 19 oktyabr 1938-ci il tarixdə, «üçlüyün qərarı ilə» güllələnmə hökmü verilir. Bəli bu da adını Azərbaycanlı qoyub, yüksək vəzifə sahibi olan, xalqının namusunu, qeyrətini, mənliyini qorumağı öz öhtələrinə götürən, «millət atasının atalığı». Günahsız cavan qadınlarımızı, öz əllərimizlə, bilə-bilə rus Platonovların, erməni Oqanesyanların, Tevosiyaların ixtiyarına verərək, tənha, kimsəsiz, aciz bacılarımızın taleyini xaçpərəstlərin öhdəsinə buraxıb, gecələr saat 2, 3, 4-də tənha, onların hansı şəraitdə istintaq aparən alçaqların suallarına cavab verməsinə, onların başına hansı oyunların aşılmasına namuslarına təcavüz edilməsinə şəraiti özümüz yaratmırıqmı? Hələ içərimizdən çıxan bəzi «kişilər», namus, qeyrətimizin tapdanmasına, bacılarımızın, qızlarımızın, analarımızın namuslarının təcavüzə məruz qalmasına şərait ya-

radanları müdafiə etmək, qarşısında səcdə edərək, yasin oxutmaq istəyirlər. Mən yuxarıda qeyd etdiyim Mədinə xanım ilə Xədicə xanımı, «Bağırovun xəyalından keçən adamlar» siyasına salsam səf etmiş olaram. Ona görə ki, əgər bu xanımlar onun xəyalından keçən adamlardan olsaydı onları şərlərə, böhtanlara məruz qoyaraq, işgəncələr dəyirmanında yaş buğda kimi fasiləsiz üyütməzdi.

Hörmətli oxucular, 1937-ci ilin saysız–hesabsız günahsız represiyaları, həbisləri arasında Azərbaycanın milli 77- ci Atıcı diviziyasının zabıt heyyyətinə tutulan divanın bərabəri bəlkə də tarixdə qeydə alınmayıb. 77- ci Atıcı diviziyada çalışan zabıt heyyyətinin taleyi ilə tanış olmaq üçün, Diviziyanın 230- cu alayının zabıtlərindən biri, rota komandiri Kapitan Saniyev Kəbi Murad oğlunun «cinayət işi» ilə sizləri tanış etməyi özümə borc bilərək, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində fəaliyyətdə olan erməni məmurları tərəfindən azərbaycanlı zabıtləri qəddarcasına məhv edilmə proqramının bir qaranlıq səhifəsini sizlərə açmaq istəyirəm. 1937- ci ilin avqust ayında DTİ-nin 5- ci şöbəsinin rəisi Avanesiyan aşağıda qeyd olunan formada 1902-ci ildə mülkədar ailəsində doğulmuş Saniyev Kəbi Murad oğlu, 77-ci divizyanın 230-cu alayının rota komandiri, Kapitan, bitərəf «Azərbaycan milli partiyası» deyilən partiyanın üzvü əksinqilabçı, millətçi təşkilatın üzvü kimi 13 avqust 1937- ci ildə, 1069 nömrəli orderə əsasən onu həbs edirlər.

Müstəntiqin birinci dindirməsi zamanı ona verilən, «istintaqa məlumdur ki, siz əksinqilabçı millətçi təşkilatın üzvüsünüz, sualını rədd edərək boynundan atsada, müstəntiqlərin «üçüncü üsula»– yəni işgəncələr üsulundan istifadə edəndən sonra ələcsiz qalan müttəhimlər, yalan, böhtanla yazılan izahatlara qol çəkməyə məcbur edilirdilər. Ona görə Saniyev müstəntiq Avanesiyanın ürəyi istədiyi izahata qol çəkərək özünün millətçi olduğunu, onların məqsədi Azərbaycanı SSRİ – nin tərkibindən guya ayırmaq üçün, istəni-

lən zaman divizyanın ayağa qalxacağını və bütün heyyyət, Sovet ordusuna qarşı vuruşacağını yazaraq imza etmişdi. (zorla, işgəncələr veriləndən sonra) 5 oktyabr 1937- ci ildə 5- ci şöbənin rəisi Avanesovun yazdığı ittihamnaməyə Sumbatov imza ataraq, 1937- ci il oktyabrın 13- də Matuleviç, Zoryanov və Ənnqurun kolleqiyasının bağlı iclası keçirildi. İclas saat 22.05 dəqiqədə açıldı. Saat 22.20. dəqiqədə bağlandı.

Matuleviçin çıxardığı hökmə Avanesiyanın ittihamnaməsində, deyilən yalan və uydurma söz və cümlələrə aşağıdakı cümlə əlavə edilmişdir. »Müttəhim Saniyev Azərbaycanda fəaliyyətdə olan hərbi- faşist qəstinin iştirakçılarından biri idi. Alçaq Matuleviç özü və rəhbərləri qırmızı faşist ola-ola xalqımıza böhtan ataraq gör nə ad verir. Onlar hər bir «xalq düşməninin» işinə 15- dəqiqə ayıraraq bir saatda 4 nəfərə, sutkada isə 96 nəfərə güllələnmə hökmü verirdilər. Vışnskinin müavini olan Matuleviçin komandasının işlətdiyi «ölüm» konveyiri gün ərzində fasiləsiz işləyirdi. Beləliklə 1937-38-ci iki il müddətində təkcə Matuleviçin hərbi tribunali 70 mindən çox azərbaycanlı ziyalisını öz «ölüm konveyirindən» keçirmişdir. Hələ məhşur «Fövqaladə üçlüklərin» fəaliyyətini demirəm. Oktyabrın 13-də İbrahimov Mürsəl Məmməd oğlu, Məlikov Abdulla Hüseyn oğlu və 77- ci milli divizyanın komandiri Vəzirov Qamboy Məmməd oğlu da Saniyevlə birlikdə güllələnmişdi.

1955-ci il sentyabrın ikisində SSRİ baş prokurorluğunun prokuroru B.Pelexanov, Azərbaycan D.T.İ- nin 5-ci şöbə rəisi olan V.P.Medvedyevi dindirməsindən və Medvedyevin verdiyi cavablardan bəzi anları nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm.

Sual: söyləyin görək, sizin Azərbaycan SSR xalq daxili işlər komissarlığında işlədiyiniz dövrdə məhbuslara qarşı cəza tədbirləri tətbiq olunurdumu?

Cavab: Məhbuslara cəza tədbirləri (repressiya) mənim rəhbər olduğum şöbədə tətbiq olunurdu. Yadımdadı Azər-

baycan Diviziyasının siyasi şöbə rəisi Əliyev Cabiri döyürdülər. Başqa fəmilialar yadımda deyil, Əliyevi ondan ötəri döyürdülər ki, o istintaqa lazım olan ifadələri versin, yəni Vəzirov, Axundov və başqaları tərəfindən idarə edilən «Əksinqilabı mərkəz» haqqında ifadələr olsun.

Sual: Siz şəxsən məhbuslara işgəncə verirdinizmi?

Cavab: Bəli verirdim, ancaq konkretni kimə yadımda deyil. İşgəncələr məhbuslara Sumbatovun və Borşovun sə-rəncamları ilə tətbiq olunurdu ki, məhbuslar lazım olan ifadələri versinlər. İşgəncələr dərissqal kameralara (karserə) salmaqdan, qayış şallaqla məhbusları döyməkdən ibarət idi. Məndə döyürdüm. Məndən başqa bütün məmurlarda döyürdülər. Azərbaycan X.D.İ.K- da döymə işgəncə xarakterini daşıyırdı.

Sual: Qambay Vəzirovu tanıyırsınızmi?

Cavab: Tanıyıram. O Azərbaycan Diviziyasının komandiri idi. O, bizim şöbə tərəfindən həbs edilmişdi. Onun işini şəxsən 5- ci şöbənin keçmiş rəisi Avanesyan aparırdı. Onu dindirmələr zamanı amansızcasına döyürdülər. Vəzirovu Avanesyan şəxsən mənim və şöbənin başqa əməkdaşlarının yanında döyürdü. Avanesyan Vəzirovu şallaqla döyüb tələb edirdi ki, o, özünün əksinqilabı, millətçi mərkəzdə iştirakı haqqında ifadə versin. Qambay özünü əvvəlcə müqəssir bil-mədi, döyüləndən sonra isə hər şeyi boynuna alıb, lazım olan ifadələri verdi.

Sual: Vəzirov Qambayın həbs edilməsi əsaslı idimi?

Cavab: O zaman mən bildiyim işlərin arasında heç bir diqqətə layiq iş yox idi. O işlərin hamısı məhbuslara zor və işgəncələrin tətbiq olunması ilə quraşdırılıb və o işlərin hamısı qeyri-obyektiv idi. O cümlədən Vəzirovun işidə ondan və başqa məhbuslardan zorla və işgəncələrlə alınmış yalan ifadələr üzərində quraşdırılıb. İstintaq zamanı məhbuslar də-fələrlə bu ifadələri rədd edirdilər, amma onların bu ifadələri

işlərinə tikilmirdir, məhv olunurdu. İşlərə yalnız o ifadələr tikilirdi ki, onlar istintaq üçün faydalı idilər.

Beləliklə Azərbaycan xalqının, ələlxüsusəndə ziyalıların düşünən beyinlərin taleyini Sumbatovlara, Borişyevlərə, Avanesyanlara tapşırıb böhtanlarla günahsız həbs olunan şəxslərə işgəncə verdiyini boynuna alan Medvedyevlərə tapşırıran o zamankı «millət atası», Azərbaycanın milli 77-ci diviziyasının 33 yüksək rütbəli zabitlərinin vəhşicəsinə güllələndiyi zaman heç olmasa onların bir-iki nəfərini müdafiə edib güllələnməsinə imkan verməyəydi. Ona görə ki, başqa millətlərə nisbətən bizdə hərbi o zaman o qədərdə inkişaf etməmişdi, Hərbi kadrlar çox az idi, Həmdə necə olur ki, N. Nərimanov on nəfər güllələnmə altında yatan generaldan ikisini-Mehmandarovu və Şıxlinskini azad etdirə bilir, Bağirov isə 33 nəfərdən bir nəfəri azad etdirməyib. Çünki o özü rəhbərlik etdiyi, cinayətkar, quldur dəstənin qərarlarına müdaxilə etməzdi. Ona görə ki, Azərbaycanda baş verən bütün repressiyalar, həbslər onun göstəriş və sifarişləri ilə həyata keçirilirdi. Hörmətli oxucular, 77-ci milli Azərbaycan diviziyasında həbs edilərək güllələnən 33 nəfər zabit heyətlərinin vəzifələri ilə sizləri tanış etməyi özümə borc bildim. Bir nəfər hərbi nazir; bir nəfər hərbi tribunal, iki nəfər divizya komissarı, bir nəfər briqada komissarı, bir nəfər hərbi komissarı, üç nəfər alay komandiri, üç nəfər siyasi rəhbər, beş nəfər 2-ci dərəcəli intendant, iki nəfər batalyon komissar, üç nəfər polkovnik, iki nəfər mayor, yeddi nəfər kapitan və iki nəfər baş leytenant 13896 nömrəli istintaq işi ilə müqəssir sayılaraq güllələnmişlər. Yəqin ki, Bağirovun xəyalında keçən adamlar bunlar imiş.

Hörmətli Teyyub müəllim, əgər siz tarix elmini bilsəydiniz onun dərinliklərindəki, incilərdən xəbəriniz osaydı Filologiya elmləri namizədi, nəğməkar şairimiz Vüqar Əhmədin MİR Cəfər Pişəvəriyə işıq, Mir Cəfər Bağirova isə zülmət kimi baxmasına dodaq büzməzdiniz. Hər iki Bağirov

haqqında, onların kim olmasını bəlkədə Vüqar Əhməd qədər düzgün, dəqiq, özlərinə yaraşan qiymətini heç kəs verməmişdir.

Onun hər iki Bağirova verdiyi qiymətlə sizi tanış etməklə yanaşı, Vüqar Əhməddən məni bağışlamasını xahiş edirəm. Çünki onun verdiyi qiymətə, bir bənddə mən əlavə edirəm. Vüqar Əhməd yazır: M.C. Pişəvarinin və xalqımızın digər görkəmli oğlanlarının qanına əlini bulamış M.C. Bağirov tarixin və uca ALLAHIN hökmü ilə öz layiqli cəzasını aldı. Əqidə, dünya görüşü və xalq qarşısındakı əməllərinə görə hər iki şəxs tarixdə qaldı, biri- Pişavari uca kürsüdə, qeyrətli, namuslu, milli qüruru ilə, o biri- Bağirov alçaq, və milli xain, rus və erməni nökrəri kimi.» Deyilənlərə mənim əlavəm belədi-» şəhvət düşgünü, qansız qan içən və Stalinlə Beriyaya quyrıq bulayan «kimi. Mənə belə gəlir ki, dünyada mövcud olan pisliklərin ən yüksəklərinə layiq olan bir insan kimi tarixdə yerini tutub. Mən aidiyyəti olan kəslərdən, hökumət rəhbərlərindən xaiş edərdim ki, başqa sahələrə gücləri çatmasa da, Azərbaycanın bütün tarixini özündə cəmləşdirən kitablarımızı Latın əlifbasına tərcümə etdirdinsilər. Çünki əvvəlki tariximizdən xəbəri olmayan və kiril əlifbasını bilməyən yeni nəslin nümayəndələri «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kimi uydurma, xalqını qəddarcasına güllələtdirən, onların ailələrini, qohum-əqrabalarını, Solovski adalarına, Suzdala, Yaroslava və Sibirin ən ucqar nöqtələrinə sürgün etdirən 1937-38-ci illərdə təkcə hərbi tribunalın hökmü ilə 70 min azərbaycanın görkəmli ziyalılarını məhv edən, adını Seyid Cəfər qoyan, Mir Cəfər Bağirov «xalq atası» kimi yeni nəsilə çatdırılırsa, bu gələcək nəsilin «xalq atalarının» əməllərindən xəbərsiz olması demək olardı.

Mir Cəfər Bağirovun ailə tərkibi ilə

*Bağirovun arvadı
Valentinanın məzarı*

sizi tanış etməyidə özümə borc bilərək, nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, türk dünyasında və eləcədə müsəlman aləmində həqiqi seyid olan şəxslərin adının əvvəlinə Mir sözü əlavə olunur ki, xalq bilsin ki, bu şəxs Seyitdir. Seyidlik statusu o, şəxslərə verilirki, onun yeddi arxa dönəni təmiz türk, yaxud müsəlman olsun. Deyilənləri nəzərə alaraq Mir Cəfər Bağirovun da seyid olmasına heç kim «şübhə» etmir. Belə olan halda gəlin Azərbaycanın «millət atası» «Mir Cəfərin ailə tərkibi ilə tanış olaq:

1. Anadan olduğu yer, il – 1896- ci il, Bakı quberniyası. Quba şəhəri.

2. Milliyyəti:- türk.

3. İctimai vəziyyəti:-qulluqçu – yoxsul, kəndli.

4. U.K.(b)P üzvü: - 1917-ci ildən.

5. Təhsili:- orta (ibtidai).

6. Ana dili:- türk

7. Hansı dilləri bilir: - türk, rus, ləzgi.

Ailə vəziyyəti:

Arvadı: - Evgeniya¹ (Valentina Mixailovna Veremskaya, baş daşında belə yazdırıb).

Anası : - Mariya

Oğlu : - Vladimir

Hörmətli oxucular bizə birinci

Seyid kimi, ikinci Azərbaycan xalqının «atası», kimi təqdim edilən «təmiz türk ailəsinin»tərkibi qeyd etdiyim kimidir. Sizə deyə bilmərəm, mən belə tərkibdə olan ailəni türk, yaxud müsəlman ailəsi sayə bilmərəm. Mənim bu fikrimlə çoxları razılaşsada, yəqin ki, hörmətli Teyyub Qurban mənimlə razılaşmayacaq. Çünki o, «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabının 89-cu səhifəsində yazırki fikirləşirəm:Bağırov

**Bağırovun oğlu
Vladimirin məzarı**

¹ «Bağırovun məhkəməsi» kitabında, arvadının adı Evgeniya yazılısada, məzarındakı baş daşında Valentina yazılıb və oğlu Vladimirlə yanaşı dəfn olunub.

olmasaydı indi hamımızın sümükləri Qazaxıstanın çöllərində, Sibirin meşələrində çürüyürdü. Bəlkə də bir millət kimi məhv olub getmişdik. Sözüünə davam edərək bu sözlərdən sonra Seyidin ünvanına «ALLAH «rəhmət eləsin deyib ona yasin oxutmağa gedirəm. 9 ay rus qadınının bətidə rus qanı ilə mayalanaraq dünyaya gələn, hələ gözü açılmamış onun sinəsinə sığınaraq rus südü ilə qidalanan, onun qucağında boya – başa çatan, dediyi ilk söz ana deyil mama olan, yasin avazına bənzəyən, Azərbaycan laylası ilə yatıb, Bismillahi ilə durmayan, gözünü açandan rus adət-ənənəsi ilə, tərbiyə olunan, yəqin ki, anasının təkidi ilə sünnət də olunmayan, (mən belə gəlir) guya əvvəllər evdə dini təhsil (inandırıcı deyil) alan, Quba qəzasında kəndlilərə divan tutulmasında, Daşnaq Hamzasının quldur dəstəsində qulluq edən, bu cinayətlərə görə 1918-ci ildə həbs edilən, yaxın adamlarının köməyi ilə həbsdən qaçan, bu cinayətlərin üstünü ört – bastır etmək üçün 1918- ci ildə partiyaya keçdiyi halda, tərcümə halını saxtalaşdıraraq guya 1917- ci ildən partiyanın üzvü olduğunu göstərən, yəni həyatını fırıldaqlar, yalanlar üzərində quran, əyri yollarla hakimiyyətə gələrək, ömrü boyu əyri işlərlə məşğul olan, Azərbaycan xalqının qəddarı, cəlladı, qan içəni, namus – qeyrətinin xaçpərəstlərin ayağı altına səpələyəni, bir sözlə xalqın düşməni olan insana Seyid demək olarmı? Hörmətli oxucular bu suala mən cavab vermək istəmədiyim üçün məni bağışlayın və cavabı özünüz verin qərəzsiz!

«Bağırov olmasaydı, indi hamımızın sümükləri Qazaxıstanın çöllərində, Sibirin meşələrində çürüyürdü. Bəlkə də bir millət kimi məhv olub getmişdik». Bağırovun kim olduğunu, onun hansı cinayətlər törətdiyini, öz millətinin taleyini xaçpərəstlərin ümüdünə qoyduğundan xəbəri olmadan hər bir oxucu da belə bir təəvvür yarana bilər ki, gör Bağırov nə qədər millətini sevən, onların yolunda canından keçən «dahi bir şəxsiyyətdir» ki, onun haqqında belə sözlər yazı-

lib. Bu sözlərin müəllifinin tarixçi olmadığını əvvəllərdə qeyd etmişəm. Onu tanımadığıma görə, tanışlığım onun bu kitabını görüb vərəqləyəndən sonra bildim ki, yazıçıdır. Onun «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabı ilə tanış olandan sonra, onun kitabda yazdığı yalanlarına, əsərinin qəhrəmanına yaraşmayan təriflərin söylənməsinə, onu dahiləşdirməkdən ötərin onun cinayətlərini rusların, erməni daşnaqlarının etdiklərini, yaxud onların sifarişini yerinə yetirdiyini deyərək öz qəhrəmanını müdafiə etmək istədiyini hiss etdim «Bağırov olmasaydı», «məhv olub getmişdik» sözlərini oxuyanda məni dəhşət gətürdü. İnanıram ki, bu sözləri «Azərbaycan Yazıçılar Birliyi»nin üzvü olan yazıçı deyir. O, gözəl bilir ki, Bağırov kimdir, hansı yuvanın sahibi, hansı cinayətlərin mayasıdır. Belə olan halda müəllif «yayın alaçarpov qarına, «qışın selinə» bənzəyən sözləri ilə nə demək istəyir? Bəlkə elə bilir Bağırovun 1937-38-ci illərdə etdiyi cinayətləri, müəllifin qeyd etdiyi Qazaxıstan səhralarına, Sibir meşələrinə sürgünlərini, iki ildə 70000 günahsız azərbaycanlıların güllələnməsi xalqın yadından çıxıb?» Yoxsa tarixçiləri, yazıçıları, şairləri, ziyalıları sınağa çəkmək, onların bu kitab haqqında, kitabda qaldırdığı qeyri səmimi, boğazdan yuxarı, gəlişi gözəl sözlərə, əsərinin qəhrəmanı Bağırov haqqında hal-hazırkı vaxtda xalqın hansı fikirdə olmasına cavab almaq istəyir. Bəlkə müəllif «Fikirləşirəm:» deyərək iki nöqtə qoyandan sonra yazdığı «Bağırov olmasaydı, indi hamımızın sümükləri Qazaxstanın çöllərində, Sibirin meşələrində çürüyürdü sözünün əvəzinə «çürüməzd» yazmaq istəyirmiş. Əgər belə yazmış olsaydı həm özü bu yükün altından xilas olardı, həm də oxucuların hörmətini qazana bilərdi.»

«Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabının adı düzgün seçilməyib. Çünki kitabı oxuyan hər bir kəs kitabın kim üçün və hansı məqsədlərə görə yazıldığını həmin an başa düşür. Belə olan halda gəlin birlikdə adına kitab yazılan şəxsin

yəni Bağirovun düşmənlərinin kim olduğunu araşdıraraq. Azərbaycan Bağirovun işlədiyi dövr ərzində Rusiyanın tabeliyində olub. Yaxın qonşularımız Gürcüstan, Ermənistan olub. Belə olan halda Bağirovun düşmənlərini birinci olaraq tabeliyində olduğumuz rusiyada axtaraq.

Bağirovun atası Abbas rus kürəkəni olub. Atasının yolunu davam eləyən Cəfər (mən ona daha Mir Cəfər yox Cəfər deyəcəm) atasından geri qalmayaraq o, da rus qızı ilə evlənərək rus kürəkəni oldu. Bizim atalar demişkən «arvadın haralı, sən də oralı». Belə olan halda bir adamın qaynatası, qaynanası rus millətindəndirsə, həmin adamın arvadı tərəfdən düşməni ola bilməz. Çünki rus qadını ilə bir yasdığa baş qoyan, onunla ömür sürən, övlad sahibi olanın özü də rusdu. Həmçinin Rusiya dövlətinin birinci adamı onun ən yaxın dostu, arxası olub. Onunla 20 il birlikdə işləyib. Onun bütün göstərişlərinə sözsüz əməl edib və ona xəyanət etməyib. Belə olan halda onun Rusiyada düşməni ola bilməz. Onda gəlin Bağirovun düşməni ermənilər arasında axtaraq:

Yuxarıda qeyd etmişdim ki, hələ 1917- ci ildə Bağirov daşnaq Hamzasının quldur dəstəsində Azərbaycanlı, rus kəndlilərinə qarşı qanlı cinayətdə iştirak edib.

Qeyd etdiyimiz daşnaq dəstəsində Bağirovun fəaliyyət göstərməsi, ondan xəbər verirki, onun Ermənilərlə dostluğunun binövrəsi qədimlərdən başlayıb. 1921-ci ildə Bağirov Azərbaycan fəvqəladə komissiyasının sədri təyin ediləndən sonra Beriyanı öz yanında rəhbər işə qoydu və onun xahişi ilə X.Qriqoryanı öz yanında işə götürdü. Azərbaycan xalqının əsl faciəsi 1936- cı ildə başladı. Bu faciələrin törədilməsi təşkili, kimlərin aradan götürülməsi, birinci növbədə ziyalıların həbs edilməsi üçün əvvəlcədən Berya-Bağirov tərəfindən bu işləri yerinə yetirən şəxslər təyin edilərək Sumbatov

və Yemliyanovun rəhbərliyinə verilmişdi. Bu şəxslər kimlər idi?

Azərbaycan SSR X.D.İ.K idarəsinin rəisi – Sumbatov, onun tabeliyində olan qruppanın üzvləri Yemlyanov, Gerasimov, Sinman, Şerin, Atakişiyev, Qriqoryan, Markaryan, Qalstyan, Ohanesyan, Avanesyanlardan ibarət, cəza, işgəncə, zülm-zillət, konveyrinin ölüm maşınına fasiləsiz işlədən alçaqlar. Siyahıya baxanda yəqin ki, oxucuya hər şey aydın olur. Günahsız insanları məhv edən 11 nəfər qatilin təkcə bir nəfəri Azərbaycanlıdır. Qeyd olunanlardan əlavə, aşağı vəzifədə də işləyənlərin əksəriyyəti ermənilər və başqa millətlərin nümayəndələri olub. Qalan on nəfərinin 50% erməni, 50% - isə başqa xaçpərəslərdən ibarət olub, Bağirovun baş kəsən dəstəsi 1937-1938-ci illər və sonrakı illər üçün də ölüm konveyrinə işləməyə tam hazır idilər. Siyahıdan göründüyü kimi, əgər Bağirovun ermənilərin içərisində düşməni olsaydı, ölüm konveyrinin ixtiyarını əsas ermənilərə etibar etməzdi.

Bundan əlavə daşnak partiyasının liderlərindən olan Mikoyanın və Ermənistan KPMK-nin I katibi Q.J.Arutyunovun xahişlərini yerinə yetirən Bağirov, Arutyunovla birlikdə «Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların, Ermənistandan Azərbaycana köçürülməsi» haqqında 03.12.1947-ci il tarixdə Stalinə məktub yazırlar.

Товарищу СТАЛИНУ И.В.

Обменявшись мнениями по некоторым вопросам, возникшим в результате хозяйственных изменений, происшедших в Азербайджанской и Армянской Республиках за последние годы, обращаюсь к Вам со следующим предложением:

Выход новых земель из-под орошения при осуществлении Мингечаурской системы и недостатка рабочих рук в осуществляющих колхозах хлопковых районах, а также задача поднятия урожайности хлопка, выдвигает вопрос необходимости увеличения населения в этих районах Азербайджанской ССР.

Реальным решением этого вопроса могло бы быть переселение в эти районы азербайджанского населения, проживающего в Армении, в количестве 130 тысяч человек.

Переселение азербайджанского населения из Армении в Азербайджан облегчило бы многим условия приема и устройства армян, возвращающихся на родину из зарубежных стран.

Освобождаемые в результате переселения азербайджанского населения земли и жилища могли бы быть использованы для расселения прибывающих в Армению крестьян из числа зарубежных армян.

Исходя из этих соображений, прошу Вашей санкции:

1) На переселение азербайджанского населения, проживающего в Армянской ССР, в малонаселенные хлопковые районы Азербайджанской ССР и использование освобождаемых земель и жилищ для приема и устройства армян, возвращающихся в Армянскую ССР из зарубежных стран.

2) Разрешение Советам Министров Азербайджанской ССР и Армянской ССР создать совместную комиссию для разработки условий и порядка переселения, а также руководства осуществлением переселения.

3) Взятие на Союзный бюджет расходов, связанных с этими мероприятиями.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б)
АЗЕРБАЙДЖАНА
(Багиров М.Д.)

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б)
АРМЕНИИ
(Арутюнов Г.А.)

" 03 " декабря 1947 г.

Azərbaycanın I şəxsi olan Bağirov və Ermənistanın I şəxsi olan Arutyunov tərəfindən imza edilərək, SSRİ-nin I şəxsi olan Stalinə ünvanlanan bu qısa məktubla, 150 min insanın, uzun illər ərzində əzab-əziyyətlə tikdikləri ev-eşiklərini, varını, dövlətini, bağını, bostanını, mal-qarasını bir anda əlindən alaraq, qışın çiləsində, ulu əcdadlarından yadigar qalan cənnət torpaqlarından, el-obalarından, adını «könül-lü» qoyaraq, məcburən, silah gücünə, qısa bir müddətdə, Azərbaycanın ilan mələyən, içməyə suyu, nəfəs almağa havası, yeməyə şorəyi, daldalanmağa evi, yatmağa yorğan-döşəyi olmayan Kür-Araz boyunca yerləşən, Beyləqan, İmişli, Zərdab, Ucar, Kürdəmir, Sabirabad, Saatlı, Salyan bölgələrinə sürgün edilməsinin planı öz həllini tapdı.

29 sətirdən ibarət olan bu qısa xahiş məktubu ilə 20 il Azərbaycan dövlətinə «rəhbərlik» edən və bəzi-bəzi ağzı göyçək ziyalılarımızın onu «millət atası» kimi xalqa sıırmaq istədiyi, «təmiz Seyid» olduğunu bəyan edən, heç kimlə məsləhətləşmədən erməni qardaşlarının xahişini yerinə yetirmək üçün Bağirov 130 min Ermənistanda öz ata-baba torpaqlarında məskunlaşmış azərbaycanlıları məcburən repressiya etdirmək üçün Stalinin qarşısında alçaqcasına xahiş etmişdi.

Bu qısa məktubla, Ermənistandan köçürülən azərbaycanlıların yerinə xaricdə yaşayan ermənilərin «öz vətənlərinə» qaytarılmasına və bununla da 150 min azərbaycanlının yaşadığı torpaqların mədəni surətdə ermənilərə bəxşeyiş verilməsinə şərait yaradıldı və yerinə yetirildi.

Bu qısa məktubun yazıldığı tarixdən 20 gün sonra, yəni 23.12.1947-ci ildə, SSRİ Nazirlər Soveti, Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıları, Azərbaycanın Kür-Araz səhralarına köçürülməsi haqqında 1083 nömrəli qərar qəbul edir və həmin qərarla 100 min azərbaycanlının Ermənistandan köçürülməsinə icazə verilir. Azərbaycanlıların Ermənistandan köçürülməsi üçün yaradılan komissiyanın sədri, vaxtı ilə Azərbaycan X.D.İ. Komissarlığının 2-ci xüsusi şöbənin rəisi

işləmiş və 1937-1938-ci illərdə 70 min azərbaycanlı ziyalılarının güllələnməsində əsas rol oynayan və Bağirovun sağ əli olan general-mayor Xoren Qriqoriyan məşğul olmuşdu.

Ermənistandan köçürülən azərbaycanlıları, Azərbaycanda qəbul edən komissiyanın sədri və üzvlərinin də hamısı, Mikoyanın göstərişi və Bağirovun köməkliyi sayəsində ermənilərdən ibarət olduğuna görə, Stalinin icazə verdiyi 100 min nəfər azərbaycanlıların yerinə 144650 nəfər, Ermənistandan repressiyaya məruz qaldı. Çünki Ermənistandan köçürmə komissiyasının hamısı ermənilərdən ibarət olduğu kimi, Azərbaycanda da köşkünləri qəbul edən komissiyanın bütün üzvləri də ermənilərdən ibarət olmuşdur. Elə buna görə də Bağirov və ermənilər, mərkəzdə əyləşən «ağalarını» aldadaraq 44650 nəfər azərbaycanlıları artıq köçürməyə nail olmuşlar. Azərbaycanda köçürmə komissiyası N.Brutes və R.Sevumyan olmuşlar.

Hörmətli oxucular, Bağirovla, Arutyunovun Stalinə yazdıqları məktubun və Stalinin həmin məktuba əsasən verdiyi 1083 nömrəli qərarın arxivdən götürülmüş surətlərini sizlərə təqdim edirəm. Yaxşı-yaxşı oxuyun və özünüz Bağirov haqqında nəticə çıxarın. Bu hadisə haqqında «Biganəlik və unutqanlılığımızın acı həqiqətləri» kitabımın I hissəsində geniş məlumat verilib. Onu da nəzərinizə çatdırım ki, Ermənistandan köçürülən azərbaycanlıların Kür-Araz sahillərinə köçürülməsi təsadüf deyil, düşünülmüş bir təxribat, «mədəni»terror idi. Kür-Araz ovalığının təbiətinə, iqlim şəraitinə çox yaxşı bələd olan rus və erməni alçaqları, Kür-Araz ovalıqlarının ilan mələyən səhralarına özləri bilə-bilə köçürüldülər ki, dağlıq şəraitdən birdən-birə Kür-Araz səhralarına köçürülən insanlar o, səhraların iqliminə dözməyərək məhv olacaqlarını bilirdilər... Bu həqiqətləri Bağirov da bilirdi... Çox təəssüflər... Beləliklə qeyd olunanlardan aydın olur ki, Bağirovla Ermənistan arasında hər hansı bir anlaşılmamazlıq, narazılıq olsaydı bir məktubla yüz əllə min nə-

fər azərbaycanlı əhalisini öz ata – baba yurdlarından (mən buna köçürmə yox sürgün deyərdim) adını könüllü qoyaraq məcburən köçürülməsinə razılıq verməzdi. Deməli Bağirovun ermənilərdə işlədiyi zamanlarda düşməni olmayıb.

Gürcülər ilə Bağirov arasında düşməni axtarası olmayacağıq. Çünki Gürcüstanlı iki nəfərin Stalin və Beryanın, Bağirovla necə dost olmaları yəqin ki, çoxlarımıza aydındır. Aydın olmayanlara onu deyə bilərəm ki, bu üç nəfər o zamanlar sacayağa bənzədiblər. Bu isə o deməkdir ki, sacayağının bir ayağı olmasa o, heç zaman əvvəlki vəziyyətində dayana bilməz. Yəni sacayağın bir ayağı olmasa o dayana bilməz. Beləliklə hamıya aydın oldu ki, Bağirovun gürcülər arasındada düşməni yoxdu. Belə olan halda hörmətli Teyyub Qurbanın kitabının adını belə qoymaqla, Bağirovun hansı düşmənlərdən, kimlərdən güclü olmasını oxuculara çatdırmaq niyyətində olması şəxsən mənə aydın deyil? Mənə aydın olan bir həqiqət var ki, o da müəllifin «bulanlıq suda balıq tutmaq istəyidir, o da farel balığını», yəni kitabın birinci sözü olan «Düşmənlərindən»deyəndə ancaq Azərbaycan xalqını, bizləri nəzərdə tutur. Çünki Bağirovun hakimiyyətdə olduğu dövr ərzində başqa millətdən olan şəxslərə pislik etməyib, əksinə başqa millətlərdən istifadə edərək Azərbaycan xalqının düşünən beyinlərini, bir sözlə Azərbaycan ziyalılarını məhv edib ailələrini, qohum qardaşlarını isə Ağ dənizə, Maqadana, Trotskinin hərbi düşərgələrinə sürgün etdirməklə, qızlarımızın, qadınlarımızın, analarımızın namuslarını rus şovinistlərinin, erməni daşnaqlarının təcavüzünə qurban vermişdi. Bu dağları, düyünləri, zülümləri, ahu-zarları, sürgünləri, işgəncələri, hər 15 dəqiqəyə bir azərbaycanlının güllələnməsini, istintaq zamanı sındırılan qolları, çıxarılan gözləri, döyülməkdən huşunu itirənləri, kəfənsiz, quransız məzarı məlum olmayanları, xalqının sinəsinə sağalmaz dağlar çəkilməsinə şərait yaradan, bir sözlə xalqının qanını içən bir adam Azərbaycan xalqının düşmənidir.

Belə olan halda mən təklif edirəm ki, Teyyub Qurbanın yazmış olduğu «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət «nağilının adı dəyişdirilsin, ona «Qınını kəsən qılınç» ya da «Sapı özümüzdən olan kor balta» adlarından hansı daha münasibdirsə o adda verilməsin tələb edirəm. Həmçinin yeni və gələcək nəsilərə düzgün informasiya verməyərək, onların beyinlərini düzgün olmayan, həqiqətdən kənar hadisələri onlara çatdırmaq məqsədi güdən belə kitabların, dövlətimizdə senzura olmasada, ədəbiyyat və tarix sahəsində olan mütəxəssislərimizin bu kitab haqqında rəy verməsini istərdim. Senzuranın olmamasından istifadə edən bəzi şəxslər ağillara gələnlərin düzgün olub, olmamasına fikir vermədən kağıza köçürərək, kitab şəklində buraxıb əhali arasında yayaraq, öz istəklərinə çatmaqla oxucuları pis vəziyyətə salaraq, onlarda da hi Nizaminin, Füzulinin tərəfindən bünövrəsi qoyulan çox şəxəli ədəbiyyatımıza qarşı mənfi münasibət yaradırlar. Çoxları kiril əlifbasından, latın əlifbasına keçilməsindən istifadə edərək, kiril əlifbası ilə yazılan mənfi surətləri, latın əlifbası ilə müsbət kimi yazaraq yeni nəsilə çatdırmaq istəyirlər. Çünki onlar bilir ki, əlifba dəyişilib, kiril əlifbası ilə yazılan kitablar isə latın əlifbasına tərcümə olunmayıb.

1. «Qınını kəsən qılınç» yaxud 2 . «Sapı özümüzdən olan kor balta» yaxud Teyyub müəllimin nağıl kitabından oxuyuruq:»Hər birini tərifləmişik, göylərə qaldırmışığı, az qala ətəyində namaz qılmışığı, vaxt gələndə isə öz sözlərimizi unudaraq yerə çırpılmışığı, zibilə döndərmişik...və bir şəxsiyyət kimi unutmuşuq. Mir Cəfər isə nə qədər pislənsə də yaddan çıxmıyacaq. Bu yaxınlarda qəzetlərdən birində oxudum ki, o Levon Şaumyan kimi qatı millətçinin azğın əməllərindən Stalinə məktub yazmışdı, «deyəndən sonra sözünə davam edərək, işə baxın repressiya dövründə Mikayandan, Şaumyyandan onların yan-yörəsindəki fitnəkarlardan qorxmayan Mir Cəfərdən sonra kiçik və böyük kreslolarda əyləşənlərimiz Azərbaycanda sağa-sola at çapan ermənilərdən,

hətəda bədəncə nahamvar, mənəviyyətcə cılız Geverkovlardan da çəkinmişlər, ehtiyat etmişlər.»

Hörmətli oxucular, Teyyub müəllimin, «Bu yaxınlarda qəzetlərin birində oxudum ki, o Levon Şaumyan kimi qatı millətçinin azğın əməllərindən Stalinə məktub yazmışdı. İşə baxın repressiya dövründə Mikoyandan, Şaumyandan, onların yan-yörəsindəki fitnəkarlardan qorxmayan Mir Cəfərdən sonra-guya bütün böyük vəzifəliyərmənilerdən çəkinmişlər, ehtiyat etmişlər yazmasına nəzər yetirək və Teyyub müəllimdən soruşaq ki, Levon Şaumyan 1918-ci il sentyabrın 20-də ingilis və esərlər tərəfindən Ağcaqum çöllərində güllələndiyi halda, Mir Cəfərin 1933-1953-cü illərdə Azərbaycanın I şəxsi olduğu və istədiyi dövrlərdə, yəqin ki, Mir Cəfər, Şaumyanın məzarından Stalinə şikayət yazmışdı. Əgər Teyyub müəllim düzgün adamdırsa, niyə deyir « bu yaxınlarda qəzetlərdən birində oxudum ki», qoy desin ki, filan tarixdə, filan nömrəli, filan qəzetdə oxudum. Soruşsaq yəqin ki, deyəcək, yadımda qalmayıb». Belə olan halda necə olur ki, «Bu yaxınlarda» sözündən başlayaraq, «ehtiyat etmişlər» sözünə kimi dediyi 57 söz yadında qalır, qəzetin adı, çıxdığı tarix və nömrəsi yadında qalmır.

Bundan sonra Teyyub müəllimin yazdıqlarının hamısının beləcə «həqiqət» olduğuna «mütləq inanın və onu düzgün yazar kimi qəbul edin».

Atalar yaxşı deyib «oğru elə bağırı, doğrunun bağı yarıldı». Çox-çox təəssüflər...

Sözünə davam edərək «Vallah bütün bunları götür – qoy edəndən sonra az qalırım Bağirova sitayiş edəm.» Elə bu anda Teyyub müəllimdən soruşmaq istəyirəm ki, əgər siz Bağirovu Azərbaycan xalqının xilaskarı, xalqını sevən bir insan kimi tanıyırsınızsa niyə «götür-qoy edəndən sonra, az qalırım sitayiş edəm «deyirsiniz. Elə bir başa deyin ki, Bağirovun qarşısında baş əyirəm, ona sitayiş edirəm. Yəqin ki, bu sözləri deməyə cürətiniz çatmır. Çünki o, bu sözlərə la-

yi q deyil.Yazırsınız ki, «Cəfər nə qədər pislənsədə yaddan çıxmayacaq. Onu bil ki, bu dünyaya qonaq kimi gələn hər bir insan, həyatdan gedərkən, onun yaşadığı dövrdə nə qazanıbsa o, adlada həyatdan gedir. Bağırov ömründə pisləkdən, öldürməkdən, sürgün etdirməkdən, anaları ağlar, gəlinləri ərşiz, qızları atasız, qardaşsız, günahsız insanları güllələməkdən həz alan, xalqın qanı ilə nəşələnən, işgəncələrdən əyləncə kimi istifadə edən, papiros çəkməyi tərgidə bilməyən radəsiz adamlar kimi, o, da insanları məhv etməyi tərgidə bilməyən, qəddar adam kimi həyatdan getdiyi üçün, pis adam kimidə həyatda qalacaq. Bağırova, onun əməllərinə, az – çox bələd olan hər bir insan xalqını sevirsə, Bağırovun Azərbaycan xalqına etdiyi zülmələri, yeni nəslə təbliğ etməyə onun qəddarlığını yaddaşlara həkk etdirərək yaşadmağa borcludu.»

Hörmətli oxucular müəllif xalqının düşməni olan Bağırovu az qala milli qəhrəman etmək istəməsi mənə çox müəmmalı gəlir.Ona görə də onun «qəhrəman» etmək istədiyi adamın, öz xalqına qarşı etdiyi hədə - qorxuları, haqqında bəzi faktları nəzərinizə çatdırıram.Bağırov dəfələrlə məhbuslara işgəncə verilməsində şəxsən iştirak edib və onları ölüncəyə qədər döyüb. O, öz əlaltılarından tələb edirdiki müttəhimləri elə döymək lazımdır ki, güllələnmə yerinə apardıqda yalnız nəfəsləri gedib -gəlsin deyərək öz əlaltıları olan əksəriyyəti ermənilərdən təşkil olunmuş «cəza «konveyirinin icraçıları, Bağırovun hər hansı bir göstərişini yerinə yetirmək üçün canfəşanlıq edərək ona xoş gəlsin deyə, bütün cəza tədbirlərindən istifadə edən Sumbatovun müavini Borşov tabeliyində olan işçilərini nalayiq sözlərlə təhqir edərək məhbusları gecə vaxtı dindirməyi tələb edərək deyirdi: «Gərək dustağı gecə filan – filan eliyəsən», ki, yazdıqlarına sözsüz imza edə...

Bakıda və Dağıstanda DİNİ orqanların da işləmiş, hal – hazırda təqaütdə olan, Bakıda yaşayan Rzayev Hüseyn

danışdı ki, Bağirovla bir alayda xidmət edirmiş.O, zamanlar Bağirov, alay komandiri Qəzənfərovun arvadı ilə gəzirmiş. Axırda Qəzənfərovu güllələtdirib arvadını aldı.

NKVD- də istintaq şöbəsinin müdri işləmiş Ziyalov. A.S dediyinə görə, 1943- cü ildə Əhmədov familiar bir nəfər dustağın istintağını aparmaq mənə tapşırıldı.O, öz arvadını Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin sədri T.Quliyevin mənzilində tutmuş, elə onun üstündə həbs olunmuşdur. O, vaxtlar mən NKVD – də istintaq şöbəsi müdürünün müavini idim.Yaqubov dustağı mənə verəndə dedi: «Onunla əməlli başlı məşğul olmaq lazımdı.»Mən onun istintağına başladım. O, dedi «Bizi cəbhəyə göndərirsiniz, özünüz isə arvadlarımızı yoldan çıxarırsınız.» Sonra isə o danışdı ki, arvadımın pis yola düşməsindən çoxdan şübhələnirdim, çünki cəbhədən gələndən sonra onun çox yüksək şəraitdə yaşadığını görmüş, arvadını güdüb, onu T.Quliyevin mənzilində görüş vaxtı bir yerdə tutur.Əhmədov T.Quliyevin üzərinə atılıb boğazından yapışır, Quliyevin mənzilini qoruyan milis işçisi özünü yetirir, Quliyevi onun əlindən alır. Bu hadisəni eşidən Bağirov, özünü o yerə qoymayaraq susmağı üstün tutur. Bir dəfə Bağirov bir nəfərin istintaqı zamanı oraya gəlir və müstətiq Bağirova məlumat verir ki, neçə müddətdi «günahını» boynuna almırdı.Ancaq bu axşam bütün günahlarını (yəni istintaqa lazım olan, onları qane edən) etiraf etdi. Bağirov ağzı, burnu qan içərisində olan müttəhimə baxaraq «Deməli, sizi az döyüblər» deyərək müstətiqin zəif hərəkət etdiyini deyərək getmişdi.1943-cü ildə NKVD – nin 2 – ci xüsusi şöbəsinin fəaliyyətini yoxlamaq üçün SSRİ NKVD- sinin şöbə müdri, ali sovetin deputatı, Quliyev Bakıya gəlir.O, yoxladığı şöbənin işində çoxlu özbaşınalıq və pozuntu olduğunu aşkar edir. Yoxlanan şöbənin işçisi Pyotr Karpenin dediyinə görə, Yemlyanov və 2 – ci xüsusi şöbənin rəisi Qriqoryan, Quliyevə ləkə yaxmaq üçün əvvəlcədən əməliyyat texnikası ilə təhciz olunmuş «İnturist»

mehmanxanasındakı nömrələrdən birində yerləşdirilir. Orqan işçisi Belova öyrədilib onun yanına göndərilir. Qusiyevlə intim əlaqəsi zamanı onun gizlicə şəkli çəkilir. Qusiyev Moskvaya qayıdandan sonra, Belova ilə yaxınlığından bəhs edən məktubun surəti çıxarılıb şəkillə birlikdə Moskvaya göndərilir. Nəticədə Qusiyev ifşa edici materiallar əsasında orqanlardan xaric edilir.

Şahid Nəsirov Qulamın dediklərini təqdim edirəm: Bir dəfə Mirzəyev mənə danışdı ki, Bağirov Mknın xüsusi bölməsinin müdürü Novikova ilə yaşayırdı. Aradan bir neçə vaxt keçəndən sonra bildirdi ki, Bağirov o vaxtlar Azərbaycan dövlət nəzarəti üzrə xalq komissarı olan Zəhra ilə intim əlaqədə imiş. Mən bu hadisəni danışdığım üçün məni həbs ediblər. Mənim həbs olunmamdan sonra, sarsıntıya, gərginliyə dözməyən arvadım vəfat etdi. Bacım iflic oldu, özüm işgəncələrə məruz qaldım, partiyadan xaric olundum, hələdə bərpa olunmamışam. 1937-ci ildə Respublikada kütləvi həbslər başlayanda məni «NKVD»nin əməliyyat müvəkkiliyi vəzifəsinə təyin etdilər. Elə xidmətə başladığım ilk gündən dustaqların döyülməsi, onlara əzab - əziyyət, işgəncə verilməsi halları ilə üzləşdim. Dustaqların istintaq zamanı döyülməsi kütləvi hal almışdı. Özlərini günahkar saymayan, heş bir əksinqilabı təşkilata üzv olmadığını israrla bildirən hər bir dustaq döyülürdü. Dustaqların düz danışmaq istəməməsi nəzərə alınmırdı. Qəddarcasına rəftar və amansız repressiyalar nəticəsində dustaqların çoxu döyülür, işgəncəyə tab gətirməyərək müstəntiqlərin tərtib etdiyi pratakollara imza edir, əksinqilabı təşkilatların üzv olduqlarını boyunlarına alırdılar. Bəzi müttəhimlər özlərini məcburiyyət qarşısında günahkar saydıqdan sonra guya təşkilatın üzvü olan hələ çoxlu adam tutulmamış qalırdı.

Azərbaycan K(b) PMK – nin məsul işçiləri Lazaryev və Məryəm Mir Qədirovanın istintaqını çox yaxşı xatırlayıram. İstintaq zamanı Lazaryevi Qriqoryan, Mir Qədirovanı

isə Kudin və 15-ci şöbənin əməliyyat müvəkkili Yeltenkova döyürdü. Lazeryevi o günə salmışdılar ki, istintaqdan sonra onu bir neçə gün Kudinin otağında saxladılar, kameraya dustaqların arasına buraxmaqdan çəkindilər. Nəticədə Lazeryevdən «etiraf» ifadəsi ala bildilər.

Mir Qədirova isə möhkəm döyüləndən sonra da heç nəyi boynuna almadı. Bundan sonra Kudin onu «stoyka» durmağa məcbur etdi. Bir neçə gün ayaq üstə saxlandıqdan sonra dustaqların ayaqları şişir, aşağı ətraflara qanın çox axması nəticəsində, beynin qan ilə təminatı pozulur, üç «sutkadan» sonra dustaqlar huşunu itirir, onları qara basır, döşəməyə yığılırdılar. Şəxsən mən MİR Qədirovanın yanında iki-üç dəfə gecə saat 11-dən səhər saat 8- 9-a qədər «növbətçi» qalmışam. Onunla danışmaq qadağan olunmuşdur. Əgər «etiraf» ifadəsi verməyə razı olarsa, ona yalnız mürəkkəb və kağız verə bilərdim. Ancaq Mir Qədirova bütün işgəncələrə dözdü, heç bir ifadə vermədi. Hər iki müttəhimin istintaq işi Bağirovun nəzarəti və xüsusi uçotunda idi.

Əli-Bayramlı rayonu Şıxsalahlı kənd sovetinin Qaratuğay kəndində kolxoz sədri işləmiş, 05 avqust 1936-cı ildə «NKVD orqanları tərəfindən həbs olunmuş Səfərov Əlağa Məşədi Əli oğlunun dediklərini sizlərə təqdim edirəm. Məni anti sovet, əksinqilabı müsavət təşkilatının üzvü olmaqda və Azərbaycanda sovet hakimiyyətini devirmək üçün silahlı üsyan hazırlamaqda günahlandırırdılar. Möhkəmə zamanı mənə əksinqilabı təşkilatın üzvü olmaqda təqsirimi boynuma almağım barədə 6 istintaq pratakolu təqdim etdilər. Həmin pratakollara məni huşumu itirənədək döydükdən sonra huşumu itirən zaman qol çəkdiymişdilər. Bundan əlavə istintaq rus dilində aparılır, tərcüməçidən istifadə olunmur, mən də rus dilini bilmirdim. Xüsusi şöbənin rəisi Qavrilov və Gerasimov familiarı olan ruslar məni sisteməlik olaraq döyürdülər. 8 gün məni «stoyka» saxladılar. Bu o demək idi ki, barmaqlarımın ucunda əllərim yuxarı qaldırılmış vəziyyətdə

uzun müddət saxlayırdılar. Nəticədə ayaqlarım şişdi və dəhşətli ağrıdan özümü itirib yerə yıxıldım. Mən yerə yıxılan kimi, hara gəldi vurmağa, məni təpikləməyə başlayırdılar. Bu hadisədən sonra iki həftə qan ifraz etdim. Səkkiz gün ərzində məni konveyr üsulu ilə istintaq edirdilər, yuxudan məhrum olmuşdum, canlı meyidə çevrilmişdim, hərəkət edə bilməyir, heysiz halda yenə döyüləcəyim saati gözləyir, canıma vəlvələ gəlir, dəli olmaq həddinə çatırdım. Yumruqla döyüləndə sevinirdim. Sutqalarla ayaq üstə saxlayanda siqaret çəkməyə, su içməyə icazə vermirdilər. İstintaq zamanı məni qolsuz maykada dindirirdilər ki, vurduqları zərbəni paltar müdafiə etməsin, onlar çəkdikləri siqareti mənim kürəyimdə söndürürdülər. Məni həbs edəndə üstümü axtarırdılar, üstümdə olan qızıl saatımı götürdülər və onun götürülməsini pratakola qeyd etmədilər. Müstəntiqdən saati arvadıma verməyi xaiş etsəmdə, o məni möhkəmcə döyəndən sonra dedi ki, «saat artıq sənə gerek olmayacaq, səni onsuzda güllələyəcəklər.»

Həbs olunduğumun 5-ci ayında gecə məni Qavrilov dindirdi. Etiraf ifadəsi verməyə məcbur edən Qavrilov əvvəlcə məni yumruqlamağa başladı, sonra naqanını çıxarıb güclü zərbə ilə ağzımın üstən vurdu. Üç dişim bir dəfəyə düşdü, naqanın lüləsi ilə yuxarı dodağımı cırdı, məni qan aparırdı, qanın dayanmadığını görəndən sonra məni həbixana xəstəxanasına göndərüb dodağımı tikdilər, həmin tikişin izi hələ də qalmaqdadı.

Qavrilovun zərbəsindən sonra üst çənəm zədələndiyindən qalan dişlərimdə töküldü. Bu işgəncələrdən sonra mən dözə bilməyib «NKVD-nin» rəisi Sumbatova ərizə yazdım və məni qəbula çağırmasını xaiş etdim. Üç gündən sonra rəis müavini Çernisinin qəbuluna getdim. Mən ona döyüldüyümü bildirəndə o, Qavrilovu çağırub, günahımı boynuma almayanacan məni tək adamlıq kamerada saxlamağı tapşır-

dı. Mənə isə bildirdi ki, səni heç kim döyməyib, dişlərini də tökməyib, özün pilləkəndən yıxılıb, dişlərini sındırıbsan.

15 avqust 1948-ci ildə Mirzə Hüseynov həbs ediləndə bir neçə gün sonra onu Yemilyanovun otağında aparılan istintaqın bir epizoduna nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm.

«Yemilyanov mənə qalxmağı əmr etdi. Mən ayağa qalxdım, bu zaman o, yumruğu ilə üzümə güclü zərbə endirib, alt çənəmin sağ tərəfindəki iki dişimi sındırdı. Məni daha rahatlıqla döymək üçün qollarımı qandallayırdılar. Ay yarım-dan sonra Yemilyanov məni yenidən döydü. O, Kalininin otağına gəldi. Bu vaxt Padarov məni rezin dəyənəklə döyürdü. Yemilyanov isə başımın üstündə dayanıb soruşurdu: «Qəmərin sənə nə dediyini söyləyəcəksən, ya yox?» Mən cavab verdim ki, heç bir şey bilmirəm. Elə bu vaxt Yemilyanov boynumun ardından bir yumruq vurdu və özü də yerə sərildi. Mən gördüm ki, o bərk piyandı.

Həm Yemilyanov, həm də Atakişiyev bildirdilər ki, mən Bağirovun göstərişi ilə həbs edilmişəm. Odur ki, iki yoldan birini seçməliyəm: Ya onların tələb etdiyi ifadəni verməliyəm, ya da ölməliyəm. Mən isə bildirdim ki, heç kimə böhtan atmayacağam»...

Hörmətli oxucular Bağirovun belə ədalətsiz, qisasçı, fironluq iddiası, xalqının qanını içən, şəhvət düşgünü, namus, qeyrəti «qısır» olan, mənnik «dağarcığı»boş olan, şan-şöhrətini kəsilən başlarda tapan, kişiliyini kişilərə deyil, qadınlara sübut edən Beriyaya yaltaqlanan Stalinə quyruq bula-yan qeyri insanı hərəkətləri və bunların həyata keçirilmə metodları haqqında çox danışmaq olar.

Mənim qeyd edəcəyim sözləri yazmağa məcbur edən Teyyub Qurbanın nəzərinə çatdırmaq istəyirəm ki, atalar məsəlində deyildiyi kimi «avazın yaxşı gəlir oxuduğun quran olsa»kəlamı sizin oxuculara etdiyiniz müraciətlə həm ahəng səslənir.Elə ki, siz oxucularınıza istehza ilə müraciət edirsiniz ki, «gəlin hər şeyi biri-birinə qatıb qarışdırmayaq,

yaxşıya yaxşı» deyək, pisə-pis deyək. Həqiqətən bu sözlər ibrətamiz, ağıllı, həyatın axarında, insanların köməyinə çatdı. Bu sözlər ilə tək mən yox, oxucuların əksəriyyəti razılaşardı. Sənin yazdığın «Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabını oxumasaydılar. Kitabı oxuyan hər bir oxucu sizin dediyiniz sözlərin qeyri səmimi olduğunu o, dəqiqə anlayacaq, əvvəl onu deyim ki, məsləhət verən müəllifin özünə məsləhət verən lazımdı. Çünki onun yazdığı bu əsər tarixi deyil, bədi əsərdə deyil, bir nəfərin taleyi haqqında, müəllifin bədii uydurmaları ilə bol-bol qidalandırılmış, tarixi həqiqətləri kölgədə qoyaraq əsərin baş qəhrəmanının qohumları dostlarının və ona yaltaqlanaraq quyruq bulayan, təhqirlərini qəbul edib, onunla işləyən bəzi adamların yalan uydurmaları və müəllifin özünün canfəşanlıq edərək həqiqətlərin üstündən xətt çəkib, yalanları şişirdərək, şişirdilmiş yalanlar üzərində kökləyərək yazdığı bir nağıldı.

Həyat təcrübəsində isbat edilərək həllini tapan bəzi mürəkkəb məsələlərdən birində «dedi-qoduların», yalanı, düzdü isə yalan kimi qəbul edib, onu cəmiyyət arasında yalan insanlar, səmimi, düz qəlbli, düz əqidəli ola bilməzlər. Onu ancaq- xain, yalançı, öz mənafeyini güdən, özündən razı insanlar tərəfindən yaradılır. Bu qəbildən olan insanlar cəmiyyət tərəfindən çox zaman onların dünya görüşü, hadisələrə qiymət vermə qabiliyyəti, günün tələblərinə cavab verə bilmir. Dedi-qoduları, düzü, ayrını yazmaq istəyən və onların yayılmasında təcrübəsi olmayan insanlar bəzən cəmiyyət qarşısında özlərini çıxılmaz vəziyyətə salır.

Mənə elə gəlir ki, müəllif yazdığı bu əsəri ilə xalq arasında dedi-qodu, söz-söhbət, narazılıq toxumu səpməyə nail olmaq istəyir. Ancaq heç kim belə bir toxumun cücərməsini arzu etməzdi. Kitabın ikiyüz nüsxə tirajla çıxması ümüd verir ki, təcili tədbirlər görülsə toxumun cücərməsinin qarşısını almaq olar. Hörmətli Teyyub Qurban, cəllad, qan içən, xalqına xəyanət edən, Azərbaycanın düşünən beyinlərini

məhv edən Bağirovu – millət qəhrəmanı, xalqını, vətəninə sevən, mərd şəxsiyyət kimi təqdim etməklə oxucu kütləsini qıcıqlandırmaqla yanaşı, özünün oxuculara məsləhət verərək «gəlin hər şeyi biri-birinə qatıb qarışdırmayaq-yaxşıya yaxşı deyək, pisə pis «deməsi ilə öz dediyi sözlərin əksinə gələrək, «pisi yaxşı» etməyə çalışır. O, özü Bağirovun kim olmasını, onun əməllərini hamıdan yaxşı bildiyi halda, bu cürə hərəkət etməsi, oxucuları deyə bilmərəm, məndə təəcüb doğurur ki, müəllif bununla nə demək istəyir? Yalanlar üstündə qurulan hər şey məhv olursa, onun müddəti qırx gündürsə, müəllifi bu yalanlar yükünün altına girməyə vadar edən nədi? Suallar çox, cavablar isə qeyri səmimi. Bir-birimizi aldada-aldada, gözlərə kül üfürməklə, öz istəyimizin yerinə yetirilməsi naminə, yüzlərlə insanlara pislik etməklə bir qarın çörəyə, beş manata öz mənliliyimizi qurban verməklə, yaltaqlıq edənə meydan verməklə, ağsaqqal, ağbırçəklərin sözünü eşidib, hörmətini saxlamamaqla kişiliyi ancaq pulda axtarmaqla, ziyalılarımızın bisavad pullu gədələrin rəhbərliyi altında işlətməklə, heç fikirləşən varmı ki, hara gedirik? Biz nə vaxt bir millət kimi bir olub, birləşəcək, məndən ötdü qardaşıma dəydi, yaxud mənə dəyməyən «qurd «yüz il yaşasın fikirləri ilə nə zaman vidalaşacayıq? 1725- ci ilə qədər – İrəvan xanlığında cəmi 25000 yaşayan ermənilərin sayı bu gün beşmilyona çatıb. Nəyə görə? Onların bir olub, birləşməsi nəticəsində Azərbaycan torpaqlarını işğal etməklə bizdəri isə pul yığmaqla, gözəl qadınlarla kef çəkməyə başı qarışan, öz xalqını satmaqla, xalqının baş qaldırmasına imkan verməməklə, millətin taleyini başqa millətlərə etibar edərək, xalqının şərlərə, böhtanlara məruz qalmalarına, təhqir edilərək alçaldılmasına, öz xalqına deyil, özgə xalqlara inanan və onların sözləri ilə, öz peşəsini kamil bilən, təmiz insanların ləkələnməsi, bir sözlə bizdə «milli birliyin «olmamasından istifadə edən «nankor qonşularımız bizim hesabımıza,

dövlət qurmuş və belə davam edərsə bizim hesabımıza «Böyük ermənistan» dövlətində yaratmağa nail olacaqlar.

Teyyub Qurbanın Bağirov haqqında yazdığı kitabın 265-ci səhifəsində yazır ki, «Arxiv sənədləri göstərir ki, Azərbaycan xalq cumhuriyyətinin qurucularından biri olan Y.V.Çəmənzəminli Bağirovun yüksək qiymətləndirdiyi şəxsiyyətlərdən biri olmuşdur. «Bu sözləri yazan müəllifə məsləhət görərdim ki, heç olmasa haqqında söz dediyi şəxsin, tərcümey halını yaxşı öyrənərdi. Bağirov Çəmənzəminlini «necə yüksək qiymətləndirirdi ki,» mərhum Ziya Bünyadovun «qırmızı terror» kitabının 199-cu səhifəsində yazılır ki, «1937- 38- ci illərdə repressiyaya məruz qalan Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimlərinin məcburiyyət qarşısında verdikləri yalan ifadələrinə əsasən 1940- cı il yanvarın 25-də Vəzirov Yusif Mirbaba oğlunun həbs olunması haqqında qərar çıxarılmışdır.»Sonra həmin kitabın 203-cü səhifəsində deyilir ki, 1940-cı il iyulun 11-də «xüsusi» müşavirə, Vəzirov Yusif Mirbaba oğlunu antisovet fəaliyyətinə görə, 8 il müddətinə azaldıqdan məhrub edilərək həbs düşərgəsinə göndərildi.

Mən elə bilirəm Teyyub məllimin akademik Z. Bünyadova hörməti olmaqla yanaşı, həm də ona inanır.Əgər inanmırsa Çəmənzəminli haqqında akademik Cəmil Həsənovun «Ağ ləkə «lərin qara kölgəsi «kitabında yazır ki, 1940- ci ilin yanvarın 27- də Y.Vəziri Ürgənc şəhərində 1937-38–ci ildə onun ələhinə alınmış ifadələr əsasında həbis edib Bakıya gətirdilər.İlk istintaq fevral ayının 13- də başladı və istintaq zamanı onun 1937- ci ilə kimi tərcümey halı «NKVD»nin süzɡəcindən keçirilmişdi.Fevralın 14 və 15 – də aparılan istintaq ancaq onun müsəvat partiyası ilə bəğlılığına həsr edildi «.(səhifə 175). Sonra Y.Vəzir haqqında qeyd olunan kitabın 176-177-ci səhifələrində yazılır:Əksinqilabı millətçi-müsəvat təşkilatının üzvü idi, öz ətrafındakılar arasında pantürkist, millətçi- trotskiçi təbliğatı aparmışdı, «Sonra

müəllif sözünə davam edərək «Azərbaycan SSR–nin cinayət məəcəlləsinin 72 və 73-cü maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlər üzrə günahlandırılır.» Beləliklə Vəzirov Yusif Mirbaba oğlu 8 il müddətinə həbs cəzasına məhkum edilərək Qorki vilayətinə sürgün edildi. Sürgün illərində Y.Vəzir 1943- cü il yanvar ayının 3-də vilayətin Suxobezvodnoe kəndində ağır mərhumiyyətlərə dözə bilməyərək vəfat etdi.Canını tapşırmaqla fiziki repressiyadan qurtardı.

Hörmətli oxucular, belə hadisələr çoxdu, sizə onlar haqqında məlumat verməmişdən öncə, xaiş edirəm deyın görək «əyrini», düz kimi sizlərə təqdim edən kimdi? Aranı qarışdırıb, narazılıq yaradan kimdi? Onun özünün kitabında 267-ci səhifədə oxuyuruq «Y.V.Çəmənzməninlinin də 1943- cü ildən bəri qürbətdə «vətən torpağı» deyə sızıldayan sümükləri od tutub yanır. «Bu sözləri sizə çatdırmaq istəyən müəllif, cəsərət edib niyə demir ki, Azərbaycanlı sümüynün Sibir meşələrində» od tutub yanmasının, «vətən, torpaq»haraylayan Azərbaycanlı sümüklərinin öz torpağında Azərbaycanda çürüməsinə imkan verməyən kimdir? Bu sualların cavabı yuxarıda qeyd etdiklərimizdən doğan suallardır.Teyyub müəllim kitabının 265-ci səhifəsində yazır: Aəzrbaycan Respublikası mədəniyyət nazirinin müavini rejissor Vaqif Mustafayev əmək-əmək dollar hesabına ölkə prezidentinin həyatından bəhs edən filimlər çəkmək əvəzinə, «İki od arasında» motivlərindən kino – epopeya yarada bilməzdimi? Bu dünya ictimaiyyətinə bir daha nümayiş etdirə bilməzdimi ki, Dağlıq-Qarabağ Azərbaycanın dövlət və ərazi rəmzidir. Etmirlər və edə bilməzlər. Çünki Bağirov dövründə yazılmış bu misilsiz sənət nümunəsi Azərbaycan torpaqlarını işğal etmiş daşnaqlara və onların himayadarı rusiya hakimiyyətinə nifrət hissini coşdurur. İndiki başçılar isə qatı düşmənlərimizə «səmimiyyətlə»yanaşmanı üstün tutmuşlar»...

Müəllifin bu yersiz fikirlərini ancaq təssüflə qarşılamaqdan başqa əlac yoxdu. Çünki onun Əliyev kimi bir şəxsiyyə-

tin Çəmənzenlinin «İki od arasında» romanı ilə müqayisə etməsi ağla sığan deyil. Müəllif qeyd edir ki, Bağirov dövründə yazılmış bu misilsiz sənət nümunəsi daşnakların və rusların nifrət hissini coşdurur. Belə olan halda, ay Teyyub müəllim deyə bilərsənmi, belə bir sənət əsərini yazan adamı Bağirov niyə sibirə sürbün elətdirirdi? Onsuzda bütün dünya xalqları və ermənilərin özləri də çox gözəl bilirlər ki, Qarabağ torpağı Azərbaycanlılara ulu babalarından qalan doğma torpaqdır. Belə olan halda Çəmənzenlinin «İki od arasında» «əsinə kino çəkmək o hadisələri daha yaxından tanıyan insanlara göstərmək kimə lazımdır. Onsuzda Qarabağın Azərbaycan torpağı olduğunu bilən ermənilər və onların havadarları üçün nə qədər təbliğat aparılsa da onların yeganə məqsədi Qarabağa sahib olmaqdır. Belə olan halda, Azərbaycan dövlətinin möhkəmlənməsi, xalqımızın daha yaxşı yaşaması üçün qüvvə və imkanlarını əsirgəməyən Əliyevin həyatından bəhs edən kinonun çəkilməsi üçün, nığaran olub, dedi-qodu, yaratmaq kimə lazımdı. O, ki qaldı indiki rəhbərin düşmənlərlə «səmimi» yanaşmasına bu təbii haldır. Əgər torpaqlarımızın müharibə yolu ilə alınmasına dünya «Nəhəngləri «imkan vermədiyi bir halda məsələnin ancaq sülh yolu ilə həll olunması tələb olunarsa, başqa cürə yanaşmağa ehtiyac da yoxdu.

Müəllifin Bağirov haqqında yazdığı kitabın 158-ci səhifəsində oxuyuruq: «Keşməkeşli və şərəfli ömür sürmüş Səməd Vurğunun, «Bağirov ziyalılarının yarısını 37-də qırdı, yarısını da bax belə mənim kimi şil-küt qalıb» deməsinə inanmaq olmur». Səməd Vurğunun qardaşı Mehdixan Vəkilov «Ömür dedikləri bir karvan yolu» kitabında yazır: 1936-cı ilin yaz ayları idi. Səməd Vurğun Lenin ordeni alması və oğlu Yusufun anadan olması münasibəti ilə evində bir qonaqlıq düzəltdi. (Lermontov küçəsində). O, məclisdə köhnə inqilabçılardan Həmid Soltanov, İsrail İbrahimov, Abbas Sultanov, şair və yazıçılardan A.Şaiq, H.Cavid, V.A.Talıblı,

T.Şahbazi, H.Mehdi, Ə.Cavad, M.Müşfük, S.Şamilov, S.Hüseyn, M.K.Ələkbərli, O.Sarıvəlli, H.Əlizadə və başqaları iştirak edirdilər».

Əfsuslar ki, qonaqlıqda iştirak edənlərin bəziləri 1936-cı il sevincini bir daha yaşaya bilmədilər, öz evlərinə, öz doğmalarına həsrət qaldılar. Dünyadan nakam getdilər. (səhifə 146) soruşmaq istəyirəm Teyyub müəllimdən Səməd Vurğun «Bağırov ziyalıların yarısını 37-də qırdı, yarısında bax belə mənim kimi şül-küt qalıb «sözünə inanmadığın kimi, bəlkə Mehdi xan müəllimin son sözlərində inanmırsan? Müəllifin nəzərinə 13- cü qurultayda Bağırovun mədəniyyət işçiləri haqqında dediyi bəzi sözləri çatdırmaq istərdim. 1937-ci ilin iyun ayında Bağırovun mətbuatda dərc olunan məruzəsində oxuyuruq:»bir çox mədəniyyət idarələrində uzun müddət R.Axundov, Ə.Kərimov, Triniç, Ə.Nazim, Talıblı, Tağı Şahbazi, Dubinski və başqaları kimi xalqın qəddar düşmənləri işləmişlər. Bu bir faktdır ki, uzun illər ərzində xalq düşmənləri Talıblı, Əli Nazim, Əhməd Cavad və Səməd Vurğunu Yazıçılar İttifaqının üzvü olublar.Bu bir faktdır ki, Qarayev, Cəbiyev və Musaxanlını və digərlərini öz qanatları altına almış, müdafiə etmişlər».

Bağırovun dedikləri bu sözlərdən sonra dərhal Azərbaycan Sovet yazıçılarının 3 gün davam edən iclasında, R.Axundovun və Mikayıl Hüseynovun xalqın düşmənləri olduğunu bəyan edərək, onların təsiri altında uzun müddət Yazıçılar İttifaqının rəhbərliyi (Nəzərli, Səməd Vurğun, Şamilov, Ələkbərli) öz sayıqlığını itirmiş və Azərbaycan yazıçıları sırasına, Əli Nazim, Əhməd Cavad, Tağı Şahbazi, Talıblı, Ə.Razi, Hüseyn Cavid, H.Sanili, M.Müşviq, S.Hüseyn kimi yapon-alman cəsusları, trotskiçilər, müsavətçilər, pan-türkütlər, hər cür əksinqilabçılar daxil ola bilmişlər.

Həmin iclasda H.Cavid, H.Sanili, M.Müşfük, xalq düşməni kimi ittifaqdan xaric edildilər. V.Çəmənzenli, S.Mumtazın, S.Hüseynin, Qantemirin, Musaxanlının, S.Qənizadə-

nin, Qurban Musayevin ittifaqda qalmasını mümkün saymadılar. Bundan sonra yazmaqda, düşünmək də yalnız sifarişlə ola bilərdi. İclas qurtaran andan Azərbaycan mədəniyyətinin ən görkəmli nümayəndələri barədə saxta məlumatlar toplamağa başladılar. Həmdə Səmədin yoldaşlarından bir neçəsi, onun «millətçi», «əksinqilabçı» «pantürkist kimi adlarla ittiham etməyə başladılar. İttihamlardan sonra Səməd Vurğunu həbs etdilər. İstintaq zamanı ondan istintaqa lazım olan ifadəni ala bilmədikləri bir vaxtda, Bağirov «Allah tərəfindən göndərilmiş xilaskar «kimi onu həbsdən azad etdi. Ancaq Səmədin ələhinə material toplamağa özü göstəriş vermişdi. Yemilyanov 1952- ci ilə kimi Səməddən material toplamaqda davam edir. Bir dəfə Səməd Vurğun Bağirovun yanında olanda o, böyük bir papkanı göstərərək «bunların hamısı «sənin həbs olunmağın haqqında toplanan sənətlərdir, həbs üçün order də yazılıb, mənim qol çəkməyimi gözləyirlər, deməklə Səmədin dilini öz yanında qısaltmaq istəmişdir. Hörmətli oxucular 1937-38 ci illərdə iki dəfə həbs olunaraq, azad olunan hər hansı bir adamın hansı qorxular, həyacanlar keçirərək, özündən yüzdəfələrlə hər bir cəhətdə aşağı olan erməni, rus müstəntiqlərinin qarşısında ifadə verməyə məcbur edilən Səməd, «Bağirov ziyalıların yarısını 37-də qırdı, yarısıda bax belə mənim kimi şil-küt qaldı». Səməd Vurğunun ömrünün son günlərində dediyi bu sözlərə, hörmətli Teyyub müəllim «inanmaq olmur «deməsinə nə ad verərək. Səmədi çarəsiz dərddə düçar edən həmin həbslərin nəticəsi deyilmi? Xəstəliklərin amansız qorxu nəticəsində yaranır. O, dəhşətli günlərin iştirakçısı kimi, gözünün qabağında iş yoldaşlarının, başqa ziyalıların qorxu və işgəncələrinin şahidi olan özünün və yoldaşlarının həbissiz məhv olduğunu görən Səməd ona görə deyir ki, «yarısıda bax belə, mənim kimi şil-küt qaldı «deyərək, yaxasından yapışaraq ələ çəkməyən xəstəliyin onu bu hala saldığını bir daha xalqına

bildirdi və nəticədə mənalı ömür yaşasa da qısa yaşadı. Bax budur Cəfərin xalqını sevməsi, hörmətli Teyyub müəllim.

Səməd Vurğunun Lenin ordeni alması və oğlu Yusifin anadan olması münasibəti ilə təşkil olunmuş qonaqlığın iştirakçıları olan on beş nəfər sanballı insanların qonaqlığının ili tanmam olmamış dünyadan getmələrini kimin boynuna yazacaq? Səməd Vurğunun haqqında toplanan həbs üçün qovluğu Səmədə göstərərək «həbs üçün orderdə yazılıb mənim qol çəkməyimi gözləyirlər «deməsi onu göstərmir ki, həbs olunub güllələnənlərin və sürgün edilənlərin hamısı Bağirovun göstərişi və imzası ilə həyata keçərilib. Yəqin ki, buna da bir «mız» qoyub deyəcəksən. Bağirov «xalqını sevəndi», o, bu işlərə yol verməz.

Teyyub müəllimin Bağirov haqqında yazdığı kitabından səhifə 65-də oxuyuruq: «Milli mənliyi və kişiliyi olmayan simasızlar dünən kölgəsinə səcdə etdikləri əyilməz insana ağına-bozuna baxmadan böhtanlar yağdırırlar. Azərbaycanın inzibati orqanlarına soxulmuş bu oyunbazlar ərz edirdilər ki, «çoxları axşamlar teatrlara gedirdi, Bağirov isə həbsxanada adam döyməyə».

Hörmətli Teyyub müəllim öz sözləri ilə Bağirovun kim olduğunu çox gözəl təsəvvür edərək ancaq-ancaq öz oxucularına çatdırmaq istəyir. Belə ki, o, «dünən kölgəsinə səcdə etdikləri, əyilməz insana» deməklə, Bağirovun qəddarlığını «gecə evindən aparılan şəxs, evinə qayıtmamalıdı «prinsipi» ilə işləyən, «müttəhimləri elə döymək lazımdı ki, güllələnmə yerinə aparanda yalnız nəfəsləri gedib-gəlsin», göstərişini verən, geologiya-minrologiya elmləri doktoru, professor, iki dəfə Stalin mükafatı lauryantı. Azərbaycan KPMK-nin 2-ci katibi Əli Əşrəf Əlizadənin arvadı Qəmər xanımın, onunla intim əlaqəsində olmasını rədd etdiyinə görə Əlizadəni məcbur edərək, Mərkəzi Komitənin biro iclasında arvadını boşamaq haqqında ərizəsini alan, qaynanasını həbs etdirən, qaynını DTİ-nin müavini vəzifəsindən çıxarıb, partiyadan

azad etdirən, Əlizadəni məcbur etdirərək Türkmənistana qaçırdan, 1947-ci ildən 51-ci ilə kimi arvadı ilə bütün əlaqələri kəsdirərək, 1951-ci ildə Qəmərxanımın ona boşanmalarının ləğv edilməsi ərizəsindən sonra Qəmərxanımın, «1951-ci ildə, «mən ərimlə Türkmənistanda yenidən nigah kəsdirdim, öz ərimə 2-ci dəfə ərə getdim»deyərək o, sözünə davam edərək «mən onun məşuqəsi olmağa razılıq vermədiyimə görə, ailəmizə bu cürə divan tutdu «deyən Qəmərxanım kimi namuslu bir xanımın namusuna təcavüz etmək istəyən şəhvət xəstəsini və yetmiş min Azərbaycan ziyalisını güllələdən, yüzlərlə insanları Sibirin ağ ayılar yaşayan meşələrinə, Qazaxıstanın ilan mələyən səhralarına sürgün elətdirənin kim olmasını müəllif təsdiq edərək oxuculara çatdırır.Qeyd olunanların düzgünlüyünü təsdiq etmək üçün Qəmərxanımın öz ifadəsi siz oxuculara təqdim olunur.

Шаһид ЭЛИЗАДЭ ГЭМЭР Сүлөјман гызы:

1945-чи илдә әрим Эләшрәф Элизадә Азәрбајчан КГЕ МҚ-нын икинчи катиби олан вахт бизә Зуғулбадакы бағлардан биринә көчмәк тәклиф олунду. Әрим дә, мән дә имтина етдик, чүнки орада — М. Ч. Бағыровун гоншулуғунда өзүмүзү сәрбәст һисс едә билмәјәчәкдик. Елә бу вахт мұһафизә рәиси Шәриф Бабајев зәнк вуруб деди: *«Чәфәр (јә’ни Бағыров) әмр етди ки, дәрһал Зуғулбаја көчәсиниз. Әкс һалда далыңызча милис көндәрәчәк»*. Биз ики јәј — 1945—46-чы илләрдә Зуғулбаја көчмәјә мәчбур олдуг. Орада биз Бағыровла растлашырдыг. О, бир нечә дәфә ешитдирмишди ки, мәнән хошу кәлир, мән исә өзүмү ешитмәзлијә вуруб, әһәмијјәт вермәмишдим.

Бағыров мәним курорта кетдијими биләндә наразы галыр вә әримә тә’нә едирди: *«Сән киши дејилсән, нијә арвадыны тәк бурахырсан?»* Ахырда мән Бағыровун өзүнү нијә белә апармасынын сәбәбини аңладым. 1949-чу илдә әримин Түркмәнистанда олмасындан истифадә едән Бағыров, шәхси һәкими Карл Борисович Крынски-ни јаныма көндәриб, мәни Зуғулбадакы бағына апармағы тапшырыр. Крынски мәнә деди: *«Билирсән, Гәмәр, Чәфәр сәни көрмәк истәјир»*. Мән фүрсәтдән истифадә едиб, һәбсдә олан анамын азад олунмасы, әримин Бакыја гајытмасы барәдә хаһиш едәчәјими дүшүнүб, севиндим. Она көрә дә Крынскијә дедим: *«Лап јахшы олду. Мән Бағыровдан әрими гајтармағы, анамы һәбсдән азад етмәји хаһиш едәрәм»*. Анчаг Крынски башыны булајыб изаһ етди: *«Јох, гызым, о сәни башга чүр көрмәк истәјир. О мәнә тапшырыб ки, сәни Зуғулбадакы*

Бағына апармаға разы салым. Сөз вериб ки, әкәр сән разы олсан, сәнин үчүн һәр шеј едәчәк».

Бу алчаг тәклифин архасында нәләр кизләндијини аңлајыб, гәтијјәтлә рәдд чавабы вердим. Қрынски билдирди ки, мәним намүслу гадын олдугума вә мәһз белә чаваб верәчәјимә шүбһә етмириш. Бундан сонра Қрынски бир дәфә дә јаныма кәлди вә билдирди ки, Бағыров әл чәкмир, сәни бағына апармағы исрарла тәләб едир вә һәдәләјир ки, әкәр мән инад етсәм, ушагла-рымы әлимдән алыб, өзүмү һәбс етдирәчәк, әрими исә тамам мәһв едәчәк. Аңчаг мән бу дәфә дә Бағыровун ијрәнч тәклифинә гәти етиразымы билдирдим. Бундан сонра Бағыровун мәнә гаршы бир нечә ил давам едән ишкәнчәләри башлады. О, мүхтәлиф васитәләрлә мәни инчитмәјә башлады.

Һәлә 1946-чы илдә әрим Әләшрәф Әлизадә вә гардашым Әләкбәр Мустафајев өз араларында Бағырову тән-тид етмишдиләр. Бунун үстүндә онларын икисини дә ишдән вә партијадан чыхартдылар. Анамы вә бачым Фирузәни әри һәким Чавадовла бирликдә Москваја ши-кајәт мәктубу јазмаг үстүндә һәбс етдиләр. Һәммин мәк-тубда кәстәрилирди ки, М. Ч. Бағыров өз әтрафы-на Гулијев, Һасәнов, Сејидов кими кәрәксиз вә ағыл-сыз адамлары јығыб, онлар да өзбашыналыгла, шәхсә җар-дөвләт јығмагла мәшғул олурлар.

Бундан сонра мәни дә ДТН-дәки истинтаглара ча-ғырмаға башладылар. Мәни сәһәрләр чағырырдылар. Кечә јарыјадәк сүдәмәр көрпә илә ач-сусуз истинтаг олунурдум. Бу, бир ајадәк давам етди. Сорғу-суал она јөнәлдилирди ки, мән әрим Ә. Әлизадәнин анамы өјрәт-мәси, Чавадову Бағыров әлејһинә имзасыз мәктуб јаз-маға тәһрик етмәси барәдә ифадә верим.

Бир дәфә мүстәнтиг Пивоваров мүрәккәбгабыны кө-түрүб, башыма чырпмаг истәди. Икинчи дәфә мәни һә-дәләди ки, ушағыны күлләләјәрәм.

Бу күнләр әрим Әлизадә евә кәлмир, Азәрнефтьдәки хидмәти отағында кечәләјирди. Сонралар билдим ки, Бағыров она мәни бошамағы тәклиф едибмиш. Бошан-ма һаггында мәлүматы мәнә әрим јох, мүстәнтиг Јусиф-задә билдирди. О, әримин мәни бошамасы барәдә хәбә-рин дәрч олуңдуғу гәзети кәстәриб де ди: *«Бах, әрин сәни атыб башгасыны алыр. Инди дә әринин бу ишдә иштиракыны даначагсан?»*. Мән чаваб вердим ки, әрим һаггында һеч бир пис шеј дејә билмәрәм.

Бундан сонра мән вә әрим Бағыровун адына әризә жазыб, айләмизи дағытмамағы хаһиш етдик. Әризәмдә көстәрмишдим ки, әкс тәгдирдә өзүмү өлдүрәчәјәм. Бағыров мәни гәбул етмәди, әризәмә дә чаваб вермәди. Әримин хаһишиндән сонра Бағыров «үрәјијумишяғлыг» едиб, аилә һәјатымызы давам етдирмәјә ичазә верди. Һәммин вахт бошанма һаггында мәнкәмә иши халт мән-кәмәсиндән вилајәт мәнкәмәсинә верилмишди.

Бир күн Тејмур Гулијев мәнә зәнк вуруб, јанына кәл-мәји тәклиф етди. Мән онун отағына дахил оlanda Јемел-јанов, Малјутин вә Сумбатову да орада көрдүм. Гули-јев мәнә де ди: «Сәнин әрин әвәзсиз нефтчи-алим ол-дуғундан Чәфәр (Бағыров—ред.) сәнә һөрмәт едир. Ал бу қағыз, јаз ки, гардашын Әләкбәрдән, анан Хавәрдән, бачын Фирузадән, бачынын әри доктор Чавадовдан им-тина едирсән, онларла һеч бир әлағәјә кирмәјәчәксән. Алтдан да гол чәк». Бу вахт Сумбатов билдирди: «Сән дә, гардашын да күнаһкарсыныз. Сән һөрмәтә ла-јиг дејилсән». Сумбатов мәним үстүмә чығырмаға баш-лады. Мән дејиләнләри жазыб, гол чәкмәјә мәчбур олдум, тәки әрим евә гајытсын.

1948-чи илин 4 ијулунда әрим јаталаг хәстәлијинә тутулмушду, үч ушағым да бағда көјөскүрәк тутмушду. Һәммин вахт анам һәбсдән азад едилмишди. Мән анам-дан хаһиш етдим ки, ушағларын јанында бағда галсын, мән дә хәстә әримин јанына кәлим. Белә дә еләдик. Бу-ну һәммин күн Јемелјанова чатдырдылар.

Бундан хәбәр тутан Бағыров әримин хәстә олдуғу-ну нәзәрә алмајыб, ону ишдән чыхартды. Гәзетдә әри-мин Бакы шәһәр партија комитәси бүросунун тәркибин-дән чыхмасы барәдә мәгалә дәрч олунду. Бағыров ону Елмләр Академијасынын һәгиги үзвлүјүндән чыхартды. Гәзетләрдә мән вә әрим барәдә биабырчы жазылар дәрч олунмаға башлады.

Мән Бағыровун ијрәнч тәклифләрини рәдд едәндән сонра ДТН ишчиләри мәни изләмәјә башладылар. ДТН-нин ики әмәкдашы мәни аддым-аддым күдүрдү.

Ордубадда мүәллим ишләјән әмим гызы Сүрәјја Та-ғыјева өз һәјәтинин мәнсулуну сатыб, гызыл сырғалар алдығына көрә алверчи кими һәбс олунду. Һәлә онун истинтағына башламамышдан мәндән Бакыдан чыхма-маг барәдә илтизам алдылар. Мәни сорғу-суала тутду-лар ки, Сүрәјја бизә нијә кәлиб, нә мөгсәдлә гызыл алыб вә с. Мән баша дүшдүм ки, онлар мәни тора салыб, ал-

верчиликдә кунанландыра билерләр. Тутдуғум вәкил мә-
нә Азәрбајчандан узаглашмағы мәсләһәт көрдү вә мә-
ни инандырды ки, бүтүн бу ишләр мәни һәбсханаја сал-
мағ үчүн гурулуб.

Кичик оғлум Гасымы да көтүрүб, һава лиманына
гачдым, әримин јанына учмағ истәдим. Аңчаг ики орган
ишчиси јолуму кәсиб, мәним Бақыдан чыхмаға ихтија-
рым олмадығыны, бу барәдә диллимдән илтизам верди-
јими, әкәр шәрти позарамса, мәни һәбс чәзасы көзләди-
јини билдирди. Һәмин адамлар билдирдиләр ки, сәси-
алист әмлакыны дағыданларла мүбаризә шәһәсинин
(СӘДМ) ишчиләридир.

Һәмин күнләр гәзетләрдә «Мәһкәмә залындан» баш-
лығлы бир јазы дәрч олунду. Һәмин мәғаләдә дејилрди
ки, Әләшрәф Әлизадәнин арвады өз евиндә алверчини
кизләдиб. Орада һәмчинин гејд олунурду ки, мән һәки-
мәм, аңчаг һеч бир јердә ишләмирәм.

М. Ч. Бағыровун вә Т. Гулијевин тәһрикилә Азәрбај-
чан кеолокија идарәсинин рәиси Абдуллајев мәни мән-
зилимдән чыхармаға чалышды. Әввәлчә о мәнән мән-
зили бошалтмағы тәләб етди, сонра исә мәһкәмәнин еви
бошалтмағ һағында гәрарыны тәғдим етди. Мәһкәмә,
башға јашајыш саһәси верилмәк шәртилә, дөрд ушагла
тутдуғум мәнзилдән көчмәјим барәдә гәрар чыхармыш-
ды. Бағыровун көстәриши илә Баксоветдән ардычыл шә-
килдә 2-3 нәфәр кәлир вә мәнзили бошалтмағы тәләб
едирди.

1948-чи илин сонунда ики ушагла (*биринин 3, о би-
ринин 7 јашы варды*) әримин јанына, Түркмәнистана
кедирдим. Евдән чыхан кими дөрд јемелјановчунун мә-
ни изләдијини һисс етдим. Онлар мәни кәмијәдәк муша-
јиәт етдиләр. Кәмидә мәнимлә бир кајутда кисловодск-
лы мұәллим Орјол Ронја Серкејевна да кедирди. Мән
Красноводскда кәмидән дүшәркән саһилдә дөрд киши-
нин вә әлиндә чамадан тутмуш бир гадынын дајандығы-
ны көрдүм. Ики киши мәни о бири ики кишијә көстәриб
кетди. Онларын мәнә гаршы нә исә бир тәхрибат һазыр-
ладығыны дүјдүм. Саһилдәки кишиләр чамаданлы гады-
на нә исә пычылдајыб, мән тәрәфә ишарә етдиләр. Һәмин
дәғигә гадын вар сәси илә чығырмаға башлады:
«*Тутун, оғруну, тутун, гојмајын гачсын*». Саһилдәки ики
киши вә өзүнү јетирән даһа ики киши мәни әһатәјә алыб,
тутдулар. Чамаат әтрафымыза јығышмаға башлады.
Һәмин гадын һәлә дә чығырылды: «*Оғру, чибкир,*

*мәним сәһәдләрми вә пулларымы оғурлајыб». Қажутда биркә кәлдијимиз Орјол мәни мүдафиә етмәјә, күнаһсыз олдуғуму сүбут етмәјә чалышды. Анчаг бир шеј чыхмады, мәни ДТН-нин шөбәсинә кәтириб, ушагларымла биркә бир отаға салыб, гапысыны бағладылар. Ушагларым ғышғырыб, ағламаға башладылар. Бизи бир нечә саат бағлы отагда сахладылар. Сонра мәни сојундуруб, ахтармаға башладылар. Ушагларымы да ахтардылар, ДТН әмәкдашлары кәми ишчисиндән мәним шејләрим тәләб едибләр. Јә'гин ки, чамаданыма бир шеј гојуб, сонрадан мәним әлејһимә әшјаји-дәлил кими истифадә етмәк истәјирмишләр. Лакин һәмин кәми ишчиси ајыг тәрпәнәрәк, мәнә мәхсус олан шејләри јалныз өз јанымда верә биләчәјини билдириб. Өз јанымда чамаданымда ахтарыш апарыб, неч бир шеј тапмадылар. Мән онларын үстүнә чығырмаға башладым: «*Бу, Бағыровун, Јемелјановун нөвбәти гурғуларыдыр. Сизсә, адынызы совет чекисти гојмусунуз, көрүн нә илә мәшғул олурсунуз?!*»*

Бу вахт гапыда бир дәстә Красноводск сакини, түркмәнләр јығышыб, мәним азад олунмағымы тәләб едирдиләр. Һәм дә дејирдиләр ки, бу тәхрибаты төрәдән чамаданлы гадын мәшһур фәһишәдир. Мән 5 саатдан сонра азад олундум. Ики чекист бундан сонра да мәни изләмәкдә давам едирди. Әримин јанына кәлиб чыхдым. О исә гәзет мөгаләләриндән хәбәр тутан кими Бағыровдан чәкинәрәк мәни керижә — Бакыја көндәрди.

Мән ушагларымла ағыр вәзијјәтдә јашамаға мәчбур олдум. Јалныз бир нечә ајдан сонра әрим мәнимлә кизличә көрүшмәјә башлады. Биринчи дәфә әримлә кизли көрүшмәк үчүн Ставропол вилајәтинә кетдим, икинчи дәфә Түркмәнистанда, сонралар Қисловодскда, Јессентукидә вә б. јерләрдә көрүшдүк.

1951-чи илдә мән әримлә Түркмәнистанда јенидән никаһ кәсдирдим, өз әримә икинчи дәфә әрә кетдим.

Анам ики ил дөрд ај һәбсдә галды, икинчи дәфә һәбс олунандан сонра дахили һәбсханада там бир ил тәк-адамлыг камерада галды.

Һәбс чәзасы гуртарандан сонра анамы — 72 јашлы гадыны әввәлчә Мәрәзә рајонуна, мәним онунла бир дәфә көрүшдүјүмү биләндән сонра узаг Зәрдаб рајонуна сүркүн етдиләр. Бүтүн бунлардан әлавә, анамын Бакы шәһәриндәки мәнзилини дә әлиндән алдылар.

Милис, өз анамы евимә бурахмајачағым барәдә мән-
дән илтизам алды.

Јалныз Бағыров ишдән чыхарыландан сонра анам
Бакыја гајыда билди.

Доктор Чавадовса, азад олуначағы күнү көрмәдән
һәбс дүшәркәсиндә өлдү.

Беләликлә, әрим вә гардашым Бағыровун фәалијјә-
тини тәнгид етдикләринә, мәнсә онун мәшугәси олмаға
разылыг вермәдијимә көрә айләмизә бу чүр диван ту-
тулду.

O, ki qaldı müəllifin «kim idi Bağirov məhkəməsinin yalançı şahidləri? deyərək erməni və rus adları sadalayır. Elə ona görə də oxuculara çatdırmaq istəyirəm ki, Bağirovun 1956- ci ildə keçirilən 15 günlük məhkəməsində 40 nəfər şahid dindirilmiş, onlardan 28 nəfər azərbaycanlı, 12 nəfər isə başqa millətlərin nümayəndələri olmuşdur. Bağirov isə «çoxları kimi teatra deyil, həbsxanaya adam döyməyə getməsinə gəlincə bu həqiqətdir. Belə ki, Bağirovun məhkəmə materiallarında göstərilir ki, dustaqları döyə-döyə onlardan özləri və başqaları «barədə yalan ifadələr alma metodu DTİ-nin rəhbəri Sumbatov, ondan sonra isə Rayev tərəfindən qoyulmuşdu. Bütün bu cinayətkar istintaq aparma metodlarının təşkilatçısı isə Bağirov özü idi. «Bağirovun öz sanksiyası ilə həbs olunaraq gecə istintaqda dindirilən Səməd Vurğunu «Allah tərəfindən göndərilmiş xilaskar «rolunu oynayaraq Səməd Vurğunu həbsdən azd etməsi əyani sübutdur ki, o, gecələr doğurdanda həbsxanalarda dustaq döyməklə həzz almış. Hörmətli professorumuz Cəmil Həsənovun «Ağ ləkələrin qara kölgəsi» kitabının 147-ci səhifəsində deyilir ki, «şahidlərin ifadələrindən aydın olur ki, M. Bağirov dəfələrlə məhbuslara işgəncə verilməsində şəxsən iştirak edib və onları ölüncəyə qədər döyüb. Dustaqları çox vaxt Bağirov özü dindirirmiş, əgər onlar döyüldükləri üçün öz ifadələrini dəyişmirdilərsə və ya ifadə verməkdən tamamilə imtina edirdilərsə, onda Bağirov deyirmiş: «Deməli sizi az döyüblər».

Bağirovun göstərişi ilə Yemilyanov respublikanın rəhbər işçilərinə şər atmaqla məşğul olur, bunun üçün onların otaqlarına xüsusi əməliyyat texnikası yerləşdirirdi. Belə ki, keçmiş MK katibləri Həsənov, Əlizadə, BK katibi Qindin və bir çox nazirlərə bu yolla nəzarət edilirdi.

«Azərbaycan xalqının cəlladı Mir Cəfər Bağirovu su təsərrüfatına başçı qoymuşlar. Zənn edirəm ki, Zaqafqaziya çaylarının suları ona Azərbaycan oğullarının qanına bulaşmış əllərini yuyub təmizləməkdə kömək edəcəkdir «Hörmət-

li oxucular müsavət lideri, Azərbaycanda ilk milli respublikanın yaradıcısı olan Məmməd Əmin Rəsulzadənin, Bağirov haqqında dediyi bu sözlərdən sonra nə sizi yormaqla istəmirəm, nə də özümü yormaqla istəmirəm. Dahi bir insanın «Azərbaycan xalqının cəlladı «adını Bağirova verməsi, Zaqafqaziya çaylarının, yəni xırda xırda çayları nəzərə almasaq, Kürün-Arazın suları, Məmməd Əminin 1927-ci ilə qədər tökülən qanlıları nəzərdə tutaraq «suları ona Azərbaycan oğullarının qanına bulaşmış əllərini yuyub təmizləməkdə kömək edəcəkdə», deyəndən sonra yəni 1936-1938 və sonrakı illərdə Azərbaycanda tökülən günahsız qanları da nəzərə alsaq və Kür-Araz çaylarına Volqa çayını da qatsaq yenə də Bağirovun işlədiyi iyirmi illik iş dövründə tökdüyü və tökdürdüyü, Azərbaycan övladlarının qanını onun əllərindən təmizləməkdə acizdilər.

Azərbaycan ədəbiyyatının iftixarı hesab edilən, başqalarına tövsüyyə etdiyi kimi, özündə həyatdan baxıb keçməmiş, inadla çalışmış, özündən sonra dərin, mənalı gözəl poeziya nişanələri qoyub gedən, M. Müşfiqi Azərbaycan tarixində ən qanlı, qadaqlı gün kimi özünə məskən salan 1937-ci ilin iyun ayında, saxta ittihamlarla həbs etdilər. İşgəncələr hesabına, istintaqın xeyrinə alınan ifadələrdən oxuyuruq: «Mən Müşfiqi faşist ovqatlı element kimi tanıyıram, «Müşfiq qatı millətçi, Əhməd Cavadın davamçısıdır. «Müşfiq əksinqilabı əhval-ruhiyyəli şairdi. Nümunə üçün onun «Bənditlər «şerini göstərə bilərəm» və çox saylı bu məzmununda böhtanlarla yoğurulmuş ittihamlar. Belə saxta ifadələr əsasında erməni müstəntiqi Qalustyan bütün sənətləri sahmanlayıb SSRİ ali məhkəməsinin hərbi kollegiyasının səyyarı səsiyasına təqdim edir.

Fasiləsiz işləyən cəza konveyrinin iş icraçıları 1938-ci ilin yanvarın 5-də, şahidsiz, müdafiəsiz, bir neçə dəqiqəlik qapalı «məhkəmə «iclasında M. Müşfiqə bu məzmununda hökm oxundu: «İsmayılzadə Mikayıl Müşfiq Qədir oğlu

1908-ci ildə anadan olub. Azərnəşrin keçmiş redaktoru və tərcüməçisi...Azərbaycanda Sovet hakimiyyətini yıxmaq məqsədi ilə fəaliyyət göstərən, siyasi üsyan hazırlayan, anti-sovet təşkilatının üzvü olmuşdur. Hərbi kollegiya: İsmayılzadə Mikayıl Müşfiq Qədir oğlunun ən ağır cəza – güllələnməyə məhkum edir. Hökm 5 yanvar 1938-ci ildə icra olundu. Bax belə ağılasığmaz cəfəng, heç cürə əsası olmayan saxta ittihamları «sübuta yetirmək»lə H.Salmanov, X.Hüseynov, İ.İbrahimov, Ə.Əmirov, G.Yurxanov, A.Kələntərov, Ə.Məmmədov və başqa şəxslərdə hərbi kollegiyadan öz güllə paylarını aldılar. Tanımasamda demək istəyirəm Teyyub müəllim sən qəhrəman kimi oxuculara təqdim etdiyin Bağirovu yaxşı tanımadığını etiraf etsən daha yaxşı olar.

Teyyub müəllimin Bağirov haqqında yazdığı kitabın 547-ci səhifəsində oxuyuruq: Azərbaycan YB-nin üzvü filologiya elmləri doktoru, professor Əli Sadəddin «Gənclik» nəşriyyatı tərəfindən 1992-ci ildə buraxılmış Əhməd Cavad kitabında yazır: «Respublikanın rəhbəri M.C.Bağirov onun I-ci «düşməni» idi. Hörmətli Teyyub müəllim-qeyd olunan sözlərin müəllifindən inciməyə dəyməz, çünki o, Bağirova düşmən ancaq Əhməd Cavadı göstərsə mən, I-ci yetmiş min həbs edilərək güllələnən azərbaycan xalqının qaymaqlarını, sayı-hesabı məlum olmayan yüzlərlə, minlərlə- «qolçomaq», «xalq düşməni», «terrorçu», «əksinqilabçı» adları altında damğalanaraq, trotskinin həbs düşərgələrinə, Ağ dənizə, şaxtalı Sibirə, qora bişirən Qazaxıstan çöllərinə sürgün olunan vətəndaşlarımızın bütün azərbaycan xalqının düşməni Bağirov olduğunu elan edirəm. İndi nə qədər istəyirsə məndən inci, bilirəm inciyəcəksən, axı düz söz adamı göynədir.

«Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət» kitabının hər iki vərəqindən sonra təkrar-təkrar yazırsan, «Qondarma məhkəmənin yalançı şahidlərinin yalançı ifadələri əsasında» Bağirovu həbs etdilər deyirsən. Nə olar bircə dəfədə Bağirovdan sa-

vadlı, şəxsiyyətli, qeyrətli, namuslu, xalqını, vətənini sevən, yuxarıda qeyd etdiklərim» mən onlara xalqının qəhrəmanları deyirəm, «öz ölümləri ilə ölməzlik qazanan insanların hamısı «Qondarma məhkəmələrin «yalançı şahidlərinin yalan ifadələri ilə məhv olunublar, onların bircəsinin adını çək, yoxsa 584 səhifəlik kitabda onlardan bir-ikisinin adını yazmağa yer tapmadın. Ancaq kitabın arxasında bir və-rəq yarım yazılmamış qalıb. Yəqin istəmişən yazmağa, ancaq cürətin çatmayıb. Çünki sən xalqı deyil, xalqını məhv edəni müdafiə edirsən. Birdə sən kitabında hər sahədən mə-sələlər çəkib, onları aydınlaşdırmağa cəhd göstərirsən. Deyirəm bəlkə Bakıda güllələnən yetmiş min adamın gorgahının yerini deyəsən. Onların harada dəfn olunmasının yerini heç kim bilmir, deyirəm bəlkə Bağirov onların «harada dəfn»-olunmasını sənə deyib?

Teyyub müəllimin Bağirov haqqında yazdığı kitabı açan kimi, I-ci qara həriflərlə» Teyyub Qurban. Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət. Mir Cəfər Bağirov haqqında məqalələr toplusu. Bakı, şirvannəşr, 2006, 584 səhifə yazılmış sözlər hər bir kəsin nəzərini cəlb edir. Qeyd olunan sözlərdən sonra kimə məxsus olduğu məlum olmayan sözləri oxuyuruq.

Kitabda M.C.Bağirovun çox cəhətli siyasi fəaliyyəti arxiv sənətləri əsasında şərh edilir, Kremlin daşnak-rus hakimlərinin göstərişi ilə 1956-cı ildə qurulmuş qondarma məhkəmənin bütün ittihamları ifşa olunur.

Müəllifin fikrincə, M.C.Bağirov Azərbaycan xalqının ən nəhəng və əyilməz tarixi şəxsiyyətlərindəndir.

Bu sözləri oxuyandan sonra özümü yuxuda, oxuduğum sözləri isə yuxuda gördüklərimi hiss edərək bir xeyli özümə gələ bilmədim. Bağirovu tanıyan onun məkirli əməllərindən halı olan hər kəs bu sözləri oxusa yəqin ki, o, da özünü mənim kimi yuxuda hiss edər. Özümə gələndən sonra qeyd olunan sözləri yenidən oxuyanda bəzi sözlər azacıqda olsa təsəlli verdi. «Mir Cəfər Bağirov haqqında məqalələr toplusu»

su», və «müəllifin fikrincə M.C.Bağırov Azərbaycan xalqının ən nəhəng və əyilməz şəxsilərindəndi. «Mən Bağirov haqqında məqalələr toplusu «sözləri ilə o zaman razı olurdum ki, oraya «Yalanlar üzərində qurulmuş təhlükəli müdafiə «sözləri əlavə edilərək «Bağırov haqqında məqalələr və yalanlar üzərində qurulmuş təhlükəli müdafiə» yazılsın. Mən ona görə «məqalələr toplusu» ifadəsi ilə razı oluram ki, əvvəldə qeyd etdiyim kimi mən bu kitabı nə bədii, nə də tarixi əsər kimi deyil nağıllar kitabı kimi qəbul etmişəm. Yazılan «məqalələr toplusu» fikiri ilə, mənim «nağıllar» fikrim harda isə üst-üstə düşdüyünə görə yazıçı olan kəsin, qələmindən çıxan istər bədii, istərsə tarixi əsər olsun, onun sujet xətdini təşkil edən hadisələr, şərhlər, düşüncələr tarixi köklərdən qidalanmayıbsa, müəllifin öz ağıl dərrakə, təcrübə, istedad məhsulları ilə faydalanmayıbsa ona nə bədii, nə də tarixi əsər demək mümkün deyil.

«M.C.Bağırov haqqında məqalələr toplusu» ifadəsini yazan şəxsi tanımasamda, onun yazdığı bu sözlər ilə razılaşsıram. Ona görə ki, onun yazdığı bu sözlərdən başa düşmək olur ki, o da bu kitabın əsər deyil, nağıl olmasını bilib. Çünki kitab əvvəldən axıta kimi, saysız-hesabsız qəzet məqalələri yazıçı və şairlərin yazdıqları kitablardan tez-tez eyni fikirləri «Rudenkonun qondarma məhkəməsinin, yalançı şahidlərinin, yalan ifadələri ilə Bağirov həbs olundu» təkrar etməklə, şair və yazıçıların fikirləri ilə razılaşmayan, dedi-qodu, yalan təriflər, bir sözlə yalanları doğru kimi oxuculara çatdırmaq istədiyi bir nağıl kitabıdır. Qeyd etdiyim fikirlərin doğruluğunu sizlərə çatdırmaq üçün nağıl kitabından bəzi deyimləri nəzərinizə çatdırmağı özümə borc bildim.

1-Azərbaycan TV-də «repressiya qurbanları «silsilə verilişlərinin aparıcısı Rəhman Babaxanlı «ədəbiyyat qəzetinin «2002- ci il 11 oktyabr tarixli sayında dərc olunmuş «güllə anı «məqaləsində 20-ci yüz illik haqqında bu hökmü çıxarır: «XX əsir Azərbaycan yaddaşında öz adındakı 20 ədədinin

beş misli ilə əbədləşdirdi «onlardan birini müəllif «M.C.Bağirovun iyirmi illik (1933-1953) qırmızı terror rejimi» adlandırmışdı.

2- «Bağirova»Qart erməni»deyən deputatımız görəsən Avropa şurası parlamentlər arası məclisində hansı millətin adından vəkillik edir?»deyən müəllif sözünə davam edərək, «söhbət Rəfael Hüseynovun 2001-ci ildə Türkiyənin «fersa»mətbəsinə yazılaraq Bakıda «Azərbaycan «nəşriyyatı tərəfindən buraxılmış 720 səhifəlik «Millətin zərrəsi «kitabından gedir.720 səhifəlik kitabın tərtibatçısı da, çapa hazırlayanı da, karrektoru da, nəşriyyat və baş redaktoru da , rəyçisi və ön söz yazanı da müəllifin özüdür.Tam sərbəstlik şəraitindən sui istifadə edərək R.Hüseynov, M.C.Bağirovun şəxsiyyəti ilə bağlı yalan və uydurma dolu yazılarını da kitabə daxil etmişdi»

3- Müəllif yazır: «1970-ci ilin aprel ayında Sara xanım Azərbaycan KP MK –nin I-katibi Heydər Əliyevə məktub göndərir, məktubuna cavab almayan Sara xanım 26 aprel 1970-ci ildə teleqrafçı Mehtiyevanın qəbul etdiyi teleqramın məzmunu belədir: «Azərbaycan KPMK-nın I-katibi H.Ə.Əliyev yoldaşa, Azərbaycan SSR-in 60 illiyinin bayram edilməsi ilə əlaqədar olaraq fürsətdən istifadə edib aşağıdakıları nəzərinizə çatdırıram: Məni işdən ona görə çıxarmışlar ki, «H.Z.Tağıyevin marifçilik fəaliyyəti haqqında «elmi iş yazmışam. Mənə qarşı siyasi ittiham irəli sürülməsinin heç bir əsası yoxdur. Sizdən xaiş edirəm ki, müəlliflik haqqımın və əmək stajımın bərpa olunmasında köməklik göstərsiniz. Bir daha rica edirəm ki, məni qəbul edəsinizz.

Ünvan Bakı-65, Şahbazi küçəsi 102, blok2, mənzil 7.-Azərbaycanın kommunist rəhbərindən cavab almayan Sara xanım SSRİ-Nazirlər Sovetinin sədri N.A.Tixinov yoldaşa məktub göndərmiş çox gözləyəndən sonra cavab almamış və 1980-cı ilin aprelin 25-də, «iri addımlarla irəliləyən «Azərbaycandan «canlı Leninə» L.İ.Brejneva müraciət etmiş, nəticəsi olmamışdı. Sara xanımın bütün şikayət məktubları-

nın cavabı 1986-cı ildə Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının doqquzuncu cildindəki «H.Z.Tağıyev məqaləsində əksini tapmışdı: Tağıyev milli burjaziyanın mənafeyini güdməklə yanaşı, həmçinin «millətin başçısı», «atası» kimi şöhrətlənmək, niyyətində olmuşdu... Azərbaycan burjaziyasının digər nümayəndələri kimi Tağıyev inqilabi hərəkətə qarşı mübarizə aparən irticaçı qüvvələri müdafiə etmişdir. 1917-1920-ci illərdə Sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizə aparmışdı «.

4-Müəllif yazır: «Əfsuslar olsun ki, kitabın müəllifi Bağırovu münasibətdə femida rolundan üz döndərmiş 1956-cı ilin SSRİ baş prakuroru Rudenkonu təmsil etmişdi. Uzeyir bəy Hacıbəyov məqaləsində oxuyuruq: «Üzeyir bəyi erməni həkimi Osinyan öldürdü. Bu cinayətə görə o dövrün dövlət başçıları, ilk növbədə M.C.Bağırov bir daha mühakimə olunub ölümə məhkum edilməmişdir. «Əlisa Nicatın dedikləri olsa-olsa şər və böhtandı. Bu sözlər 1999-cu ildə «Qanun» nəşriyyatı Əlisa Nicatın «100 böyük azərbaycanlı» kitabında deyilmişdir.

5-«Yalançı şahidlərin dediyinə görə M.C.Bağırov Ruhulla Axundovun cəlladı olmuşdu. Onu aradan götürmək üçün üç dəfə təyyarə ilə Moskvaya getmiş, Stalindən xaiş etmişdi ki, Ruhulla Axundovun həbsinə icazə versin. Stalin iki dəfə etirazını bildirmiş, üçüncü dəfə isə M.C.Bağırovun xahişini yerinə yetirmişdi».

Bağırovun kim olduğunu açıb xalqına göstərən və onun cinayətlərindən yazan hamını, akademiklərin də, elmlər namizədlərinin də, yazıçılar birliyinin üzvlərinin də, müxbirlərin də, adı insanların da dediklərinin hamısını şər, böhtan kimi qarşılayan müəllifə, Bağırov haqqında, «söz»deyən müəlliflərin hamısının fikirlərini yazandan sonra cavab vermək istəyərdim. Ancaq onun «Tarixi həqiqət bütün bu uydurmanı alt-üst edir «sözlərini deməsəydi. Hörmətli oxucular müəllifin dediyi fikrin düz, yaxud əyri olmasını, mən indi göstərdiyim faktlardan sonra özünüz verərsiniz. 1937-ci ildə XIII

qurultayda Bağirovun mətbuatda çıxan məruzəsində oxuyuruq: «Bir çox mədəniyyət idarələrində uzun müddət R.Axundov, Ə.Kərimov, Triniç, Ə.Nazim, Talıblı, Dubinski, Tağı Şahbazi və başqaları kimi xalqın qəddar düşmənləri işləmişlər. XIII qurultaydan azacıq sonra Azərbaycan Sovet Yazıçılarının üç gün davam edən iclasında Bağirov deyir: «Xalqın qəddar düşmənləri R.Axundov və Mikayıl Hüseynovun təsiri altında uzun müddət Yazıçılar İttifaqının rəhbərliyi-(Nəzərli, Ələkbərli, Şamilov, Səməd Vurğun) öz sayıqlığını itirmiş və Azərbaycan yazıçıları sırasına-Əli Nazim, Əhməd Cavad, Talıblı, Tağı Şahbazi, Hüseyn Cavid, Ə.Razi, H.Sanili, M.Müşfük kimi yapon-alman cəsusları, trotskiçilər, müsavətçilər, pantürkistlər, hər cürə əksinqilabçılar daxil ola bilmişlər».

«M.C.Bağirovla birlikdə törətdikləri cinayətlərə görə cavab verməli olan T.Borşov, A.Ataşiyev habelə ayrı-ayrı şahidlər bildirdilər ki, R.Axundov, H.Soltanov və S.M.Əfəndiyev xüsusilə ağır işgəncələrə məruz qalıblar. Ruhulla Axundovun taleyi daha faciəli olub. M.Bağirov və onun əlaltılarının məhkəməsində şahidlər ifadə veriblər ki, güllələnməmişdən bir neçə gün əvvəl insan cildinə girmiş cəlladlar Ruhulla Axundovun qolunu sındırdılar, gözlərini çıxartdılar. Teyyub müəllim isə Bağirovun Ruhulla Axundovun bacısı qızı Nəcibə Məlikovanı tərifləyir və hamının qarşısında teatrın direktoruna deyir: «Belə gözəl qızlara imkan yaradın, yaxşı rollar verin» demişdi. Yəqin ki, Bağirov «gözəl qızlara» deyəndə könlündən alçaq niyyətlər də keçirib.

Hörmətli oxucular Səməd Vurğunun Bağirovla görüşdüyü zaman, Bağirovun, Səməd Vurğuna papkanı göstərərək «Sənin həbs olunman üçün toplanan materiallardı» mənim imzamı gözləyir, deməsini yadınıza ona görə salıram ki, əgər Bağirov istəsəydi Ruhulla Axundovu və başqalarının da saxlaya bilərdi.Çünki bütün həbislər onun göstərişləri və imzası ilə həyata keçirilirdi.

6- «Dəqiq araşdırmalar aparan hörmətli alimlərimizin yazdıqlarına görə şahidlər 1933-cü ildən 1953-cü ilə kimi baş vermiş bütün ədalətsizlikləri M.C.Bağirovun ünvanına yönəltməkdə davam edirlər.»Günay»qəzetinin 2002-ci il 16 mart tarixli sayında «Tarixi əyri güzgüdə görmək istəmiriksə», sərlövhəli yazıda oxuyuruq: «Xalqın düşməni rusiyada-Yejov, Azərbaycanda isə Bağirov idi. M.C.Bağirov öz ağalarına –rus erməni blokuna artıq yaxşıca xidmət göstərməyə başlamışdır «Deyəsən Teyyub müəllim yenədə «Günay «qəzetinin şər və yalanları ancaq və ancaq «tarixin əyri güzgüsünə «düşə bilər. Əsl tarixi isə bütün bunların cəfəngiyyat olduğunu göstərir. «Teyyub müəllimdən soruşmaq istəyirəm o, hansı tarixdir ki, Bağirovun alçaq, nankor, xalqının qəddar düşməni olan cinayətkar ünsürün etdiklərinin «cəfəngiyyat olduğunu göstərər «deyir.Bəlkə yenidən yadına salım 1948-1953- cü illərdə Bağirovun Stalinə yazdığı məktub əsasında Ermənistanda yaşayan yüz əlli min nəfər azərbaycanlıların Kür-Araz ovalıqlarına sürgün edilməsini, Bağirov tərəfindən DTİ-nə işə qəbul olunan Qriqoryanın atasına yazdığı məktubun da yüz nəfər azərbaycanlıyı güllələdiyini, beş yüz nəfər azərbaycanlının isə nöbədə gözlədiyini deyərək intiqamımızı alıram deməsini, Dövlət Təhlükəsizlik idarəsinə yığdığı, özünün rəhbərlik etdiyi quldur, cəllad dəstəsinin üzvləri-Sumbatovu, Yemilyanovu, Borşovu, Kerasimovu, Sinmanı, Şerini, Qriqoryanı, Markaryanı, Qalstyanı, Ohanesiyanı, Avanesiyanı və bir nəfərdə erməniyə bənzər Atakişiyevin Azərbaycan xalqına tutduqları divanlarımı, 1937-ci ildə Azərbaycan milli 77-ci Atıcı diviziyasının 33 nəfər yüksək vəzifəli zabitlərinin erməni Avanesyanın yalan, böhtanlara əl ataraq, işgəncələr, zülmələr nəticəsində istədiyi ifadələri ala biləndən sonra onun ittihamnaməsi ilə 1937-ci ilin oktyabrın 13-də SSRİ Ali Məhkəməsinin Hərbi kollegiyasının heyyyət üzvləri- Matuliyeviç Zaryanov, juqurun bağlı iclasında, müdafiəçisiz, şahidsiz hər birinə 15 dəqiqə ərzində güllələnmə hökmü o-

xunmasını, yoxsa bundan əvvəl qeyd etdiyim yüzlərlə qəddarlığı, ölümləri, sürgünləri yenidən Teyyub müəllimin nəzərinə çatdırımmı? Belə getsə bu xəmir çox su aparacaq, özündən razı olan adamlar həyatda heç zaman ucala bilməyib və bilməyəcək.

7- Teyyub müəllim qeyd edir ki, 1991-ci ildə «Azərnəşr» «Ağ ləkələr silinir»adlı kitabı əlli min tirajla nəşr etdi. Kitabdakı «proses «məqaləsinin müəllifi Əsəd Əsədov yazır: «M.C.Bağırov yaltaqlıq, riyakarlıq, saxtalıq kimi mənfi keyfiyyətlərə malik idi «Əli Şamilovun «Torpaq komissarının taleyi «məqaləsində deyilir:»respublikanın partiya, sovet işçiləri M.C.Bağırovun və onun quldur dəstəsinin saxta yolla düzəltdikləri ittihamlar əsasında məhv edilmişdir. «Müəllif sözünə ara verəndən sonra yazır ki, «Azərbaycan «rudenko «çularının Bağirova qarşı «Səlib yürüşü», ermənilərin isə Bağirovun mənsub olduğu xalqa qarşı daşnaq siyasəti 1992-ci ildə də davam etmişdir.Ermənilər yalanı həqiqət kimi qələmə vermiş, bizimkilər «yalan+yalan= M.C.Bağırov «riyazi düsturunu icad etmişdilər.Hörmətli oxucular yenədə dözə bilməyərək qeyd olunan fikirlərə öz münasibətimi bildirirəm. Əvvəlcə Əsəd Əsədovun fikirləri ilə tam razılaşa bilmirəm, ona görə ki, o, Bağirovu «yaltaqlıq, riyakarlıq, saxtakarlıq, satqınçılıq»da günahlandırır. O, Bağirovun 100%-lik mənfi qiymətindən dördünü deməklə onun qiymətinin 10% vermiş olur. Bəs qalan 90%. Mən tanımasam da Əsəd Əsədova müraciət edərək demək istəyirəm ki, əvvəla məni bağışlasın hər hansı bir insanın xasiyyət və xarakterinə qiymət verəndə dəqiq verməliydi. Ona görə Əsəd müəllimə məsləhət görərdim ki, Bağirov haqqında olan tərfi oxusun və onu yadında saxlayaraq istəsə təbliğ etsin. Beləliklə, «Dünyada mövcud olan bütün zülüm və hiylələrin şahlarını özündə cəmləşdirən və onları günahsız insanlar üzərində tətbiq etmək məharətinə malik olan qəddara Bağirov deyilir.»

Əli Şamilovun dediyi fikirlər ilə tam razılaşaraq ona öz minnətdarlığımı bildirirəm ki, o dediyi fikirləri ilə, Teyyub müəllimi çıxılmaz vəziyyətdə qoyaraq, Bağirovun öz xalqına düşmən olmasını dolayı yollarlada olsa oxucularına çatdırmağa məcbur etmişdi. Onun Azərbaycan rudenkoçularının Bağirova qarşı «səlib yürüşü» deməsi ondan xəbər verir ki rudenkonu Azərbaycan xalqı ilə eyniləşdirir və onların birlikdə Bağirova qarşı səlib yürüşü etdiklərini demək istəyir. O ki, qaldı «ermənilər yalanı həqiqət kimi qələmə vermiş» deməyilə mən tam razı. Bəs siz onda bu qədər akademiklərin, namizədlərin, şair və yazıçıların, tarixçilərin, müxbirlərin Bağirov haqqında dedikləri həqiqətlərin üstündən niyə xətt çəkərək hərəsini düz olmayan səmtlərə yönəltməklə, qaşınmayan yerdən qan çıxarmaq, dedi-qoduların yaranmasına nail olmaq, düzə-düz, əyriyə-əyri deməkdən nə isə çəkinirsiniz. Yazdığınız kitabı vərəqləyəndə, səfərlərindən məlum olur ki, Bağirov cinayətlərini ört-bastır etmək, həqiqətlərin üstündən xətt çəkməklə Bağirova haqq qazandırmaq, heç olmazsa saysız – hesabsız Allah Talanın bağışladığı günahlarını yüngülləşdirmək istəyirsiniz. Hətta bunları həll etmək üçün anoloqu olmayan riyazi düsturda kəşf etmişən. Ancaq burada da düzü qoyub əyri tərəfə yaxınlaşmışən. Yəni sən kəşf etdiyən riyazi düsturda qeyd olunur ki, «Bizimkilər yalan+yalan=M.C.Bağirov riyazi düsturunu icad etmişlər «deməklə bəlkə iki yalanla Bağirovu təmizə çıxarmaq istəyirsiniz? Yox Teyyub müəllim bu keçə bilməz? Çünki sən dediyin «Bizimkilər «yox, həqiqi bizlər olan Azərbaycan xalqı Bağirovun haqqında riyazi düstur yox həndəsi düsturunu «1937»ci ildə yazıb və referendumdan keçirərək təsdiq ediblər. Tanış ola bilərsiniz.

Azərbaycan xalqı-70000 güllələnib-yüzlərlə, minlərlə sürgün olunub-qorxu, hədələr nəticəsində ölənlər-ermənistandan yüz əlli min repressiya olunanlar – onlarla qadınların namusuna təcavüz=Bağirov+onun cəza konveyrini işlə-

dənlər 15 nəfər. Burada Azərbaycan xalqı ədədi silsilə olmaqla azalır, cinayətlər isə həndəsi silsilə ilə artır. Bax budur Bağirovun cinayətkar həndəsi düsturu. Qismət olsa bu yazıları, oxuyan şəxslərdən xaiş edirəm, I-ci birləşməyi, bir olmağı, biri-birinizin qədrini bilməyinizi, Azərbaycan üçün, onun gözəl təbiəti üçün, kişi kimi qurban getməklə bu gözəl vətəni qorumağa hazır olmağınızı arzu edirəm.

Teyyub müəllimin Bağirov haqqında yazdığı kitabın sonuncu səhifəsi olan 579-cu səhifəsində oxuyuruq: «Azərbaycanın gələcəyi naminə M.C.Bağirovun 20 il ərzində yüz illərin çərçivəsinə sığmaz əməllərinin üstündən xətt çəkmək olarmı?»

Teyyub müəllim bəzən özündən asılı olmayaraq Bağirovun çirkin əməllərini özü açaraq oxuculara çatdırır. Belə ki, onun «iyirmi il ərzində yüz illərin çərçivəsinə sığmaz əməlləri «deyəndə həqiqətən də hər adama 20 il ərzində Bağirov qədər cinayət, qəddarlıq etmək nəsim olmur. Elə müəllif də ona görə onun 20 ildə etdikləri ədalətsizlikləri heç kim yüz ildə edə bilmədiyini demək istəyir. O ki, qaldı «üstündən xətt çəkmək olarmı? «fikrinə bir mənalı, mən öz payıma deyirəm. Onun əmələrinin üstündən 1956-cı il aprel ayının 26-da SSRİ Ali məhkəməsi xətt çəkdi.Özudə-düz çəkdi.Bağirov özü bu hökmün yüngül olduğunu bildirərək məhkəmənin sonunda demişdi: «Mənim əsas səhvim odur ki, Beriyaya və onunla bağlı olan, onun düşmən mövqeyini müdafiə edən, orqanlarda birgə iş üzrə uzun illər boyu əlaqədə olan Sumbatov, Borşov, Qriqoryan, Markariyana və başqalarına göz yummuşam, onların iç üzünü tanımamışam.»

Mən onlara inanaraq XDİK orqanlarını onlara etibar etmişəm. Bu işdə xalqın qarşısında günahlarım o qədər böyükdür ki, Məni güllələmək azdır, asmaq azdır, məni şaqqa-lamaq, parça-parça etmək lazımdı deməsindən sonra müəllifin «üstündən xətt çəkmək olarmı? «sualına Bağirovun özü «olar»deyib. Mən Bağirovun özü haqqında dediği, «məni

şaqqalamaq, parça-parça etmək lazımdı «ifadəsinə bir balaca əlavəm olacaq. Əlavənin məzmunu belədi: «Adımı bəşəriyyət tarixindən Azərbaycan xalqının qəddar düşməni kimi bir dəfəlik silmək lazımdı.»Yəni, məni güllələmək azdı, asmaq azdı, məni şaqqalamaq, parça-parça etmək və Bağirov Cəfər adını bəşəriyyət tarixindən bir dəfəlik silmək lazımdır deyilsə bu Bağirovun əməllərinə verilən düzgün qiymət olardı. Onun «xalqın qarşısında günahkaram»deməsi bir daha sübur edir ki o, xalqının düşməni idi. Belə olmasaydı, heç olmasa «xalqımın qarşısında günahkaram deyərdi. Xalqın qarşısında deməzdi.»

Teyyub müəllim qeyd edir ki, Saleh bəyin 2001-ci ildə söylədikləri ilə 1956-cı ildə Bağirovun məhkəməsində səslənən şər və yalan ifadələr arasında heç bir fərq yoxdur. Məhkəmə materiallarına görə Bağirov qeyri-insani keyfiyyətlərə malik bir vəzifə sahibi olmuşdu.Guya o, ekzema xəstəliyinə düşər olubmuş.Müalicə olunmaq üçün süd vannasından istifadə edirmiş, sonra bu südü vannadan qablara boşaldaraq uşaq baxçalarına aparırlarmış...Hətta anasının adı «Yaxşıxanım «əvəzinə «Mariya yazılmışdı». Hörmətli Teyyub müəllim biz köhnə nəsil, yəni Bağirov dövründə ağılı kəsən, deyilən sözü eşidib yadında saxlayan adamlar Bağirovun qeyri-insani keyfiyyətlərə malik olduğunu bilirik. Sən özündə bizdən yaxşı bilirsən ki, bu danılmaz bir həqiqətdi. Onun qeyri-insani keyfiyyətdə olmasını yəqin ki, yeni nəsil bilmir. Ona görə çalışırsan kiril əlifbasını bilməyən yeni nəsillə Bağirovu mələk donunda, xalqın atası kimi təqdim edib tanıdasan. Onsuz da yeni nəsildə babalarının, nənələrinin taleləri haqqında öz valideyinlərindən az da olsa eşitmiş olarlar.- Ona görə də gəl özünə əziyyət verib, yeni nəslə çəşdirməyə, onları öz babalarının düşməninə kim olmasını ört-bastır eləmə. O ki, qaldı onun ekzema xəstəliyinə tutulmasına bu həqiqətdi. Hətta onun qəbuluna gedən adamlar, onun həmişə karandaşı, yaxud qələmi iki əlinin arasına qoyub, oy-

nadırmış çünki əlinin içində ekzema olmuş və onu qaşıya bilmədiyi üçün (qəbulda olanların yanında qaşıya bilmirmiş) karandaşdan, qələmdən istifadə edirmiş. Süd vannası isə ekzemaya görə deyil, dərisini və onun əzələlərini elastik saxlayaraq onu süd ilə qidalandırarmış və onun nəticəsində ömrünü uzadıb çox yaşamaq və Azərbaycan xalqını çox məhv etmək istəmişdi. Vannanı qəbul edəndən sonra südü isti su sanatoriyasında dincələnlərə verirmişlər. İsti-su sanatoriyasında Bağirov özünə məxsus 3 mərtəbəli sanatoriyası vardı. Anasının adının Mariya olmasına gəlincə istintaq işində təqdim olunan tərcümeh halında anasının adı həqiqətdə Mariya, arvadının adı Yevgeniya, oğlunun adı isə Vladimir göstərilir. (Bax Bağirovun məhkəməsi 1993. səh.6). Bağirovun Yaxşıxanım adında anası olması barədə onun tərcümeh halında məlumat yoxdu.

«Yazıçı» nəşriyyatı tərəfindən 11.06.1993- cü ildə nəşr edilmiş «Mir Cəfər Bağirovun məhkəməsi kitabının nəşriyyat direktoru, hörmətli yazıçımız Əkram Əylisi Bağirov haqqında öz fikirlərini bildirərkən, qeyd etdiyimiz kitabın 3-cü səhifəsində qeyd edir ki, «Mir Cəfər Bağirov kim idi? Dünyanı, tarixi, həyatı dəyişməyə və bundan ötətin baş kəsməyə, qan tökməyə onu kim vəkil etmişdir: özümü, zamanımı, Allahımı, şeytanımı?...1956-cı ilin yazında Mir Cəfər Bağirovun məhkəməsində oturan adamların arasında bu çətin suallara cavab axtaranlarda yəqin ki olmuşdur».

Bağirov kimdi deyəndə, onun dəqiq kim olmasını demək mümkün deyil. Çünki o belə bir adam olub ki, həyatda olan bütün pisləklərin hamısını mənimsəyərək kinli qəlbinə yığmış və ondan günahsız insanları cəzalandırmaq üçün istifadə etməkdə xəsislik edən olmamışdı. Onun həyatda ən böyük iddiası, xalqın düşünən beyinlərini, əqidəsi təmiz insanları, onun sözünün qarşısında öz fikrini deyənləri, bir söz ilə ondan ağıllı (çünki o, savadsız olmuşdu 4 il oxuyub) olanların hamısını məhv edib, maneyəsiz hakimiyyət sürmək,

Azərbaycanda Allahlıq etmək olub. İnsanların yaşayışı üçün hava, su qida lazım olduğu halda, bu adamın yaşaması üçün isə su əvəzinə insan qanı içmək lazım idi. Bu adam özündən razı, kinli, məkirli, şorgöz, paxıl olmaqla yaşayıb və onunla fəxr edib. O, xalqını deyil, başqa millətləri bağrına basıb, onları əzizləyib, onlara xalqının taleyini tapşırıb deyərək sözümlü burada dayandırıb nəzərinizə Bağirov haqqında əvvəldən indiyənə qədər yazdıqlarımın hamısı Bağirovun kim olmasına azacıq da olsa cavab vermiş olar.» Onun baş kəsib qan tökməsinə «Stalin kimi atası, Berya kimi qardaşı, Sumbatov, Yemliyanov, Borşov, Gerasimov, Sinman, Şerin, Qriqoryan, Markaryan, Qalstyan, Ohanesiyan, Avanesyan, Atakişiyev kimi baş kəsən, ölüm konveyrini işlədənləri olmuşdu. Elə bilirəm ki, Əkrəm müəllimin sualındakı özümü, zamanımı, Allahımı, şeytanımı vəkil etmişdi sözünün cavabı-özü ilə «şeytanları», yəni adları çəkilən şeytanlar vəkil ediblər.

Hörmətli oxucular onuda nəzərinizə çatdırım ki, 1936-cı ildə DTK-nin sədri Beryanın rəsmi sərəncamı ilə həbs olunanlardan (məhbuslardan) istintaq zamanı, lazım olan ifadələri almaq üçün vəhşicəsinə döymək, istintaq məngənsinə salıb işgəncələrin müxtəlif üsullarına (üçüncü üsul) əl atmağa icazə verilir di. Bu illərdə DTK-nin rəhbərləri Stalinə lazım olan «ölkədə geniş miqyasda yayılmış antisovet, əksinqilabi, terrorçu, trotskiçi zinovyeviç, millətçi «və başqa təşkilatların mövcud olmasını sübut etməliyidilər.

Azərbaycanda millətçi, əksinqilabi, üsyançı təşkilat «ifşa olunandan «sonra yerli DTK-nin ermənilərdən ibarət olan rəhbərləri müəyyən etdilər ki, bu təşkilatın başçıları R.Axundov, Ə.Qarayev, Q.Musabəyov, M.Hüseynov, H.Salmanov və başqaları idilər.Bu dövrdə Stalin Zinoyevlə Kameniyevə demişdi ki, siz heç nədən qorxmayıb təşkilatınıza daxil olanların adlarını deyın, əvəzində nə sizə, nə də sizin ailələrinizə toxunmayacağıq. Stalinin bu ideyasını Bağirov, Ruhulla Axundova

və Mustafa Quliyevə bildirib onları həbsdən azad edəcəyini vədd etdi. Bağirovun şərtlərinə razılıq verəndən sonra, bu iki nəfər fikirləşərək yadlarına düşənlərin hamısını bada verdilər. «Fəxri dustaq «kimi, bu iki nəfər ayrıca hər şeylə təmin olunmuş kamerada qalır və yeyib, içib növbəti istintaqda günahı olmayan və istintaqa heçnə bilmirəm deyənin yanına gətirilərək «sübut edirdi» ki, filankəsi mən özüm, şəxsən «bizim» təşkilata gətirib onu öz təşkilatımıza filan tarixdən qəbul etmişəm, hələ bəzi tapşırıqlarda vermişik deyərək yalandan məhbusun üzünə dururdular. Azərbaycan ziyalılarının əksəriyyəti bu iki nəfərin ifadələri əsasında tutulub məhv edilmişdi. Əgər verilən məlumata əsasən məhbuslar etirazında axıracan duraraq boynuna almasaydı, o zaman hər şey döyülmələr və işgəncələr vasitəsilə həllini tapırdı. Bütün tanınmış, alim, yazıçı, şair, nazir, mühəndis, həkimlərimizin 1937-38-ci illərdəki qətləri əsasən R.Axundov və M.Quliyevin ünvanına yazılmalıdır.

Bağırov Ruhulla Axundova Mustafa Quliyeva verdiyi sözü yerinə yetirmədi. Onlardan istifadə edərək lazım olan adamları həbs edəndən sonra, onları da güllələtdi.

Teyyub müəllim qeyd edir ki, 2002-ci il iyul ayının 10-da «Alternativ» qəzetində nağılvary bir məqalə oxudum. «Əsərin müsbət qəhrəmanı Zülfüqar Əhmədzadə, mənfi qəhrəmanı Bağirov idi. Onlar oxuculara belə təqdim olunur: «Repressiya illəri qara bulud kimi işığın üstünü örtən bir bəla idi. Çox şairlərimizi, yazıçılarımızı vətəninə sevən başpapaqlılarımızı əlimizdən aldı. Bütün bu bəlalərin başında isə Bağirov dayanırdı... Repressiya illərində sürgün edilmiş və dünyasını Sibirə dəyişənlərdən biri də Zülfüqar Əhmədzadədir. O, dövrünün ən gözəl şairlərindən, həm də nüfuzlu ictimai xadimi olmuşdur.»

Hörmətli Teyyub müəllim yəqin ki, onun Bağirov haqqında yazdığı klitabı, nağıllar kitabı adlandırdığım üçün məndən inciməz. Ən əsası ona görə ki o, həqiqətləri nağıla

bənzədirsə, onun yalanları həqiqətə bənzədərək məqalələr əsasında yazdığı kitabını nağıllar adlandırmaq qəbahət olmaz.

Məqalənin müəllifi hörmətli Səyid müəllim Bağirovun kimliyi haqqında düzgün məlumatını, Teyyub müəllim döndə bəzərək ehtirazla nağılvarı adlandırması həqiqətən insafsızlıqdı. Səyid müəllimin Bağirov haqqında verdiyi məlumatları ona görə düz kimi qeyd etmədim ki, o ancaq «baş-papaqlılarımızı» əlimizdən aldı deyir. Bəs onda başı yaylıqlılarımızı onlarla birlikdə sürgün olunan uşaqlarımızı kim aparıb? Əlbətdə «qara bulud kimi işığın üstünü örtən «həmin o bəlanın sahibi. A.X.Çiçikalovun dindirilməsi zamanı 1937-ci il yanvarın 23-26 arasında verdiyi ifadələrdə müstəntiqin sualına cavab verərkən belə bir cümlə işlədilmişdir ki, «Eminbəyli əksinqilabçı millətçi təşkilata daxil idi «.Bu cümlə əsasında 1937-ci il yanvarın 28-də XDI komissarının müavini Gerasimovun adına 12493 nömrəli istintaq işi daxil olur. İstintaq işində göstərilir ki, KP-nın üzvü, mətbuatda dövlət sirrini mühafizə edən baş idarənin rəisi İbrahim Eminbəyli əksinqilabi millətçi təşkilatın üzvüdü və gizli müsavətçidir. Elə həmin gecə 1937-ci il yanvarın 28-də həbs olunur. MK-nin birosu Bağirovun imzası ilə Azərbaycan SSR xalq marifet komissarlığının ilk partiya təşkilatının qərarını təsdiq edərək vəzifəsindən azad edilmişdi. İstintaq zamanı işğəncələrə məruz qalan, gündə 14-15 saat sorğu-suallara yox cavabı verən Eminbəyli, Bağirova and içmə məktubu yazırsada cavab ala bilməyən Eminbəyli ələcsiz qalaraq, H.Rəhimova (Azərbaycan SSR XKŞ-sədri) ərizə yazır ki, Bağirova 3 dəfə ərizə ilə müraciət etsəmdə ondan cavab ala bilməmişəm, altı aydı ki, həbsdəyəm, o qədər işğəncələr verirlər ki, gərək biz dediklərimizlə razılaşıb ifadə verməsən burada çox oturub və hamıdanda çox cəza alacaqsan.Bu sözləri Rəhimova yazan Eminbəyli bilmirdi ki, onuda həbs ediblər. Bu qədər yazı-pozudan sonra ona 3 nömrəli metod

tətbiq (ən ağır işgəncə metodu deməkdi) edərək, 1937-ci il avqustun 20-də o, müstəntiqin diqtəsilə Sumbatova «töbə ərizəsi» yazır. «Yeddi aydır sussamda nəhayət təslim olaraq, mənim haqqımda irəli sürülən bütün ittihamları boynuma alaraq özümü günahkar hesab edirəm. Mən bu yola, yəni təşkilata Ruhulla Axundov tərəfindən cəlb olunmuşam.»

Beləliklə 1937-ci ildə sentyabr ayının 22-də İbrahim Eminbəylinin Azərbaycan SSR cinayət məəcəlləsinin 73, 17-64 və 21-70-ci maddələri üzrə ittihamlar təsdiq edilərək, istintaqın başa çatması haqqında pratakol tərtib olundu. 1937-ci il oktyabrın 5-də Sumbatov tərəfindən istintaq qərarı təsdiq olunmuşdu.

1937-ci il oktyabrın 11-də SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının üzvləri Matuleviç, Zaryanov və jiqurun hazırlıq pratakolu tərtib olunaraq, işlə bağlı məhkəmə iclasında, müdafiəçisiz, şahidsiz baxılması qərara alındı. 1937-ci il oktyabrın 12-də saat 17⁴⁵ dəqiqədə bağlı məhkəmə iclası keçirilmiş, Eminbəyli günahkar olduğunu boynuna almış, cəzasının yüngülləşdirilməsini xaiş etsədə, iclas saat 18-də başa çatmış və Eminbəyli ən ağır cəzaya-güllələnməyə məhkum edilmişdi. 13 oktyabrda Bakıda güllələnmişdi. Həyat yoldaşı Firuzə xanım isə 1937-ci ildə həbis edilərək xalq düşməninə ailəsi kimi Sibirə sürgün olunmuş və sürgündən 1946-cı ildə qayıda bilmişdir.

Teyyub müəllimin nağıl kitabının 83-cü səhifəsində oxuyuruq: «Bağırovdan sonra Bakıya gələn daşnak xislətli» möhtəbər qonaqların «ünvanına bu sözləri deyənlər tapılmadı. Mikayanların, Qalstyanların Şaumyanların, Şaqinyanların Azərbaycana səfərləri adi hal aldı. Onları nəvazişlə, gül-çiçəklə, qarşıladılar, süfrənin baş tərəfində əyləşdirdilər. Hər şeydən əvvəl Bağırovun ruhunu incitdilər». Teyyub müəllimdən soruşmaq istəyirəm, bəlkə «Bağırovun ruhunu incidirlər «demək istəmədiyən bir halda, ruhunu şad edirlər demək istəmişdin. Sənin nağıl kitabının baş qəhrəmanı olan Bağırov, həmişə erməni qardaşlarını–Qriqoryan, Markaryan, Qalstyan, Avanesyan, Ohanesyanı, öz bərli – bəzəkli

süfrəsinin yuxarı başında əyləşdirib, yeyib-içə-içə Azərbaycanın yeni qurbanlarının siyahısını tərtib ediblər. Belə olan halda ermənilərin Bakıya gəlməsinin əsas səbəblərindən biri yəqin ki, Bağirovun ruhunu şad etmək üçün gəlirmişlər. Sən də Bağirovun erməni qardaşlarının Bakıya gəlməsini, Bağirovun ruhunun inciməsi kimi hiss edirsən. Teyyub müəllim Bağirov tutulanda Şaumyan sağ idi ki, qonaq da gələ. Teyyub müəllim sözünə davam edərək yazır ki, «XX əsrin sonlarında ruhən, mənəviyyətə və əməlcə Azərbaycan xalqına yad olan Bağirov deyib hayqıran qaragüruhcuların nə dilini kəsən var, nə də onlara gözün üstə qaşın var deyən.» Teyyub müəllim mən sənə söz verirəm ki, o dediyin qarakurhcuların dilinidə kəsərim, gözünün üstə qaşı da var deyərəm, təki sən «ruhən, mənəviyyətə və əməlcə Azərbaycan xalqına yad olan Bağirov sözündən dırnaq işarələrini götürəsən, çünki o, sözlərin dırnaq arasına düşməyə heç bir əsası yoxdu.

Teyyub müəllimin kitabının 78-ci səhifəsindən oxuyuruq: Azadlıq qəzetinin 1998-ci il 11 dekabr tarixli sayında «100-cü otaqda iblislə duet» yazısındakı bu cümlələrə diqqət yetirin: «hərdən bəzi məhbusları Azərbaycan NKVD-dəki 100-cü otağa aparırmışlar. Və ora iblis– Bağirov özü təşrif gətirmiş. Bu adət dustaqlardan çoxusunun son gəlişi olurmuş.»

Ədalət hissi ilə alışıb yanan hakimin mütləq altı hündürləşdirilmiş kresloda əyləşər, işarə edərmiş ki, məhbusu gətirsinlər. Yeganə üstünlüyü hüdudsuz hakimiyyəti olan cılız Bağirov özündən qat-qat üstünləri qarşısında diz çökdürülməsindən, alçaldılmasından xumarlana-xumarlana istezası əskik olmayan sifətini turşudub başlayarmış dindirməyə. Qarşısındakı yalvardıqca, əzildikcə həzz alar, kefinə soğan doğrayıb burada da ona cavab qaytaranı, sözünü iki eləyəni, «sinmayanı yerindəcə güllələrmiş.»

NKVD-nin yerləşdiyi binada hər cürə cəza tətbiq etmək üçün əşyalarla təmin edilmiş, hətə Mərkəzi Komitədəki kabinetlərdən geri qalmayan, çox münasib yarlı, yaraşıqlı geniş iki otaqdan ibarət olan 100-cü otaqda Bağirov hər həftənin 3-4 və 6-cı günlərini, işdən sonra axşamlar o, otaqda məhbuslarla «məzələnərdi». O, özündən savadlı, şəxsiy-

yətli, mənlikli insanları söyüb, döyməklə onların mənliyi ilə oynamaqdan həzz alardı. Məhbuslar biləndə ki, onları 100-cü otaqa aparırlar, o saatı onlar əşdənlərini oxuyandan sonra 100-cü otaqa daxil olurdular. Çünki o, otaqdan hər asanlıqla sağ qayıtmaq hər adama nəsib olmurdu. Mən əvvəlcə qeyd etmişdim ki, onun əllərində ekzema xəstəliyi var. Ona görə də o, əllərinin qaşınmasını məhbusları döyməklə sakitləşdirirdi. Kimə qarşı əvvəldən kinli münasibətdə idisə, yaxud istintaq zamanı onu qane edən cavabı almadığı məhbusları elə öz kabinetində güllələyər, təcili istintaqı yekunlaşdıraraq, üçlüyün qərarını alandan sonra akt bağladardı ki, guya məhkəmənin hökmündən sonra güllələnib. Bir sözlə 100-cü otaq Bağirovun insanların taleyi ilə oynamaq, onları ələ salıb məzələnmək, sonda isə ürəyini soyudub qan içmək üçün qəddar yuvası idi.

1954-cü il fevral ayının 12-dən 16-dək Azərbaycan Kommunist Partiyasının XX qurultayı keçirildi. Kommunist qəzeti özünün 1954-cü il 19 fevral tarixli sayında «Az.KP-sı təşkilatının mübariz vəzifələri «yazısında göstərirdi ki, «Az.KP-nin keçmiş I-ci katibi Bağirov tərəfindən uzun illər yaramaz və partiya zidd rəhbərlik üsulu tətbiq edilirdi. Bağirov partiya metodlarını inzibatçılıqla əvəz edir, partiya rəhbərliyinin ali prinsipi kimi kollektiv rəhbərlik prinsipini kobud surətdə pozur, aşağıdan tənqidi hər vasitə ilə boğur, çox mühüm məsələləri tək başına, həm də bir çox hallarda yalnız həll edir, təsərrüfat və mədəni quruculuğa rəhbərlikdə böyük siyasi səhvlərə yol verir, bir sıra çox mühüm məsələlərdə partiya siyasətini təhrif edirdi. Kadrları düzgün tərbiyə etmir, onların içərisində partiya yabancı olan yaltaqları və qulluq göstərmək sifətlərini yayır, şəxsiyyəti qarşısında pərəstiş edilməsi əhval-ruhiyyəsini qüvvətləndirirdi. Qeyd olunan sözlərlə razılaşmayan Teyyub müəlim (onsuzda o, Bağirov haqqında deyilən bütün həqiqətlərin heç biri ilə razılaşmayıb) partiyanın XX-ci qurultayında deyilən bu həqiqətlərin, Mikoyanın Moskvada yazdığı xasiyyətnamənin tərcüməsinə bənzədir. Mən isə Teyyub müəlimin nəzərinə Akademik Ziya Bünyadovun «Qırmızı terror kitabından bir hadisəni ona çatdırmağı özümə borc bildim. Azərbaycan K(b)PMK aparatında işləyən Məmməd İsmayıl

oğlu Çuvarlinskinin arxiv materiallarını araşdıran akademik Ziya Bünyadov onun Moskvaya, terrorun banisi Stalinə yazdığı ərizəsində bir statla tanış olaq: «1936-cı ilin dekabrında Azərbaycan K(b)PMK plenimunda AZ.K(b)PMK rəhbərliyinin yarıtmaz işini nöqsanlarını tənqid etmişdim.

Bu çıxışım yenədə Bağirovun qəti narazılığına və etirazına səbəb olmuşdu. Elə həmin andan acıqca təqibə məruz qaldım. 1937-ci il martın 14-də mən Azərbaycan SSR Sovetlər qurultayının partiya qrupunda çıxış edərək Azərbaycan SSR Konstitusiyası lahiyyəsinə bəzi düzəlişlər etdim. O zaman Bağirovun ələhinə çıxış etdiyim üçün məni millətçilikdə günahlandırdı. 1937-ci il martın 17-də MK-nin bürosu, martın 19-da isə Azərbaycan K(b)PMK plenumu Bağirovun təklifi ilə məni MK-nin bürosundan, martın 20-də partiya işindən xaric etdilər.

Bütün bu çirkinliyə dözməyib Moskvaya gəldim və Malenkovun qəbuluna düşəcəyim günü gözlədim. Onun qəbulunda 1937-ci il iyunun 27-28-də olmalı idim. Lakin iyunun 25-də gecə SSRİ xalq DİK-nin nümayəndələri mənzilimə gəlib məni həbs etdilər. Artıq 6-cı gündür ki, Butirski həbsxanasındayam.

Əziz rəhbərim!

Budur, təmiz və namuslu bir bolşevik olduğum halda həbsxanaya düşmüşəm. Bu təsadüf deyil AZ.K(b)PMK rəhbərliyində yuva salmış çirkin əməllərin nəticəsi idi və Bağirov isə bu yuvanın hörümçək toruna düşmüşdür.

Mən AZ.K(b)PMK rəhbərliyindəki çirkinliklərin qurbanıyam.

Yoldaş Stalin AZ.K(b)P haqqında... ittiham edirlər... xahiş edirəm siz... əks təqdirdə Bağirov məni məhv edəcək!

Mən Teyyub müəllimdən rica edirəm ki, Bağirov haqqında deyilən bütün həqiqətlərə qulp qoyduğu, onu müdafiə etdiyi halda və XX qurultayda Bağirov haqqında deyilənlərin Moskvada Mikoyanın yazdığı «xasiyyətnamənin «tərcüməsinə bənzətdiyi kimi hünəri çatırsa Çuvarlinskinin Stalinə

yazdığı ərizəni bir neçə dəfə dəqiq oxusun və XX qurultayda Bağirov haqqında deyilənlərin Mikoyan tərəfindən yazılan xasiyyətnamənin tərcüməsinə bənzətməsin, bənzədirsə Çuvarlinskiyin Stalinə yazdığı ərizəyə bənzətsin. Heç olmasa insanda az da olsa insaf olmalı, həqiqəti etiraf etməyi bacarmalıdır.

Hörmətli oxucular. Teyyub müəllimin XX qurultayın materiallarında Bağirov haqqında göstərilən «aşağıdan tənqidi hər vasitə ilə boğur, çox mühüm məsələləri təkbəşinə, həm də bir çox hallarda yanlış həll edir, təsərrüfat və mədəni quruculuğa rəhbərlikdə böyük siyasi səflərə yol verir «fikirləri ilə razılaşmadığını Çuvarlinskiyin həbsindəki bəzi epizodları sizə çatdırmaq istəyirəm.

1936-cı ilin dekabr ayında Azərbaycan K(b) PMK plenumunda Bağirovun yarıtılmaz işini, nöqsanlara yol verdiyini tənqid etdiyinə görə, Bağirov özünün iş prinsipini Çuvarlinskiyə göstərmək və pleniumda danışdığı sözlərə görə mütləq ağır cəza verilməsi üçün Sumbatova, Yemilyanova xüsusi tapşırıq verdi. Beləliklə 1937-ci il aprelin 14-də Azərbaycan SSR XDİK DTİ-nin IV şöbəsinin işçiləri Sankin və Atakişiyev tərəfindən aşağıdakı məzmununda arayış tərtib olunur ki, 12493 nömrəli istintaq işi üzrə ittiham olunan əksinqilabi – millətçi təşkilatın üzvü Tixomirov öz ifadəsində göstərmişdir ki, Məmməd Çuvarlinski Azərbaycan əksinqilabi millətçi mərkəzlə əlaqə saxlamışdır. Həmçinin əksinqilabi millətçi təşkilatın üzvlərindən Əli Kərimov və Eminbəyli, guya Məmməd Çuvarlinski ilə əlaqədə olduqlarını boyunlarına alaraq, Çuvarlinskiyin marif komissarı və MK aparatında işləyərkən onun əksinqilabi fəaliyyətini demişlər. Qeyd olunan yalançı, işgəncələr nəticəsində alınan ifadələri, nəzərə alan Bağirovun cəlladları Çuvarlinskiyin həbs olunması üçün 14.04.1937-ci ildə tərtib olunmuş İttihamnamə Sumbatov tərəfindən imza edilsədə Çuvarlinskini həbs edə bil-

mədilər. Çünki, Çuvarlinski Moskvaya, Bağirovdan şikayətə getmişdir.

Çuvarlinski şikayət ərizəsində yazırdı ki, «Bağirov bütün partiya kadrlarını sıradan çıxarır. Mən onu plenumda tənqid edəndən sonra məni MK-nın tərkibindən çıxarmış və millətçi damğası vurub.1937-ci il iyunun 25-də SSR XDİK DTİ-nin VI şöbəsinin rəisi Volkov SSRİ.DİK-nın müavini Firinovskinin ünvanına belə bir məktubla müraciət edir:»Bu il iyunun 24-də Azərbaycan K(b)PMK-nın katibi yoldaş Bağirov SSRİ XDİK-na xəbər vermişdir ki, «Bakıda dəmir-yol nəqliyyatında»ifşa olunmuş, dəmiryol nəqliyyatı nəyə lazımdır deyən – antisovet trotskiçi təşkilatın üzvü Çuvarlinski istintaq orqanları tərəfindən axtarılır. Əldə olan məlumata görə hazırda Çuvarlinski Moskvada, Stoleşnikov döngəsi ev9, mənzil 20-də yaşayır. Çuvarlinskinin həbsinə icazə verilməsini xaiş edirik.» Bu məktub 25 iyun 1937-ci ildə «həbs edilsin»dərkənarı Frinovskinin imzası ilə təsdiqini tapmışdı.

Elə həmin gün Çuvarlinskinin adına SSRİ XDİK DTİ tərəfindən 2569 nömrəli həbs üçün orderi XDİK-nın müavini tərəfindən imzalanmış, elə həmin gündə həbs olunmuşdu.

Axtarış zamanı ondan Malenkovun adına, həmçinin Andreyevə, Malenkova, Bağirova və «Pravda»qəzetinin redaksiyasına göndərilmiş ərizələr və 28 səyfəlik ərizələrin qəbzləri götürülmüşdü.

Moskvada Bağirovun tapşırığı ilə həbs olunan Çuvarlinski 1937-ci il iyulun 8-də xüsusi mühafizəçi ilə Bakıya gətirilərək, təkadamlıq kameraya salındı.

1937-ci il iyulun 15-də Azərbaycan SSR XDİK DTİ –nin IV şöbəsinin, IV bölmə rəisinin köməkçisi leytenant Şer Çuvarlinski dindirərkən I-ci sualı belə olmuşdur: «Siz Azərbaycanda əksinqilabı, millətçi təşkilatın üzvü kimi ittiham olunursunuz və əldə olan məlumata görə təşkilatın

işində fəallıq göstərmisiniz. İstintaq tələb edir ki, bu barədə ətraflı məlumat verəsiniz.»

Çuvarlinski:»əksinqilabı, millətçi təşkilatda iştirakımı qəti surətdə rədd edirəm «deməklə özünü işgəncələr, burulğanına atdığını, bəlkə də bu anda ağına gətirmirdi. Hələ Çuvarlinski Bakıya gətirilən kimi Sumbatov Bağirovun adından GSS-a əmr vermişdi ki, «Çuvarlinskiylə hər cürə rəfdar etmək olar». Çuvarlinski Bakı həbsxanasına gətirilən kimi bir çox şöbə rəisləri sevinmişdilər. Onların sevincinə səbəb, Bağirovu tənqid edən onun haqqında Moskvaya ərizələr yazan və şikayətə gedən bir şəxsin tutulub mühakiməyə verilməsi idi. Azərbaycan XDİK idarəsinin keçmiş əməkdaşı S.S.Zıkovdan 04.09.1954-cü ildə alınmış ifadələrdən bəzi epizodlar.

Xoren Qriqoryanın köməkçisi Şerin keçmiş marif komissarı Çuvarlinskini necə döydüyünün mən özüm şahidi olmuşam. Bu barədə Qriqoryana danışdım, lakin Çuvarlinskini döyülməsi haqqında verdiyim xəbəri Qriqoryan gülümsəməklə qarşıladı «.

DTİ-nin keçmiş əməkdaşı İ.M.Krotkovdan 30.11.1954-cü ildə alınan ifadələrdən: «Mən VI bölmənin rəisinin köməkçisi Şerə tabe idim. Bölmənin rəisi isə Qriqoryan idi. Siyasi şöbədə iş başladığım ilk gündən istintaq zamanı müttəhimlərə verilən amansız işgəncələrin şahidi oldum. Bir qayda olaraq əvvəlcə müttəhimlərdən etiraf ifadəsi almaq üçün onları döyür, sonra isə əksinqilabı təşkilatın digər iştirakçılarının adlarını çəkmək məqsədilə əziyyət verirdilər. Bir dəfə Şerinin göstərişi ilə Çuvarlinskini 5-6 müstəntiq əhatəyə alıb, rezin dəyənək və burulmuş döşək ağı ilə döyüb işgəncə verirdilər. Çuvarlinski küt ağırlara dözməyib yığılır, yenidən təpik və yumruqla onu ayağa qaldırır vururdular. Bütün bunlar təhqir xarakteri daşıyırdı. Sonra isə əyləncə məqsədilə edirdilər. Verilən işgəncələrdən taqətdən kəsilmiş yarısuurlu vəziyyətdə nə iş gördüyünü anlamayan Çuvar-

linski müstəntiqlərin nə yazmasından xəbərsiz bütün istintaq sənətlərinə imza atırdı. Mən, Şer, Kolya, Musatov, Məddət Həsənov, Mustafa Mustafayev Çuvarlinskiyə olmazın işgəncələrin vermişik. Başqalarını xatırlamıram deyərək cavab vermişdi.

Amansız işgəncələrə məruz qalan, çıxış yolunu ancaq günahsız olduğu halda, özü-özünə böhtan ataraq günahkar olduğuna görə Çuvarlinski Bağirov və Sumbatova «təslim «məktubu yazır. İşgəncələrin nə qədər ağır olduğu məktubdakı cizma-qara xətdən aydın görünürdü. Onun gözəl və səliqəli xətti cizma-qaraya çevrilmişdir. Hiss olunurdu ki, ağrılardan onun əlləri qələm tuta bilməyib. 1937-ci il iyulun 21-də müstəntiqlərin diqtəsi və köməkliyi ilə yazılmış məktubdan bəzi cümlələr;»uzun sürən tərəddüddən sonra mən, Məmməd İsmayıl oğlu Çuvarlinski partiya və Sovet hökuməti qarşısında tamamilə təslim olmağı və özümün əksinqilabı, millətçi fəaliyyətim haqqında danışmağı qərara aldım. O, özünün günahkar olmasını müstəntiqlərin ürəyi istədiyi kimi, onların diqtəsi ilə yazıb imza edərək özünün günahkar olduğunu etiraf etdikdən sonra 1937-ci il 13 sentyabrda Sınman Çuvarlinskinin Azərbaycan SSR C.M-sinin 64, 69, 70 və 73-cü maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlərdə təqsirləndirilməsilə əlaqədar ittiham qərarı tərtib etdi. İttihamda deyilirdi: «Azərbaycan SSR XDİK DTİ-si 1936-cı ilin sonlarında silahlı üsyan yolu ilə, Azərbaycanın SSRİ-dən ayrılması vəzifəsini qarşısına qoyan, ziyankarlıq, cəsusluq işi aparan, partiya və hökumət rəhbərlərinə qarşı terror tətbiq edən əksinqilabi trotskiçi – millətçi təşkilatını aşkar etmiş və dağıtmışdır. O hələ 1935-ci ildə R.Axundov tərəfindən əksinqilabi millətçi təşkilata cəlb edilmiş və sairə yalan ittihamlar ilə 1937-ci il 12 oktyabrda SSRİ Ali məhkəməsinin Hərbi Kollegiyası Səyyar sesiyasının iclası Azərbaycan xalqının cəlladlarından olan A.Vişnskinin müavini Matuleviçin, Zaryanov və Jiqurdan ibarət olan üçlüyün qapalı

iclası 21³⁰ dəqiqədə başladı. Müdafiəçisiz, şahidsiz keçən məhkəmədən Çuvarlinskinin islah olunması üçün imkan veriməsini xahiş etsə də, saat 21⁴⁵ dəqiqədə sona yetən «adalet məhkəməsi» «Bağırovun sifarişini yerinə yetirərək 15 dəqiqə ərzində Çuvarlinskinin həyatına son qoyulması barədə güllələnmə qərarı verdi. Hökm 1937-ci il oktyabrın 13-də yerinə yetirildi. Hörmətli oxucular, yəqin ki, dediklərimizdən aydın oldu ki, Bağırovun çatışmayan cəhətini deyən hər bir kəs, kimliyindən asılı olmayaraq Çuvarlinski kimi işgəncələrə məruz qalaraq, güllələnməlidir. XX qurultayın materiallarında deyilən «aşağıdan tənqidi hər vasitə ilə boğur «sözlərinə, Çuvarlinskinin başına gələnlər əyani sübut deyilmi? Bu qəddərdən sonra Teyyub müəllimin belə ağ-aşkar Bağırovu müdafiə etməsi, hər kəsdə bəzi şübhələr yaradır. Bu barədə düşünməyə və şübhələnməyə dəyər.

Teyyub müəllimin Bağırov haqqında yazdığı kitabının 12-ci səhifəsində Suslovun və Malekovun 1953-cü il iyulun 2-də keçirilən Sovet İKPMK-nin plenumunda Bağırovun çıxışı zamanı onun çıxışını kəsərək dediyi sözləri sizlərə çatdırıram.

«Suslov-MK-nin təlimatçıları Azərbaycana gəlməyə qorxurdular.

Bağırov:-Azərbaycana?

Suslov- Bəli Azərbaycana. Sizin arxanızda şef durduğu üçün qorxurdular.

Bağırov-Bilmirəm onlar kimdən qorxurdular və nə üçün səflər barədə indiyənədək susmuşlar.

Malenkov- Yoldaş Bağırov, sən özünü təmizə çıxarırsan. Sən Beriya ilə yaxın oimusan.»

Suslovun plenumda Bağırovun üzünə «MK-nin təlimatçıları Azərbaycana gəlməyə qorxurlar» deməsi, Bağırovun kimliyindən, onun rəhbərə yaraşmayan davranışında, insani kefiyyətlərinin olmasından, insanlarda qorxu yaratmaq, onları şərləmək, təmiz insanlara tələ qurdurmaq, lazım gələrsə aradan götürmək məharətindən xəbər vermirmi?

Bağırovun Suslova dediyi – Azərbaycanca? Sualına Suslovun - «Bəli Azərbaycanca. Sizin arxanızda şef durduğu üçün qorxurdular» deməsi, bir başa Moskvada löbər salmış Stalin – Beriya cütlüyünə işarə etməklə, bir daha Bağirovun arxasını cütlüyə sökəyərək, əlinin altına yığdığı cəza, işkəncə konveyrini fasiləsiz işlədən, rus şovinistləri və erməni daşnaqlarının əli ilə istədiyi hər işə nail olmasına bir daha əyani sübutdu. Malekovun «sən özünü təmizə çıxarırsan» – deməyi ondan xəbər verir ki, yəni sən kim olduğunu və hansı işlərlə məşğul olduğunu tək Bakı deyil, Moskva hətda bütün dünya bilir. Yəni Azərbaycanın dahi insanları sən hər hansı düşünülməmiş dediyin təhqiramiz sözünə, yaxud hər hansı bir düşünülməmiş atdığı səf addımını üzünə deyər (de-yəni həmin andaca yox etdirirdin) bilmədiyi kimi, bizdə sən arxanda dayanan cəlladlardan qorxmış və heç nə deməyərək, susmağa üstünlük vermişik.

Stalinin «tələbələrin əhval–ruhiyyəsinə nəzarəti gücləndirmək lazımdı. Onları tək–tək yox dəstələrlə kökündən çıxartmaq vacibdir. Və qanunun bizə verdiyi ən yüksək ölçüyə keçmək lazımdı deməsini bayraq edərək əllərində tutan Bağirovun «cəza konveyri»nin fasiləsiz işləməsi nəticəsində 1937-1938-ci illərdə Azərbaycanın ziyalı təbəqəsinin düşünən beyinlərini «cəza konvindən» keçirib məhv edəndən sonra «güllələnməyə, qan tökməyə, sürgünlər təşkil etməyə adət edən» «cəza konveyri» Azərbaycanın gənc vətənpərvərlərini, texnikum və institutun tələbələrini, istedadlı oğlan və qızlarını aradan götürmək, məhv etmək üçün gecə–gündüz çalışaraq, yeni – yeni planlar haqqında düşünürdülər...

«Cəza konveyrinin» axtarışları tezliklə öz bəhrəsini verdi. Belə ki, 1941-ci ilin dekabr ayında Bakıda «antisovet millətçi fırqəsi» yaradıldı. Fırqə Azərbaycanı SSRİ-dən ayrılmaq, Türkiyədəki kimi respublika yaratmaq olmuşdur. Fırqənin andını, fırqənin üzvü İskəndər yazmışdır. And belə başlayırdı. «Mən məsləkimə and içirəm, vətənimin azadlığı

uğrunda öz həyatımı, əmlakımı əsirgəlməyəcəyəm. Mən ana vətənə and içirəm, yüksək idealın-millətin şərəfi uğrunda, onun xoşbəxtliyi uğrunda, onun şərəfinə və namusuna toxunmağa cəht edən düşmənlərə qarşı son damla qanımadək vətən qəhramanlarının sırasında olaraq və lazım gələrsə öz həyatımı, bu yüksək milli idealın həyata keçməsi işinə həsr edəcəyəm. Mənim idealım millətimi əsirlik zülmədən xilas etməkdir. Mənim məsləkim milli-sosialist milli xoşbəxtlik cəmiyyətini yaradılması üçün yeganə vasitə olan kəmalımızdır. Yaşasın kəmalımız!»

Mən and içirəm ki, firqənin tapşırıqlarını sözsüz yerinə yetirərək və bu işdə ən dəhşətli ölüm olsa belə, əlim titrəməyəcək, könlüm əsməyəcəkdir. Mən millətimin xoşbəxtliyinə zərər verəsi hərəkət etməyə cəht edərməzsə, qoy tarix və onu yaradan parlaq qüvvələr məni lənətləsin, xain deyə damğalasın, ən şiddətli cəzaya məhkum etsin. Mən xain çıxaramsa, qoy məzarım qanqallıqlarla örtülü olsun. Firqə üzvlərinin bu andını oxuyan hər kəs, onun doğma xalqına bağlılığını, onun azadlığı uğrunda ölməyə hazır olduğunu xalqı, vətəni yolunda canından keçməyə hazır olduğunu, onun şərəf və namusuna toxunmağa cəht edənlərə qarşı, son damla qanı qalana kimi döyüşməyə hazır olduqlarını görür və inanır. Qeyd olunan firqənin üzvləri aşağıda qeyd olunan vətən fədailəridirlər!

1.İskəndərov Süleyman Əli Abbas oğlu 1922-ci ildə Bakıda anadan olub, Azərbaycan Sənaye İnstitutunun 2-ci kurs tələbəsi, 1942-ci il avqustun 22-də həbs edilmişdir.

2.Tağıyev Ələsgər Səttar oğlu-1921-ci ildə Bakıda anadan olmuş, elektrik mantyoru, 1942-ci il fevralında həbs olunub.

3.Mustafayev Çingiz Seyfulla oğlu 1923-cü ildə Bakıda anadan olmuş, dəmir yol texnikununun tələbəsi 1942-ci ildə iyul ayının 7-də həbs olunmuşdur.

4.Rzayev Məmmədhüseyn Həbib oğlu, 1921-ci il Göyçayda anadan olmuş, ADU-nun 3-cü kurs tələbəsi 1942-ci il iyulun 3-də həbsə olunub.

5.Ağayev Hüseynağa Mirhəşim oğlu, 1921-ci il Bakıda anadan olmuş, ASİ-nun tələbəsi 1942-ci il iyulun 7-də həbs olunub.

6.Məmmədov Ağaaləsgər Rza oğlu, 1921-ci ildə Bakıda anadan olub. ADU-nin 4-cü kurs tələbəsi, 1942-ci il Sentyabrın 5-də həbs olunub.

7.Ağayev Saleh Əbilhüseyn oğlu, 1921-ci ildə Bakıda anadan olub. ADU-nin 4-cü kurs tələbəsi, 1942-ci il Sentyabrın 5-də həbs olunub.

8.Mehdiyev Zaman Zeynab oğlu, 1923-cü ildə Bakıda anadan olub, ASİ-nin 2-ci kurs tələbəsi, 1942-ci il Sentyabrın 18-də həbs olunub.Qeyd olunan 8 nəfər antisovet millətçi firqəsinin üzvlərinin istintaqı Azərbaycan xalqının qəddar düşmənləri Aruşanov və Qriqoryan tərəfindən aparılırdı.

Həbs olunan antisovet millətçi firqəsinin 8 nəfər üzvünün intiharları eyni fikir üzərində hazırlanmışdı.Yəni ali məktəb tələbələri arasında, sovet hökuməti ələhinə fəal mübarizə apardıqlarını qarşıya məqsəd qoyan əksinqlabi millətçi təşkilat üzvləri sovet dövlətinə düşmən münasibət bəslənmiş, öz evlərində yığışaraq hər zaman əksinqlabçı millətçi söhbətlər etmiş, sovet həyat tərzinə böhtan atmış, Partiyanın milli siyasətini pisləmiş və Azərbaycanı SSRİ-dən ayırmaq, müstəqil milli dövlətə çevirmək haqqında fikirlər söyləmiş, əksinqlabi millətçi təşkilatına yeni üzvlər cəlb etmiş və təşkilat üzvləri üçün nizamnamə, məramnamə və andın mətnini tərtib etdiklərinə görə, Azərbaycan SSR C.M-72 və 73-cü maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətlərdə:

- 1.İskəndərov Süleyman
- 2.Tağıyev Ələsgər
- 3.Mustafayev Çingiz

İTTİHAM EDİLİRLƏR.

4. Rzayev Məmmədhüseyn

5. Ağayev Hüseynağa.

6 Məmmədov Ağaaləsgər

7.Rzayev Saleh

8.Mehdiyev Zaman

Azərbaycan SSR C.M. 72 m II-ci h və 73-cü maddələrdə nəzərdə tutulan cinayətlərdə ittiham edilsinlər.1942-ci il oktyabrın 21-də 4438 nömrəli istintaq işi baxılmaq üçün Azərbaycan SSR XDİK qoşunlarının hərbi tribunalına göndərilir. 1942-ci il oktyabrın 23-də Mamayevin sədirliyi ilə hərbi tribunalın hazırlıq iclasının pratakolu tərtib olunur.

a)işin icrası məhkəmənin sərəncamına götürülsün;

b)ittihamnamə təsdiq edilsin;

v)İsgəndərov və başqa 7 nəfər Azərbaycan SSR C.M. 72 m 2-ci və 73-cü maddələri ilə məhkəməyə verilsin;

q)işə qapalı məhkəmə iclasında baxılsın, tərəflərin iştirakı olmasın və şahidlər çağırılmasın;

Oktyabrın 30-da müttəhimlər ittihamnamənin surətini aldılar: 1942-ci oktyabrın 31-də saat 11-də, Daxili İşlər komissarlığı qoşunlarının hərbi tribunalının iclası açıldı, saat 12:55dəqiqədə məhkəmə müşavirə otağına getdi, saat 13:40 dəqiqədə, məhkəmə hökm çıxarır və saat 13:50 dəqiqədə məhkəmə iclası bağlı elan edir.Beləliklə məhkəmə hökm edir.

1.İsgəndərov Süleyman Əli Abbas oğlu.

2.Tağıyev Ələsgər Əli Səttar oğlu.

3.Rzayev Məmmədhüseyn Həbib oğlu.

Azərbaycan SSR C.M. 72m II-ci h.əsasında ən ağır cəzaya-Güllələnməyə məhkum olunsunlar.

4.Mustafayev Çingiz Seyfulla oğlu.

5.Ağayev Hüseyn Ağa Mirhəşim oğlu.

6.Məmmədov Ağa Ələsgər Rza oğlu .

7.Rzayev Saleh Əbdülhüseyn oğlu.

8.Mehtiyev Zaman Zeynal oğlu.

Az.SSR c.m. 72m 11h.əsasında 10 il azadlıqdan məhrum olunsunlar.

1942-ci il dekabrın 28-də Az.SSR Daxili İşlər kamisarı Yaqubov, məhkəmənin sədri Mamayevə xəbər verir ki, hərbi tribunalın-İsgəndərov Süleyman Abbas oğlu, Tağıyev Ələsgər Əli Sattar oğlu və Rzayev Məmməd Hüseyn Həbib oğlu haqqında çıxarılan hökm-güllənmə 1942-ci il dekabrın 24-də yerinə yetirildi.

Hörmətli oxucular elə bilirəm əlavə şərhə ehtiyac yoxdu. Ancaq bir faktı nəzərinizə çatdırmağı özümə borc bilərək demək istəyirəmki, gözünü qan tutmuş Bağırov, 8 nəfər 20-21 yaşında olan, başqa-başqa institutların 2, 3, 4 –cü kurslarında oxuyan, həyatın keçmə-keşli yollarına yenidən qədəm qoyan, həyat təcrübəsi olmayan, xalqını, vətənini sevən gənclərin talehini-Qriqoryanlara, Aruşanyanlar tapşırıraq, onları məhv etdirməkdə hansı məqsət güddüyü yəqinki, məlumdur.

O, da məlumdur ki, qeyd olunan 8 nəfər cəsur oğlanlarımızın, yəqinki, ata-babalarını məhv edən Bağırov, özünü sərbəst hiss etmək arxayın işləyib ömür sürmək üçün, qorxusundan məhv etdiyi insanların nəvələrinə aradan götürməyi özünə borc bilmişdi. Yeniyetmə Azərbaycan balalarının işinə zaqafqaziya hərbi dairəsinin hərbi prokuroru 4438-nömrəli işi yoxlayaraq 1959-cu ildə belə bir qərar çıxarır; «Müstəntiq Aruşanyan, Qriqoryan və Arustamyan birlikdə 1942-ci ildə məhkum olunmuş, İskəndərov, Tağıyev və başqaları haqqında istintaq aparılanda murdar və fitnəkar üsullara əl atılmış, yoxlama zamanı müttəhimlərin ziyanına aşkar olunan faktlar istintaqın düzgün aparılmamasını təsdiq edir. Qeyd olunanları nəzərə alaraq Az.SSR daxili işlər kamisarlığının hərbi tribunalının 1942-ci il oktyabr ayının 31-də çıxarılan hökmü ləğv olunmalı, İsgəndərov və onunla məhkum olunan yoldaşlarının haqqında iş xətm edilməlidir. Beləliklə 1959-cu il 11 dekabrda SSRİ baş hərbi prokuroru, 1942-ci il oktyabr ayının 31-də Az.SSR.DİK-nın hərbi tribunalının hökmünü ləğv etmək üçün belə bir qərar çıxarır;

İsgəndərov, Tağıyev və başqalarının ittihamı yalnız onların özlərinin istintaqda və məhkəmədə etdikləri etiraf üzərində qurulmuş, başqa sübutlar olmamışdır. Müttəhimlər müstəntiqlərin hədələmələri və onların güllələnmə ilə qorxutmaları nəticəsində, özlərinə və biri-birinə böhtan atmışlar. Ona görə işdə cinayət tərkibi sübut olmadığına görə iş xətm olmalıdır.

1960-cı il yanvarın 5-də Zaqafqaziya hərbi dairəsinin hərbi tribunali 227 nömrəli qərar çıxarır. İsgəndərov, Tağıyev, Rzayev, Məmmədhüseynov, Mustafayev, Ağayev, Məmmədov, Rzayev Saleh və Mehdiyevin işləri üzrə, materiallardan görünür ki, onların ittihamı yalnız onların özlərinin təqsiri boyunlarına almaq ehtirafları üzərində qurulub. Onların antisovet təşkilatlarının üzvü olmalarını təstiq edən, ayrı sübutlar işdə yoxdu. Beləliklə məhkum olanların istintaqda və məhkəmədə verilən ifadələri hec bir obyektiv materiallarla təstiq olunmayıb və bunların doğruluğu yoxlanılmayıb. Amma əlavə yoxlama müəyyən edib ki, məhkum olunanların ifadələri həqiqətə uyğun gəlmir və onların özlərinə və biri-birinə böhtan atmalarından ibarətdir. Bu da istintaqda onlarla qeyri-qanuni üsulların tətbiqi nəticəsində olub.

İstintaq materiallarından aydın olur ki, erməni müstəntiqləri, müttəhimlərin təcrübəsizliyindən və cavanlıqlarından istifadə edərək «Əgər boynuna alıb imza etsən» məhkəmədə səni azad edəcəklər. Mehtiyevdə təstiq edib ki, müstəntiq Aruşanyan onu dilə tutub, gəncliyindən və təcrübəsizliyindən istifadə edib, özü tərtib etdiyi dindirmə protokoluna qol cəkdirib. Rzayev Saleh müstəntiq Aruşanyanın onu güllələnmə ilə hədələməsi nəticəsində özü-özünə və heç bir təqsiri olmayan başqa yoldaşlarına böhtan atmışdır. Aruşanyanın təziqi və həbslə hədələməyi nəticəsində Məmmədov da dindirmə protokollarını imzalayaraq özü-özünə və yoldaşlarına böhtan ataraq etmədikləri dövlət cinayətini boynuna almışdı. Onun ifadəsindən görünür ki, o bu haqq-

da məhkəmədə desə də, məhkəmə onun bu sözlərinə əhəmiyyət verməmişdi.

Müstəntiq Aruşanyan barəsində Az.SSR Ali Məhkəməsinin xüsusi qərarı 1956-cı ildə noyabr ayının 10-da» Azərbaycan SSR Daxili İşlər komissarlığının sabiq işçisi olan K.B. Aruşanyanın faliyyətində əxlaqsız və fitnəkar iş üsulunun müşahidə edildiyini və bu üsulla sosialist qanunçulugunun kobudcasına pozulmasına yol verdiyi üçün cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyası qərar verir: «Aruşanyan haqqında əldə edilən materiallar aid olduğu müvafiq təşkilata çatdırılsın.

Məhkəmənin qərarı Aruşanyanın rəisi Qriqoryana göndərilir. Azərbaycan xalqının cəladı olan Qriqoryan onsuz da qeyd olunan 8 nəfərin işinin onun rəhbərliyi altında aparıldığını və istintaqın hansı yalanlar üzərində aparıldığını bildiyi üçün, təcili Qriqoryan Aruşanyanı Kişnyov şəhərinə qaçırdır. 1956-cı il dekabrın 8-də Kişnyovda həmin 4438-nömrəli iş üzrə dindirilərkən daşnaq Aruşanyan demişdi:» iş çoxdan 17 il bundan əvvəl olub. Hadisələr daha yadıma gəlmir.» Bu işdə adı çəkilən Rüstəmov Ramiz 6617-nömrəli iş üzrə 1942-ci il dekabrın 13-də gullələnməyə məhkum olmuş, sonradan 1943-cü il fevralın 7-də həmin cəza 10 il azadlıqdan məhrum edilməklə əvəz edilmişdi. Bu işin istintaqında Aruşanyan aparmışdı. (Qriqoryanla birlikdə)

Yenə məhkəmənin Aruşanyan barəsində qəbul etdiyi işdə adı çəkilən Həbibzadə Şükür PS-1296-nömrəli iş üzrə 1942-ci il noyabrın 1-də qeyri-qanuni 8 il azadlıqdan məhrum edilmə işində Aruşanyan aparmış, özündə qaçaraq cinayətdən yaxasını, qurtarmış, xalqımızın igid oğlanları-Süleyman, Ələskər və Məmməd Hüseyin isə çiçək açmamış həyatdan kam almamış göçdülər.

Hörmətli oxuçular belə hadisələr yüzlərlədi, onların hamısını sizlərə çatdırmaq üçün, 10 illərlə vaxt, səbr, Allah ta-

lanın qismət etdiyi ömür və bu işlərlə məşğul olan adamların dövlət arxivlərinə getməsi üçün icazə lazımdı.

Ölkədə baş verən repressiyalar, həbslər, 15 dəqiqəyə millətin düşünən beyinlərinin məhv edilməsinin sürət aldığı bir zamanda, gənclər arasında azad fikir yürütmək meyilləri artmağa, hər hansı bir təşkilat yaradıb onun ətrafında fəaliyyət göstərmək istəyi vüsət almağa başlayırdı. Bu əhval ruhiyələrdən qorxuya düşən Stalin DTK-nin rəhbəri Abakumova göstəriş verir ki, «tələbələrin əhval-ruhiyyəsinə nəzarəti gücləndirmək lazımdır. Onların tək-tək yox, dəstələrlə kökündən çıxatmaq vacibdir. Qanunun bizə verdiyi ən yüksək ölçüyə keçmək lazımdı-25 vermək, 10 il yox. 10 il zindan deyil, məktəbdi. 10 il məktəblilərə vermək olar, təzə bığ salanlar isə-25 il cavandılar. Sağ qalarlar. Ölməzlər, «deməsindən sonra Azərbaycanda Bağirovun göstərişi ilə, tabeliyində fəaliyyət göstərən cəlladlar nə yolla olursa olsun Azərbaycanda belə gənclər təşkilatının olmasını askar etmək və Stalinin qarşısında özlərini gözə soxmaqdan ötrəri ciddi fəaliyyətə başlayırlar. Təsadüfənmi, yoxsa kimin əliynənmi DTK-nin əməkdaşlarının əlinə 10 may 1944-cü ildə Səməd Vurğunun adına yazılmış imzasız bir məktub keşir və 1948-ci ilin sentyabrında DTK-sinin 4-cü bölməsinin rəisi İsmaylov məktub haqqında qərar çıxardır: «1944-cü ilin may ayında Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri şair Səməd Vurğunun adına açıq antisovet məzmunlu məktub gəlmişdir. Həmin məktubun müəllifi partiya və hökumətin milli siyasətinə əks-inqilabi böhtan ataraq, Səməd Vurğunu sovet hökuməti ilə mütəşəkkil mübarizəyə girişən «həmfikirilərə» qoşulmağa çağırırdı.

1945-ci il yanvarında ekspertlər müəyən etmişlər ki, həmin məktubun müəllifi API-nin aspirantı İsmixan Məmməd oğlu Rəhimovdu.»

Beləliklə 1948-ci il sentyabrın 26-da İ.M.Rəhimovun həbs edilməsinə 247-nömrəli orderə DTK-nın sədr müavini Atakişyev qol çəkir və Rəhimov həbs edilir.

1948-ci il sentyabrın 27-də 1-ci dindirmədə, sentyabrın 28-də 2-ci dindirmədə müstəntiqin suallarına cavab verməyərək hər bir suala, «mən antisovet fəaliyyəti ilə məşğul olmamışam və bu barədə deməyə sözüm yoxdu» deyərək heç nəyi boynuna almasada» istintaqın 3-cü forması tətbiq olundandan sonra, hər şeyi və təşkilatın bütün üzvlərinin adını demişdir. Müstəntiqin-»sizin antisovet millətçi gənclər təşkilatınızın adı nə idi» sualına Rəhimovun cavabı: «İldırım». Müstəntiqin:- «Siz antisovet millətçi gənclər təşkilatınızın hansı yığıncağında and qəbul etmisiniz?»sualına Rəhimovun cavabı: «Andımızı 1944-cü ilin əvvəllərində təşkilatımızın üzvü Vahidov Aydının evində keçirilən yığıncağımızda qəbul etmişik. «Müstəntiqin-andın mətnini izah edin, sualına Rəhimovun cavabı-»Duz cərəyə and içirəm ki, -duz-cörək şərqdə dostluğun rəmzidir,-anamın canına, ana torpağa and içirəmki, xalqımın, tam istiqlaliyyəti uğrunda mübarizədə öz yoldaşlarıma ömrümün sonuna dək sadıq qalacağam.Əgər mən bu andı pozsam, onda öz cəzamı almalıyam.» Müstəntiqin niyə antisovet məzmunlu məktubu siz Səməd Vurğunun ünvanına göndərdiniz?»sualına Rəhimovun cavabı : -1944-cü il mayın 10-da Azərbaycan yazıçılar ittifaqının pleniumunda Səməd Vurğun müasir Azərbaycan ədəbiyyatının səviyyəsinin aşağı olmasından narazılıqla dolu məruzə ilə çıxış etdi.Həmin pleniumunda Səməd Vurğunu Azərbaycan yazıçılar ittifaqı sədrliyindən kənar etdilər. Biz onun pleniumdan narazı olmağını nəzərdə tutduq. Səmədi bizə rəhbər olmağa dəvət etdikdə biz ona «Vətən ulduzları» adlı şe'r dərc etdirməyi təklif etdik». Müstəntiqin:-siz öz anti sovet fəaliyyətinizi nəzaman dayandırdınız və bu nə ilə bağlıdır sualına Rəhimovun cavabı:-Bizim antisovet gənclər təşkilatımız öz antisovet fəaliyyətini 1946-cı ilin so-

nunda dayandırdı, ona görə ki, təşkilatımızın üzvləri arasında hərc-mərclik əmələ gəldi.»

Beləliklə 8-nəfər gənc tərəfindən yaradılan «İldırım» təşkilatının üzvləri:

1.Ələsgərov Azər Abdullxaliq oğlu.AZ.SSR.c.m 72-12, 73, 21-64 maddələr.

2.Vahidov Aydın Məcid oğlu Az.SSR C.M. 72-2, 73 maddələrlə

3.Əliyev Kamal Əlibaxış oğlu Az.SSR C.M. 72-2, 73 və 21-64 maddələrlə

4.Zeynalov Hacı Həbib oğlu Az.SSR.C.M.72, 73 maddələri ilə

5.Abdullayev Gülhüseyn Hüseyn oğlu Az.SSR C.M.72-2, 73 və 21-64 maddəsi ilə

6.Rəhimov İsmixan Məmməd oğlu Az.SSR.C.M. 21-64, 72-2 və 73 maddələr

7.Abdullayev Musa Mirməmməd oğlu Az.SSR.C.M. 72-2, 73 maddələr

8.Rzayev Kamil Əbdülbağı oğlu Az. SSR.CM 72-2, 73 maddələr

Eyni adlı ittihamla yəni 1943-cü ildə antisovet millətçi gənclər təşkilatı təşkil olunub və onun üzvləri fəal antisovet millətçi iş apararaq təşkilatın andını və proqramını qəbul edərək, Azərbaycanı Sovet hökumətinin tərkibindən çıxarmağa çalışmışlar.

1949-cu il fevralın 15-də DTK-nin daxili xəstəxanasının həkimi hər müqəssir haqqında arayış verir ki, müttəhimin səhəti ona şimal iqlimində fiziki əməklə məşğul olmağa imkan verir.

1949-cu il fevralın 21-də 283 nömrəli istintaq işi üzrə ittihamnamə tərtib olunaraq, fevralın 24-də ittihamnaməni DTN Yemelyanov təstiq edir və 1949-cu ilin 17 martda müttəhimlər ittihamnamələrlə tanış edirlər. Məhkəmə iclası 1949-cu il martın 21 və 22-də keçirilir. İclasın sədri

Muradov, prokuror Ramazanov, vəkillər Hacıyev, Davidov və Həsənov idilər. Əvvəl prokurorun çıxışı dinləndi: müqəssirlərə isnad edilən cinayəti kafi dərəcədə subuta yetirilmiş hesab edirəm, ona görə xahiş edirəm onları müqəssir bilib: Rəhimov İsmixanı-25 il, Abdullayev Gülhüseyni-25 il, Zeynalov Hacı-25 il, Əliyev Kamalı-10 il, Vahidov Aydın-10 il, Ələskərov Azəri-10 il və Abdullayev Musanı-10 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilməklə, hər birinin 5 il seçki hüquqlarını almaq və əmlaklarının 100% müsadirə etmək, Rzayev Kamili -8 il müddətinə azadlıqdan və 3 il müddətinə seçki hüququndan məhrum etməklə əmlakının 100% müsadirə etmək. Müdafiyyəçilər xahiş etdilər ki, müqəssirlərə yüngül cəza təyin edilsin. Müqəssirlərə son söz verildi. Həminin son sözü eyni fikri ifadə edirdi. «Xahiş edirəm gəncliyimi nəzərə alın və yüngül cəza verin».

Məhkəmənin hökmündən qısa olaraq:-Məhkəmə Kollegiyası-Rəhimova, Abdullayev Gülhüseynə, Zeynalova, Əliyeva, Vahidova, Ələskərova və Abdullayev Musaya Az.SSR C.M. 21-64, 74-2 və 73 maddələri ilə, Rzayev Kamilə isə C.M. 72-2 və 73-cü maddələri ilə isnad edilmiş cinayətləri kafi dərəcədə subuta yetirilmiş hesab edir. Və bunu rəhbər tutaraq Azərbaycan SSR C.M. 316, 317 maddəsi ilə məhkəmə kollegiyası hökm verdi:

1.Rəhimov İsmixan Məmməd oğlu – 25 il sürgün Ağ dənizə

2.Abdullayev Gülhüseyn Hüseyn oğlu – 25 il « « «

3.Zeynalov Hacı Həbib oğlu - 25 il « « «

C.M. 21-64, 72-2 , 73 və 64 maddələrin sanksiyasına əsasən 283 nömrəli işdə Az.SSR DT Naziri Yemelyanovun imzası ilə təstiq edilmiş 1949-cu il 21 fevral tarixli qərarla «SSRİ DİN xüsusi dustaq düşərgələrinin birinə göndərilənlər. Məhkumlar ictimaiyyət üçün təhlükəli şəxslər olduqları nəzərə alınmaqla 3-də 25 illik konslaqerə göndərilsin. Qalan 5 nəfər isə 10 illik həbsə məhkum olunur.»

Əhsən Azərbaycanın milli məhkəməsinə, onun humanist və ədalətli hökmünə, çünki 8 nəfər vətənpərvər azərbaycanlı gənclərinin cinayət işinə baxan-Azərbaycan SSR Ali məhkəməsinin cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyasının Bakı şəhərində Muradovun sədrliyi, xalq iclasçıları Ramazanov və Paşayev, prokuror Ramazanov, müdafiəçilər Hacıyev, Həsənov, Davidov, Zülfüqarovanın katibliyi ilə bağlı məhkəmə iclasında qeyd olunan 8-nəfər-Azərbaycanın azadlıq və istiqlaliyyətinin sərbəst inkişafını düşünən, arzulayan və öz həyatlarını bu yolda qurban verməyə hazır olan, zəncirlənmiş Azərbaycan xalqının vətənpərvər gənclərinin «Xahiş edirəm cavan olmağımı nəzərə alın»

«Xahiş edirəm mənə rəhm edəsiniz», «Xahiş edirəm yüngül cəza təyin edəsiniz», «yüngül cəza verməyinizi xahiş edirəm», və s.xahişləri nəzərə alınmamışdı. İnsanların ölümünü milçək ölümünə bərabər tutan Bağirovun cəllad məhkəməsi, SSRİ Ali Məhkəməsinin hərbi kollegiyasının səyyari sesiyanının «üçlüyü», yəni Matulyevic, Zaryanov, Juqurun (Azərbaycan xalqının cəlladları) çıxardığı hökmündən geri qalmayan hətta ondan bir azda ədalətsiz hökmünə nə ad vermək olar ki, hec olmasa yaraşan olsun. Prokurorun dövlət ittihamcısı kimi, müttəhim Rzayev Kamilə 8-il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası istəməsinə baxmayaraq, ona 10 il həbs verən, adını Azərbaycanlı qoyan, öz vəzifəsi və kürsüsünü müdafiə etmək naminə, quyruq bulayaraq Bağirovun göstərişi ilə, Azərbaycanın vətənpərvər gənclərinə divan tutan, Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin cinayət işini aparan Muradova, Ramazanova, Paşayevə Azərbaycanlı demək olarmı? 25 ili Sibirin ucqar tayqalarında, sərt iqlim şəraitində işləməyə məcbur olan gənclərə güllələnmə verilməsi daha sərfəlidi. Çünki əzab, əziyyətlə tayqada donub ölməkdənsə, öz vətəninə dəfn olunmasada, Xəzər dənizinin sularında çürüməsi daha münasib olardı.

Stalinin «tələbələrə, cavanlara 25 il vermək, 10 il yox»-sözlərinin təsiri ilə Bağirova xidmət göstərən bisavad, şəxsiyyətsiz, mənlisiz, milli qeyrəti olmayan hüquq mühafizə, məhkəmə orqanlarının yalanlar üzərində qurulan cinayət işlərinin hamısı ləğv olunaraq, günahsız insanların hamısı bərayət almışlar. Əfsuslar olsun ki, ölümlərindən sonra.

«İldırım» adlı antisovet əksinqilabi millətçi»tələbə gənclər təşkilatının istintaq materiallarından aydın olur ki, cavan müttəhimlərin təqsiri sübut olunub. Lakin iş üzrə məhkum olunanlar «İldırım»adlı»antisovet millətçi təşkilatını təhsis edib hec bir praktiki iş aparmayıblar, öz antisovet fəaliyyətləri üçün hec bir proqram tərtib etməyiblər və bunların fəaliyyəti söz-söhbətdən başqa hec bir şey olmayıb». Yəqin ki, oxuculara gülünc gələr ki, 8-nəfər üzvü olan bir təşkilatla, SSRİ-kimi bir dövlətə qarşı çıxmaq, Azərbaycanı ondan ayırmaq, «Milli burjua respublikası»yaratmaq adı ilə adi bir cavanlıq, təcrübəsizlik səhvinə görə 25-il ömürlərinin çiçəklənən bir dövründə, sibirin şaxtası ilə onları məhv edən «ədalət məhkəməsi»nin bisavad olmasını onların sifarişi ilə işləməsini bir daha təstiq edir. SSRİ Ali Məhkəməsinin «üçlüyü»ilə, Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi arasında Azərbaycan xalqına qarşı, edilən günahsız hökmlər arasında elə bir fərq olmadığı bir daha isbat edilmiş oldu.

XX əsrin səlnaməçilərindən biri, doğruçu şahid Əli Əliyev «Əlincə yaddaşı: Naxçıvan-1914-1992 kitabında yazır: «xatirimə 1967-ci ildə Stepanakertin mərkəzi parkında üç nəfər Azərbaycanlı gəncin yandırılması düşdü.Azərbaycanın o zamankı «millət ataları»hadisə yerində dərhal fəallar yığınağını keçirdilər. Günahkarlar isə Azərbaycan məhkəməsi qarşısında durmadılar vilayət partiya komitəsinin 1-ci katibi Q.Melkumyan icrayə komitəsinin sədri M.Ohancanyan Bakıya rəhbər vəzifələrə irəli cəkildilər. Müəllifin yazdıqlarını arxiv sənədləridə təstiq edir: 1967-ci il iyul ayının 11-də Azərbaycan KPMK bürosunun qırarı ilə

töhmət almış Melkumyan Qurqen Allahverdoviç... 1971-ci ildə Oktyabr inqilabi ordeni ilə təltif olunmuşdur! Azərbaycan KPMK bürosunun 1967-ci il 11 iyul tarixli qərarında oxuyuruq: Azərbaycan KPMK bürosu belə hesab edir ki, Stepanakert şəhərində baş vermiş hadisələrə görə vilayət milis idarəsinin başçıları Poqasyan və Abramyan, vilayət şəhər partiya komitəsi katibləri Qalstyan və Movsesyan, DQMV partiya komitəsinin katibləri Melkumyan və Arutunyan DQMB icrayə komitəsinin sədri Ohancanyan və onun müavini Baqdasaryan bilavasitə məsuliyyət daşıyırlar.

Azərbaycan KPMK bürosu qərara alır: Kadrların seçilməsində və yerləşdirilməsində yol verilmiş nöqsanlara görə ayrı-ayrı kommunistlərə, o, cümlədən zəhmətkeşlərin bəynəlmilərilik ruhunda tərbiyə işinə zərər vuran rəhbər kadrlara liberal münasibət göstərilməsində, ictimai əsəyişin təmin olunmasında, öz işlərinə səhlənkər münasibət bəsləyən prokurorluq və məhkəmə orqanlarına tələbkarlıqla yanaşmadıqlarına görə DQVPK-nin katibi Melkumyan Q.A yol-daşa və Vilayət İcayə Komitəsinin sədri Ohancanyan M.Q. yoldaşa töhmət elan olunsun». Bu haqda I kitabda geniş məlumat verilib.

Azərbaycan K.P.M.K. katibi V. Axundov .

Teyyub müəllim, kitabının 165-ci səhifəsində yazır, «Azərbaycan» qəzetinin 1999-cu il 12 noyabr sayında Azərbaycan prezidenti H. Əliyev bir qrup yazıçı və şair qəbul etməsi barədə geniş hesabat dərc olunmuşdu. Hesabatın bir yerində oxuyuruq:» H.Əliyev: Məni yenicə birinci katib seçmişdilər- bir, yaxud iki ay idi. Ermənilər Daskəsəndə, Bayan kəndində bir daşnaq abidəsi qoymuşdular. B. Vahabzadə: Yadımdadır, katibi də çıxartdılar. H.Əliyev:-Oranında 1-ci katibi gəlib gecə uçurub dağıtmışdı. Məndə cəmi 2 ay idi işləyirdim... Mən o katibi işdən çıxartdım, qərar qəbul elədik». Müəllif sözünə davam edərək öz dedi-qodularını davam etdirərək, bəli, daşnaq abidəsini uşurub dağıtmış

azərbaycanlı katib vəzifəsindən kənar edilmişdir. Bəs daşnaq abidəsini ucaldanlara niyə cəza verilməmişdir? Bu suala arxivdəki materiallar cavab verir. 1969-cu il iyul ayının 27-də Daşkəsən rayonu Bayan kənd zəhmətkeş Deputatlar Sovetinin İcrayyə Komitəsi tərəfindən kənd sakinlərindən birisinə aşağıdakı məzmununda arayış verilmişdir. «Verilir Mkrtiçyan Arşavir Makiçeviçə ondan ötürü ki, o həqiqətən Azərbaycan SSR Daşkəsən rayonunun Bayan kənd sakini-dir və kəndin ictimaiyyətinin tapşırığı ilə Moskva şəhərinə ezam olunmuşdur.» Mkrtiçyana verilən arayışı tələb edən olmamışdır, çünki o Moskvaya «Şanlı məktub aparmışdı. 7 nəfərin imzası ilə Brejniyevə yazırlar ki, Bayan kəndində (qısa yazıram) 600 qartal balamızı Böyük Vətən müharibəsində itirdiyimiz üçün onlara abidə qoymuşduq. Abidənin müəllifləri ermənistan SSR əməkdar arxitektoru Rafael Israilyan ermənistan SSR əməkdar memarı Aremik Arutunyan dəfələrlə Bayanda olmuş heykəlin layihəsini xalq ilə və yerli rəhbərlik ilə razılaşdıraraq 3-il müddətinə tikilmiş nəhayət 1969-cu ilin sentyabr ayında açılışı olmalı idi. 1969-cu il iyul ayının 26-da rayonun 1-ci katibi Süleymanov yoldaş gecə saat 2-də abidəni darmadağın edərək, bizim «qartal»-balalarımızın 14-metr hündürlüyündə olan, 3-metrlik enində qanadını aşağı əyərək, «oğul»deyə açmış ana qartal heykəlini dağıtmaqla bütün Bayan camaatını yasa qorq etmişdir. Əziz Brejnev Sizdən xahiş edirik ki, Süleymanov xalqın məhkəməsi qarşısında cavab versin. Bayan ermənilərinin bu bəyanətinə Az.KPMK-si avqustun 15-də Kremlə aşağıdakı məzmununda cavab göndərir:

«Sizin 1969-su il 6 avqust tarixli 118731-nömrəli məktubunuza cavab olaraq bildirir ki, Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş döyüşçülərin şərəfinə ucaldılmış abidənin dağıdılması barədə Az.SSR Daşkəsən rayonu Bayan kəndinin sakinləri tərəfindən yazılmış ərizələri yoxlanılmış və nəticələri Az.KP MK Birosunda müzakirə olunmuşdur. Daş-

kəsən rayon Partiya Komitəsinin plenumunda və rayon Zəhmətkeş Deputatlar Sovetinin sessiyasında Süleymanov və Xocayan tutduqları vəzifədən kənar edilmişdir.»

Az.KP.MK katibi S.Kozlov.

Teyyub müəllimə məsləhət görərdim ki, bir rayonun işdən çıxarılan katibi ilə, təkcə Ruhulla Axundov və Həmid Soltanovun işi ilə bağlı uydurma «əksinqilabçı, üsyanşı, terrorçu» mərkəzin işi ilə əlaqədar 1700 adam, o cümlədən, 20 xalq komissarı və müavini, 52-raykom katibi, 34-rayon icrayə komitəsinin sədri, 8-nəfər professor və s. cəzalandırılmış, əksəriyyəti güllələnmişdi. Təkcə»Azneft»işii ilə bağlı Xəzər gəmiciliyində 3300-nəfər adamın sürgündən güllələnməyə qədər cəzalara qurban gedənlərini ört-bastır-etməyə çalışma.

1937-ci ildə Azərbaycanın milli 77-ci Atıcı diviziyasının 33-nəfər yüksək rütbəli və vəzifəli hərbi işçilərinin güllələnməsini, yüzlərlə yüksək vəzifəli, insanları, alimləri, şair və yazıçıları məhv edən adamın günahlarını, Daşkəsən rayon partiya komitəsinin katibi Süleymanovun işdən çıxması ilə əvəzləşdirmə. Adamda insaf yaxşı şeydi.

Teyyub müəllim cox yanıqlı-yanıqlı Bağirovun Şuşada, Laçında, Kəlbəcərdə, İstisuda, Ağdamda, Fizulidə, Cəbraildə, Zəngilanda, Qubadlıda şum altında qalmış izləri od tutub yanır...sözlərinin acıqlamasını yaza bilmədiyi üçün üç nöqtə qoyaraq, başqa fikir yürütmək məcburiyyətində qaldığı üçün yazır:»Həqiqi millətseverliklə mücərrət vətənpərvərlik arasındakı fərqi aydın təsəvvür etmək üçün 1953-cü ildə Bağirovun razılığı ilə MK-nin şöbə müdürü N.M.Həsənovun VSM Baş redaktorunun müavini A.Zvorıkinə göndərilirdi məkətbu misal cəkmək istəyirəm:

«Marağa»məqaləsini dəyişikliklər və əlavələrlə birlikdə sizə qaytarıram»Bağırov tərəfindən edilmiş bir əlavə elə məqalənin başlanğıcında. «Marağa»-qədim Azərbaycan şəhəridi. Hazırda cənubi Azərbaycanın (İran) ən iri şəhərlərin-

dən biridi. Urmiya gölünün 35 kilometrliyindədir. Əhalisi 35 min nəfərə yaxındır, əksəriyyəti azərbaycanlıdır.

Mən Teyub müəllimin bəzi fikirləri ilə tam razıyam. Belə ki. Teyub müəllim qeyd edir ki, «Bağırovun- Şuşada, Laçında, Kəlbəcərdə, İstisuda, Ağdamda, Fizulidə, Cəbrayıl-da, Zəngilanda və Qubadlıda şum altında qalan izləri od tutub yanır», çünki Bağırov elə bir rəhbər idi ki, onun ayağı hara dəysəydi ora o saat od tutub yanırdı. Belə olmasaydı onun ayağı Laçına dəyən kimi, 1937-ci ildə 39-nömrəli orderlə Hübətov Əbduləli Süleyman oğlu 10 il, 40-nömrəli orderlə Abbasov Sadiq Abbas oğlu 8-il, 33-nömrəli orderlə Mirzazadə Seyid Müseyib Seyud Hüseyn oğlu 8 il, 29-nömrəli orderlə Eyvazov Kərim Məmməd oğlu 10 il və 30-nömrəli orderlə Alxanov Məşədi Əhməd Məhərrəm oğlu – güllələnmə hökmünə məruz qaldılar. Cəbrayıl rayonuna ayaq basan kimi, -1937-ci ildə 8882-nömrəli cinayət işi əsasında Zeynalov Balasadiq Hürmüz oğlu-güllənməyə, 5961-nömrəli cinayət işi ilə Fərzəliyev Şükür Əli oğlu güllənməyə, İbrahimov Baba Cavad oğlu 32-nömrəli həbs orderi ilə güllələnməyə və Rüstəmov Xanış Rüstəm oğlu 5959-nömrəli cinayət işi ilə, (qeyd edilənlərin dördüdə Cəbrayıl rayonunun Boyuk Mərcanlı kənd sakinləri idi) 10 il sürgün hökmü ilə ittiham olunmuşlar. Ona görə də Teyub müəllimin dedikləri «od tutub yanır»sözləri həqiqətə uyğundur. Qeyd olunanları başqa rayonlarda həvalə etmək olar. Əgər Teyyub müəllim istəsə başqa rayonlarda Bağırovun göstərişi ilə tutulan, güllələnən, günahsız insanların yüzlərlə adını çəkmək olar. Teyyub müəllim Bağırovun Marağanın - «qədim Azərbaycan şəhəri idi.» «Urumya gölünün 35 km-dədir.»«Əhalisi 35 min nəfərə yaxındır, əksəriyyəti azərbaycanlıdır»deməsi çox ruh yüksəkliyi ilə oxuculara çatdırır və bununla dörd illik məktəb qurtarmış «akademikin»dərin elmi biliklərə sahib olduğunu göstərmək istəyir. Mən Teyyub müəllimdən rica edirəm, özüm üçün lazım olmasada, oxuculara çox la-

zım olan bir həqiqəti onlara açıqlasın. Bu açıqlama ondan ibarətdir ki, Teyub müəllim Bağirovu yaxından tanıyan, onu canfəşanlıqla müdafiyyə edən bir şəxs kimi desin görək»o, Bağirovun sürgünlərinin nəticəsində Sibirə, Ağ dənizdə, Süzdaldə, Yaroslavyada və Qazaxstanda»Lenin və Troskinin sərəncamına əsasən tikilən həbs düşərgələrində saldırdığı azərbaycanlı kənd və şəhərləri haqqında hansı məlumatları bilir. Bilirsə niyə bu haqda məlumat vermək istəmir. Hamıya məlumdur ki, Qazaxstanın ilan mələyən qumlu səhralarına, Sibirin şaxtalı tayqa meşələrinə, saysız hesabsız günahsız insanların sürgününü təşkil edən Bağirov, sürgünlər nəticəsində yaranan Azərbaycan kənd və şəhərlərini onun hansı kənddə neçə ailə yaşadığını, dəqiq yerini bilməmiş olmaz. Teyub müəllim də görür ki, bu məsələ haqqında söhbət olsa əsl həqiqət üzə çıxacaq və onun Bağirov haqqında apardığı müdafiyyə xarakterli təbliğatına zərbə vuracaq. Ona görə də belə sirlərin açılmasını düzgün hesab etməyən Teyub müəllimin, Bağirovun Marağanı tanımasını onun həqiqi vətənpərvər, millətsevər olmasında görür. Hörmətli oxucular, Sizdən xahiş edirəm nə Teyub müəllimə inanın, «nə də mənə». Ancaq, Sizlərə çatdırılan bu həqiqətlərə inanın və kimin haqlı, kimin haqsız olduğu haqqında özünüz qərar verin. Teyyub müəllim Bağirov haqqında yazdığı nağıl kitabını bu sözlərlə başlayır:» Əsrin ortasında sədaqətlə xidmət etdiyi rejim tərəfindən ölümə məhkum edilmiş M.Bağirov əsrin sonunda yaşamaqdadır».

Qeyd olunan nağıl kitabını müəllif, Bağirovun 2-ci kətibisi işləmiş, Bağirovun yaxın dostu olmuş Həsən Seyidovun»-PRESS-FAKT»qəzetinin 1997-ci il 14-20 mart sayında dediyi, yaz qarına bənzəyən, solğun boyalarla dediyi, bəzədilmiş boğazdan yuxarı işlənən çox cılız fikirləri ilə yekunlaşdırır:» Bu gün şərəfli adını böhtan və ləkələrdən təmizləməyə ehtiyacı olan M.C.Bağirov xalqını, vətəninə sevmə, onun rifahına çalışan zəhmətkeş insan idi. Zaman gələcək, bu hə-

qıqətlər öz yerini alacaq.» Sözlərindən sonra Bağirovun, onun müdafiəsi yolunda bütün həqiqətlərin üstündən xətt çəkməyə çalışan, əlifbanın dəyişilməsindən istifadə edərək yeni nəslə aldadmaq, onları düz yollarından yayındırmağa və Bağirovu «xalqına»düşmənlə olduğu halda, onu «xalqının» xilaskarı kimi təqdim etməyə çalışan Teyyub müəllim son vəsiətini bu sözlərlə tamamlayaraq yazır:

«Həmin zaman gəlmişdir və inkar edilməz həqiqətlər M.C.Bağirov haqqında illər uzununu uydurulmuş bütün yalanları alt-üst etməkdədir.» Hörmətli Teyyub müəllim məlumatınız olsun ki, zaman heç vaxt həqiqətləri, yalana çevirib silməyə, alt-üst etməyə qadir olmayıb və olmayacaqdır. Siz və sizin əqidənizdə olan insanlara demək istəyirəm ki, qulaqlarınızı yaxşı açın-haqqın-ədalətin səsinə eşidin və atalarımızın dediyi»yalanlar ayaq açmağa bilər, ancaq yeriylə bilməzlər» kəlamlarını yaddan çıxarmayın. Bir də, oğurluqla, haram intimin müddəti 40-gündür. Hörmətli oxucular Teyyub müəllimin bu qədər qələm əhlinin alimlərin, tarixçilərin, şairlərin, yazıcıların, qəzet, jurnal müxbirlərinin həqiqi sözlərinə hörmət etməməsi barədə, onların fikirlərinə biganə yanaşaraq mız qoymasına öz etirazlarımı hər zaman bildirmişəm. Əgər onun kitabının əvvəlində və sonunda yazdığı fikirlərinə cavab verməsəm özüm-özümü bağışlaya bilmərəm. Birinci Teyyub müəllimdən soruşmaq istərdim ki, «sədaqətlə xidmət etdiyi»–deyəndə o, Bağirovun rejim qarşısında hansı xidmətlərini nəzərdə tutur? Bəlkə 1917-ci ildə daşnaq Hamazasının quldur dəstəsinə qoşularaq, azərbaycanlı və rus kəndlərini yandırmaqda, azərbaycanlıları qətlə yetirməkdə, günahkar bilinərək həbsi olunma xidmətini ya da salmaq istəyib? Bəlkə ən yaxın məslək dostu, uzun illər birlikdə cinayətlər törədən Beriyanı türmədən azad edərək özünə müavin (DTİ-də) gətirməsindəki xidmətlərini nəzərdə tutur. Yoxsa Azərbaycanın düşünən beyinlərini, günahsız insanların məhv etməyi üçün, ölüm konveyerində işləməyə

dəvət almış erməni, rus, gürcü, cuhut cəlladlarına göstərdiyi qayğı, hörmət xidmətlərini nəzərdə tutur? Yoxsa 70-min-dən çox ziyalı təbəqəni güllələnmə hökmü ilə məhv etdiyinə, yüzlərlə insanları xalq düşməni, vətən xaini damğası ilə sürgün etdiyi, «gecə evindən çıxarılan, bir daha evinə qayıtmamalıdır» şüarına əməl etməkdə göstərdiyi xidmətləri demək istəyir. Bu sualların bir cavabı var. Onu da Bağirovun özü verib.» Məni asmaq, öldürmək yox, məni şaqqalamaq, parça-parça etmək lazımdır.»

Teyyub müəllimin «əsrin sonunda yaşamaqdadır» sözlərinə mən belə cavab verirəm ki, yaşamaqda yox, Teyyub müəllim və onun fikirləri ilə razılaşmağa məcbur olunan 5-10 nəfər yaşatmaq istəyirlər. Bu isə o, zaman mümkün ola bilər ki, dəvənin boynu düzələ, yaxud sərcədən pendir tutula..

Kitabın sonluğunda müəllifin, Bağirovun AZ KPMK katibi işləyən zaman ikinci katib işləmiş H.Seyidovun sözlərinin səmimi olmasına hec kim inana bilməz. Mən təəssüflə qeyd etmək istəyirəm ki, MK-nin ikinci katibi işləmiş bir insan, Bağirovun «xalqını, vətəninə sevən, onun rifahına çalışan zəhmətkeş insan»adlandırır. Bir tərəfdən Həsən müəllim o, qədərdə qınamaq olmaz. Çünki o, uzun müddət Bağirovun təbəçiliyində işləmiş, onun hər cürə tapşırıqlarına əməl etməyə məcbur olmuş və Bağirovun ünvanına yazılan ittihamlarında onunda payı olmamış deyil. Qoy Həsən müəllim məndən inciməsin, o Bağirovun dedikləri, göstərişləri ilə razılışıb onları yerinə yetirməsəydi, birinci o, vəzifədə işləyə bilməzdi. Bizlərdə ki, vəzifə, kursu xəstəsiyik. İkinci əgər o, Bağirova etirazını bildirib deyilənlərin doğru olmadığını desəydi, o da, öz adını 70 min güllələnmiş insanların siyasında görə bilərdi. Həmdə xalqımızın yaltaqlığını, vəzifə, kursu, bir qarın çörək qazanmaq üçün, 100-cürə hoqqadan çıxmaq «istedadını»başqa millətlər bizim kimi bacara bilmir. Onsuz da bizlər, xalqının birinci şəxslərini, yalan tərəflərə, yalan-

dan ilahiləşdirməyə, əvəzolunmamazlığa elə inandırırmış ki, həmin şəxslər bu keyfiyyətləri özlərində görməsələr də, öz-özlərinə fikirləşirlər, «yəqin ki, xalq yalan deməz» deyərək, yalan tərifləri eşitməkdən həzz alaraq, daha çox təriflər eşitmək, yaltaqcasına tərif edənlərin ön cərgələrə çəkilməsi, yaltaqlığın daha sürətlə inkişaf edərək qol-qanad açmasına, birinci şəxslərin isə tərif xəstəliyinə tutulmasına şərait yaratmış olur. Ona görə də Həsən müəllimin dediyi «Bəy tərifinə bənzər «sözlərini eşitmək təbiidir. Ancaq Həsən müəllimə demək istəyirəm ki, günahsız qanların sayəsində yaranan ləkələri nə zaman, nə təbiyyət nə də insan oğlu təmizləyə bilməz.

1927-ci ildə, hakimiyyətdən və tutduğu vəzifəsindən sui-istifadə edərək natəmiz intriqalarla məşğul olması və Dövlət Siyasi İdarəsi fəvqaladə komissiya orqanlarını, partiya orqanlarına qarşı qoyması üstündə Bağırov, Azərbaycan KP MK-nın katibi Əliheydər Qarayevin təkidi ilə işdən çıxarılaraq qovulmasına baxmayaraq, 1929-cu ildə Beriyanın köməyi ilə yenidən öz vəzifəsinə qayıtmışdır. Bağırov, Stalin-Beriya şəxsiyyətindən və onların «dayılıq» köməyindən istifadə edərək, Azərbaycanda, «kəhər atın belində, əlində zəhərlə sulanmış zağlı qılınç» meydan sulayır, gözünə bir təhər dəyən, verdiyi cavab xoşuna gəlməyən, hansı vəzifə tutmasından və kimliyindən asılı olmayan, namuslu, qeyrətli insanları qəddarcasına işkəncələrə məruz qoyaraq güllələtdirir və yeri düşəndə, məhkəmə hökmü olmadan, istintaqın gedişində özü güllələyirdi. Azərbaycan SSR Xalq Daxili İşlər Komissarı N. Rizayevi öz kabinetində güllələmişdir. Maarif Komissarı Məmməd Cuvarlinski və kino-foto sənayesi idarəsinin rəisi Qulam Sultanov Bağırovu sevməyən, onun hərəkətlərindən, ədalətsizliklərindən narazı olanlardan idilər. Qisas almaq üçün Q.Sultanovu yanına çağıran Bağırov özü-nü həmeşəki kimi həyasızcasına aparmış, onu kobutcasına təhqir etmişdi. Q. Sultanov əlini stolun üstündəki mürəkkəb qabını atmış, sonra hirsini boğaraq kabinetdən çıxmışdı.

Yaxın dostu M. Cuvarlinski ilə birlikdə təyyərə ilə Moskva-ya uçmuş və Bağirovun özbaşınalığı haqqında Stalinə şikayət etməyə getmişdi. Bundan xəbər tutan Beriya, dostunun «qurban»-larını həbs edərək Bakıya qaytarmışdı. Qisas almaq hissini boğa bilməyən Bağirov onların hər ikisini vağzalda qarşılamış və demişdir: «Siz elə bilirsiniz ki əlimdən qurtaracaqsınız.»

Bir müddətdən sonra ifadə verməyə çağırılan Q.Sultanov və M.Cuvarlinski Daxili İşlər Komissarlığının binasında müstətiqin kabinetinə girmək istəyəndə onlar kabinetdə müstətiqin yerində Bağirovu görərək geri qayıdanda, Bağirov onların hər ikisini arxadan atəş açaraq öldürmüşdür. 1956-cı ildə məhkəmə prosesində Q.Sultanovu və M.Cuvarlinski şəxsən güllələdiyini ehtiraf etmişdir. «Kişi»kişiləri arxadan vurmaz, vurubsa demək onda kişilikdən əsər, əlamət olmayıb. 1927-ci ildə Ə.Qarayev tərəfindən işdən çıxarılan Bağirovun yerinə N.Rzayev Azərbaycan Dövlət Siyasi idarəsinin rəisi təyin edilmişdir. O, Bağirov və Beriya haqqında çox şeylər bilirdi. Vaxtı ilə Bağirovun yaxın dostu, Bağirovu özünə müavin götürən, sovet dövlətinin qatı düşməni Əlibəy Zizinski o güllələmişdi. Bağirov ondan qisas almaq üçün, Beriyanın köməkliyi ilə həbs edilsədə, SSRİ Ali Məhkəməsi tərəfindən bərayət alan N.Rzayev Qazaxstana gedərək orada işləməyə başlayır. Anasının ağır xəstə olması ilə Bakıya gələn N.Rzayevi 1940-cı ilin yanvar ayının 4-də Bağirovun sərəncamı ilə S.Yemiliyanov N.Rzayevi həbs edir. Stalinə yazdığı məktubda Bağirovun özbaşınalığından danışaraq yazmışdı: «Mən əminəm ki, bir gün gələcək, partiyamız xalq düşməni Bağirovu ifşa edəcək. «Məhkəmə prosesində Rudenko Rzayevin bu məktubunu oxuyandan sonra üzünü Bağirova tutaraq deyib: «Bax həmin gün gəlib çatdı və partiya sizi ifşa etdi».

Xəstə anasına baş çəkməyə gələn, qeyrətli türk oğlunu, milləti bəlli olmayan bir quldur Zizinskiin üstündə qətildə

yetirən və bununla «dostunun»qisasını almaqla, özünü «dost» qədri bilən və ondan ötərən öz söydaşının xəstə anasına dəyməyə gələn oğlunu öldürməklə həzz almışdı.

1920-ci ildən partiyanın üzvü Əlipənah Rzayev o, günləri (1937-38-ci illəri) xatırlayaraq deyir ki: «Məni 87 saat bir nəfərlik kamerada ayaq üstündə saxladılar. Nə yemək, nə su verirdilər. Gözlərimi yummağa da qoymurdular. Bir gün kameraya Bağirovun əlaltısı X.Qriqoryan gəldi. Məni tanıdı və «sən burada nə edirsən?»-deyə soruşdu: «Dedim-çünki keşiş oğlu deyiləm» (bu sözlər keşiş oğlu olan X.Qriqoryanın ünvanı idi) o, mənə hirs ilə baxıb getdi. Yalnız ayaq damarlarım partladıqdan sonra məni palataya apardılar. Buraya necə gəldiyimi özümdə bilməmişəm. Yalnız bir neçə gündən sonra ayaqlarımın şişi çəkildi və məni buraxdılar. Şəhər tezdən itələyib küçəyə çıxartdılar... Bir neçə gündən sonra mən buraxıldığımı Mərkəzi Komitəyə bildirdim. Bağirovun ilk sözü belə oldu: «Çox döydülər?» Mən şalvarımın balağını yuxarı qaldırdım ki, partlayan damarları göstərim, o dərhal səsləndi: «Lazım deyil bəs sən necə bilirdin?»

Türk dünyasının əvəz olunmaz düşməninə nümayəndəsi, erməni keşişinin oğlu, Bağirovun ən yaxın əlaltısı olan X.Qriqoryan Əlipənah Rzayevi adi bir tanışlığa görə, güllə altından onu buraxdırma bildiyi halda, öz xalqının seçmə oğlanlarının qanına susayan Bağirova, hansı millətin adını verək?

Vaxtı ilə Bağirov fəvqəladə komissiyada işləyərkən hər dəfə bu yerlərə gələndə hökmən Bala Bəhmənliyə baş çəkərək Baxışəli bəylə görüşər, bir süfrədə əyləşib «əziz dost», «doğma qardaş»deyərək, Zəhra xanımın pürəng çayından içib, çolpa çıxırtmasından yeməmiş getməyən Bağirov, Azərbaycan KPMK-nın birinci katibi olandan 3 il 8 ay sonra həmin «əziz dost»unu və «doğma qardaş»ını həbs etdirdi. Öz doğma oğlu kimi dəfələrlə Bağirovun qulluğunda dayanan Zəhra xanım oğlu tutulandan sonra özünü təcili Bakıya, Bağirovun yanına çatdırsada nankor, yediyi qaba tüpü-

rən, duz-çörək qədiri bilməyən, Zəhra xanımı qəbul etmir. Bağirovun əlaltıları isə Zəhra xanımı aldadırlar ki, başı qarışıq olduğu üçün heç kimi qəbul edə bilmir və deyib ki, qoy arxayın olsun. Evə qayıdıb qohum, övlada danışan Zəhra xanıma demişlər, -«özünü görməmişənsə havayı işdi.» Zəhra xanım, əşi nə danışırınsınız, neçə nəfərin yanında oldumsa hamısı dedi ki, «kişi tapşırıb, arxayın gedə bilərsən.»

Doğrudan da «kişilər» Zəhra xanımı belə götürəndə aldatmayıblar. Çünki Bağirovun tapşırığı «əziz dostu», «doğma qardaşı»nı buraxmaq üçün deyil, Baxşəlibəyin-qardaşları, Cümşüdbəyi, Firudinbəyi və Paşabəyi həbs etmək olub. Beləliklə 8-avqust 1937-ci ildə həbs olunan Baxşəlibəyin, qeyd olunan 3 qardaşıda 26 avqust 1937-ci ildə həbs edilərək, hər 3 qardaşa yalandan, eyni ittihamlarla təqsirləndirmişlər. Belə ki, «guya onlar-kolxozun dağıdılmasına yönəldilən əksinqilabi təbliğat aparmaqda, ifşa edilmiş və güllələnmiş ziyankar cəsusların müdafiyyəsinə əksinqilabi fikirlər söyləməkdə». Beləliklə, eyni senari əsasında yalan ifadələrə, işkəncələrdən sonra imza edən, dörd qardaşın böyüyü 37 yaşlı olan Baxışəlibəy 1937-ci ildə sentyabr ayının 9-da gecə saat üçün yarısında güllələndi.

Digər qardaşlar barəsində də eyni hökm, güllələnməyə məhkum edildilər və hər üçünü eyni gündə, eyni saatda, eyni adamlar, noyabrın 2-də gecə saat 2-də güllələdilər...

Zəhra xanıma, onun halal çörəyini yeyən, nankor Bağirovun «arxayın get»deyərək, onun sinəsinə 23 gün ərzində 4 oğul dağı çəkdi. O böyüdüb, boya başa çatdırdığı 4 oğuldan birinin toyunda gəlin qəbul etdi, qol götürüb oynadı. Allahına şükürlər etdi. Nəvə payıda aldı. Ondan sonra növbə ilə qalan oğlanlarının da evləndirmək üçün tədarük görməyə, kənd qızlarına müştəri gözü ilə baxıb, özünə gələcək üçün gəlin seçməyə başladığı zaman fələk qabağa keçərək dedi: «Əziyyət çəkmə Zəhra xanım, sən saydığını say, gör Bağirovla mən nə sayacağam. «Doğrudan da Bağirovla, fələyin

saydığı, Zəhra xanımın saydıqlarını heç edərək, arzularını gözündə qoydu.

«Ölümün ölüm zülmün daha artıq» kəlamları elə bil Zəhra xahım üçün deyilmişdi. Dörd oğulun ölümünü – dörd oğlu ölən analar bilər. Sözümlü burada kəsərək həyatda baş vermiş bir hadisəni sizlərə çatdırmaq istəyirəm.

Deyilənə görə İsfahan vilayətində bir şah olur. Vilayətdə qayda qanun yaratmaq adı ilə ciddi cəza tədbirləri görməyə başlayır. Belə ki, kim ki, əli ilə adam öldürsəydi, yaxud əli ilə oğurluq etsəydi onun əlini, hətta iki əlli cinayət törədənin iki əlini də kəsdirirmiş. Gözü ilə görüb xəbər verməyənin gözünü, qulağı ilə eşidib deməyənin qulağını kəsdirirmiş. Bir gün vilayətin yüz başısı şahın yanına gələrək, xəbər verir ki, bəs filankəs sən quzularından iki əmliyini oğurlayıb. Şah əmir verir və həmin adamı cəzanın icra edildiyi meydana gətirirlər. Bütün vilayətin əhalisi cəza meydanına yığışandan sonra, şah quzuları oğurlayan adamdan onun quzularını hansı şəraitdə, necə oğurladığını söyləməsini soruşur. Quzuları oğurlayan – şah sağ olsun quzular bizim evə yaxın yerdə dingildəşib oynayırdılar, uşaqlarım demişdi ki, ata bizim hərəməzə bir quzu al, aparıb otararıq yekələndən sonra satıb, üstünü də düzəldib inək alarıq. Nə vaxta qədər süd, qatıq üçün onun, bunun əlinə baxacağıq. Nə isə quzuları görəndə uşaqlarımın dedikləri yadıma düşdü və şeytan məni yoldan çıxartdı. Quzulardan ikisini tutub, hərəsini bir qoltuğuma vurub gətirdim evə. Bu sözlərdən sonra şah cəllada əmir verdi ki, quzuları oğurlayanın biləklərinin ikisi də kəsilsin. Quzu oğurlayan nə qədər yalvardı ki, heç olmasa biləyimin birin kəsin, xeyri olmadı. Cəllad quzuları oğurlayanın qollarını cütleyib bağlayandan sonra, bir balta zərbəsi ilə qollarının ikisinə də biləkdən vurub yerə salır. Biləklərinin ikisinə də itirən, qan axa-axa qaçmağa başlayan oğru, ucadan gülə-gülə yığılan camaatın arasından keçərək, camaatdan aralıda dayanmış bir nəfəri

qucaqlayaraq hönkür-hönkür ağlamağa, gözünün yaşını axıtmağa başlayır. Bu səhnəyə tamaşa edən şah, vəzirə deyir ki, qolu kəsilən oğrunu onun hüzuruna gətirsinlər. Oğru şahın hüzuruna gələndə şah deyir, biləklərin kəsiləndən sonra niyə ucadan gülə-gülə, bu qədər camaatdan birinə yaxınlaşmadan, gedib kənarda bir nəfəri qucaqlayaraq hönkür-hönkür ağlayırsan? O adam kimdi, nəçidi de bizdə bilək. Oğru şaha deyir, onda o, adamı da gətirin mənim yanıma. Tez həmin adamı da gətirirlər qolu kəsilənin yanına. Şah soruşur hə indi de görək bu adam kimdir. Oğru deyir ki şah sağ olsun, bu adamda mənim kimi iki qolumu sizin sa-yənizdə itirmiş mən günlüdür. Ona görə camaatın içərisi ilə qaçarkən güldürdüm ki, onsuzda ağlasamda onlar məni başa düsməyəcək. Çünki onların hamısının qolları sağ, salamatdı. Ancaq məndən qabaq bu qolu kəsilən adam, mənim yaşadığım hissləri, yaşadığına görə mənim nələr çəkdiyimi o, yaxşı bilir. Ona görə həmin adamı görəndə özümü saxlaya bilməyib ağladım. Dərdli insanların, hansı əzab, əziyyət çəkdiyini, dərdi çəkərək yola salan insanlar bilər. Heç olmasa şah, bizləri yer üzündən silmək istəyən Bağirovdan insaflıdır. Ona görə ki, oğru şaha sataşaraq onun iki quzusunı oğurladığına görə, şah onun iki biləyini kəsdirsədə öldürmədi. Belə olan halda Zəhra xanım Bağirova nə pislik etmişdir ki, onun sinəsinə 4 oğul dağını birdən çəkdi. Nəyə görə Zəhra xanım qəbirləri qazılmayan meyidləri olmayan, sırayla düzülmüş 4 başdaşı olan qəbirstana necə getsin, getsə də baş daşları qucaqlamaqla hansı təskinliyi tapsın. Qəbir üstünə gedən hər kəs bilir ki, onun qohumunun, qonşusunun, əzizinin cəsədi bu torpaqdadı. Ona görə də təskinlik taparaq, «elnən qara gün bayramdır» deyərək evinə dönür.

Yolunuz Bala Bəhmənliyə düşsə hökmən qəbiristana baş çəkin, qəddar Bağirovun hökmü ilə güllələnən 4 qardaşın və biri öz əcəli ilə ölmüş 5 qardaşın baş daşını görəcəksiniz. Onlardan birinin cəsədi orada uyuyur. Dördünün isə cəsədi

olmasada ziyarət edin, heç olmasa baş daşları önündə baş ayın. Allah onlara rəhmət etsin.

Beynəlxalq imperializmin ən qəddar agentı Beriyanın köməyi ilə Azərbaycan MK-nin birinci katibi vəzifəsinə soxulmuş avanturist Bağirov, XIII qurultayın tribunasından namuslu, sovet dövlətinin qurulmasında yaxından iştirak edən, onun tapşırıq və göstərişlərini sözsüz yerinə yetirən və onun möhkəmlənməsi yolunda canfəşanlıq göstərən bolşeviklər üzərinə böhtan atmaq, şəxsi qərəzçilik edib onlara divan tutmaq üçün istifadə etdi; O, əlində heç bir əsası olmadan, xüsusən Azərbaycanın görkəmli kommunistləri Ruhulla Axundovun və o zaman artıq vəfat etmiş olan Səməd Ağamalıoğlunun üzərinə düşdü. Qurultayın işinin gedişi partiya daxili demokratiyasının ciddi surətdə pozulduğunu, tənqid və özünü tənqidin kifayyət dərəcədə genişləndirilmədiyini subuta yetirdi. Bağirov qurultayın tribunasından və vəzifəyə yeni keçməsindən istifadə edərək, onun öz təbində olmayan həqiqi partiya, sovet işçilərini tənqid atəşinə tuturdu. O həmin qurultayda demişdi; «Məgər Buxarin qolçomağın ulamasını kəndin fəryadı kimi qəbul etməmişdirmi?» Onun XIII qurultaydakı çıxışına dərindən nəzər saldıqda belə təsəvvür alınır ki, Azərbaycan sağ və sol təmayülçülərlə, qiyamçılarla, trotskiçilərlə, millətçilərlə doludur. O, de yirdi: «Biz düşmənləri hələ əzməmişik. Bu yaxınlarda Azərbaycan sənaye akademiyasında trotskiçi çıxışın üstü açılmışdır. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda sinifi düşmənlərin çıxışları vaxtında dəf edilmiş, xalq komissarlığında, məktəblərdə, inistutlarda düşmən elementlər fəaliyyət göstərir, ziyalıların ayrı-ayrı təbəqələri arasında millətçilik əhval-ruhiyyəsi hökm sürür.»

Beləliklə 1934-cü ildə təkcə Ağdaş rayonunda olan 540 kommunistdən 266-sı partiyadan çıxarılmış, o, cümlədən bütün vəzifəli şəxslər həbs edilmişdi. 340 kolxozçu isə «qolçomaq – antisovet ünsürlər» damğası ilə güllələnmişdi. «Xalq

düşmənləri» adı ilə damğalananlara qarşı nəhaq cəza tədbirləri görülməsi ilə yanaşı, tarixi mədəniyyət abidələrində hücum «yaddan çıxmadı». Bibiheybətdə, Şəkiddə, Maşağadada məscidlər, minarələr, indiki «Səadət sarayı» qarşısında yerləşən Aleksandr kilsəsi uçurulub dağıldı. Tariximizdən, mədəniyyətimizdən, ədəbiyyatımızdan xəbər verən kitablar məhv edildi. Novruz bayramı keçirmək xalqa qadağa edilmişdi. 30-cu illərdə qəzetlər yazırdılar ki, Novruz bayramı əksinqilabi mahiyyət daşıyır və ona qarşı geniş mübarizə aparılmalıdır. Beləliklə «Novruz bayramı»-da «əksinqilab» damğası ilə damğalanaraq, dırnaq arasında yazılmağa başladı. Bunların hamısı Bağirovun sayəsində, onun rəhbərliyi ilə həyata keçirilirdi.

1936-cı il yanvarın 21-də Serqo Orconikidze adına Azərbaycan Qırmızıbayraqlı Atıcı Dağ Diviziyasının komandiri Qamboy Vəzirova, Sovet Azərbaycanının 15-ci ildönümü münasibəti ilə Lenin ordeni verildiyi halda, 1937-cı ilin avqust ayında «xalq düşməni, sovet dövlətinə qarşı silahlı üsyan» hazırlamaq adı ilə güllələndi.

Təkcə bir fakta nəzər yetirsək, Bağirovun Azərbaycan xalqına, onun düşünən beyinlərinə etdiyi düşmənçiliklərinin şahidi olarıq. Belə ki, 1937-ci il iyunun 3-9-da Azərbaycan K(b) P-nın XIII qurultayında, həll edici səsle 919 nəfər, məşvərətçi səsle 115 nəfər nümayəndə iştirak etmiş, onlar 47117 nəfər partiya üzvü və namizədini təmsil etdiyi halda, 1938-ci il iyunun 7-də keçirilən Azərbaycan K(b) P-nın XIY qurultayında, düz bir ildən sonra qurultayda həll edici səsle 502 nəfər və məşvərətçi səsle 114 nəfər nümayəndə iştirak etməklə, onlar 44629 nəfər kommunisti təmsil etmişdi.

Buradan aydın görsənir ki, bir il ərzində həlledici səsle 217 nəfər, məşvərətçi səsle 1 nəfər nümayəndə az iştirak etmiş və onları təmsil edən kommunistlərin sayı 2488 nəfər az olmuşdur. Beləliklə Bağirovun «güllələnmə» siyasəti nəticəsində 1 il ərzində təkcə kommunistlərin sayı 2488 nəfər azal-

mişdi. Hələ partiyaya daxil olanları demirəm. Azərbaycan xalqının tanınmış oğlanlarını, inqilab yolunda can qoymuş mərd mübarizləri cismən məhv etmək üçün, hər vasitədən istifadə edilir, böhtanlar atılır, həbslər həyata keçirildi. Bağirov və onun əlaltılarının törətdikləri cinayətlər nəticəsində həlak olan gənclərin dağılan, bədbəxt olan ailələrinin sönən ocaqlarını, tüstüsüz bacalarını, doğma yurdundan didərgin edilərək Sibirə, Ağ dənizə, Kazaxstan çöllərinə, səpələnərək, kəfənsiz, qəbirsiz ölənlərin sayı günü-gündən artırdı. Bağirov qəddar olmaqla yanaşı, yaltaqlıq, riyakarlıq, saxtakarlıq, satqınlıq kimi mənfi keyfiyyətlərdə malik idi.

Bunlar bir çox sənətlərdə öz təsdiqini tapmışdır. Belə ki, XII qurultaydakı çıxışında demişdi «neft istehsalı planının müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün biz şəxsən Beriya yoldaşın konkret, operativ rəhbərliyinə çox borcluyuq». Yaxud «1939-cu il dekabrın 21-də zəhmətkeş bəşəriyyətin rəhbəri və müəllimi, proletar inqilabının dahisi, sosializm qələbəsinin ilhamçısı və təşkilatçısı, doğma və əziz İosif Vis-sariyanoviç Stalinin 60 yaşı tamam oldu.» Başqa bir çıxışında, - «Azərbaycan partiya təşkilatı Stalin yoldaşın bilavasitə rəhbərliyi altında yaradılmış, böyümüş və mübarizə etmişdi. Zaqafqaziyanın bütün inqilabi mübarizə tarixi Stalin yoldaşın adı ilə qırılmaz surətdə əlaqədardır.»

Onsuzda biz millətin qanında, özündən yüksək vəzifədə olan adamları yalandan tərifləmək, yəni yaltaqlanmaq və həm də özündən alçaq, öz tabeliyində işləyən adamların onu yalandan tərifləyərək yaltaqlıq etməsindən xoşumuz gələndi. Yaşadığımız XXI əsrin başlanğıcındakı abuhavanı, işlərin gedışatını, vəzifələrin bölüşdürməsini, «insanların» qabağa çəkilməsini görəndə, təməli XX əsrin 30-40-cı illərindən qoyulmuş yaltaqlığın uzun illər davam edəcəyini proqnozlaşdırmaq olar. Yaltaqlıqla hər gün, hər saat, hər dəqiqə rastlaşsaqda, bəzilərimiz yəni yaltaqlığı bacara bilməyənlərimiz yaltaqlıqlara nifrət etsəkdə, onun cəmiyyət

üçün çox təhlükəli olduğunu bilsəkdə, belə bir alçaq «sənə tə» qarşı mübarizə edənlərimizin sayı çox az olduğuna görə, onu cəmiyyətdən silib atmağa gücümüz çatmadığına görə, dolanışığın, vəzifəyə keçməyin, pul qazanmağın yolunu yaltaqlıqda görənlərin sayı günbəgün artmaqda davam edir. Yaltaqlıq insanların həyasızlığının, utanmamazlığının, sırtıqlığının, mənliksizliyinin və alçaqlığının əyani təzahürüdür. 20 il ərzində Azərbaycanda birinci şəxs olmaqla, özü də kütləvi cəza tədbirlərinin həyata keçirildiyi dövrdə, bu vəzifədə olmaq çox böyük işlərdən xəbər verir. «Ağa» Bağirov Stalinin taxtını Azərbaycanda qoruyan sadıq nökr idi. Bir-birindən uzaqda olsalarda, Stalin vicdanlı adamları qırmaqda onun «can yandırdığından»şübhəsiz xəbərdar idi. Stalinə isə belə «nökərlər»lazım idi. Kremldə əyləşmiş Stalindən nümunə götürən Bağirov respublikada özünə pərəstiş yaradırdı. Adamlar onun zəhmli sifətindən, hətda kölgəsindən qorxuya, əsməcəyə düşüb üşənirdilər. Stalin kimi o da şöhrətperəst və güclü yaddaşa malik idi. Onun dövrəsindəkilər onu həmişə tərifləyib göyə qaldırmağa, bioqrafiyasını hünnərlər ilə zənginləşdirməyə və ona yaltaqlanmaq hesabına öz mövqelərini möhkəmlətməyə çalışırdılar. Bağirovun sağ qolu hesab olunan Sumbatov yanıqlı-yanıqlı deyirdi: «elə hadisələrin şahidi olmuşam ki, Bağirovu 80 quldur dövrəyə almışdı. O, quldurlarla tək vuruşurdu.» Belə yaltaq, yalançı təriflərdən nəşələnən Bağirov – ağıllı, mədəni, vicdanlı, əsl vətəndaşları məhv edirdi. Belə məhv edilmələrin isə sayı hesabı yox idi.

Hökm sürən özbaşınalıqların qurbanlarının sayı get-gedə artır, vicdanlı adamların vicdansızlar tərəfindən məhv edilməsi vüsət alaraq sürətlə artırdı. Zaqavqaziya kommunist təşkilatlarının VII qurultayında Beriyanın dediyi kimi «müqəddəs Yusifin»qəza siyasətinin ən fəal yeridicilərindən biri, «sözün tam mənasında mübariz bolşevik Bağirov yoldaş» idi.

1936-cı il iyulun 29-da UIK(b) PMK qapalı məktub göndərmiş, avqustun 3-də Bağirov həmin məktubu almış və Azərbaycan K(b) PMK birosunda müzakirəyə qoyulmuş və qərara alınmışdır ki, «3 gündən sonra, avqustun 7-də qapalı məktubla əlaqədar YİK(b) PMK-ya ilk məlumat göndə-rilsin.»

Deməli üç gündən sonra Azərbaycanda və Bakıda ək-sinqilabi terrorçu –zinovyevçi qrupların terrorçuluq fəaliy-yəti haqqında «konkret material» hazır olmalıdı. Bağirov və onun əlaltıları isə özlərinin fəallıqlarını Stalinə göstərməliy-dilər. Bunun üçün isə kütləvilik lazım idi ki, əksinqilabi ter-rorçu-zinoyevçi qrupların mümkün qədər çox üzvünü «aş-kara çıxarmaq» lazım idi. Bağirovun fikircə ən əvvəl gör-kəmli partiya və sovet xadimlərini aradan götürmək lazım idi.

Bağirovun qaniçənliyini göstərmək üçün arxiv sənətləri-nə müraciyyət etsək görərik ki, MK-nın birosunda bir fil-min çəkilişi haqqında müzakirə zamanı bu iş üçün cavabdeh olanlardan biri çəkilişdə vəsaitin xərcləməsi barədə danışar-kən, Bağirov onun sözünü kəsərək, hədələmiş və demişdi:- «300 min manat sovet pulunu xərcləyincə 300 min nəfər si-zin kimi partiyaya soxulmuşların başını yeyərik.»

Bəli, heç nə idi, şəxsiyyətə pərəstiş illərində insanların qiyməti, xususan də «xalq düşməni» olanların. Elə ona görə-də yazılı danosların üstündə Bağirov bu sayaq dərkənar qo-yurdu: «həbsinə sanksiya vermək, partiyadan xaric etmək, MK tərkibindən çıxartmaq lazımdı, MK birosunun elə ilk iclasında rəsmiləşdirilsin.» Bu dərkənarlar partiya və cəza or-qanlarının tədbirlərini əvvəlcədən müəyənləşdirir, kommu-nistin taleyini həll edirdi.

Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişin əmələ gəlməsinin əsas sə-bəblərindən biri, pərəstiş psixolojiyası respublika, diyar, vi-layət, şəhər, rayon, ilk partiya sovet və təsərrüfat təşkilatla-rında məmmuniyyətlə qəbul edilmiş və bunun sayəsində

yerli rəhbərlər Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişi möhkəmləndirərək özlərinə pərəstişdə yaradır, balaca stalinlərə çevrilir, özlərindən aşağıdakıların gözündə əlçatmaz, ilahiləşmiş şəxsiyyət olurdular. Onlar əsasən cəza məşinına güvənir özün-dən aşağı vəzifədə olanlara öz təsir dairəsinin hökmünü göstərirdilər. Elə ona görə də AK(b) PMK-da müşavirlərdən birində Ruhulla Axundov qəzəblənmiş Bağirova demişdi: «Mir Cəfər MK-ni ÇK-ya çevirmə» elə bu sözə görə də «Mir Cəfər» onunla tezəcə hesablaşaraq, aradan götürdü...

Bir dəfə Bağirov Moskvada SSRİ Gənclər İttifaqının İci katibi Kosaryevin bağında yeyib içirdi. Kosaryev bədəsini qaldırıb belə bir sağlıq deyir ki, «gəlin bu bədələri başcısı olmayan Zaqafqaziya bolşevik təşkilatının sağlığına içək.»

Bu Beriyyaya işarə idi. Ancaq Bağirov heç bir söz deməmiş, etirazını bildirməmiş və bu mövzuda söhbəti davam etdirməmişdi. Həmin söhbətdən 2 ay sonra A.Kosaryev evinə çox narahat gəlmişdi. Çünki Beriya, A.Kosaryevdən izahat tələb etmişdi. «Mübariz bolşevik yoldaş Bağirov» Beriya onu belə adlandırırdı, - öz «sədaqətini» Beriyyaya bildirmək üçün Kosaryevin dediyi sözü tezəcə ona çatdırır. Bu da istedadlı və təmiz işçi olan Kosaryevin talehi üçün həlledici olur. 1938-ci ildə Beriya nəinki Kosaryevi, hətta onun arvadına vəhşicəsinə divan tutmuş, qaynatasını qocaman bolşevik V.Naneyşvilini güllələtmişdi. Qızı uşaq olduğuna görə həbsə düşməsədə, o, da cəllad Beriyanın əlindən yaxa qurtara bilməmiş, həddi-buluğa çatandan sonra 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmişdir.

Bağirovun göstərişi ilə Bakıda komsomol işçilərinin böyük bir dəstəsi, o cümlədən respublika KGI MK-nın üç katibi, Bakı komsomol komitəsinin katibi, çoxlu rayon komsomol komitə katibləri həbs edilmişdi. Hədsiz əzab və əziyyətdən sonra hamısı Kosaryevin ələhinə ifadə verməyə məcbur olmuşdu.

Kişi çörək kəsildiyi adamlara, yaxın işçi yoldaşlarına, «dost» dediyi, «doğma qardaş»-dediyi, Baxşəlibəy kimi adamlara qarşı satqınçılıq edirsə, o, adama adam demək, onun adını insanlar arasında çəkməyin özü böyük günahdı. Vəzifəsini, kürsüsünü qorumaq naminə özündən böyükklərin yəni vəzifəliələrin qarşısında həyasızcasına yaltaqlıq edərək quyruq bulayan, buladığı quyruğun əvəzinə çörək kəsdiyi Kosaryevi, 4 qardaş Baxşəlibəyəri məhv edənə vəhşidən başqa nə ad vermək olar.

1991-ci ildə «Azərnəşr»tərəfindən buraxılmış «Ağ ləkələr» silinir kitabında 24 nəfər müxtəlif peşə sahiblərinin Stalin-Beriya-Bağırov represiyaları dövründə Azərbaycanda baş vermiş faciələr və onların günahsız qurbanları haqqında respublika mətbuatında son illər çap edilmiş, həqiqətlər və o, həqiqətləri məhv edən şəxslər haqqında materiallar verilmişdi. Həmin verilmiş materiallardan ikisinin müəllifi tarix elmləri doktoru, 9-u tarix elmləri və filologiya elmləri namizədləridir. Onların hər biri ayrı-ayrı dövlət xadimləri, partiya və sovet orqanlarında namus, qeyrətlə işləyən şəxsiyyətlərin həyatlarından, və Bağırov represiyası qurbanlarının talelərindən, 1937-ci ilin əsas məramı olan daha çox «xalq düşməni»aşkar etmək və yuxarı qarşısında etimad qazanmaq və bunun nəticəsində inqilab fədailərinin məhv edilməsi haqqında dəyərli faktlar göstərmişlər.

Söz var insan hissiyatında əks olunanda ona tapançadan atılan atəş kimi səslənir, söz də var ki, damarlardan axaraq ürəyə daxil olub onu qidalandırır, enerjisini, sevincini, ümüdünü artırır, yenidən ürəkdən çıxaraq öz yolu ilə insan bədəninin ən ucqar sahələrinə yayılıb insanı xoşbəxtliyə ruhlandırır, «yaşamağa dəyər» fikirini onun yaddaşına həkk etdirir. Taleh insana sevmək, sevilməklə yaşamağı qismət etdiyi kimi, əzab, əziyyətlər, zülm, zillətlər çəkməklə ölməyi də qismət edib. Ağıllı insanlar çox zaman birincini götürmək istəyir, əgər taleh qismət edərsə. 1937-ci ilin hər günü, neçə-

neçə günahsız insanların «siz həbs olunursunuz», yaxud gecə saat 12-dən sonra «gedənlər» bir daha geriyyə qayıtmamalıdı» faciələrinin hökm sürdüyü dövr kimi tarixdə qalır. Qırğın karuselini sürətlə fırlatmaq üçün canfəşanlıq edən, «Yuxarının ideyalarının» yerli icraçısı Bağirov idi. Bağirov kompaniyası saxta ittihamlarla, günahsız insanları, partiya, sovet rəhbərlərini, şair və yazıçıları kütləvi surətdə həbs etdirmiş və onlara qəddarcasına divan tutul-masında bütün vəhşiliklərdən istifadə etmişdir.

Mən deyərdim ki, Bağirov və onun koloniyasının Azərbaycan xalqına qarşı apardıqları vəhşi terrorlardan bəlkədə Allahtalənin də xəbəri olmayıb. Olsaydı bu kompaniyanın həyata keçirdikləri haqsızlıqlara, qəddarlıqlara, işkəncələrə yol verməzdi. Onları bu insafsızların zülmündən xilas edərdi. Xalqı, Bağirovun, onun koloniyasının bəlalarından qurtardı. İnsanlar belə bəlalara düçar olmamaları üçün bədənəzərdən uzaq olmaqdan ötərin qapılarına tikanlı kol, üzərlik asırlar, hətda at nalıda vururlar. Bu belə də olmalıdı. Çünki həyatda yaşayan insanlar ulularımızdan qalma adətləri davam etdirmək, onların nə qədər real olmasını öz həyat təcrübələrində yoxlamalıdırlar. Ancaq həyatda elə dövr olur ki, o dövrdə hakimiyyətdə hökmüran olan insanların nankorluğu, nəinsafsızlığı, qəddarlığı o, həddə çatır ki, insanlar yaşadığı həyatın darvazasında yüzlərlə tikanlı kol qoysa da, o tikanlı kolların hər birindən bir dəstə üzərlik assa da və evin girəcək qapısını təmiz naldan düzəltdirmiş olsa da qeyd olunan hökmüranlardan sağ-salamat qurtara bilməzdilər. Bu qəddarlıqlardan o, adamlar qurtara bilərdi ki, XX-əsrin 10 dekabr 1933-cü ildə yuxuya gedərək 1953-cü ilin iyul ayında yuxudan ayılmış ola. Bu dövr Bağirovun Azərbaycan K(b) PMK-nin birinci katibi olduğu dövrdür. Qeyd etdiyimiz kollar, üzərliklər, at nallarından əlavə başqa tilsimlər, cadular yazılısaydı da Beriya, Bağirov kimi «kiçik» stalinlərin əlindən yaxa qurtara bilməzdilər.

Bağırovun erməni, rus, gürcü nümayəndələrindən ibarət olan «ölüm konveyerini işlədən komandası» tərəfindən güllələnən 70 min Azərbaycanlı ziyalılarının harada dəfn olunmaları barədə nə mətbuatda, nə də tarix kitablarında dəqiq məlumat verilmir.

Mən elə bilirdim ki, Bağırov «qurbanlarının» məzarlarının harada olması haqqında, onların övladlarına, qohum-əqrabalarına məlumat verməyin vaxtıdır. Mənin əldə etdiyim məlumata görə «Bulla adasındakı suları akvatoriya adlandırırlar. Adada tufan olanda, ləpələr sahilə çoxlu insan kəllələri və sümükləri çıxarır. Bəlkə də onlar həmin «qurbanların» cəsədləridir? Bu fakt yoxlanmalı və düzgün olsa, o qurbanların adını əbədləşdirmək üçün həmin adada onların adına abidə ucaldılsın. Mütləq!

Uzun araşdırmalardan sonra «Bulla»adasının Xəzər dənizində Ələt burnundan təqribən 13 km şərqdə yerləşən ən böyük ada olduğu məlum oldu. Sahəsi 3.5 km, sahilləri böyük düzənlikdir. Ada böyük vulkan kraterindən və karter bəndlərindən ibarətdir. XX əsrin 1940 və 1963-cü illərində güclü vulkan püskürmələri olmuşdur...Vulkan nə qədər güclü püskürsə də 70 min günahsız insanın izini itirə bilməz... Bunu mən deyirəm..?!

Илкин истинтагда РСФСР ЧМ-нин 58—1 «б», 58—8 вэ 58—11-чи маддэлэриндэ нэзэрдэ тутулмуш чинајэтлэрдэ мүгэссир билинэрэк диндирилэн Бағыров Мир Чәфәр Аббасович, барэсиндэ ирәли сүрүлән иттиһама һеч бир дәлил-сүбүт кәтирмәдән е'тираз едэрэк јалныз ајры-ајры чинајэт фактларыны бојнуна алмаға мәчбур олмуш-дур. Бағыров е'тираф етди ки, Берија илә сых әлагәдә олуб, онун һаггында кәскин данышан адамлара шәхсән өзү диван тутуб.

Бағыров де ј и р д и:

«Мәним ән бөјүк сәһвим ифша олунмуш халг дүшмәни Берија илә бағлы сижаси сајыглығымы там итирмәјим олуб.

Бу сәһвим, Берија һаггында мәнә мә'лум оланларын вә олуб кечәнләрин ишығында нэзәр саланда партија вә Совет һөкүмәтинә мүнәсибәтдә чинајәт һәддинә чатыр. Мән Берија илә достлуг етмишәм, онун јарамазлығынын вә әчлафлы-

ғынын шаһиди ола-ола ону мұдафиә
етмишәм».

Беријанын шәхси архивиндән тапылмыш, онун мұ-
сават әксәшфијатындакы хидмәтини сүбүт едән, Ба-
ғыров васитәсилә әлдә олунмуш вә она көндәрилмиш
сәнәдләри Мир Чәфәрә көстәрәндә о д е д и:

«Һәмин сәнәдләри мәнә көстәрдиләр.
Мән онлары Беријаја көндәрмишәмсә,
демәли, бу доғрудан да беләдир. Анчаг
бунун һансы шәраитдә баш вердији ја-
дымда дејил.

Бу мәним чинајәтә барабәр бағыш-
ланмаз сәһвимдир».

Бағыров билдирди ки, о, Азәрбајчанда өзүнә гаршы
террорчулуг актлары һазырландығына һеч вахт инан-
мајыб. Лакин Бағыров бу чүр чинајәт ишләринин сах-
талашдырылмасы барәдә башгаларына шәхси сәрәнчам
вердијини данырды. О е’лан етди ки, һәмин ишләрин
сахталашдырылмасы дикәр мүттәһимләрин «алчаг»
дүшмәнчилик фәалијәтидир».

Бағыров е’тираф едирди ки, мүттәһимләр күнаһсыз
адамларын, о чүмләдән партија — совет фәалларынын
чинајәт иши үзрә чохла сахталашдырмалара јол вериб-
ләр. Лакин Бағыров һәмин чинајәткар һалларын шәх-
сән онун сәрәнчамы үзрә һәјата кечирилдијини даныр.
Өзүнү бу ишдә сәһләнкарлығы көрә күнаһландырырды.
Бу барәдә Бағыров к ө с т ә р и р д и:

«О илләрдә Азәрбајчан ХДИК орган-
лары тәрәфиндән һәбс олунмуш парти-
ја—совет фәалларынын сајынын бу гә-
дәр чох олмасы мәнә инди ајдын олур. О
вахтлар мән буну о гәдәр дә һисс етмир,
буна нәзарәт етмир, ХДИК-нын ишини
јохламырдым. Бу да көкүндән сәһв вә
јолверилмәздир. Анчаг бу, мәһз белә
олуб. Мәним бу сәһләнкарлығым чидди
тәнбәһә вә чәзаја лајигдир».

Бағыров һәм дә гејд е д и р д и к и:

«Мәним әсас сәһвим одур ки, Бери-
јаја вә онунла бағлы олан вә онун дүш-
мән мөвгејини мүдафиә едән, органлар-
да биркә иш үзрә онунла узун илләр бө-
ју әлагәдә олан Сумбатов, Боршев, Гри-
горјан, Маркарјана вә б. көз јуммушам,
онларын ич үзүнү танымамышам.

Мән онлара инанараг ХДИК орган-
ларыны онлара е'тибар етмишәм. Бу
ишдә халгын гаршысында күнаһларым
о гәдәр бөјүкдүр ки, мәни күлләләмәк
аздыр, асмаг аздыр, мәни шаггаламаг,
парча-парча еләмәк лазымдыр».

Бағыровун мүгәсир олмасы мүттәһимләрдән Сум-
батов — Топуридзе, Атакишијев, Григорјан, Маркарјан,
Боршев, Јемелјановун, шаһидләрдән Манучаров, Гасы-
мов, Оручов, Әлиханов, Богдасаров, Мелешкин, Мусајев,
Ағајев, Ибраһимов, Нуријев, Зајкин, Әлијев, Кротков,
Нанејшвили, Можнов, Севојан, Нәсиров, Новрузов, Лев-
копуло, Капустин, Рәһманов, Саакјан, Гаспарјан, Јеки-
заров, Абдуллабәјов, Лазарев, Абрамова, Иноземтсева,
Пашин, Әлијев вә бир чох башгаларынын ифадәләри,
еләчә дә ишә әләвә олуна бир сыра сәнәдләрин әсли
илә сүбүт олуноур.

ИТТИҢАМ ФОРМУЛАСЫ

Истинтаг мүәјјән едиб ки, мүттәһим Бағыров
халг дүшмәни Беријанын ән јахын әлалтыларындан би-
ри олмагла хәјанәткар планларын һәјата кечирилмә-
синдә мүттәһим Сумбатов — Топуридзени, Атакишије-
ви, Григорјаны, Маркарјаны, Боршеви, Јемелјанову
чинајәткар фәалијјәтә тәһрик етмишдир. Беријанын кө-
мәклији илә Азәрбајчан ССР-дә бир сыра мәс'ул вә-
зифәләрә чатан Бағыров өз әлалтыларынын Азәрбајчан
ССР ФК—БСИ—ХДИК—ДТН органларында мәс'ул

вәзифәләрә тә'јин олунамасына наил олмушдур. Өз вә-
зифәләриндән дүшмәнчилик мәгсәди илә истифадә едән
Бағыров, Атакишијев, Григорјан, Маркарјан, Боршев,
Јемелјанов бир сыра ағыр дәвләт чинајәтләри төрәт-
мишләр.

1. Бағыров Беријанын мусават әскәшфијјатын-
дакы фәалијјәтиндән хәбәрдар ола-ола, она
чинајәткар кечмишини кизләтмәјә һәр чүр
көмәк етмиш, бу јолда ону ифша едәчәк
адамлары арадан көтүрмәкдән, мәһв етмәк-
дән, сәнәдләри архивләрдән оғурламагдан
белә чәкинмәмишдир.
2. Мүтәһимләр Бағыров, Атакишијев, Григорјан,
Маркарјан, Боршев вә Јемелјанов күнаһсыз
адамлары ганунсуз һәбс етмиш, онлары дәв-
ләт чинајәтләри төрәтмәкдә, Бағырова гар-
шы террорчулуг акты һазырламагда күнаһ-
ландырмышлар.
3. Дөјмәк, физики ишкәнчәләр вермәк јолу илә
дустаглардан өзләринә сәрфәли јаланчы ифа-
дәләр алмагла, чинајәт ишләрини сахталаш-
дырмыш, күнаһсыз инсанлара диван тутмаг-
да онлардан истифадә етмишләр.
4. ССРИ ХДИК-нын хүсуси јығынчағындан вә
Азәрбајҗан ССР ХДИК-нын хүсуси «үчлүј»үи-
дән өз чинајәткар мәгсәдләри үчүн истифадә
едән Бағыров, Атакишијев, Маркарјан, Бор-
шев, Григорјан вә Јемелјанов минләрлә күнаһ-
сыз инсанларын күлләләnmәсинә вә ја узун мүд-
дәтә азадлыгдан мәһрум едилмәсинә наил ол-
мушлар.

Дејиләнләрә әсасланараг:

1. Азәрбајҗан ССР Губа шәһәр сакини, 1896-чы
илдә анадан олмуш БАҒЫРОВ МИР ЧӨФӨР
АББАС ОҒЛУ, РСФСР ЧМ-нин 58—1 «б»;
58—8; 58—11 ма д д л ә р и л ә ;
2. Бакы шәһәр сакини, 1903-чү илдә анадан олмуш
АТАКИШИЈЕВ АҒАСӘЛИМ ИБРАҺИМ ОҒ-

ЛУ, РСФСР ЧМ-нин 58—1 «б»; 58—8; 58—11
маддэлэрилэ;

3. Ермәнистан ССР Гафан рајону Севакар кәнд сакини, 1902-чи илдә анадан олмуш ГРИГОР-
ЈАН ХОРЕН ИВАНОВИЧ; РСФСР ЧМ-нин
58—1 «б»; 58—8; 58—11 м а д д э л э р и л э ;
4. Азәрбајчан ССР Шуша шәһәр сакини, 1896-чы
илдә анадан олмуш МАРКАРЈАН РУБЕН
АМБАРСУМОВИЧ; РСФСР ЧМ-нин 58—1 «б»;
58—8; 58—11 м а д д э л э р и л э ;
5. Азәрбајчан ССР Гусар рајон сакини, 1901-чи
илдә анадан олмуш БОРШЕВ ТИМОФЕЈ
МИХАЈЛОВИЧ; РСФСР ЧМ-нин 58—1 «б»;
58—8; 58—11 м а д д э л э р и л э ;
6. Татарыстан МССР, Таканыш рајонун Ташлијар
кәндинин сакини, 1902-чи илдә анадан олмуш
ЈЕМЕЛЈАНОВ СТЕПАН ФЈОДОРОВИЧ;
РСФСР ЧМ-нин 58—1 «б»; 58—8; 58—11 м а д -
д э л э р и л э ;

МҮГӘССИР БИЛИНИРЛӘР.

Иттиһамнамә 2 март 1956-чы илдә Москва шәһәриндә
тәртиб олунуб.

ССРИ БАШ ПРОКУРОРУ

һәгиги дөвләт әдлијә
мүшавири

Р. РУДЕНКО.

А Р А Ј Ы Ш

Мүттәһим Сумбатов—Топуридзе Јувелиан Давидович хәстә ол-
дугу үчүн онун үзәриндә истинтаг иши дајандырылмышдыр.

Р. РУДЕНКО

Азәрбајчан ССР ЧПМ-нин 316—317-чи маддэләрини
әлдә рәһбәр тутараг ССРИ Али Мәһкәмәсинин һәрби
коллекиясы

БАҒЫРОВ МИР ЧӘФӘР АББАС ОҒЛУНУ,
БОРШЕВ ТИМОФЕЈ МИХАЈЛОВИЧИ,
МАРҚАРЈАН РУБЕН АМБАРСУМОВИЧИ,
ГРИГОРЈАН ХОРЕН ИВАНОВИЧИ,

ән јүксәк чинајәт чәзасына — һәр биринин бүтүн әмлакы
мүсадирә олунмагла **КҮЛЛӘЛӘНМӘЈӘ**

АТАҚИШИЈЕВ АҒАСӘЛИМ ИБРАҺИМ ОҒЛУНУ
ЈЕМЕЛЈАНОВ СТЕПАН ФЈОДОРОВИЧИ,

Һәр биринин бүтүн әмлакы мүсадирә олунмагла чәзасы-
ны ислаһ-әмәк дүшәркәләриндә чәкмәклә, ијirmi беш
ил мүддәтинә азадлыгдан мәһрум едир.

Мәһкәмә хәрчләри мүттәһимләрин һесабына өдәнил-
мәлидир. Һөкм гәтидир вә кассасија шикајәти гәбул
едилмир

XX əsrə sualım var...

Dünyaya gələn hər bir kəsin çiynlərində zamanın duz yükünə bənzəyən ağır şələsi, daxillərində isə gündəlik qayğıların dərd-sərləri, ağılımıza gəlməyən qəzaların başımıza gəlməsi, qarşımıza çıxan haqsızlıqlar, ədalətsizliklər məskən salaraq yaşayır. Çox zaman istəklərimizlə arzularımız üst-üstə düşmür. İnsanlar hər zaman çiynlərindəki yüklərini atmağa, ondan xilas olmağa, heç olmasa yüngülləşdirməyə, dərd-qəmlərini dağıtmağa, kiminlə isə o dərd-qəmləri bölməyə can atır. Əfsuslar olsun ki, çoxlarımızın yükü çiynlərimizdə, dərd-qəmlərimiz isə içimizdə qalaraq qubar bağlayır. Səbirli, dözümlü insanların əksəriyyəti duz şələsini çiynindən ata bilir, dərd-qəmlərini dağıtmağa, yüngülləşdirməyə nail olur. Lakin elə yüklər var ki, onu nə özün ata bilirsən, nə də kimsəni köməyə çağıra bilirsən. Həmçinin elə dərdlər var ki, ondan xilas ola bilməsən də heç kimə söyləyə bilmirsən. Çünki söyləsən dilin yanar, deməsən ürəyin. Dərd-qəmlərin çoxluğuna baxmayaraq hər dərdi, hər ağrını bəzən açıb ağartmaq, kimdən isə kömək diləmək olmur. Çünki bu dərdlər ayrı-ayrı adamların deyil vətənin, elin, millətin dərd, qəm yüküdür. Ona görə də bu yükləri yalnız elliklə daşımaq və elliklə aşırmaq mümkündür.

Yüz illərin qadağaları insanlara öz sözünü deməyə, öz hüquqlarını tələb etməyə imkan verməyib. Elə ona görə də dərdlər ürəyimizdə illərlə qövr eləyib, saxta vədlərə inanmışıq. Boğazdan yuxarı deyilən sözlər, yalan vədlər, yaltaqcasına təriflər şüurlara təsir edib, insanlar aldanıb. Ona görə də indiki çörəyimizin dadı, tamı, bərəkəti əvvəlki dadı, tamı vermir, havamız, suyumuz çirklənib, torpaqlarımız qısırlayıb, fəsillər dəyişməyə başlayıb, haqq, ədalət, insaniyyətlik, kişilik, cərəyanlı qəfəslərə salınıb...

Bizlər, biz Azəri türkləri 100 il ömür sürən XX əsrdə nə qədər ağrılı – acılı, məşəqqətli həyat kesirmiş, nə qədər sağalmaz yaralar, dözülməz zərbələr almış, nə qədər qaçqın, köçkün adına sahib çıxmış, nə qədər insanlar vətən həsrəti ilə, yurd nisgili ilə dünyasını dəyişmişdir. Nə qədər xalqımızın düşünən beyinləri, vuran ürəkləri «sapı özümüzdən olan baltalar» tərəfindən, rus, erməni, gürcü qaniçən vəhşilərinin əli ilə güllələnmiş, Sibirin şaxtalı meşələrinə, Qazaxistanın ilan mələyən qumlu səhralarına sürgün olunmuş, nə qədər insanlar vəsiyyəət etmək istəsə də, dörd bir yanına göz gəzdirsə də, ailəsini, övladlarını, qardaşlarını, qohum əqrabalarını, heç olmasa tapmasada «Əşədən layilallah» deyə bilən bir müsəlman tapa bilməyən, ağızları bağlanmamış, gözləri basılmamış, son dəfə yuyulub qusul verilməmiş, axirət günü kəfənsiz, mollasız, yasinsiz, qəbirdə deyil xəndəklərdə üstü torpaqlanmış, nişanə üçün başdaşı qoyulmamış, Azərbaycanın qeyrətli övladları vətəndə deyil yad ölkələrdə dünyalarını dəyişmişlər. Hörmətli cavan oxucular, indi görün nə qədər ata, babalarınız ürəyi nisgilli yaşayıb, nə qədər insanlar faciələrin qurbanları olub. Daha nələr... nələr...nələr...Olmuş hadisələri sizlərə dəqiq və vaxtında çatdırmaq üçün, yola saldığımız və bəzilərimizin yaddaşlarında (ona görə bəzilərimiz deyirəm ki, bizlər biganə və unutqanıq)) İnkılabları, müharibələri, sürgün və qırğınları, ədalətsizlikləri, dünya nəhənglərinin ikili münasibətləri, xaçpərəst müsəlman qarşıdurmaları, bizlərə qarşı erməni talanları, erməni soyqırımları, deportasiyaları və digər hadisələri ilə bizləri imtahana çəkən XX əsri, mən bu gün imtahana çəkərək belə bir sualla müraciət edirəm ki, «Ömür sürdüyün 36500 gün ərzində, elə bir günün olub ki, müsəlman nələlərini, fəryadlarını, inilti və sızıltılarını eşitməyəsən, onların vəhşicəsinə qətlə yetirilmə, diri-diri odlanma, uşaqların qılıncla qəddarcasına doğranma, qadınların zorlanaraq döşlərinin kəsilmə, kəndlərin yandırılma, abidələrin məhv edilmə səhnələrinə

tamaşa etməyəsən, müsəlmanların haqsız axıdılan günahsızlar qanlarından içməyəsən???...»

Щормятли охуъулар, XX ясря вердийим суалларын бир қисминә cavab verməyə сюз верирям. Чцнки XX әsrin yaşadığı дюр әrzində bizləri о qədər dәrd-qәmlәrlә imtahana чәkib ki, о dәrd-qәmlәrin hamısına cavab verməyə bir insan юmrц bәs edә bilmәz. Ona гюрә dә mцmkцn qədər Sizləri dцщnməyə vadar edән, başımıza gәlән faciәləri yenidән nəzәrdән keъirməyə və onlardan nəticә чıxartmaqda сizlərә кюмәk edәcәм.

Yalançı dillәrinә, hiylәgәr qәlblәrinә, yaltaqlığı ilә үrәklәrimizә yol tapmalarına, söz götүrmәlәrinә, quyuq bulamalarına aldanan bizlər (yәqin taleyin qismәti bu imiş) qaraçılar kimi torpağı olmayan, harada axşamladı orada gecәlәyән, bir söz ilә vәhşi ömүr sürән bәdnam, nankor, hiylәgәr, түrk qanına susayan və biganәliyimizdән istifadә edәрәk ата-baba torpaqlarımıza sahib olan ermәnilәrә özүmүz torpaq verdik, kömәk edib ev tikdik, ac qarınlarını doyurduq, insan kimi yaşamağı öyrәtdik. Hәttа qızlarını gәlin gәtirib «xanım» adı verdik. Elә bununla da millәtimizin tәmizliyinә xәyanәt etmiş olduq. Belә olan halda gәlin görәk, bu qədər yaxşıqlar etdiyimiz bu ermәnilәр kimdir?...

XIX әsrin sonlarında ermәni tәdqiqatçıları yekdil fikrә gәlәрәk, onların qaraçılardan, daha doғrusu-daşürәkli «hayk» hesab olunan tayfalardan törәmiş olduqlarını bәyan etmişlər. Ermәni müәllifi Moisey Xorenli Dağlıq Qarabağ ermәnilәrini Aranın nәsillәri, albanların isә törәmәlәri adlandırmışdır. «Murs» ermәni jurnalı 1897-ci ildә «ermәnilәр qaraçılardan törәmәdi» adlı mәqalә dәrc etmiş və orada qeyd edir ki, «ermәni və qaraçı xalqlarının mәнşә birliyi kifayәt qədәр mәntiqili şәkildә göstәrilmişdir.» Yazıda hәttа qaraçı mәнşәli ermәnilәrin adları чәkilir, «dәnizdән dәnizәdәk ölkә»nin coğrafi mәkanının cızılmış qaraçı-ermәni köçlәrinin marşrutlarının coğrafiyası da qeyd edilir. Başqa еhtimallara görә «ermәnistаn» xalqın deyil coğrafi zonanın adıdır. Ermәnilәrin

öz adı «hayk» da sübut edir ki, ermənistan onların tarixi vətəni deyildir. Tədqiqatçı Y.Karstinin fikrincə «hayk» tayfası Fərat ərazisinə Balkan yarımadasından gəlmişdir. Həmçinin görkəmli rus alimi İ.M. Duakonov təsdiq edir ki, «yalnız bir nəticəyə gəlmək olar ki, erməni dili əcdadının ilk daşıyıcıları ermənistan yaylasına köçəri maldarlar kimi gəlmişlər». Avropa tarixçilərinin fikrincə onların ulu vətəni Balkan yarımadaı olmuş, elə orada da, xristianlığı qəbul etmişlər. Xristian ilahiçiləri isə bunun cavabından hiddətlənərək onların ümumdünya xristian məclisi tərəfindən lənətlənmiş və təlim olunmuşlar. Bu məlunları türklər qəbul etmiş, onlara torpaq, çörək verməsinə baxmayaraq, onlar həmişə türklərə nifrət etmişlər. Onlar dünyaya car çəkərək özləri haqqında yazırlar: «Ermənistan böyük sözdür, keçmiş zamanələrin böyük yaddaşı və gələcəyin böyük elementidir...Artmaqda olan erməni tayfasının gələcəyi böyükdür...Ermənilər bütün xalqlardan mənəvi cəhətdən üstündürlər. Erməni xalqı ilahi tərəfindən vasitəçi seçilmişdir... Ermənilər özlərinə həsr etdikləri yalan təriflərə-bütün xalqlardan mənəvi cəhətdən üstün olmalarına, ilahi tərəfindən vasitəçi seçilmələrinə belə bir cavab vermək yerinə düşər... Türk qadınlarını, qoca və südəmər körpələrini, yeniyetmə uşaqlarını qəddarlıqla, vəhşicəsinə qətlə yetirmək naminə dünyanın hər yerində-kinoteatrlarda, təyyarələrdə, avtobuslarda, vaqonlarda, metrolarda, türklərin xarici ölkələrdəki səfirliklərində, vağzallarda insanların çoxluq təşkil etdiyi yerlərdə terrorlar törətmək üçün mü siz nankor qanıçənləri ilahi vasitəçi seçib; uşaqların gözlərini çıxarıb onlardan boyunbağı düzəltmək, körpə uşaqları yaşıl bayraqlara bürmələyərək üstünə benzin töküb odlamaq, alovlanan uşaq cəsədləri ilə futbol oynamaq, məscidləri, sinaqoqları, tarixi tikililəri məhv etmək, kəndləri, şəhərləri, evləri odlamaq, odlanan sahələrdəki insanları həmin odların, alovların içərisində yandırmaq, külə çevirmək, islam dininə etiqad etdiklərinə görə şərqə Anadoluda bir milyon türkləri və kürdləri məhv etmək, türkləri rus bayrağı al-

tında, azərbaycanlıları kommunizm və demokratiya adından, yəhudiləri müsəlmanlar adından, müsəlmanları xristianlar adından qətlərə yetirmək üçün mü siz alçaqları, nankorları, qaniçənləri ilahi vasitəçi seçib?... Budurmu bütün xalqlardan mənəvi cəhətdən üstün olan erməni «xalqının əqidələri»?...

Ərzurum şəhərində və onun ətrafında «Hıncaq» terror təşkilatının erməni quldur birləşmələrinin başkəşənləri türkləri, kürdləri kütləvi surətdə qətlə yetirmişlər. Həmin günlərin faciələrini təsvir etməyə adamın gücü çatmır, dili söz tutmur. Erməni terror və quldur birləşmələrinin bəşəriyyətə qarşı törətdikləri cinayətlər mövzusunı araşdırarkən müəlliflərin əksəriyyətinin «qətlam» kimi tutumlu sözlə ifadə etdiyi misli görünməmiş qəddarlıq üsullarının tam mənzərəsi aydın görünür. Erməni quldurları türklərin ayaqlarını ağaclara bağlayaraq onları malı şaqqalayan kimi şaqqalayır, südəmər uşaqları havaya ataraq, havadaca qılıncla doğrayır, hamilə qadınların qarınlarını yarıır, hələ tam uşaq halını almayan uşaqları ana bətnindən çıxarıb doğrayır, kəsilmiş başlarla futbol oynayırdılar. Diri-diri adamların başının dərisini soyur, qulağını kəsir, qadın və qızların döşlərini kəsir, qocaların gözlərini çıxarır, qollarını, qıçlarını sındırır, cavanları, uşaqları diri-diri tonqallarda yandırırtdılar. Bax bunlar üçün ermənilər ilahi tərəfindən vasitəçi seçilmişləmi?

«Daşnaqsütun» beynəlxalq terror təşkilatının lideri Stepan Şaumyanın rəhbərlik etdiyi 10000 nəfərdən (4000 ermənilər idi) ibarət silahlı quldur dəstələri, silahsız, dinc Bakı sakinlərini güllə-boran edərək qətlə yetirmiş, azərbaycanlı məhəllələri yandırılandan, sonra, qaniçən daşnaq sovet ordusu İçəri şəhərə hücum edərək səhərə kimi qırğını davam etdirmişlər.

Eybəcər hala salınmış, yandırılmış kişi, qadın, qoca, uşaq meyitlərindən İçəri şəhərin dar küçələrində tərپənməyə, hərəkət etməyə imkan yox idi. Hamilə qadınlara və uşaqlara necə divan tutulması sağ qalan insanları dəhşətə gətirmişdi. Təzəpir məs-

çidindəki mənzərəni görənlərin ağı başlarından çıxmaq həddinə çatmışdı. Məscidin həyəti, girişləri meyit əlindən tərpənməyə imkan vermirdi. Məscidin içərisini pis hala salaraq murdarlamışlar. Yeni hakimiyyətə gəlmiş kommunist hakimiyyəti adından erməni terror və quldur birləşmələri etnik azərbaycanlılara qarşı əslində soyqırım həyata keçirirdilər. Küçələrdə səpələnən meyitləri quyulara tökür və dənizə atırdılar. Bakı şəhərində yaşayan ruslar, gürcü və başqa millətlər daşnaqların vəhşiliklərindən hiddətlənərək tezliklə qətlamları dayandıрмаğı tələb etdilər. Rusların və başqa millətlərin etirazlarından sonra, erməni quldurları, rusları və başqa millətdən olan Bakı sakinlərini amansızcasına qırmağa başladılar. Bakıdakı məscidlərin hamısı qorxu içərisində ölümlərini gözləyən azərbaycanlılarla dolu idi. Məscidlərdə sığınacaq tapan minlərlə adamları, din ilə mübarizə xətti ilə, yeni kommunist hakimiyyəti adından məscidlərə Bakı neftindən bol-bol tökərək oddadılar.

Məscidlərdəki azərbaycanlıları odlayandan sonra daşnaq sovet ordusu, rus inqilabının» «çəkiç-oraq» nişanlı qırımızı rəngli bayrağının altında İçəri şəhərin girəcəyindəki və içərisində 2000 nəfərdən çox yaralı və xəstə adamların sığınacağı olan binanı mühasirəyə alaraq, daşnaq lideri Hamazasının göstərişi ilə binaya dörd tərəfdən neft səpərək oddadılar...Bina tam yanaraq içərisindəki 2000 yaralı və xəstə sakinləri ilə birlikdə külə çevrildi və Bakı səmasına yayıldı. Yanan insanların ətərpədicisi ah-nalələri, fəryadları eşidilir, ətrafa diri-diri yanan yaralıların, xəstə və qocaların kabab iynə bənzəyən qara tüstüsü yayılır, Bakı küləyinin ilk yaz günündəki sərinliyinə qovuşaraq səmaya yayılır, sanki sağ qalmış soydaşları ilə vidalaşırdılar. Bax budur ermənilərin başqa xalqlardan mənəvi cəhətdən üstünlüyü?... Bax budur yeni hakimiyyətə gələn sovet dövlətinin Azərbaycana gətirdiyi demokratiya və azadlıqlar... Bax budur sovet bayrağını ucalara qaldıran, onun adından istifadə edərək günahsız, əliyalın azərbaycanlıları vəhşicəsinə, işgəncələrlə öldürən və

«dənizdən dənizə böyük Ermənistan dövləti» yaratmaq iddiasında olan daşnaq cəlladlarının iştahası və humanistliyi... Bax bizləri bu adlardan istifadə edən və bu adların sahiblərinin dayılıq köməyindən istifadə edənlər, soyqırımlara məruz qoymuşlar bizləri və türkləri. Əfsuslar olsun ki, türk xalqına qarşı törədilən soyqırımlara xaçpərəst dünyası göz yumaraq görməmişəm, qulaqlarını tutaraq eşitməmişəm deyirlər. Soyqırım olunmayan, ancaq xaçpərəst dünyasının əlində oyuncağa çevrilən, onun vasitəsi ilə istənilən dövləti müharibə ocağına çevirmək gücündə olan-hiyləgər, məkrli, yaltaq, ikiüzlü, yalançı, qəddar, qaniçən, alçaq, murdar bir məxluq ilə qonşu olmaqdan dəhşətli nə ola bilər. Türkiyənin Ərzurum vilayətində türklərlə müharibə aparan rus zabiti podpolkovnik Tverdoxlebovun gündəliklərindəki qeydlərə nəzər yetirsək ermənilərin kim olduğunu dəqiq görəcək və hiss edəcəksiniz...«Mən vəziyyəti müqayisə və götür-qoy edərək, belə bir qənaətə gəldim ki, ermənilər türk qanına həris və çox kəmfürsətdilər. İndi istəklərinə nail olandan sonra qaçmaqdan əvvəl onların Ərzurumda nələr etdiyindən və nə qədər müdafiəsiz qocanı, qadını və uşağı qan içində boğduğundan xəbər tutduqdan sonra, Allaha dua edirəm, vəziyyət elə gətirdi ki, mənə o kəslərlə, yəni daşnaqlarla getməyə qoymadılar. O kəslərlə ki, onların haqqında hələ qədim Roma satirik yazıçısı Petroni belə yazmışdı: «Ermənilər də adamdırlar, amma evdə iməkləyə-iməkləyə gəzirlər.» Puşkin onları öz şərlərində düzgün səciyyələndirmişdir: «Sən köləsən, sən qorxaqsan, sən ermənisen.»... Bu xislətdə olan məxluq özünü haqsızlığa qoyan, şərlərlə, böhtanlarla dünyanı inandırmağa çalışır ki, guya türklər onları «soyqırıma» məruz qoyub. Həyasını, abırını itirən, əxlaqı olmayan xalqdan bunu gözləmək olar.»

Bakıda böyük insan qırğınına səbəb olan mart hadisələri haqqında Şaumyan aprelin 13-də xalq komissarları sovetinə belə bir məlumat verir ki, «Zaqafqaziyada sovet hakimiyyəti uğrunda fəal silahlı mübarizə mərhələsinə qədəm

qoyulmuşdur. Üç gün ərzində martın 30, 31 və aprelin 1-də Bakıda şiddətli vuruşma getdi. Bir tərəfdən sovet qızıl qvardiyası, o biri tərəfdən qızıl beynəlmiləl ordu, yəni bu yaxınlarda yenidən təşkil edə bildiyimiz qızıl donanma olan erməni Milli hissələri vuruşurdular. Vuruşmanın nəticələri bizim üçün gözəl oldu. Düşməni tamamilə darmadağın edildi.»

Bakıda 1918-ci il mart qırğını Şaumyanın təşəbbüsü ilə (o zaman Şaumyan Bakı Xalq Komissarları Sovetinin sədri idi) həyata keçirilmiş və əsas daşnak silahlı dəstələrindən istifadə edilmişdir. Mart döyüşlərinin gedişində daşnak partiyası və Bakı erməni Milli Şurası «bolşeviklərinin» iştirakı ilə sinifi mübarizəni Milli qırğına çevirə bildi. N.Nərimanov RK(b) PMK-nə göndərdiyi 1923-cü il 24 dekabr tarixli məktubunda yazmışdı ki, «1918-ci ilin martında Bakıda daşnaklaşmış «bolşeviklərin» və vəhşiləşmiş daşnakların azğınlığı üç gün davan etmiş, daşnak dəstələri xeyli dinc azərbaycanlı ailələrini qarət etmiş və öldürmüşlər. Hətta iş o yerə çatmışdı ki, Bakıda neft işçiləri mədənləri tərk etmişdilər. Bu Bakını erməniləşdirmək, onu öz həqiqi sahiblərindən təmizləmək, zəngin təbii sərvətləri ələ keçirmək kimi mənfur daşnak proqramlarını sərəməcəsinə olsa da tərkib hissələrindən biri idi.»

Azərbaycanlılar əleyhinə daşnak bolşeviklərinin acı nəticələrini Nərimanov ürək ağrısı ilə belə şərh edir: «Müsəlman hətta bolşevik olsaydı belə ona aman vermirdilər.» Daşnaklar deyirdilər: «Biz heç bir bolşevik tanımırıq, tək-cə elə müsəlman olmağı kifayətdir.» Onlar kefi istədiyi adamı öldürür, evləri dağıdır, xaraba qoyurdular...Bolşevizm bayrağı altında daşnaklar müsəlmanlara qarşı hər cür vəhşiliyə yol verirdilər. Nəinki kişilərə hətta hamilə qadınlara da rəh etməirdilər.»

Mikoyanın yazdığına görə 1918-ci ilin martında Bakıda daşnakların fitnəkar hərəkətləri şəhərin zəhmətkeş azərbaycanlı əhalisinin müəyyən hissəsinin əhval ruhiyyəsinə mənfi təsir göstərərək, sovet hökumətindən uzaqlaşmağa səbəb olub.

Daşnaksütun beynəlxalq terror təşkilatının quldur dəstələrinin qəddarlığından, vəhşiliklərindən cana doymuş Yeni Bəyazid Mahalının azərbaycanlı əhalisi dünya müsəlmanlarına çağırış qəbul edirlər. Çağırışda deyilirdi: «Müsəlman qardaşlar sizə son dəfə müraciət edirik! Çıxılmaz vəziyyətimizi nəzərə alın və əlinizdən gələn köməyi əsirgəməyin. İrəvan quberniyasındakı bədbəxt müsəlmanların qalan hissəsini məhv etmək, qəddar daşnakların 60000 nəfər əhalini qırmasına yol verməyin. Qeyri bərabər mübarizədə (yəni silahsız və azlıqda) öz ailəmizi xilas etməkdə bizə kömək edin. Həm də bildiririk ki, biz məsum uşaqların, bədbəxt qadınların həyatlarını xilas etmək üçün bütün var dövlətimizi sərf etməyə hazırıq. Sizin tərəfdən yardım ümidi ilə ərzaq toplamışıq. Vaxtında gəlib çıxmağa tələsin, vəziyyət dəhşətlidir. Məhv edirik.» Bu çağırışı Yeni Bəyazid mahalının 26 kəndinin, İrəvan quberniyasının darmadağın edilmiş 270 azərbaycanlı kəndində sağ qalan sonuncu kəndliləri imzalamışlar. Hörmətli oxucular, Yeni Bəyazid müsəlmanlarının çağırışını nə qədər daşürəkli olsan da həyəcənsiz, hətta göz yaşları tökmədən oxumaq olmadığı halda gəlin görək, boyunları düşmən qılınclarında olan Yeni Bəyazid kişilərinin, zorlanmaq üçün növbədə dayanan qadın və qızlarının, ölüm yataqlarında zərərən qoca qarıların, yeniyetmə uşaqların, südəmər körpələrin çağırışına hay verən, köməyə getmək istəyən, o tərəfə bir addım atan oldumu? Kəmfürsət düşmən əlində olan qardaşlarının qeyrətini, vəhşi daşnak əlində olan bacılarının namusunu qorumağa, keçmişimiz olan qocalarımızı, gələcəyimiz olan uşaqlarımızı xilas etmək, ölümün pəncəsindən qutarmaq naminə, heç olmasa beş-on nəfər bir yerə yığılıb köməyə getmək üçün razılığa gələn oldumu? Ey gözləri yollarda, qulaqları qardaş səsinə eşitməkdə, qan içməyə tələsən qılıncların gülümsəməsinə baxmaqdan, qaniçən, vəhşi erməni saqqallılarının söyüş və hədələrini dinləməkdən, yalandan da olsa «qorxmayın gə lirək» deyən bir səsin həsrətinə dözməkdən bezmiş Yeni Bəyazidin bədbəxt

sakinləri, gözləməyin. Bilmirsiniz ki, sizlərin köməyə çağır-
dığınız dünya azərbaycanlıları öz biganəliklərinə qapılaraq
sizin müraciətinizi elə o anda unudular. Sizlərin «köməyi-
nə» vəhşi, qəddar ermənilərin qılıncıları gələcək...

Ölümlə üz-üzə dayanan, onun düz gözlərinin içinə ba-
xan, nəfəsini yarım metrlikdən hiss edən soydaşlarım, bu
qəddərdən sonra mənim sizlərə köməyim, «Allah rəhmət elə-
sin» deməkdən başqa heç nə olmayacaq...Əfsuslar olsun...

Bakının ətraf kəndlərinin birində cybəcər hala salınmış
58 qadın meyidi tapılmışdır. Onların qulaqları, burunları
kəsilmiş, qarınları yarılmış, uşaqlıq orqanları kəsik-kəsik
edilmişdir. Bu qırğınlardan salamat qurtaranların dediyinə
görə, cavan qızları sağ-sağ divara mıxlayırmışlar. Təkcə Ba-
kının «Çəmbərəkənd» qəbiristanında ermənilərin həyata ke-
çirdikləri vəhşi soyqırımın 18 min günahsız qurbanı, dəfn
edilmişdir. Bu günahsız qurbanların hesabına, Henri Barbi-
nin yazdığına görə, Şaumyanın silahdaşları onun mənzilin-
dən 80 milyon qızıl rubl tapmışlar. Bax bunları ermənilərin
bütün xalqlardan mədəvi cəhətdən üstünlüyü...

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivinin məlumatı-
na görə «Zəngəzur qəzasında erməni terror birləşmələri 112
Azərbaycan kəndini yerlə yeksan etmiş, nəticədə 7729 azər-
baycanlı, o cümlədən 3257 kişi, 2276 qadın və 2196 uşaq
qəddarlıqla vəhşicəsinə öldürmüşdür.»

1918-ci ilin yay və payız aylarında, Zəngəzur qəzasının 112
kəndi erməni terror birləşmələri tərəfindən dağıdılmış və yerlə
yeksan edilmiş kəndlərin siyahısını sizlərə təqdim edilir.

edilmişdir: "1) Uğudü, 2) Dərəbas, 3) Dulus, 4) Kürtlər, 5) Şəki, 6) Urut, 7) Vağudi, 8) İrmis, 9) Bəhrili, 10) Qızılçıq, 11) Dərəkənd, 12) Qarakilsə, 13) Məlikli, 14) Dortni, 15) Dovruz, 16) Qaradığa, 17) Oxtar, 18) Çobanlı, 19) Qadayolu, 20) Çullu, 21) Şəbadin, 22) Almalıq, 23) Çanaxçı, 24) Cibilli, 25) Ağkənd, 26) Turabxanlı, 27) Qulud, 28) Bəkdaş, 29) İncəvar, 30) Sıznaq, 31) Qaraçəmən, 32) Qətər, 33) Seyidlər, 34) Xələc, 35) Daşnov, 36) Baydaq, 37) Noraşenik, 38) Cimcimli, 39) Qayalı, 40) Qomarət, 41) Dərzili, 42) Qazanşi, 43) Söyüblü, 44) Təğəmir, 45) Tay, 46) Atqız, 47) Şərikan, 48) Dolutlu, 49) Əfqanlı, 50) Tənzöver, 51) Məc, 52) Birinci Xocaqan, 53) Əmizli, 54) Buğa qar, 55) Mülk, 56) Bənovşəpuş, 57) Birinci Vartanazur, 58) Vartanazur, 59) Ləqvaz, 60) Əlidərə, 61) Mərzigit, 62) Tuğut, 63) Puşanlı, 64) Razidərə, 65) Məmməd İsmayıl, 66) Guman-dadanlı, 67) Tatarkənd, 68) Kəlləqışlaq, 69) Zəmlər, 70) Əsgərlər, 71) Qaragöl, 72) Çuxuryurd, 73) Nəcəflər, 74) Qarakəllə, 75) Şayıflı, 76) Gəgölülə, 77) Kəravis Abdallar, 78) Burunlu, 79) Burcəlilər, 80) Günqışlaq, 81) Cənərbər, 82) Xırdakişilər, 83) Tuafşalı, 84) Baylandur, 85) Bağırbəyli, 86) Qaralar, 87) Qəməran, 88) Xotanan, 89) Oxtarlı, 90) Xudayarlı, 91) Şəkərli, 92) Kiliçli, 93) Tarnalı, 94) Nüvədi, 95) Tuğun, 96) Boğralı, 97) Sanalı, 98) Səfiyurd, 99) Kürgili, 100) Çatarist, 101) Pirveysli, 102) Məşədi İsmayıl, 103) Burcələr Dərzili, 104) Subuklu, 105) Məzməzək, 106) Tazıkurdalı, 107) Fərəcan, 108) Suarasi, 109) Bayramuşağı, 110) Köhnəkənd, 111) Kuşlək 112) Zabux".

Şahidlərin ifadələrinə əsasən, erməni quldurların xüsusi qəddarlıq göstərdikləri aşağıdakı hallar müəyyən edilmişdir:

Vağudi kəndində erməni quldur, qanıçən dəstəsinin əsgərlərinə paylanmış ən gözəl 15 qız həqarət müsibətlərinə davam gətirməyərək intihar etmiş, habelə cismani işgəncə nəticəsində ölmüşlər. Kənd darma-dağın edilərkən daşnaq qanıçənləri 400 nəfərin sığındığı məscidin çıxışlarını bağlamış və içindəki adamlarla birlikdə yandırmışlar. Kəndin dörd azyaşlı qızlarını ölənə qədər zorlamışlar. Həmçinin kəndin yaxınlığında Gülməstə Qasım qızı öldürülmüş, döşləri kəsilmiş, bel sümüyünə at nalı, alnına isə erməni xaçı vurmuşlar.

Nüvədi kəndində ermənilər yorğan-döşəkdə ağır xəstə yatan 100 yaşlı Əsəd bəy Məlik Abbasovu süng ilə deşik-deşik edərək öldürmüş, erməni cəlladlarından canlarını qurtarmaq istəyən qadın və uşaqların başlarını qılıncla kəsəndən sonra yandırmışlar.

Şəki kəndində küçələr döşləri kəsilmiş qadınların meyitləri və ikiyə bölünmüş körpə uşaqların cəsədləri ilə dolu idi. Xarabalığa bənzəyən kəndin sahiblərinin meydi üstündə ulayan itlərdən başqa heç bir canlı yox idi.

İrmisli kəndində ermənilər südəmər körpələri süngüyə keçirərək havaya qaldıraraq alovlanmış halda əllərində kəndin aralarında mahnı oxuya-oxuya şənlənirmişlər.

Qeyd olunan arxiv sənədinin sonunda qeyd edilib ki, «Zəngəzur qəzasının 112 azərbaycanlı kəndinin dağıdılması, on minlərlə baş qaramalın, yüz minlərlə baş dəvarın oğurlanıb aparılması, bağların, tarlaların məhv edilməsi- bütün bunlar qəza müsəlmanlarının iqtisadi vəziyyətini qara günə qoymuş, təxminən 50 min insanın dilənçi vəziyyətinə düşməsinə və azərbaycanın müxtəlif kəndlərinə qaçmasına səbəb olmuşdur. Ən cüzi hesablamalara görə, müsəlman kəndlərinə təqribən bir milyard rublluq ziyan vurulmuşdur. «Bax bunlardır erməni xalqının bütün xalqlardan mənəvi cəhətdən üstünlüyü.

1917-ci ilin dekabrından 1918-ci ilin iyun ayına olan dövr ərzində erməni quldurları İrəvan quberniyasında 200

azərbaycanlı kəndini dağıtmış, talan etmişdi. Kənd sakinləri görünməmiş dəhşətli qəddarlıqla, işgəncələr verilərək qətlə yetirildilər. Sağ qalanlar dağlara qaçmış, lakin orada soyuqdan, aclıqdan ölmüşlər. 100 min azərbaycanlı, Eçmiədzin, Şərur qəzalarını tərk etməyə məcbur olmuşdu. Bu faktları erməni tarixçilərinin özləri də təsdiqləyirlər. 1918-ci ildə Arsen Amiryan «Bakinski raboçi» qəzetində yazmışdı ki, «Daşnaqlar İrəvan quberniyasında 200 müsəlman kəndini dağıtmışlar. Camaat evsiz-çəksiz və çörəksiz qalmışdır. Daşnaklar müsəlman kəndlilərini bax beləcə qırırlar: Yəqin ki, ilahi erməni xalqını belə vəhşiliklər, talanlar, qırğınlar üçün vasitəçi seçib?

Fövqəladə İstintaq Komissiyasının üzvü A.F.Novatskinin məruzəsində qeyd edilir ki, «Daşnaqsütun» erməni terror təşkilatının fəal üzvlərindən biri, uşaqların və qocaların qənimti, qəddar Hamzasının ermənilərdən təşkil olunmuş quldur dəstələri şəhər tezdən Quba şəhərini mühasirəyə almış, mülki əhəlinin silahsız olduğundan xəbər tutan erməni saqqallıları şəhərə soxularaq müsəlmanların 200 evini və 22 məscidini dağıtmış və yandırmışdılar. Təxminən 3000 adam vəhşicəsinə işgəncələrə məruz edildəndən sonra öldürülmüşlər. Ermənilər evlərə soxulur və bütün ailələri qırıb-çatır, südəmər körpələrə də rəhm etmir, onları güllələyir və ya analarının qucağındaca doğrayırdılar.» İnsanları ona görə yandırırıdılar ki, onlar erməni deyildilər. Qeyd olunan məruzədə erməni quldur dəstələrinin Qubada törətdikləri vəhşiliklərə əyani sübut olaraq aşağıdakılar misal gətirilir. «Beləliklə Kərbəlayi Məhəmməd Tağı oğlu–14 nəfərdən ibarət ailəsi ilə; Məhəmməd Rəsul oğlu-arvadı və üç uşağı ilə–onun özünün qarnını yırtmış, arvad-uşaqlarının isə başını kəsmişlər; Hacı Dadaş Balaqasım oğlu–arvadı və oğlu ilə, hər üçünü öz evində, evlə birlikdə yandırmışlar. Şəhərin çox mötəbər ağsaqqalı Əlipaşa Kərbəlayi Məhərrəm oğlunu öldürmüşlər. Ona görə ki, o gizlətdiyi azərbaycanlı qızlarını Hamzasının hüsuruna gətirməkdən imtina etmişdi. Qəzəbi

soyumayan vəhşi Hamzasın Əlipaşa kişinin oğlunu onun gözləri qarşısında ucu şış silahla dəşik-dəşik etmiş, bundan əvvəl gözlərini çıxartmış, süngülərlə üz gözünü parçalamışdı. Bütün bu vəhşiliklər qarət və yanğınlarla törədilirdi. Hamzasının quldur dəstələrinin Qubadakı azğınlıqları, vəhşilik və qəddarlıqları doqquz gün davam etmişdir. İstintaq komissiyasının apardığı hesablamalara görə, Hamzasının quldur dəstəsi Quba şəhərində nəqd 4 milyon rubl, 4, 5 milyon rublluq qızıl və daş-qaş, 25 milyon rublluq müxtəlif mallar və ərzaq oğurlamışlar.»

Qeyd olunan 9 gündə Hamzasının quldur dəstələri tərəfindən Quba qəzasında 122 kəndi talan edəndən sonra yandırmışlar. Həmin ərəfədə erməni quldurları Qusar şəhərini də talan etmiş, dinc və günahsız ləzgi əhalisinə amansızcasına divan tutmaqla yanaşı əhaliyə təqribən 100 milyon rubl məbləğində maddi ziyan vurmuş, evlərin çoxunu yandırmış, sağ qalan əhali isə qaçaraq Rusiyaya keçməyə məcbur olmuşlar. Arxiv materiallarına və tarixçilərin yazdıqlarına görə, 1918 və 1919-cu illər ərzində «Daşnaksütun» beynəlxalq terror təşkilatının göstərişini yerinə yetirən erməni quldur birləşmələri tərəfindən–İqdir və Eçmiyədzin qəzalarında 60 kənd talan edilərək yandırılmış və bütün kişilər qətlə yetirilmişlər.

Həmçinin:

Göyçədə – 22 kənd və 22 min adam :

Bayaziddə – 84 kənd və 15 min adam :

İrəvan quberniyasında – bütün kəndlər :

Sürməli mahalında – 96 kənd, Zəngəzur mahalında 112 kənd və 10 min adam, o cümlədən 4472 qadın və uşaq məhv edilmişdir. Əfsuslar olsun ki, İrəvan quberniyasında və Sürməli mahalında ölənlər haqqında məlumat tapa bilmədim.

Erməni quldur birləşmələrinin Qafqazda yaşayan sakinlərə qarşı törətdikləri qətləmlərə son qoyacağını vəd edən Xəlil paşanın rəhbərliyi ilə (Xəlil paşa o, paşadır ki, An-

dronikin qulağını kəsib) türk qanunlarının müdaxilə edə biləcəyindən vahiməyə düşən Ermənistan hökuməti rəsmən üzr istəyərək, kütləvi qətlərə başçılıq edənlərin və onların fəal iştirakçılarının Xalqlar məhkəməsinə cəlb olunacağına söz vermişdir. Quldurların siyahısında aşağıdakı erməni cəladlarının adları çəkilir: Andronik, Manukyan, Saakyan, habelə «Daşnaksütun» terror təşkilatının ideoloqu Ov.Kasazin. Ermənistan hökuməti Moskvaya, İstanbula və Berlində vəd etmişdir ki, əgər Andronik Ermənistan ərazisinə qədəm qoysa, dərhal həbs olunacaq və hərbi tribunala veriləcəkdir. Ermənistan hökuməti beynəlxalq ictimaiyyətin qınağından qorxaraq etiraf etməli olmuşdur ki, 1918-ci il ərzində erməni terror və quldur birləşmələri 400 min azərbaycanlı, 120 min gürcünü, 15 min kürdü və 22 min ləzginə qətlə yetirmişlər.»

Əfsuslar olsun ki, bu rəqəmlər dinc və günahsız əhaliyə tutulmuş divanın tam mənzərəsini əks etdirmir.

Hörmətli oxucular, budur–vəhşi ermənilərin bütün xalqlardan mənəvi cəhətdən üstünlükləri və ilahi tərəfindən vasitəçi seçilmələrinin əyani görüntüləri...1914-cü ilin 21 fevralında Türkiyənin Qars və Ərdahan bölgələrində, erməni quldur dəstələri tərəfindən 30 min etnik türkləri öldürmüşlər. Elə həmin ilin yayında Türkiyənin qaçqınları haqqında Amerika tarixçisi Stenford – S.Şounum «Osmanlı imperatorluğunun tarixi» kitabında yazır ki, «bütün müharibə ərzində müsəlmanların ermənilər tərəfindən dəhşətli, amansız kütləvi qırğını davam etmişdir. Bir milyondan çox türk kəndlisi doğma ocaqlarından qaçmalı olmuşdur. Minlərlə qaçqın tikə-tikə doğranmışdı.» 1914-cü ildə beş vilayət–dö–Trabzon, Ərzurum, Ərzincan, Van və Bitlisdə yaşayan 3, 300.000 türk əhalisinin 600 min nəfəri müharibədən sonra qaçqın olmuşlar. Vəhşi ermənilər kürd kəndlərinə də basqın edərək bütün əhalini vəhşicəsinə kəsib doğramış, hətta qadınlara, qoca və uşaqlara da rəhm etməmişlər. Bu qırğınların təşkilatçısı «Daşnaqsütun» beynəlxalq terror təşkilatının üzvü, Atom ləqəbli Artyun Şaxrikyan olmuşdur. Erməni

quldur dəstələri 1915-ci ilin aprelində Türkiyənin Abağa kəndinə etdiyi basqın nəticəsində yüzlərlə adam vəhşicəsinə öldürülmüşdür. Təxmini 10 min nəfər. Erməni terrorçuları Aram və Varel adlı dığaların başçılıq etdiyi quldurlar, mo-noetnik ərazi yaratmaq məqsədi ilə Türkiyənin Van şəhərin-də müsəlmanlara qarşı qətlam törətmişlər. Bu erməni terror təşkilatının «etnik təmiz zonalar» yaratmaq üçün müntəzəm olaraq apardığı siyasətin növbəti mərhələsi idi. Akademik C.Əliyevin tədqiqatına görə, ermənilər Van vilayətində 3 min dinc sakini məhv etmişlər. 1916-cı il mayın 22-də ermənilər Van şəhərində türk və kürd millətindən olan dinc sa-kinlərə növbəti dəfə qanlı divan tutdular. Erməni cəlladları mindən artıq südəmə körpələri boğub öldürəndən sonra küçələrə səpələmişlər. Beləliklə ermənilərin Van şəhərində törətdikləri vəhşiliklər nəticəsində 15 min insan həlak ol-muşdur. Öldürməklə ürəkləri soyumayan qəddar qan içən daşnak nəvələri, meyidlərin gözünü çıxarır, qulağını kəsir, qolunu, qıçını, başını kəsirdilər. 08 may 1916-cı ildən 23 may 1916-cı ilə kimi 15 günə ermənilər-39063 adamı vəhşi-cəsinə öldürmüşlər.

Hörmətli oxucular, C və K. Makkartilərin tədqiqatəna görə erməni quldur, qaniçən, türk qanından doymayan vəh-şiləri XX əsrin əvvəllərində yəni 1905-1916-cı ilə qədər Tür-kiyənin bölgələrində, şəhər və kəndlərində 2, 5 milyon gü-nahsız insanları öldürmüşlər. Bax budur erməni «xalqının» bütün xalqlardan mənəvi cəhətdən üstünlüyü...Bax budur əcdadı qaraçı olan, daş ürəkli «хайк» -ların ilahi tərəfindən seçilmiş vasitəçiləri...

1890-cı ildən 1892-ci ilə olan dövr ərzində «Hıncaq» er-məni terror təşkilatı 65 min silahsız müsəlmanı–türkləri və kürdləri məhv etmişlər. Sonradan məlum olmuşdur ki, «Hıncaq» terror təşkilatı dinc əhaliyə qarşı bu qanlı əməli-yatlara türkiyədə yaşayan erməniləri cəlb etmiş və onlardan xüsusi cəza dəstləri yaratmışdı. Bu qırğını Türkiyə ermənilə-rinin əli ilə ona görə etmişdilər ki, Türkiyədə yaşayan ermə-

nilər türk dilində çox yaxşı danışdılar..Guya qırğınları türklər törədiblər...

1920-ci ilin oktyabr ayında «Daşnaqsütun» terror təşkilatı Türkiyənin Bayburut, Pəsin, Ərzurum, Tortum və Qars şəhərlərində və 193 kəndində 34006 nəfər dinc, günahsız və əliyalın insanlara qarşı dəhşətli qətləmlər törətmişlər. Onlar bir qayda olaraq uşaqları və qocaları öldürmək üçün patron sərf etmirdilər. Onları vəhşicəsinə işgəncələr verməklə qətlə yetirirdilər.

02 sentyabr 1920-ci ildə erməni terror təşkilatının quldur dəstələri Zəngibasarda qırğın törətdiyi zaman canlarını qurtarmaq üçün 1500 dinc sakin Olta çayını keçməyə cəhd etmişlər. İstanbuldakı «Osmanlı» arxivinin sənətlərində göstərilir ki, 650 müsəlman çayda bataraq boğulmuşdur. 1920-ci ilin dekabr ayında Türkiyənin Sarıqamış, Qars və Diqor vilayətlərində və onların kəndlərində erməni quldur dəstələri 26822 nəfər dinc sakini qırıb çatmışlar. Qadın və uşaqları öldürməzdən əvvəl inanılmaz işgəncələrə məruz qoymuşlar. Südəmə körpələri diri-diri ocağa atır, kişilərin əl-ayağını kəsirdilər. Bu qədər insanları vəhşicəsinə məhv edən erməni terror təşkilatlarının təbliğatçıları «türklərin onlara qarşı soyqırım törətdikləri» barədə bütün dünyaya car çəkirdilər. Bu qədər fəlakətlərdən sonra həm türklər, həm də bizlər susmağa üstünlük veririk. Çünki biz biganə və unutqan xalqlarıq... Nə vaxta kimi?... Hələ də məlum deyil...

1921-ci ilin mart ayından 20.06.1984-cü ilə olan dövr ərzində erməni terrorçuları Türkiyənin xarici dövlətlərdə fəaliyyət göstərən səfirliklərində 36 dəfə insan ölümləri ilə nəticələnən terror hadisələri törətmişlər. Törədilmiş terrorlar nəticəsində 71 nəfər həlak olmuş 116 nəfər yaralanmış, 76 nəfər isə girov götürülmüşdür. 1973-cü ildən 2002-ci ilə olan dövr ərzində erməni terror təşkilatları təkcə Qərbi Avropa ölkələrində 235 terror aktı, 70 qətl, 41 sui-qəsd törədilmiş və 524 adam yaralanmışdır. Həmçinin qeyd olunan bu terrorlar nəticəsində 105 mülki şəxs girov götürülmüş və

ayrı-ayrı erməni terror təşkilatlarının hökmləri ilə 12 adam edam edilmişdir.

1980-cı ildə Türkiyənin Afinadakı səfirini öldürən «Asala» terror təşkilatının liderlərindən biri olan Hakop Hakopyan çəkinmədən açıq bəyanat verir ki, «Bizim düşmənlərimiz türk rejimi, NATO və bizimlə olmayan ermənilərdir.» Erməni terror təşkilatlarının fəaliyyətləri haqqında doktor Hit Louri qeyd etmişdir ki, «Ermənilər tərəfindən törədilən terrorlar təkcə Türkiyə vətəndaşlarına qarşı deyil, erməni terror təşkilatlarının sərəsəm məqsədləri ilə bir əlaqəsi olmayan müxtəlif ölkələrin vətəndaşlarına qarşı da törədilmişdir.» «Asala» erməni terror təşkilatının 07.08.1982-ci il tarixdə Türkiyənin «Esenboğa» hava limanında törətdiyi terror nəticəsində ABŞ-nın, AFR-nın, Türkiyənin və başqa dövlətlərin 9 nəfərini öldürmüş, 82 nəfərini isə yaralanmışdı. «Asala» erməni terror təşkilatının dörd üzvü 24 sentyabr 1981-ci ildə Türkiyənin Parisdəki konsulluğunu tutaraq, konsul Qaya İnalı və təhlükəsizlik xidmətinin işçisi Kamal Özəni ağır yaralamışlar. Terrorçular 56 adamı girov götürərək Türkiyədəki erməni siyasi məhbuslarının buraxılmasını tələb etsələr də, onların tələbləri rədd edildəndən sonra onlar «siyasi məhbus statusu» istəmiş və Fransa hökumətinə təslim olmuşlar. Türk səfirini və onun nümayəndəsini xəstəxanaya aparsalar da konsul Qaya İnalı ölümün pəncəsindən xilas etmək mümkün olmayıb.

ABŞ-da fəaliyyət göstərən Qriqoryan (erməni) kilsəsinin baş yepiskopu Leon Touryanı ibadət zamanı yüzlərlə ibadətçinin gözləri qarşısında erməni terrorçuları tərəfindən qətlə yetirilmişdir. O, öz moizələrində sülhsevərlik və müxtəlif dinlərin nümayəndələrinə qarşı dözümlülük ideyalarını yaydığına görə öldürülmüşdür. Bu isə «Daşnaksütun» terror təşkilatının ideoloji prinsiplərinə uyğun gəlmirdi. Hadisə 24 sentyabr 1933-cü ildə olub.

Əlləri minlərlə günahsız insanların qanına batmış qatil erməni terrorçu «generalı Dro (Drastomat Kananyan) və

yazıçı Qaro Kevokyan, reyx aristokratı» Himmleri ziyarət etmiş və pastor Lepsiusun «Erməni xalqının ölüm yürüşü» kitabını ona bağışlamışlar. Dronun və Himmlerin faşistlərə qoşulmaq barədə birgə çağırışına təxminən 30 min erməni qoşulmuşdur. Tədqiqatçı E.Faydlın fikrincə «ermənilərin müharibədə nasional-sosialist Almaniyasının tərəfində iştirakında məqsəd, sözsüz, yəhudiləri də məhv etmək olmuşdur.»

Başqa bir tədqiqatçı Səmyuel Ultsin yazdığına görə, üçüncü reyxin dəstələrinin tərkibində olan 100 mindən çox erməni, yəhudilərin qırılmasında iştirak etmişdi.

Üçüncü reyxin ən məlumatlı adamlarından biri olan erməni-terrorçu Dro təxminən həmin dövrdə Stalinlə də görüşmüş, onu özünün ən yaxın dostu və əməkdaşı adlandırmışdır. Əldə olan məlumatlara görə, məhz o, Krım tatarlarına qarşı kütləvi Stalin repressiyalarında fəal iştirak etmiş, Mikoyanla birlikdə onların deportasiyasının təşkilatçısı olmuşdur. Erməni terrorizminin tədqiqatçıları əxlaqsız həyat tərzinə misal kimi və ermənilərin bəşəriyyətə qarşı cinayətlərinin qanlı tarixinin iştirakçıları arasında ən mənhus, alçaq sima kimi Dronu ayrıca qeyd edirlər.

Başqa bir erməni terrorçusu Balkan ölkələrində, Türkiyə və Azərbaycanda qanlı jinayətlər törətmiş Qaragin Nicde vermaxtın Krımda apardığı döyüş əməliyyatlarında fəal iştirak etmiş, Hitler ordusunda general rütbəsi almışdı.

2001-ci ildə Ermənistanda buraxılmış nominal çəkisi 100 qram olan sikkənin tərs üzündə adı və soyadı yazılmaqla faşist ordusunun generalı, Q.Njde təsvir olunmuşdur. Bunların hamısı ermənilərin kimliyindən xəbər verən bəzi məlumatlardır.

İrəvan quberniyasının müsəlman əhalisinin Amerika xalqına müraciətində qeyd olunur ki, ermənilər 1919-cu il ərzində İrəvan quberniyasının 88 kəndini viran qoymuş, 1920 ev yandırılmış, 131970 kişi vəhşicəsinə öldürülmüşdür.

1919-cu ilin dekabr ayında Gəncə qubernatorunun Daxili İşlər Nazirinə etdiyi məruzədə deyilir ki, «erməni quldur birləşmələri quberniyanın dinc müsəlman əhalisinə xüsusi

qəddarlıqla divan tuturlar. İnanmaq olmur ki, XX əsrdə bütün Avropaya özünün mədəniyyətindən car çəkən, əslində isə müdafiəsiz, əliyalın, dinc əhaliyə qarşı vəhşiliyin bütün üsullarından istifadə edən bir xalq mövcuddur. Quberniyanın bütün bölgələrindən hər gün gələn raport və məlumatlarda əksini tapan dəhşətlərin təsiri altında bu sətirləri yazmaq çox ağırdır.

Qadınlar zorlanır, uşaqlar diri-diri tonqallarda yandırılır, qulaqları, dilləri kəsilir, gözləri çıxarılır. İşgəncələrin həddi-hüdudu yoxdur.

Hörmətli oxucular nankor ermənilərin kimliyi haqqında verəcəyim məlumatları axıracan ona görə davam elətdirə bilmədim ki, onların özlərini «bütün xalqlardan mənəvi cəhətdən üstün tutmaları və onların ilahi tərəfindən vasitəçi seçilmələri» fikirləri ilə razılaşa bilmədim. Onların hansı məsləkə qulluq etmələrini, anti Azərbaycan, anti Türk təbliğatı aparmaqla, bizləri soyqırımlara məruz qoyaraq, torpaqlarımıza sahib olmaq, nəticədə dənizdən-dənizə böyük Ermənistan dövləti yaratmaq niyyətlərini və heç də onların heç bir dövlətdən üstün olmadıqlarının, həmçinin ilahi tərəfindən belə bir qəddar, nankor, vəhşi xalqın, əgər onlara xalq demək mümkündürsə, vasitəçi seçilməsinin mümkünsüzlüyünü siz oxuculara çatdırdım. Onların bir xalq kimi, dünya xalqları arasında yeri olmadığı hər kəsə məlum olduğu halda, gəlin görək belə bir vəhşi «xalqın»heç olmasa torpağı, dövləti olubmu?

Biz ermənilərin qaraçılardan, daha doğrusu daş ürəkli «hayk» tayfalarından törəmiş olduqlarını öyrəndik. Yəqin ki, hər bir oxucu qaraçıların necə həyat sürdükləri haqqında, yəni onların özlərinəməxsus torpaqlarının, el-obalarının, ev-eşiklərinin olmadığını, qarşısına çıxan insanların yaxasından yapışaraq, onların «bəxtinə baxmaqla», utanıb-qızarmadan məcburi surətdə ayağını dirəyərək, bəxtinə baxmışam ver»deyərək nəzir yığmaqlarını, əsas qadın və uşaqların dilənçiliklə məşğul olmalarını, harada axşamladı orada gecələmələrini bilməmiş deyil-

lər. Həmçinin 20-30 nəfərlik qrup halında dünyanın hər yerinə səpələnmiş halda gün keçirmələrini, bir sözlə vəhşi həyat sürmələri bir daha təsdiq edir ki, qaraçılar həqiqətən də ermənilərin əcdadları olub...

Əgər ona dövlət demək mümkündürsə, «Ermənistan dövləti» bir dövlət kimi 387-ci ildə, yəni 1622 il bundan əvvəl bir dövlət kimi ləğv olunmuşdur. Erməni dövləti Baqratuni, Amatuni, Mamikonyan nəsilləri və digər Azaraped, Sparanez, Malxoz və Tanuterlər arasında taxt-tac, torpaq uğrunda gedən sonsuz müharibələr nəticəsində yox olmuşdur. Erməni dövlətinin IV əsrdə ləğv olması haqqında Aqafangelanın və Xorenatsinin «Ermənistanın tarixi kitablarında öz əksini tapmışdır. Sonradan meydana gələn erməni tarixçiləri Paron, Vardan, Ani, Arakel və başqaları rəqabət aparan nəsillərin, müharibələrin tarixini, həmçinin Ərəblərin, Farsların tarixlərini yazır, arada bir də ermənilərin o, dövlətlərdə yaşadıkları torpaqları xatırladırdılar. Bütün bu tarixlər ərzində, bütün yadellilər erməniləri hər zaman qarət etmişdilər. Bununla yanaşı, ermənilərin hakim dairələri və rühaniləri həmişə imtiyaz sahibləri olmuşlar. Onlar yadelli hökmdarları varlandırmaqla yanaşı, özləri də eyni dərəcədə çoxlu var-dövlətə sahib olmuşdular.

Erməni professoru Keron Padkaniyanın yazdığına görə «Ermənistan heç vaxt bəşər tarixində xüsusi rol oynamamışdır. Ermənistan siyasi termin deyil, erməni məkanlarının pərakəndə halında səpələndikləri coğrafi ərazilərin adıdır. Ermənilər həmişə yaşadıkları torpaqların pis sahibləri olmuş, ancaq öz güclü qonşularına bacarıqla qulluq göstərmişlər.» Patkanyan sözünə davam edərək demişdir ki, «doğrudan da, əgər biz Səlcuqların Yaxın və Orta Şərq torpaqlarını fəth etdikləri dövrə nəzər salsaq, görərik ki, imtiyazlı dövlət hüququndan ancaq ermənilər bütünlüklə istifadə etmişlər.»

Elə ona görə də, orta əsrlərin bütün erməni tarixçiləri ermənilərə kilsələr tikməyə və azad surətdə fırıldaqçılıqla məşğul olmağa icazə verən «Məshhəsevər» Səlcuq sultanlarını tərifləmişlər. Erməni səlnamələrində yazılanlardan məlum olur ki,

Osmanlı sultanları erməniləri həmişə müdafiə etmiş və onların öz mülk və mülkiyyətlərini qorumaq üçün Eçmiədzin ruhanilərinin sərəncamına qoşun da vermişlər.

Sonuncu Osmanlı sultanı II Əbdülhəmidin hakimiyyəti dövründə də ermənilər, xüsusən də ermənilərin yüksək təbəqəsi yaxşı yaşamışdır. Vaxtilə II Əbdülhəmidin istəklisi və xəzinədarı Akon, vəziri isə Qarabağdan olan Nübar paşa olmuşdur. Akon ilə Nübar paşanın fasiləsiz və birgə fəaliyyəti nəticəsində «Daşnaqsutyun» partiyası yaradıldı. «Daşnaqsutyun» partiyası yaranandan sonra vəziyyət başqa məcrədə inkişaf etməyə yönəldi. Millətçilik ruhunda ermənilərin Türkiyədə yaratdıqları təşkilatlar haqqında Avropaya ilk dəfə 1885-ci ildə xəbər yayıldı və bundan sonra erməni daşnaq qruplarının toplantıları oldu və Londonda özlərinin ilk komitəsini yaratdılar.

XX əsrin əvvəllərində Türkiyədə «Erməni icmasının xilasları» adına cəmiyyət yaradıldı və cəmiyyətin daşnak liderləri tezliklə «Asala», «Kurunk», «Qarabağ» terror təşkilatlarını yaratdılar. Qeyd olunan erməni terror təşkilatları, öz təşkilatlarını maliyyə cəhətdən təmin edib saxlamaq naminə ermənilərdən «xilas olmaq naminə» adı ilə zorla pul yığmağa başladılar. Bu kompaniyadan boyun qaçıran, istənilən məbləği verməyən erməni ailəsi qətilərlə üz-üzə gəlməliydi. Tez bir zamanda quldur erməni terror təşkilatları Türkiyənin türk və erməni xalqları arasında soyuq münasibət yaratmağa, soyuq münasibətin davam etməsi, hər iki xalqın yadlaşmasına gətirib çıxardı. Bu yadlaşmadan istifadə edən erməni terror təşkilatlarının liderləri anti Türk təbliğatı aparmaqla yanaşı, öz ermənilərinə qarşı həddə-qorxu gəlmələri nəticəsində türklərə qarşı nifrət günü-gündən artmağa başladı. Torpağında məskunlaşmağa yer verən, yaşamağa ev verən ac qarnını doyuran, ürəyi saf, təmiz insanların idarə etdikləri bir qüdrətli dövlətə-Türkiyəyə qarşı düşmənçilik toxumunu tez cücərtmək, utanıb-qızarmadan, həyasızcasına Avropanın bütün bölgələrində, «zülmkar», «qəddar», «qaniçən» türk obrazı yaratmaq üçün əllərindən gələni, imkanları çatı əsirgəməyən ermənilər, Türkiyənin Balkanlardakı

məğlubiyyətdən sonra və Qarsın, Ərzurumun, Bitlisin və Vanın Çar rusiyasının qoşunları tərəfindən işğal olunandan sonra ermənilər açıq-açıqına türklərə qarşı düşmənçiliyə başladılar.

Daşnak liderləri Türkiyənin erməni əhalisini öz iyrənc fəaliyyətlərinə qoşmaq üçün öz ermənilərini hər zaman qorxu içərisində saxlayırdılar. Bu qeyd olunanların hamısı Rusiyanın Van, Ərzurum və Bitlisdəki baş konsulu general Mayevskinin məlumatlarından götürülmüşdür.

Rus generalları Nikoloyevin və Bolxovitinovun iyul 1915-ci il tarixdə yazdıqlarına görə, Tero və Xəçonun dinc türk sakinlərinin başlarına gətirdikləri terror və erməni vəhşiliklərini qəbul edə bilmədiklərinə görə rus komandanlığı erməni döyüşçülərinə toplardan atəş açmağı əmr etmişdir.

1917-ci ildə rus qoşunları Trabzon, Ərzurum və Bitlisdən çəkildikən daşnak quldurları dinc türk əhalisi üzərində əsl qırğın törətdilər. Şero Xanzadiyanın guya 1918-ci ilin fevralında Ərzincanda həlak olmuş ermənilərə yas tutan «son tarix» kitabından daşnak sırtıqlığının və həyasızlığının iyi gəlirdi. Ancaq hər şey əksinə olmuşdur. Rusiya ordusunun baş qərargahının podpolkovniki Tverdoxlebovun dediyinə görə Ərzincanın, yaxud Xanzadiyanın adlandırdığı kimi Yerizinkanın bütün əhalisi erməni terror dəstələri tərəfindən erməni kilsəsinin qarşısındakı meydana qovmuş, yaxın evlərə doldurularaq doğranandan sonra yandırmışlar. Bu vəhşiliklərin günahını öz üzərlərindən atmaq üçün, bütün daşnaq bölmələri rus ordusuna məxsus hərbi forma geymişlər ki, guya bu qırğınları törədən ruslardır. Rus zabiti Tverdoxlebovun məlumatına görə 27 fevral 1918-ci ildə Andronikin başçılıq etdiyi erməni quldur birləşmələri Ərzincanda 800-ə qədər dinc, günahsız türkləri öldürmüşlər.

Yanvar 1918-ci ildə isə Türkiyənin Qətranlı bölgəsində və başqa kəndlərdən erməni quldur dəstələri 1400 uşağı bir yerə toplayaraq diri-diri yandırmışlar. Əfsuslar olsun ki, çox araşdırsam da həmin uşaqların valideynlərinin taleləri haqqında heç bir məlumat əldə edə bilmədim. Uşaqların qətlə yetirilməsinə

görə «Daşnaqsutyun» beynəlxalq erməni terror təşkilatı məsuliyyət daşdığı halda, o qətləmi öz üzərinə götürmədi.

Daşnaqların quldur dəstələri Sarıqamışda da buna bənzər kütləvi vəhşiliklər törətmişlər. Bu qırğınların təşkilatçısı və icraçısı, qaniçəni tayqulaq Andronik olmuşdur. Onun tabeliyində olan quldur dəstələr Sarıqamış şəhərini və onun ətraf kəndlərini talan edərək 803 adamı vəhşicəsinə, qəddarlıqla öldürmüşdür. Qətlə yetirilənlərin əksəriyyəti uşaqlar, qadın və qocalar olmuşdur. Bax Azərbaycan SSR-EA xəbərləri, tarix-fəlsəfə-hüquq seryası 1988-№3.

Erməni quldur dəstələrinin liderləri Türkiyənin dinc erməni əhalisini öz iyrənc, qəddar fəaliyyətlərinə qoşmaq üçün erməniləri öldürmək və sonra günahını türklərin boynuna yıxmaq kimi alçaq əməllərə əl atırdılar. Buna əyani sübut Sumqayıtda törətdikləri vəhşilikləri yada salmaq, göz önünə gətirmək kifayətdir. Kurunk terror təşkilatının üzvü olan Qırqoryan özünü azərbaycanlı kimi apararaq camaatın çoxluq təşkil etdiyi yerdə peydaş olaraq ətrafına yığıdığı erməni və müsəlman cavanları ilə birlikdə haray qopararaq «ermənilər Zəngəzurda, Masisdə, Göyçədə və Ermənistanın bütün azərbaycanlılar yaşayan bölgələrində bizim Azəri türklərini vəhşicəsinə, qəddarlıqla qətlə yetirərək, öz ata-baba torpaqlarından qovduqları halda, ermənilər Sumqayıtda yeyib-içib kef çəkirlər. Bizlər isə biqeyrətçiliyi boynumuza alaraq, onları bağrımıza basaraq əzizləyirik. Gəlin bu biqeyrət şələsini tullayaq, bu mənfur məxluqun layiqli cavabını verək bizdə onları öldürək, onlardan Sumqayıtı, Bakını, Gəncəni və başqa bölgələri azad edək, «deyərək əvvəlcə-dən bələd olduğu ermənilər yaşayan mənzillərə basqın etməyə başlayanda, Qırqoryanın təyin etdiyi adamlar bütün danışıqları, basqınları, ermənilərin evlərinin talan edilməsini lentə alaraq hadisədən 4 saat sonra bütün xarici ölkə kanallarında Sumqayıt hadisələri, azərbaycanlıların erməniləri qırması kimi yayımlanmağa başladı. Həm də bir gün ərzində təkcə Qırqoryan özü beş nəfər ermənini vəhşicəsinə qətlə yetirməklə yanaşı, 3 erməni qızını zorlamışdır. Qeyd olunanların hamısını erməni terror

təşkilatlarının göstərişi ilə, Qriqoryanın başçılığı altında planlı surətdə, düşünülmüş halda həyata keçirdikləri halda, gəlin görək bizlərin küyə gedən, getdiyi küyün nə ilə sona yetəcəyini bilməyən insanlarımız bir erməni dığasının fitnə-felinə aldana-raq, onun məkirli niyyətlərini həyata keçirməsində yaxından kömək edərək, dünya xalqları arasında azərbaycanlıların ermənilərə qarşı qəddar obrazının yaranmasına şərait yaratmış oldular. Sumqayıt hadisələrini törədən erməni terror təşkilatlarının vəhşiləri oldu. Günahkar isə bizlər. Çünki bizlər lazım olan, görüləsi işlərin deyil, lazım olmayan, zərər verən işlərin arxasınca qaçıırıq. Getdiyimiz yolun, gördüyümüz işin nəticəsi haqqında əvvəlcədən götür-qoy edib düzgün qərar qəbul edə bilmirik ki, bu getdiyimiz yolda bizi hansı xoşagəlməz, yaxud xoşagələn hadisələr gözləyə bilər. Yaxud gördüyümüz işin sonu bizə hansı xeyiri verə bilər. Yaxud ola bilsin ki, həmin xeyirdən qat-qat artıq ziyan verəcəyi haqqında düşünmürük. Çünki bizim qanımızda biganəliyin çətin müalicə oluna bilən mikrobları hələ də yaşamaqdadır.

Türkiyədə «Daşnaqsutyun» beynəlxalq erməni terror təşkilatının ideoloqları kütləvi qırğınlara görə məsuliyyəti öz üzərlərindən atmaq məqsədilə tarixi saxtalaşdırmağa başlayırlar. Onlar öldürdükləri minlərlə türk, kürd meyidlərini, erməni meyidləri kimi dünyaya bəyan etməyə, ermənilərin «soyqırımını» kimi qələmə verməyə başladılar. Onlar «birinci dünya müharibəsi dövründə guya qırılan ermənilərin qalaqlanan kəllələrini təsvir edən» rəsm əsərini göstərildilər. Ancaq tədqiqatçılar bunların yalan olduğunu sübuta yetirirlər və məlum olur ki, rus rəssamı Vasili Veressaqin 1871-1872-ci illərdə çəkdiyi «müharibənin anofeozi» adlanan şəkildə göstərilən insan kəllələrini, erməni qırğını kimi göstərmişlər. O, da məlum oldu ki, obyekt əsas ermənilər olmayan bu əsər 1915-ci ilin hadisələri deyilən hadisələrin başlanmasından 44 il əvvəl yaradılmış, rəsm əsəri, müharibədən 10 il əvvəl olmuşdu.

Nankor, xain, saxtakar ermənilər bizlərin torpaqlarını, kənd və şəhərlərini öz adlarına keçirməklə kifayətlənməyərək,

mədəni irsimizi, musiqimizi, adət-ənənələrimizi də öz adlarına keçirmək uğrunda mübarizə aparmış və aparmaqda da davam edirlər.

Azərbaycan mədəniyyətinin incisi olan «Arşın mal alan» komediyasını da uzun illər öz adlarına çıxararaq özəlləşdirmişlər.

1914-cü ildə Azərbaycan aktyoru Hüseynqulu Sarabskinin truppası Tiflisdə qastrolda olmuş və o zaman erməni ansanblının tarzəni Maqalyan «Arşın mal alan»nın sözlərini erməni dilinə çevirməyi təklif etsə də, Sarabski ona deyir ki, bu cür məsələləri əsərin müəllifi, Üzeyir bəylə razılaşdırmaq lazımdır. Üzeyir bəylə görüşən Maqalyan «Arşın mal alan»nın erməni dilinə tərcümə edilməsinin zərurliyini ona inandırır bilir və 1915-ci ildə Eriksiyanın teatrında erməni dilində ilk tamaşası olur. 1916-cı ildə erməni truppaları afişalarda Üzeyir bəyin adını yazmağı «unutmağa» başladılar. 1924-cü ildə Üzeyir bəy Nyu Yorkdan professor Akarkovadan məktub alır. Məktubda qeyd edilir ki, «Arşın mal alan» burada hər yerdə və hər yanda göstərilir. Sizin əsəriniz Amerikada olduqca böyük müvəffəqiyyət qazanıb. Hansı isə bir erməni Maqalyan bu operettanı özünün kimi qələmə verib və çox böyük məbləğdə pul qazır. Maqalyan o, qədər varlanmışdır ki, özünə böyük bir imarət tikdirmiş və onun qabaq hissəsinə iri həriflərlə «Arşın mal alan» sözlərini yazdırmışdır. Sizin müəlliflik hüquqlarınızı qorumaq üçün mən artıq vəkillərlə danışmışam, mənə etimadnamə göndərin.»

1937-ci ildə Hallivudda Üzeyir bəyin eyniadlı operettası əsasında film çəkilir, lakin müəllif kimi onun adı göstərilməmiş və Amerika ictimaiyyətinə erməni əsəri kimi təqdim edilmişdir.

1970-ci ildə P.Caparidze hiddətlənmiş, gürcü ictimaiyyəti adından yazır ki, «Bu vaxtacan görmüşdük ki, adam-adamın şey-şüyünü oğurlaya bilər, bütöv bir xalqın tarixini həyasızcasına oğurlayıb mənimsəmək isə təzə bir şeydir.»

Hörmətli oxucular, mən yuxarıda qeyd etdiyim «Gördüyümüz işin sonu bizə hansı xeyiri verəcəyindən xəbərimiz olmadan o, işi görürük», sözlərini elə belə yazmamışdım.

Üzeyir bəy Azərbaycan musiqisinin, muğamının dahisi olduğunu və başqa sahələri də dərinlən bildiyini hamımız bilir. Onun dünyagörüşünə, təcrübəsinə, bacarığına söz ola bilməz. Yəqin ki, milli xüsusiyyətimiz olan «biganəlik və unutmazlığı-mızın» torundan xilas ola bilməyən Üzeyir bəyin bir erməni tarzəni Maqalyanın sözü ilə «Arşın mal alan»ı erməni dilinə tərcümə etməsi (1915-ci ildə), 1916-cı ildə erməni truppalarının afişalarda Üzeyir bəyin adını yazmayanda, Üzeyir bəy niyə susurdu ki, erməni Maqalyan «Arşın mal alan»ı öz adına çıxaraq Amerikada milyonlarla pul qazanaraq özünə gözəl villa tikdirərək, üzərinə iri hərflərlə «Arşın mal alan» yazdıraraq, Üzeyirin «Arşın mal alan»ın öz adına çıxır. Bu qədərdən sonra yenə də Üzeyir bəydən səs çıxmır. Heç olmasa Amerika professoru Akarkovaya etimadnamə də göndərmir. Bu ədalətsizliklərə dözməyən gürcü P.Caparidze hiddətlənən zaman, Üzeyir bəyin susmasına nə ad verək. Bax beləcə susmalarımızın nəticəsində, erməniləri saymayaraq, «əşi erməni kimdi qələt edir» deyə-deyə, 300 ildi xalqımızın erməni vəhşiləri tərəfindən qə-tillərə, talanlara, soyqırımlara, repressiyalara məruz qalaraq torpaqlarımızı itirə-itirə, ulularımızın yadigarı olan abidələrimizi yer üzərindən sildirə-sildirə müqavimət göstərmədən, ermənilər qovur, bizlər isə qaçırıq... Bu qaça-qaçlara nə vaxt son qoyacağımız haqqında düşünməyin, yumruq kimi birləşib, vəhşi, qəddar, qaniçən düşməyə qarşı kişi kimi, qeyrətlə cavab verməyin vaxtı deyilmi?... İtirə-itirə gedən adam sonda lüt qaldığı kimi, itirə-itirə gedən xalq da torpaqsız, vətənsiz qalmalıdır...

1919-cu ilin yazında «Daşnaqsutyun»terror təşkilatının erməni qaniçənləri Azərbaycan, kürd, tat, talış, ləzgi və avar əhəlisini amansızcasına qırandan sonra, erməni təbliğatçıları bu qırğınları antisovet, antikommunist mübarizəsi kimi qələmə verərək, guya onlar sovet dövlətini, onun kommunist partiyasını istəmədiklərinə görə qətlə yetirilmişlər. Həmin ilin yazında Şuşaya hücum edən ermənilər, Şuşanın ermənilər yaşayan hissəsini yerlə-yeksan edərək erməniləri qırmağa başlayırlar. Səbəbi isə Şuşada yaşayan ermənilərin, erməni terror təşkilatla-

rına daxil olmaqdan və onlara maliyyə yardımı etməkdən boyun qaçırdıqlarına görə qətlə yetirilirdilər. Erməni quldurları «təbə olmayan» erməniləri «albanlar» adlandıraraq qırırdılar. Həmin dövrdə daşnaqlar Qarabağda 34 erməni kəndini və çox sayda azərbaycanlı kəndlərini viran qoymuş, adamlarını qətlə yetirmişlər.

Erməni terrorizmini genişləndirməyin və gücləndirməyin zəruriliyi haqqında bəyanətlə çıxış edən «Daşnaqsutyun» beynəlxalq erməni terror təşkilatının liderlərindən biri olan Ov. Kaçaznunun proqram çıxışından-erməni terrorizminin yaxın onilliklər üçün metodoloji əsaslarını inkişaf etdirən çıxışında SSRİ-nin türkdilli və müsəlman xalqlarının qarşısındakı kütləvi qırğınları və deportasiyasının həyata keçirilməsindən bəhs olunurdu. Qeyd olunanları «Daşnaqsutyun» beynəlxalq erməni terror təşkilatı SSRİ kommunist partiyasının bayrağı altında həyata keçirirdi. Məruzədə Ermənistan ərazisini qonşu Gürcüstan və Azərbaycan dövlətlərinin torpaqları hesabına genişləndirmək nəzərdə tutulurdu.

1919-cu ilin yazında erməni terror təşkilatının liderlərindən biri olan Kaçaznunun Parisdəki proqram çıxışında qəbul olunan memorandumda deyilirdi ki, «aşağıda qeyd olunan bölgələr erməni dövlətinin tərkibinə daxil edilməlidir.»

a) Zakavkaziya respublikası, genişləndirilmiş sərhədlərlə: bütün İrəvan quberniyası, Ərdahanın şimal hissəsi istisna olmaqla Qars vilayəti (Türkiyə), Tiflis quberniyasının cənub yarısı, Yelizavetpol quberniyasının (Gəncə) cənubi qərb hissəsi;

b) Türkiyədən 7 vilayət: - Van, Bagel, Diyarbəkir, Harberd, Sebastiya, Karin və Trapezund;

c) Türkiyənin cənubunda 4 vilayət: Maraş, Şive, Calal, Vərakət;

Hörmətli oxucular, daşnaq ermənilərin Böyük Ermənistan yaratmaq xülyası hələ də gündəmdə 1 №-li məsələ kimi qalmaqdadır. Onlar öz niyyətlərinə çatmaq üçün İrəvan və Qarabağ torpaqlarını işğal edərək 20 ilə yaxın bir dövrdə işğal altında saxlayırlar. Bu torpaqları Azərbaycana qaytarmamaq üçün, hansı yollarla olursa-olsun Türkiyə ilə qeyri-şərtsiz sərhədləri

açmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Onlar Türkiyə rəhbərlərin, mən deyərdim cadu edərək, deyəsən, sərhədləri açmağa razı salıblar. Ona görə də mən məcburiyyət qarşısında, qalaraq Atatürkün nəvələrinə aşağıda qeyd olunan müraciəti, Əliyevin nəvələrinin adından yazmağa və türk xalqının belə bir qorxulu fitnəyə getməməyə çağırırdım. Hal-hazırda sərhədlərin açılması, Qarabağın işğaldan azad olma imkanların heçə endirir. Qeyd olunan müraciətin bir nüsxəsini Cümhuriyyət partiyasının başkanı Dəniz Baykala, bir sürətini isə Millətçi Hərəkət partiyasının başkanı Dövlət Baxçalıya 21.IX. 2009-cu il də göndərdim faks ilə. Həmin müraciəti təqdim edirəm:

«Azərbaycanın sevinci-Türkiyənin sevincidir, Azərbaycanın kədəri-Türkiyənin kədəridi deyən», Türkiyə dövlətinin banisi türk xalqının əvəzsiz dahisi Atatürkün nəvələrinə:

«BİR millət-iki dövlət deyən», müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi ulu öndər Heydər Əliyevin nəvələrindən qardaşlıq müraciəti.

Ey canı, ruhu, qanı bir, dini, dili, məsləki bir, and yeri, Məkkəsi, Mədinəsi bir, kişiliyi, namus-qeyrəti bir, adət-ənənəsi, xeyri-şəri bir, qəhrəmanlığı, adı, soyu bir, imamı, Peyğəmbəri, Allahı bir olan türk ağsaqqal və ağbirçəkləri, qardaş və bacılar, Türkiyənin gələcəyi olan gənclər-biz Azəri türkləri hər zaman Türkiyəni öz vətənimiz, xalqını isə böyük qardaş hesab etmiş və bu gün də qardaş hesab edirik. Bizlərin dar günündə hayımıza yetən, qardaşlıq köməyini əsirgəməyən, qocalarımızı, qadın və qızlarımızı, körpə uşaqlarımızı, hətta kişilərimizi də «daşnak»erməni vəhşilərinin əlindən alaraq, ölümdən qurtarmaq üçün qardaşlıq köməyini əsirgəməmisiniz. Bizlər hər zaman dünya «nəhəngləri» arasında söz sahibi olan və sözünü deyən, öz vətəni uğrunda, xalqı yolunda ölməyə hazır olan məhəmmətçiləri ilə dünyada tanınan, 70 milyondan artıq qəhrəman türk xalqını özündə birləşdirən, Türkiyə kimi qüdrətli bir dövlətin böyük qardaş kimi kömək və qayğılarını görürük.

XX-ci əsrin sonlarında türk xalqının qəddar və məkirli düşməni olan daşnak Andranikin nəvələri 9800 km² İrəvan xanlı-

ğının, 8918 km² Qarabağ və 4400 km² Dağlıq Qarabağın cənət torpaqlarını 1988-1993-cü illərdə, yəni 5 il ərzində 23118 km² torpaqlarımızı işğal etmiş və həmin torpaqlarda yaşayan bir milyon Azəri türklərini qaçqın və köçkün kimi yaşamağa məcbur etmişlər.

XX əsrin ən dəhşətli soyqırımı olan «Xocalı»soyqırımını törədən, onun təşkilatçısı və iştirakçısı olan, Azərbaycan vətəndaşı, günahsız insanların tökülən qanları və 23118 km² işğal olunan azəri-türk torpaqları hesabına hakimiyyətə gələn və hal-hazırda Ermənistanın prezidenti olan Sarkisiyanın qeyri-rəsmi, dilucu təklifi ilə Türkiyə kimi böyük, qüdrətli, əhalisinin sayına görə Ermənistandan 14 dəfə çox olan bir Türk dövlətinin prezidenti Abdulla Gülün Yerevana gedərək «futbol» oyununa tamaşa etməsi - «Bir millət, iki dövlət» kəlamının üzərinə qara kölgə salmırmı?...

Bu cadu suyu ilə suvarılmış tilsimli futbol oyununa tamaşa edən Abdulla Gül, ermənilərin rus əsgərlərinin formasını geyərək, 1905-ci ildən 1916-cı ilə olan dövr ərzində 2, 5 milyon günahsız türkləri qəddarlıqla, vəhşicəsinə qətlə yetirməsini və qətlə yetirdikləri türk meyidlərini bir-birinin üstünə yığaraq şəkillərini çəkdirib, erməni meyidləri kimi dünya ictimaiyyətinə çatdıraraq, guya türklər, «yazıq, köməksiz» erməniləri soyqırma məruz qoyublar. 1915-ci ildən bu günkü günə kimi bütün Avropa dövlətlərinin qapılarını döyərək, «türklər bizi soyqırım edərək 1, 5 milyon erməni qətlə yetiriblər» deyərək, Türkiyədən təzmində və torpaq tələb etmələrini unudaraq Ermənistanla sərhədləri açmaq və ticarət əlaqələri yaratmaq haqqında danışıqlara başlamaq istədi. Tez bir zamanda Ermənistanın XİN-i rəsmi, Türkiyəyə səfər etdi. Türkiyənin adlı-sanlı mədəniyyət işçilərinin, müğənnilərinin Yerevana səfəri başladı. Türkiyədə «ermənilərdən üzr istəmə» üçün imza toplama kampaniyasına başlandı. Sonra ermənilərin Türkiyədən üzr istəməsi üçün imza toplanmasına başlandı. Bir sözlə 1915-ci ildəki düşmənçilikdən sonra mən deyərdim birinci dəfə idi ki, Türkiyə ilə Ermənistan arasında şirin dostluq başlandı və əziz, hörmətli qonaqlar kimi

bir-birinə gediş-gəliş başlandı. İş o yerə çatdı ki, Ermənistan prezidenti Türkiyəyə ultimatum verdi ki, «Türkiyə heç bir şərt irəli sürmədən sərhədləri açmalıdır». Bu isə o, demək idi ki, Türkiyə ermənilərin irəli sürdükləri «soyqırım»qüvvəsində qalmaqla və Dağlıq Qarabağ hadisələri haqqında heç bir güzəştə getməkdən söhbət getmədən, şərt qoyulmadan Türkiyə sərhədləri açmalıdı. Bu ultimatumdan sonra Türkiyənin ermənilərlə sərhədləri açması biz Azəri türklərinin, sizlərlə olan sərhədlərimizin bağlanması demək deyilmi?... Ermənilərlə sərhədlərin açılması Atatürklə Heydər Əliyev ruhlarını narahat etmək deyilmi?.. Sərhədlərin açılması Dağlıq Qarabağın yenidən dünyə düşməsi, iki qardaş dövlətlər arasında yüksək dərəcəli soyuqluğun yaranması və biz Azəri türklərinə qarşı yumşaq desək biganəlik deyilmi?...

Ermənistanla sərhədləri açmaqdan sonra, biz Azəri türklərinə atəş açılsaydı daha yaxşı olmazdı?...

1. 1922-ci ilin avqustunda Daşnak partiyasının üzvü Saryxanyan Ənvər paşanı öldürüb.

2. 15.03.1921-ci ildə Daşnak partiyasının üzvü Sogo-monyan Berlində Tələt bəyi öldürüb.

3. 18.03.1921-ci ildə Daşnak partiyasının üzvü Misak, Behbut xan Cavanşiri qətlə yetirib. (Türkiyədə).

4. 05.12.1921-ci ildə Daşnak partiyasının üzvü Arşaviz Həlim paşanı öldürüb. (Romada).

5. 17.04.1922-ci ildə Daşnak partiyasının üzvləri Aram və Arşavir Berlində Şakiri və Kamal Əzmi öldürüb.

6. 26.04.1984-cü ildə Daşnak partiyasının üzvləri Türkiyənin prezidenti Turqut Özalı hədələmişlər.

Beləliklə, daşnak-terror təşkilatları bir il beş ay ərzində Türkiyənin 6 nəfər xarici ölkə səfirlərini qətlə yetirərək sonda da Türkiyənin prezidentini hədələmələri ondan xəbər verir ki, sərhədlər açıldıqdan sonra belə qətilərin sayı daha çıx olacaq.

Sərhədlərin açılması-21.02.1914-cü ildə Qars və Ərdahan-da vəhşi ermənilərin qətlə yetirdiyi 30 min türkün; 1915-ci ilin aprelində Abağa kəndində 10 min türkün; 1915-ci ildə Van

şəhərində 8 min türkün; 1916-cı ilin may ayında 5 günə Van şəhərində 24063 nəfər türk və 1000 nəfər körpə uşaqları boğaraq qətlə yetirilən türk uşaqlarının, 11.05.1916-cı ildə Malazgird şəhərində 20 min türk və vəhşiliklə qətlə yetirilənlərin; yanvar 1918-ci ildə Qətranlı kəndində bir yerə yığaraq diri-diri odlanan 1400 uşağın, 17.03.1918-ci ildə Urmiyada ABŞ konsulu Sədi, Rusiya konsulu Nikitini, Fransa, İngilis və digər ölkələrdən olan dini missionerlərin gözləri qarşısında erməni quldurları bir gün ərzində 10 min dinc sakini elə qəddarlıqla öldürmüşlər ki, xarici diplomatlar və missionerlər erməni faşizmindən dəhşətə gələnlərin və neçə-neçə yazmadığımız minlərlə dinc, günahsız türklərin, vəhşi, faşist ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirilənlərin ruhuna təhqir deyilmi?...

30, 31 mart və 01 aprel 1918-ci ildə 3 gün ərzində Bakıda 14 min, Şamaxıda 8 min və Quba-Xaçmaz zonalarında 16 min günahsız, əliyalın, dinc Azəri türklərinin; qəddar erməni qanıçənləri tərəfindən kütləvi halda, diri-diri özlərinə qazdırdıqları xəndəklərdə basdırılan və 2008-ci ildə Qubada aşkar edilən yüzlərlə Azəri türklərinin bir məzarda üst-üstə qalaqlanmış sümükləri, bütün dünyaya ermənilərin kimliyindən xəbər verdiyi bir zamanda Türkiyənin yenidən ermənilərlə dostluq, əməkdaşlıq etməsi və türk qapılarını, o nankorların üzünə açması; Xocalı soyqırımında vəhşicəsinə qətlə yetirilən əl-ayaqları bağlanaraq öldürülən, gözləri çıxarılan, qulaqları kəsilən, başları əzilərək beyinləri çöllərə dağılan, donan körpə uşaqların, döş-ləri kəsilən anaların, əsası (çəliyi) qana boyanmış 90 yaşlı Allahverdi kişinin və neçə minlərlə kimlərin ruhlarına təhqir deyilmi?...

Ermənilərin üzünə türk qapılarını taybatay açmaq istəyən bəzi qüvvələr yəqin ki, ermənilərin 1919-cu il ərzində İrəvan quberniyasının 88 kəndində həyata keçirdiyi vəhşiliklərdən, 1920 evin yandırılmasından, 1970 Azəri türkünün ağıla gəlməz qəddarlıqla soyqırma məruz qalmalarından xəbərləri ol-mayıb?...

Ərzurum şəhərində və onun ətrafında «Hıncaq»terror təşkilatının erməni quldur, qanıçən vəhşiləri türkləri və kürdləri kütləvi qətlə yetirməsindən, erməni-terror təşkilatları türk qadın və

qızlarını, qoca və südəmər körpələrini, yeniyetmələrini qətlə yetirmək üçün dünyanın hər yerində-kinoteatrlarda, təyyarələrdə, avtobuslarda. Vaqonlarda, metrolarda, türklərin xarici ölkələrdəki səfirliklərində, vağzalarda, adamların çoxluq təşkil etdiyi yerlərdə 36 dəfə terror törətmiş və nəticədə 71 nəfərin həlak olmasından, 116 nəfərin yaralanmasından, 76 nəfərin isə girov götürülməsindən xəbərləri olmayıb?...

Erməni terrorlarının «ləzzətini» ən çox dadan, ən çox «xeyr götürən» Türkiyə olduğundan; 30.07.1980-cı ildə Afinada Türk səfirinin idarəetmə mərkəzinin atəşesi Qalib Ozman və 14 yaşlı qızının öldürülməsi, arvadı ilə 16 yaşlı oğlunun ağır yaralanmasından, 01.08.1980-cı ildə Türkiyə səfirinin «Asala» terror təşkilatının lideri Nakor Nakoryan tərəfindən qətlə yetirilməsindən və onun açıq bəyanət verərək «bizim düşmənlərimiz Türk rejimi, NATO və bizimlə olmayan ermənilərdir» deməsindən, 26.09.1980-cı ildə Parisdə Türk səfirinin mətbuat üzrə müavini Səlcuq Baqqalbaşının ağır yaralanması və ömürlük iflic olmasından xəbərləri olmayıb?...

10 yanvar 1980-cı il tarixdən 25 noyabr 1980-cı ilə olan dövr ərzində erməni-terror təşkilatları Türkiyənin xarici səfirliklərində 15 dəfə terror törətdi, nəticədə 6 nəfərin ölməsindən, 32 nəfərin ağır xəsarət almasından, 7 halda dağıntılar törədilməsindən xəbərləri olmayıb?...

Bu qeyd etdiklərim sizlərin və bizlərin başına gələn faciələrin, qətlərin, talanların, vəhşiliklərin, sürgünlərin heç 10%-ni də təşkil etmir. Gələn heç olmazsa bundan sonra nə iş gördüyümüz haqqında, görəcəyimiz işi kiminlə görmək istədiyimizi yaxşı-yaxşı, səbrlə götür-qoy edəndən sonra, özümüzə yaxın, yaxşı tanıdığımız adamlarla-təmiz, xəyanət etməyən, sözü-bütöv, arxanda kişi kimi dayanan adamlarla görməyə çalışaq.

Hörmətli «bir millət, iki dövlətin-cəsür, cəngavər, mərd, əsl kişi, namuslu, qeyrətli övladları, qardaşlarımız gələn bu qardaşlığımızı yaşatmaq üçün, uzun ömürlü etmək naminə biganə və unutqanlılığımıza son qoyaq, ermənilərin «hansı yuvanın quşu

olduğunu» bilə-bilə yenidən o, yuvaya tərəf getmək, məhv olmağa bərabərdir.

Bir erməni «qancığının» Silva Kaputikyanın «təzə doğulmuş ermənilərin qulağına bərkdən, lap bərkdən qışqırmaq lazımdır, «ey Aram-sənin düşmənin Türkdür»deyən, 1886-cı ildə yaranan «Hıncaq» erməni-terror təşkilatının proqramında «Türkləri və Kürdləri hər cür şəraitdə öldürməli, öz məqsədlərinə xəyanət edən ermənilərə heç vaxt rəhm etməməli, onlardan qisas almalı» deyən bir millətə sərhəd açmaq, onunla gediş-gəliş etmək, duz-çörək kəsmək, ona arxa çevirmək, dostluq etmək ağılsızlıqdan başqa bir şey deyil. Belə bir vəziyyətdə sərhədlərin açılması, dostluğumuzun, qardaşlığımızın, birliyimizin və «bir millət, iki dövlət» kəlamımızın üstündən elə bir qara xətt çəkə bilər ki, qeyd etdiklərimizin hamısını itirə bilərik...Onları itirəndən sonra, özümüzün qalmasının heç bir əhəmiyyəti yoxdu... Onu da yadda saxlamaq lazımdır ki, «Türkün – türkdən başqa heç kimi yoxdu.»

Ey düşmənləri üzərində məğrur dayanan qəhrəman Türk qardaşlarımız, biz Azəri türkləri ancaq və ancaq gen günlərimizdə də, dar günlərimizdə də sizlərə güvənirik və sizlərin qardaşlıq köməyini hiss edirik. Ola bilsin ki, mənim sizlərə yazdığım müraciət bəzi-bəzi şəxslərin ürəyincə olmasın, ona görə həmin şəxslərə demək istəyirəm ki, «20% torpaqları işğalda olan, bir milyon qaçqından biri olan mən, sərhədlərin açılmasını eşidən kimi həyəcədən titrəyən barmaqların tutduğu qələmlə yazdığımıza görə, ola bilsin ki, həyəcədən və kiçik qardaşların bir nümayəndəsi kimi ərköynlük edərək yazdığımıza görə məni bağışlayarlar....

Hörmətlə sizləri bağrıma basaraq öpürəm. Sizlərlə görüşmək arzusu ilə tale qismət etsə..... Hələlik....

Düz qarabağa!

Torpaq işğalına Türk dözə bilməz,
Namus ləkələnsə o, gəzə bilməz,
Türklər ölər, ancaq heç vaxt əyilməz.
Qisasın vaxtıdı qalxaq ayağa,
Yürüşə başlayaq düz Qarabağa!

Ədalət sazında cəngi çalınsın,
Düşmənin canına lərzə salınsın,
Türk torpağı ermənidən alınsın.
Qisasın vaxtıdı qalxaq ayağa,
Yürüşə başlayaq düz Qarabağa!

Donuz öz xoşuyla darıdan çıxmaz,
Türk qardaşım atasından soruşmaz,
Türkün oğlu ermənilə barışmaz.
Qisasın vaxtıdı qalxaq ayağa,
Yürüşə başlayaq düz Qarabağa!

Yeni ailə quran qız da, oğlan da,
Daşnaq kimdi öyrət Türk doğulanda,
Xocalı qırğının dərk et son anda,
Qisasın vaxtıdı qalxaq ayağa,
Yürüşə başlayaq düz Qarabağa!

Qarabağsız Azərbaycan olammaz,
Bala anasından ayrı qalammaz,
Belə ayrılığa Türklər dözəmməz,
Qisasın vaxtıdı qalxaq ayağa,
Yürüşə başlayaq düz Qarabağa!

Heç olmasa bu dar gündə birləşək,
Bir yerə toplaşaq tam bütövləşək.
Ey ulu Türk barmaq tək birləşək,
Qisasın vaxtıdı qalxaq ayağa,
Yürüşə başlayaq düz Qarabağa!

Türk basılmaz qayıdanda özünə,
Barmağını soxar düşmən gözünə,
Bəhmən Laçınsızın baxın sözünə,
Qisasın vaxtıdı qalxaq ayağa,
Yürüşə başlayaq biz Qarabağa!
Düz Qarabağa-tez Qarabağa!

Qara dənizdən Aralıq dənizinədək, Qarabağ dağlarından Ərəbistan səhralarındanək böyük Ermənistan adlı geniş ərazili dövlət yaratmaq layihələşdirilir və tələb edilirdi. Bu lahiyə ermənilərin «Böyük Ermənistan-dənizdən-dənizə dövlət» yaratmasının lahiyyəsi olsa da, heç zaman nankor, qəddar, vəhşi bir xalq belə bir dövlət yarada bilməz. Ona görə ki, nankor qonşular hələ də başa düşmək istəmirlər ki, cəmiyyətlər, insanlar arasında torpaq və namusdan başqa hər şeydən pay vermək olar. Həm də qoy nankor qonşular bilsinlər ki, pay iki halda verilə bilər. Birinci pay verənin təşəbbüsü ilə ikinci isə pay istəyənin təşəbbüsü ilə həyata keçirilir. Ona görə də pay istəyən özünü həyasızlığa qoymayaraq istədiyi payı elə istəməlidir ki, pay verənin o paya imkanı və arzusu olsun... Yuxarıda qeyd etdiyimiz ermənilərin istədikləri olan torpaqları heç kim və heç zaman onlara verə bilməz...

Bu xülyalarla nəfəs alaraq yaşayan, istəklərinə nail olmaq üçün hər zaman türkləri, müsəlman dininə etiqad edənləri qəddarlıqla, vəhşicəsinə şəhər və kənd əhalisini qətlə yetirərək bütün yaşayış evlərini talan edərək odlayırdılar.

1920-ci ilin mart-aprel aylarında erməni quldur birləşmələri Qarsda müsəlmanlara qarşı törətdikləri qətlam bütün

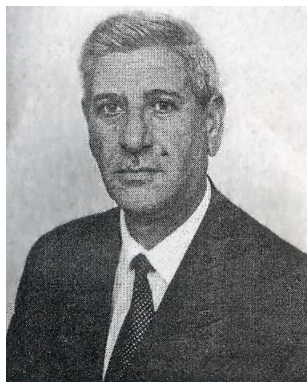
Azərbaycanda güclü etiraza səbəb oldu. Bu qətləmi törədən erməni quldurlarının qarşısında duran məsələ birinci növbədə İrəvan, Eçmiədzin, Sürməli və Yeni Bəyazid mahallalarını müsəlmanlardan təmizləmək olmuş və yerinə də yetirilmişdir. Xarici İşlər Naziri F.Xoyskinin müttəfiq dövlətlərin Zaqafqaziyadakı ali komissarlarına 1920-ci il 5 aprel notasında deyilir ki, aprelin 2-də aldığım teleqrama əsasən cavab olaraq aşağıdakıları bildirməyi özümə şərəf hesab edirəm: Azərbaycan hökuməti Zaqafqaziya xalqları arasında bütün məsələlərin dincliklə həll olunması mövqeyindən dönmədən durmuşdur və durur, özünün bu sülhsevər siyasətini faktiki olaraq dəfələrlə göstərmişdir. Hərçənd ki, keçmişdə sülh müqaviləsinin bizim tərəfimizdən deyil, məhz əks tərəfdən pozulması ilə bağlı bir çox ciddi hallar baş vermiş və Azərbaycan hökumətini fəal çıxışlara sövq edən bir çox səbəblər olmuşdur. Misal olaraq Sürməli və Naxçıvan bölgələrində müsəlman əhalisini qırılıb-çatmış və darmadağın etmiş, Zəngəzurun hüduqları daxilində çox böyük sayda müsəlman kəndlərinin darmadağın olunmasını, Qars vilayəti müsəlmanlarının qırılıb-çatılmasını və digər halları göstərə bilərik. Bütün bu ciddi hallarda, ictimaiyyətin güclü qəzəbinə baxmayaraq, Azərbaycan hökuməti təmkinini saxlamış və onların dinc yolla aradan qaldırılması üçün bütün tədbirləri görmüşdür.»

Hörmətli oxucular, erməni quldur birləşmələri-İrəvan, Eçmiədzin, Sürməli və Yeni Bəyazid mahallalarını müsəlmanlardan öldürməklə təmizlədiyi halda, Naxçıvan bölgəsində müsəlmanların qırılıb-çatılmasından sonra, Zəngəzurun bütün kəndlərini tarımar edəndən sonra, bizim F.Xoyskinin teleqramında «xalqın qəzəbinə baxmayaraq, Azərbaycan hökuməti təmkinini saxladı və onları dinc yolla aradan qaldırılması üçün bütün tədbirləri görmüşdü». Bizi qırırlar, biz isə hələ də gözləmə mövqeyində dayanırıq. Çünki, biganəyik!

1894-cü ildə ermənilər Trabzon şəhərində və onun ətrafında yaşayan türk əhalisini kütləvi surətdə qətlə yetirməyə başlayırlar. Bu kütləvi qırğınların həyata keçirilməsində məqsəd Türkiyədə ayrıca erməni dövləti yaratmaq olmuşdur. Ona görə də «Hıncaq»erməni terror təşkilatının yerli şöbələri yerli əhalini qətlə yetirməklə, etnik cəhətdən təmiz ərazi ələ keçirmək və həmin ərazilərdə erməni dövləti yaratmaq istəyirdilər. Erməni quldurlarının belə bir niyyətdə olmaları haqqında Fransa XİN 1897-ci ildəki arxiv sənədlərində deyilir ki, «Türkiyə ərazisində nəinki erməni dövləti, hətta erməni müxtariyyəti yaradılması üçün heç bir əsas yox idi. Həmin sənədlərin ikinci səhifəsində göstərilir ki, müxtəlif tayfaların bölgüsünün dərinədən öyrənilməsi təsdiq etməyə imkan verir ki, Türkiyə imperatorluğunun heç bir vilayətində ermənilər əhalinin əksəriyyətini təşkil etmirlər.»

RƏHBƏRDƏN QAYĞI, GÖRƏN HƏR KƏS MƏSULİYYƏTİNİ ARTIRMALIDIR.

Həyatın özünə məxsus və qəribə təzadlarla bəzədilmiş qanunları mövjudur. Belə ki həyat, dərd, qəm burulğanına düşən insanları bir səmtə yönəldərək onları birləşdirir və həmin dərdləri birlikdə çəkməyə o dərdlərdən xilas olmağın yollarını axtarır tapmaqda, bir yolun yolçusu edir. Dərd var təkcə bir şəxsə, bir ailəyə, bir nəsillə aid olduğu halda, dərd də var ki, bir elə-obaya aid olur. Elini, vətəninə, torpağını sevən insanları həmin dərdlər tez bir zamanda bir-birilə yaxınlaşdırır, o dərdləri birlikdə çəkməyə, o dərdlərdən birlikdə azad olmağa məcbur edir.

Elbrus müəllim

Fələyin ələcsiz dərd-qəmləri çox,
Ürək qanla deyil, qüssələrlə tox.
Yetimə can deyən, çörək verən yox,
Qərribə təsəlli verməyə nə var?

Şələ ağır olsa güj düşər belə,
Baş gündə yüz dəfə yalvarar dilə,
Dərd-qəm həmdəmilə yoldaşlıq elə,
Dərd bilənlə dərdi bölməyə nə var?

Səf etmərsən yəqin bir də doğulsan,
Çöpdən deyil, budaqdan tut boğulsan,
Şoran torpaqlarda yaşa oğulsan,
Laçınsız Laçında ölməyə nə var?

Mənə elə gəlir ki, qeyd olunan şeiri oxuyan hər bir oxucu müəllifin nə demək istədiyini izaha ehtiyacı olmadan başa düşsə də, şeirin sonunda müəllifin özünü tənqid etməsi fikrinə aydınlıq gətirmək yerinə düşərdi. Dünyanı idarə edən II iqlim qurşağından 9-nun Azərbaycanda olduğu öz təsdiqini tapmışdır. Bu o, deməkdir ki, dünyada Azərbaycan qədər rəngarəng gözəlliklərə malik ikinci bir ölkə yoxdur. Bununla bütün Azəri xalqı fəxr etməyə borcludur. Ancaq mənə elə gəlir ki, Azərbaycanın bölgələr üzrə onun rəyfi, iqlim xüsusiyyətləri və ərəzi quruluşları ayrı-ayrılıqda araşdırılsaydı, dünyanı idarə edən, ona gözəlliklər bəxş edən on bir iqlim qurşağının, on birində Laçında olduğu öz təsdiqini sözsüz tapmış olardı. Fələyin tərsinə dövrən etməsi, rus şovinistlərinin köməyi və şəxsən iştirakı ilə nankor qonşularımız olan daşnaq ermənilər, Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirmək iddiası ilə başladıkları işğalçılıq siyasətinin nəticəsində, təməli 13 fevral 1988-ci ildə qoyulan Dağlıq Qarabağ hadisələri, bizləri, biz Laçınlıları el-oba həsrətinin, torpaq niskilinin əsrinə, onun həqiqi daşıyıcısına çevirdi. Bizlərə tək Dağlıq Qarabağ deyil bütöv Qarabağ dərdi, La-

çın, Kəlbəcər dərdləri verdi və bizlər hələ də o dərdləri çəkmək məcburiyyətində qalmışıq. Bu hadisələrin nəticəsində Laçının 70 minə yaxın əhalisi, Azərbaycanın 60-a yaxın rayonlarına səpələnərək, öz vətənlərində vətənsiz, məcburi köçkün adı ilə yaşamağa məcbur olmuşlar. Əksəriyyəti ilan mələyən, isti iqlimi, şoran torpağı, artezan «bulaqları» ilə şöhrət qazanan Mil, Muğan bölgələrində məskunlaşdılar. Laçının saf, təmiz iqlimindən, göz yaşı kimi buz bulaqlarından, Həkəri çayının gecəli-gündüzlü həzin laylasından, mülayim qışından, leysanlı yazından, sərin keçən yayından və bərəkətli qızılı payızından ayrılan torpağını, evini, varını-dövlətini, ulularının məzarlarını itirən bizlər, Mil, Muğan səhralarında, çadırlarda, vaqonlarda, mal-qara qışlaqlarında, özümüzdən hər cəhətdən əskik olan bəzi-bəzi adamların tənali sözlərini götürməklə özlərinə məsləhət verən, lazım olduğu halda onların məsləhətlərinə əməl etmək məcburiyyətində qalaraq dözülməz şəraitdə yaşamağın «ləzzətini» dadan Laçınlılara demək istəyirəm ki, Laçınımıza qayıtmaq naminə, qarşımıza çıxan bütün çətinliklərə kişi kimi, mərdimərdanə sinə gəlməliyik. Mən Laçınımıza qayıtmaqdan, yənidən Laçınımızı abadlaşdırmaqdan ötərin Milin, Muğanın çətin dözülməz şəraitində yaşamaq üçün özümü tənqid edərək, özüm-özümə ehtiraz edərək;

Şoran torpaqlarda yaşa oğulsan.

Laçınsız Laçında ölməyə nə var.

deməklə qərrib ellərdə yaşamağın, vətəndə ölməkdən çətin olduğunu və bu qərriblikdən qurtarmaq, Laçınımıza qayıtmaq üçün birləşməyimizi və bir nəfər kimi işğal altında olan bütün torpaqlarımızı nankor ermənilərin işğalından azad etmək üçün hazır olmağa çağırıram.

Tarixdə izi qalan dahilər kimi, özünə silinməz iz qoyan, yaddaşlara həkk olan sevincli və kədərli günlərdə mövcuddur. Biz Laçınlıların yaddaşlarına həkk olunan və heç zaman yaddaşlarımızdan silinməyən, dərdlərin «şahı» olan, ayrılıq dərini bizlərə məcburən qəbul etdirən gün, 1992-ci

ilin 18 may günüdür. May ayı, - təbiətin qənirsiz gözəli, bəkirəsi şimşəklərin gülümsədiyi, ildırımların çaxdığı, leysanların yağdığı, sellərin axdığı, gül-çiçəklərin açdığı çəmənlərin, çöllərin yaşıl dona bələndiyi ay olsa da, biz Laçınlılar üçün faciələr ayı, torpaq həsrətini, yurd niskilini, ayrılıq dərini bizlərin belinə yükləyən ay oldu. Bu ay Laçında şimşəklər deyil, qradlar gülümsədi, leysanların əvəzinə mərmilər yağdı, sellərin əvəzinə günahsız insanların qanları axdı, gül-çiçəklər mərmilərlə səsindən qorxaraq büzüşüb soldu, yaşıl donlu çəmənlər tankların tırtılları altında məhv oldu. Bu faciələrin baş verməsinə səbəb o zamankı rəhbərlərin sərişdəsizliyi, hadisələrə düzgün qiymət verməmələri, vəzifə, kürsü üstündə müxalif qüvvələrlə başları çəkişməyə qarışdığından istifadə edən ermənilər, hər zaman özləri üçün «Qara qapı», bizlər üçün isə kişilik, namus, qeyrət qalası olan Laçınımızı işğal etdilər.

Bu may Laçınımın nəş gəldi bəxti,
Bu may ildırım yox, «qradlar» çaxdı,
Bu may yağış deyil, nahaq qan axdı,
O qanı anaya yalatdın Allah.

Beləliklə, «Dağlıq Qarabağ» hadisələri bizləri bütöv Qarabağsız, Laçınsız qoymaqla bərabər saysız, hesabsız Şəhidlər xiyabanları yaratmağa məcbur etdi. Bu Şəhidlər xiyabanları Bakı ilə yanaşı Azərbaycanın bütün rayonlarında salındı. Laçın sevrələr hər il mayın 18-də Şəhidlər xiyabanına gələrək, vətən yolunda, torpaqlarımızın uğrunda qurban gedən cəsur övladlarımızın məzarlarını ziyarət etməklə həm öz borclarını yerinə yetirir, həm də təskinlik tapmaqla yanaşı xiyabanın məzarlarında uyuyan qəhrəman övladlarımızın qanını almaq, onların ruhlarını şad etmək, qisas almaq, işğalda olan torpaqlarımızı azad etmək, doğma el-obamıza qayıtmaq ümidi ilə Şəhidlər xiyabanını tərk edirlər. Məndə başqa Laçınlılar kimi hər il may ayının 18-də

mütləq Şəhidlər xiyabanını ziyarət edirəm. 2006-cı ilə kimi Laçının işğala məruz qaldığı günlə əlaqədar Şəhidlər xiyabanında keçirilən nümayişlərdə o qədərdə çox adam iştirak etmirdi. Hətta bəzi illərdə həmin gün 50-100 nəfərdən artıq adam iştirak etmirdi. Bunu bir tərəfdən Laçınlıların pərakəndə halında Azərbaycanın altmışa yaxın rayonunda məskunlaşmaları ilə əlaqələndirirdilərsə də, o biri tərəfdən rayon rəhbərliyinin bu yönündə apardığı təşkilatçılıq işinin zəif təşkil olunmasını demək yerinə düşərdi. Hətta neçə dəfələrlə yaxın insanlarla söhbət zamanı, «belə getsə, Laçınlıların Laçına qayıtmaq ümidi öləcək, bu ümidi yenidən bərpa etmək, yaratmaq isə çətin olacaq» demişdim. Neçə dəfələrlə Laçının işğal günü münasibəti ilə televiziyaadakı çıxışlarımda Laçına qayıdacağımız haqqında, onun gözəlliklərindən, mərd, cəsur, namuslu insanlarından söz açıram, Laçına qayıtmaq üçün fəlakətə əlbəyaxa olaraq ona deyirəm:

Dərdi bölməz Laçınsız,
Dərdi içməz Laçınsız,
Döşünə döymə fələk,
Bəhmən ölməz Laçınsız.

Başında saçın qara,
Hörməkdən gəldin zara,
Bakı mərkəz olsada,
O hara Laçın hara.

Kəpəz yer ver qalmağa,
Zirvəndə yurd salmağa,
Gəlmişəm Laçınımın
İyin səndən almağa.

2006-cı il 18 mayda həməşəki kimi saat 10 tamamda Şəhidlər xiyabanına gələndə gözlərimə inana bilmədim. Şəhidlər xiyabanının qarşısında adam əlindən tərpənməyə imkan

yox idi. Mən yaxın yoldaşlardan «bu il ziyarətə gələnlərin həddindən çox olması nə ilə əlaqədardır»deyəndə, yoldaşlardan biri çox məmun halda dedi ki, «Laçın rayonuna təzə icra başçısı qoyublar, çox təcrübəli, mahir təşkilatçı, qayğıkeş, geniş ünsiyyət mədəniyyətinə malik olan, rayon ziyalılarından qayğısını, diqqətini, köməyini əsirgəməyən, təcrübəsi, dünya görüşü zəngin olan, mədəni, xoş xəsiyyət insandır. Rəhbərlik etdiyi rayon sakinlərinin, Azərbaycanın bütün rayonlarında məskunlaşmalarına baxmayaraq, o soydaşlarının müvəqqəti məskunlaşdığı bütün bölgələrə gedərək, el-obasını, evini, varını-dövlətini itirən insanlara baş çəkər, onların yaşayış şəraiti ilə yaxından tanış olur, onlara ürək-dirək verir, Laçına dönəcəkləri günün heçdə uzaqda olmadığını, hörmətli prezidentimiz İlham Əliyevin yorulmadan apardığı sülh siyasəti nəticəsində tezliklə torpaqlarımızın işğaldan azad olunacağı, əks halda müharibə yolu ilə Qarabağımızı, Laçın, Kəlbəcərimizi işğaldan azad edərək, məcburi köçkünlərimizi öz yurdlarına qaytarmağa mütləq nail olacağımızı, onlara başa salaraq, onlarda itmək istəyən ümüdü, inamı bərpa edir. O, soydaşlarının Laçına mütləq qayıdacağı ümüdünü artırmış, onlarda inam yarada bilmişdir. Ona görə də xalq onun çağırışına gözüünüzün önündə şahidi olduğunuz insan seli ilə cavab verdi!

Mən Laçın rayon icra hakimiyyətinin başçısı Elbrus Təhməzov cənabını qiyabi olaraq tanısamda, onun haqqında hər zaman rəhbəri olduğu Laçın rayonundan məcburi köçkün olan soydaşlarına qarşı biganə olmadığını, onların üzləşdiyi çətinliklərin tezliklə aradan qaldırılmasında, şəhid ailələrinə, imkansız insanlara, ziyalı şəxslərə qarşı öz diqqət və qayğısını əsirgəmədiyini, icra hakimiyyətinin başçısı olmaqla yanaşı onun el ağsaqqalı olmasını, imkan daxilində kimliyindən asılı olmayaraq dünyasını dəyişən Laçınlıların yas məclislərində iştirak edərək, baş sağlığı verərək, onların dərdlərinə şərik olduğunu eşitmişdim. Bir sözlə Laçın rayon icra hakimiyyətinin başçısı Elbrus müəllimdən narazı

olan, onun hər hansı bir ədalətsiz qərar qəbul etməsini, kimləri isə incitməsini dilinə gətirən Laçınliya ras gəlmək qeyri mümkündür.

Elbrus müəllim haqqında eşitdiklərimdən sonra məndə ona qarşı belə bir fikir formalaşdı ki, onun həyatda da, rəhbərlikdə də bir amalı, bir yolu var. Bu amal, bu yol kişliyindən, namus-qeyrətindən və mənliyindən başqa, hər şeyini itirən soydaşlarına mənəvi dayaq olmaq, onlarda qeyd olunan itirilməmiş keyfiyyətləri yaşatmaq, onlarda Laçına qayıtmaq inamını, ümidünü yaşatmaqdan ibarətdir. Onun amalı-həqiqət, yolu isə haqq yoludur. Çünki xalqına arxalanan rəhbər hər zaman qalib, ağıllı və fərasətli rəhbəri olan xalq isə basılmazdır . . .

2007-ci il 18 may Bakı şəhəri. . . Şəhidlər xiyabanı . . . saat 10 tamamdır. . .

Şəhidlər xiyabanının qarşısındakı meydanla, türk qaradaşlarımızın şəhidləri üçün ucaldılan abidəyə qədər olan meydanda iynə atsan yerə düşməzdi. Bakı küləyindən coşaraq dalğalanan Xəzər dənizi kimi, Şəhidlər xiyabanındakı insan dənizində dalğalanaraq neçə illər bir-birinə tamarzı olan insanların görüşməsinə, bir-birinin boynuna sarışıb hönkür-hönkür göz yaşı tökülməsinə, bir-birinin əlini buraxmayaraq hal-əhval tutmalarına imkan yaradırdı.

Ardı-arası kəsilməyən insan axını, Şəhidlər xiyabanına tərəf irəliləyirdi... Bu axının önündə Laçın rayon icra hakimiyyətinin başçısı Elbrus Təhməzov cənabı olmaqla, rayonun bütün məsul işçiləri, səhiyyə, maarif, mədəniyyət işçiləri, icra hakimiyyəti başçısının Laçın rayonu kənd inzibati ərazi vahidliyi üzrə nümayəndəliklərinin işçiləri, Laçın rayonunun deputatı Hətəmov Sevindik, Şuşa icra hakimiyyətinin başçısı N. Bəhmənov, Bakı şəhərindən və başqa rayonunu nümayəndələri də iştirak edirdilər.

Laçının işğal gününə həsr edilən bu etiraz nümayiş-mitinqini işıqlandırmaq, canlı yayımla Azərbaycan xalqına və xarici ölkə vətəndaşlarına çatdırmaq üçün bütün radio və

televiziya verilişlərinin şirkətləri, habelə qazet və jurnalların müxbirləri də iştirak edirdilər. Laçın rayon icra hakimiyyətinin başçısı Elbrus Təhməzov cənabı nümayiş iştirakçıları qarşısında, geniş və məzmunlu çıxış edərək, Azərbaycan respublikasının prezidenti, Ali Baş komandanımız cənab İlham Əliyevin məqsədyönlü, yorulmadan apardığı sülh siyasəti nəticəsində işğal altında olan bütün torpaqlarımız, işğaldan azad olunacaq. Sülh danışıqları müsbət həll olunmasa, biz torpaqlarımızı Baş komandanımızın əmri ilə öz qüvvəmizlə azad edəcəyik. Qarabağımıza, Laçın, Kəlbəcərimizə qayıtmaq üçün çox gözləməli olmayacağıq. Çünki güc birlikdədir. Biz hamımız prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının ətrafında daha sıx birləşmək yolu ilə, qələbəyə daha tez çatacağıq. Onun çıxışı alqışlarla qarşılandı və nümayiş iştirakçıları Qarabağımıza, Laçın, Kəlbəcərimizə qayıtmaq üçün inam yarandı, ümüd artdı. Məndən də ictimai televiziyanın çəkiliş qrupası intervyu götürdü. Mən sözümlü aşağıda qeyd olunan misralarla yekunlaşdırdım:

Laçında doğulub, Laçınsız qaldım,
Vətən həsrəti ilə saralıb soldum,
Qocalıqda köçkün adın qazandım,
Bu qərrib ellərdən bezən mən oldum.

Laçınsızam tutan yoxdur əlimdən,
Ayrılıq şələsi düşmür belimdən,
Köçmək üçün o dünyaya elimdən,
Dərd qəmlər yükünə dözən mən oldum.

Nümayiş qurtarandan sonra, elə Şəhidlər xiyabanında Elbrus müəllimlə görüşüb hal-əhval tutandan sonra, onunla görüşməyimdən çox məmun olduğumu və son vaxtlar Laçın rayonunun qərargahı yerləşən Ağcəbədinin «Taxta körpü» adlanan sahəsində yeni icra hakimiyyəti üçün tikilən binaya görə, xəstəxanaya, mədəniyyət evinə, maarif şöbəsi üçün

yeni binanın tikilməsinə görə, Kür çayından Laçın rayonunun əvvəllər qışlaq kimi istifadə etdiyi, hal hazırda Laçın rayonunun əksəriyyət kənd sakinlərinin kompakt halında məskunlaşdığı, ilan mələyən sahələrinə suyun çəkilməsi işlərini tez bir zamanda başa çatdırılmasına görə və Laçın camaatının ondan razı olduqlarına görə və başqa görülən müsbət işlərə görə şad olduğumu bildirəndən sonra, bu ilin iyun ayının 8-də Azərbaycan Yazıçılar Birliyində keçiriləcək 70 illik yubileyimə dəvət etdim. O, imkan olsa gələcəyini bildirdi. . .

May ayının 22-də Laçın rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Piçənis kənd inzibati ərazi vahidinin nümayəndəsi Şakir Əhmədov mənimlə görüşərək, Laçın rayon icra hakimiyyətinin başçısı Elbrus Təhməzovun göstərişi ilə 26 mayda Pirsəğa qəsəbəsində yeni tikilən və Piçənis kənd sakinlərinin məskunlaşdığı 2№-li yaşayış massivində sənin yubileyinin keçirilməsini və iyun ayının 8-də sənin ictimai-əbədi fəaliyyətinə və 70 illik yubileyin münasibəti ilə fəxri fərmanla təltif olunman haqqında göstəriş verdiyini deyəndə çox şad olmaqla yanaşı, hələ 2006-cı ilin 18 mayda yaxın yoldaşlardan birinin mənə dediyi «rayon ziyalılarından diqqət və qayğısını əsirgəmir»sözlərinin bir daha əyani şahidi oldum.

Bu yaxınlarda mənimlə görüşmək istədiyini eşidəndə çox məmun olaraq Elbrus müəllimlə görüşməyə getdim. O, məni çox yüksək səviyyədə qəbul edərək 70 illik yubileyimlə əlaqədar məni təbrik edərək, imkan olmadığına görə yubileyimdə iştirak edə bilməməsinə çox təəssüf etdi.

Elbrus müəllimin mənə qarşı olan diqqət və qayğısına, humanist, alicənablığı qarşısında minnətdar olduğumu bildirəndə, o gülümsəyərək, «sizin kimi söz sahiblərinə hər cürə diqqət və qayğı göstərmək bizlərin borcudur və belə qayğılara layiqsiniz»deyəndən sonra əlimi sıxaraq «Laçınımız haqqında, onun cəsur övladları haqqında yeni-yeni əsərlər yazmağı arzu edirəm»dedi. . . Biz çox səmimi ayrıldıq. . .

Mən Laçın rayon icra hakimiyyətinin başçısı Elbrus Həlay oğlu Təhməzov cənabına mənə qarşı olan diqqət və qayğısına görə bir daha səmimi qəlbdən öz təşəkkürümü bildirirəm. Onun belə bir humanist addımı, mənim belə bir rəhbər qarşısında məsuliyyətimi qat-qat artırdı, mənim yazar qələmim, kəsərli və düzgün sözlərimlə hər zaman vətənimin, Laçınının, xalqımın qulluğunda durmağa ruhlandırırdı. Çünki Elbrus Təhməzov cənabının mənə qarşı olan münasibəti, məndə məsuliyyət hissini dahada artırdı.

«Ölməyə yaxşıdı» deyirlər vətən,
Vətəndaş olanmaz hər yoldan ötən,
Laçınsız adıyla qurtarar Bəhmən,
Yenidən Laçına qayıda bilsəm.

HAQQ-ƏDALƏTİN SƏSİ CƏRƏYANLI QƏFƏSLƏRDƏN GƏLİR

Hörmətli oxucular, bütün şüurlu canlılar hər zaman tərifdən şənlənmiş, təhqirdən isə kədərlənmişlər. Tərif sözü cəmiyyətlərin inkişaf mərhələlərində öznü iki formada biruzə vermişdi.

Tərifin birinci forması, düzgünlüyün qoynunda, sevinclə, şanla, şöhrətlə, şərəflə qaynayıb qarışan həqiqətdir. İkinci forması isə, yalanların çirkabında şərlərin, böhtanların, qəmlərin, kədərlərin, nalələrin biri-birilə didişməsindən yaranan yaltaqlıqdır.

Yaşadığımız bu günkü gündə düzgün təriflərin qapıları, düzgün adamların üzlərinə bağlı olduğu üçün onun haqqında söhbət açmağa dəyməz...

Ona görə də yalanlar və didişmələr üzərində bərqərar olan, bizlərin sümüyünə, iliyinə işləyən, öz məhv olmayan yoluxucu virusları ilə qanımızı «zənginləşdirən», saysız-hesabsız tərif və alqış konsepsiyamıza çevrilən yaltaqlığımızdan söz açmaq istəyirəm:

Gəlin bizlər açıq gözlə, aydın ağlla, ədalətlə döyünən ürəklə, kənardan-kənara özümüzə nəzər yetirək, dünənə qə-

dər keçdiyimiz, sabah və birisi gün keçəcəyimiz yolları birdə seyr edək. Orta və ali məktəblərə, idarə və müəssisələrə, şirkət və birliklərə, yarmarka və bazarlara, bir sözlə əhalinin çoxluq təşkil etdiyi yerlərə baş çəksək görəcəyik ki, əksər söz-söhbətin məğzi, münasibətlərin meyyarı olan yaltaqlıq, yüngüllük, səviyyəsizlik və bunların rəmzi olan təriflərdir. Təriflərə bürünmüş təzimlərdir, təzimə qarışmış itaət təbəssümləridir. Bizlər bir-birimizi yalandan tərif edə-edə, müdirlərimizi yalanlarla bəzədilmiş, yaltaq təriflərə qərq edə-edə ayları, illəri başa vurmağa məcbur edilmişlərik.

Qeyd olunanları yazmaqda məqsədim ondan ibarətdir ki, qoy oxucular, yenidən qurmanın çox böyük tarixi əhəmiyyətini bizlərin hələ də, bütün təfəsilatı ilə, dərk edə bilmədiyimizi yadlarına salsınlar. Ona münasibətimizin dayaz və səthi olmasını, görülən işlərin yarımçıq gördüyümüzü bir daha götür-qoy etsinlər. Yenidən qurmaya «töhfələrimizdən» danışanda ilk növbədə «millət atası» Stalinin, qəddar Bağirovun necə lənətlə damğalandıqlarını, hətta Stalinin meydinin mövzoleydən çıxarılması, Bağirovun güllələnməsini yaddan çıxartmamalıyıq. Əfsuslar olsun ki, tarixin bu ibrət dərsləri də, bizim bəzi dövlət məmurlarını cəhalət yuxusundan oyatmaqda acizdir. Onlar hələ də öz vəzifələrini inzibati amirlik üsulu ilə, hədə-qorxu ilə idarə etməkdədirlər. Bu idarə etmə üsuluna qarşı bəzən şüurlu surətdə, bəzən isə təbii bir həvəslə bu cahilliyin qarşısını almağa can atılır. Ancaq irəliyə getmək hər zaman mümkün olmur. Düzlərin işi yarımçıq dayandırılır, özləri isə bayıra atılır...Düz düzdə qalır...Əyrilər isə vəzifədə qalaraq xalqı talayır.

Düzgün, insafli, səxavətli sözləri, ədalət sözünün törəmələri olmaqla, ayrı-ayrı fərdlərin praktiki rolunda hər hansı bir pisliyə, çirkinliyə xidmət etməyən, xoşxasiyyət və mülayim olmaqla, ancaq yaxşılıqları özündə cəmləşdirən sözdür. Həyatda hər bir canlının, əşyanın, cismin əksi olduğu kimi qeyd olunan sözlərində əksi mənalara mövcuddur. Ədalət sözü işləyən yerdə – yaltaqlıq, şər, böhtan, yalan, fırıldaq, kələk, hədə, qorxu, ölüm cücərməməli olduğu halda, əfsuslar olsun ki, cücərir...Ədalət sözünün ən qorxulu düşməni yaltaqlıqdır. Ədalətin məskən saldığı meydana

özünə bir balaca yer eləyən yaltaqlıq qısa bir zamanda şəri, böhtanı, yalanı, fırıl-dağı, kələyi, hədəni, qorxunu, hətta ölümündə ətrafına toplayaraq qəddarcasına ədalətin və onun törəmələri olan düzlüyün, insafın və səxavətin üzərinə hücumə keçir və qüvvələrin qeyri bərabərliyi, yaltaq ordusunu müdafiə edənlərin nə insafsızlığı, mənniksizliyi, qeyrətsizliyi nəticəsində çox zaman ədalət məğlub olur, düz-düzdə qalır, insafın boynu vurulur, səxavətin isə qolları kəsilir...

İnsanlar yaşadığı bütün dövrlərdə başqa adamların çatışmayan cəhətlərini, onların atdıqları addımlarının, düz yaxut əyri olduğunu nəzərdən qaçırmırlar. Ən çoxda rəhbər işçilərin, səhvləri nəzərə daha tez çarpır. Bəzən bu səhvlərin tez-tez təkrar olunmasını öz gözlərimizlə gördüyümüz halda, özümüzü elə göstəririk ki, guya həmin səhvləri görmürük, yaxutda rəhbər öz mövqeyində düzdür. Rəhbərin səhv mövqeyini ona görə deməyə cürətimiz çatmır ki, əgər onun yol verdiyi nöqsanları desək, o, bizi «kontrolə» götürəcək, hər atdığımız addımlarımızı izləməyə başlayacaq, bizə qarşı münasibəti pisləyəcək. Buraxılan cüzi nöqsandan yapışaraq onu şişirdəcək, əvvəl-əvvəl bir «yağlı» töhmət, sonrası isə məlum məsələdi... Çünki o, sərəncam vermə səlahiyyətli şəxs olmaqla, əlində dəyirmi möhürü var...

Heç bir rəhbər, özündən çox bilən, namuslu, qeyrətlə işləyən, düzgün və yaltaqlığı bacarmayan adamlarla işləmək istəmirlər. Onlar elə adamlarla işləmək istəyirlər ki, müdürün bütün çatışmayan cəhətlərinin üstünü vurmasın, onun düzgün olmayan qərar və tapşırıqlarına sözsüz əməl etsinlər, onun haqqında yalan-gercək nə danışılsa xəbər versinlər, ona yaltaqlıq etsinlər. Ona görə də məmurların əksəriyyəti yaltaqlıq istedadı, yalançı məharəti olan adamlarla işləyirlər. Yüksək səviyələrdə sözü keçən, vəzifə sahiblərinin yeganə məqsədi rüşvət almaq, dövlət əmlakını mənimsəməkdən ibarətdir. Yenedənqurmanın meydana gəlməsi nəticəsində yaranan özəl təşkilatlarda, şirkət və Maddi Məsuliyyətli Cəmiyyətlərlə oğurluq əlaqələrinə girişən dövlət təşkilatları, asan yollarla pul qazanmağın yollarını tapmışlar. Belə ki, dövlət təşkilatı ilə şirkət

arasında müqavilə bağlanılır ki, guya dövlət təşkilatı şirkətdən filan qədər mal-material alır. Müqavilə qüvvəyə minəndən sonra, müqavilədə göstərilən mallar üçün (həmin mallar faktiki olaraq şirkətdə yoxdu) qaymə faktura yazılaraq hər iki tərəfin nümayəndələri tərəfindən imza edilir. «Mal verənin» malsız qaymə-fakturasını, «mal alan» qəbul edir ki, guya qayməfakturada yazılan malların hamısını aldım. Bu əməliyyatdan sonra «mal alan» dövlət təşkilatı, «mal verən» şirkətinin pulunu bank vasitəsilə köçürür şirkətə. Beləliklə, malsız əməliyyat nəticəsində köçürülən pul vəsaitinin 25% «mal verən» təşkilata, ona görə mal verən şirkətə 25% verilir ki, dövlətə çatan əlavə dəyər vergisini də ödəsin. 75%-i isə «mal alan» dövlət təşkilatına qalır. Nəticədə «mal verən» bir manatlıq da mal vermədiyi halda 100 minlərin, 25%-ə, «mal alan» isə 100 minlərin 75%-nə sahib olurlar. Qeyd olunan 75% məbləğə saxta 2№-li forma (akt) tərtib edilərək qeyri qanuni (guya iş görüldü) silinərək, bəzi-bəzi şəxslərin cibinə gedir.

Bu maxinasiyaların hamısı bizlərin gözləri qarşısında həyata keçirilir, bizlər isə cıncırımızı çıxarda bilmirik. Səsini çıxardanın, saxta sənətlərin tərtib olunmasına qarşı etirazını bildirənin axırı isə mənim kimi gözüm çıxdıya salınaraq düzdə qalır. Yenidənqurmanın ilk zərbəsini alanlardan biri də mən oldum. Belə ki, Bakı kooperativ texnikumunu, sonra isə Moskva kooperativ İnstitutunun Bakı filialını qurtararaq, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti İstehlak Cəmiyyətləri İttifaqının özündə və onun tabeliyində olan Əskəran Rayon İstehlak Cəmiyyətində və Ticarət Nazirliyinin Stepanakert qarışıq ticarəti idarəsində müxtəlik, yüksək vəzifələrdə qüsursuz işləmiş, Sentrosayuzun «Ticarət əlarısı» adına layiq görülmüş və 29 il orada işləyəndən sonra, məlum Dağlıq Qarabağ hadisələri ilə əlaqədar Bakıya gələrək Nizami rayonunda fəaliyyət göstərən 1№-li Unversamda (mənim təsəbbüsüm ilə onun adı dəyişdirilərək Laçın Universamı oldu) direktor işlədiyim zaman yəni, 1990-cı ilin aprel ayının 28-də, indiki üçrəngli bayrağımızı 70 ildən sonra, Laçın universamının üstündə ucaldaraq iki gün dalğalandırdım və nəticədə rus komendantı tərəfindən «yüksək

mükafatla» təltif olunandan və yaxşıca «tərləyəndən» sonra güc-bəla ilə onlardan yaxamı qurtara bildim. Yenidən-qurmanın ziddiyyətlərlə zəngin olduğu dövrdə, onun qarşıya qoyduğu ticarət «qaydaları» ilə barışa bilməyərək 34-il işlədiyim ticarətlə bir yolluq vidalaşmalı oldum.

Çox çətinliklərdən sonra Azərbaycan Dövlət Dəmir yolunun maliyyə xidmətində inspektor vəzifəsində işləməyə başladım. Mənim işə başladığım şöbədə-şöbə rəisi, onun müavini və dörd nəfər inspektordan ibarət kiçik bir kollektiv işləyirdi. Onların içərisində ən yaşlısı Bəhram adlı, gödək boylu, boyuna münasib olmayan yekə başı və qalın qaşları, onu daha da eybəcər göstərirdi. Eyni yaşda olduğumuza görə və şöbədə işləyənlərin cavan olmalarını nəzərə alaraq, Bəhramla münasibətdə olmağa üstünlük verdim. Biz azərbaycanlılara xas olan adətlərimizi pozmayaraq, o birinci növbədə mənim hansı rayondan olduğumu, o rayonun hansı kəndindən, o kəndin hansı nəsilindən olduğuma kimi soruşanda, əslim Laçın rayonundandı, özüm isə uzun illərdi ki, Stepanakert şəhərində yaşayırdım, deyəndə Bəhramın sifətinin dəyişildiyini hiss etsəmdə əhəmiyyət vermədim. Hətta, onun hansı rayondan olmasını soruşmadığım halda, özü, məndə Füzula rayonundanam, çoxdan Bakıda yaşayıram. 20 ildən çoxdur ki, Dəmir yolunda «revizor» işləyirəm deyərək, ağarmış sifətinə süni gülüş təbəssümü qatararaq, bəs siz hansı işlərdə işləmişiniz.

Mən Bakı Koperativ texnikumunu və Moskva Koperativ İnstitutunun Bakı filialını qurtardığımı və əvvəllər mağaza müdiri, Əskəran Rayon ictimai İşlər birliyinin və Əskəran Rayon İstehlak Cəmiyyətinin sədri, Vilayət İstehlak Cəmiyyətləri İttifaqında Böyük Müfəttiş və Təftiş Komissiyasının sədri vəzifələrində işlədiyimi deyəndə, onun sifətinin dəyişildiyini və istehza ilə «çox yaxşı» deyə məni müştəri gözü ilə süzməsi nəzərimdən qaçmadı. Sonralar söhbət arası yoldaşlardan biri istehzalı halda, - «Bəhram hər yetənə otuz ildir Dəmir yolunla «revizor» işləyirəm deyir. Soruşan da yoxdur ki, a balam, Dəmir yolunun «fəhlə təchizatı idarəsində», yeməxanalarda və bufetlərində inventarizasiya edən nə zamandan «revizor» olub?».

Mənə aydın oldu ki, inventarizator olduğu halda, o, özünü «revizor» kimi mənə təqdim etmişdir. Eyni yaşda olduğumuza və mən hələlik iş yerində işçilərlə yaxından tanış olmadığımıza görə, onunla söhbətləşir, arada bir fasilə zamanı iş yerimizin qarşısındakı «Səməd Vurğun»un adını daşıyan bağda gəzməyə çıxır, havamızı dəyişirdik və mən bu insanın kimliyini öyrənmək istəyirdim.

Mənim Dəmir yolunda işə girməyim o vaxta təsadüf edirdi ki, Dəmir yolu rəisi Ziya müəllimin işə başladığının bir ili tamam deyildi və mənim işlədiyim şöbənin rəisi işdən kənarlaşdırılmış, təzə rəis isə qoyulmamışdı. Bu vəzifə üçün Bəhram nə qələr çalışsa da, alınmadı. Bizə yeni rəis təyin etdilər. 1999-cu ildə rəisimizi işdən azad edəndən sonra Bəhramı bizə rəis qoydular. Rəis qoyulana qədər bir dəfə də olsun o mənim yaxşılığım haqqında bir söz deməmişdir. Yeri düşəndə isə «pisliyim» barədə sözünü əsirgəməmişdi. Mən Xankəndindən gəldiyimi, ermənilər tərəfindən qovulduğuma görə, varımın, dövlətimin ermənilər tərəfindən əlimdən alınmasını, onların oğlumu güllə ilə vurmasını, iki qardaşım oğlunun ermənilərlə döyüşdə şəhid olmasını, qohumlarımın qovulmasını, qanımdan olan səkkiz nəfərin ölməsini, əsir düşməsi haqqında tez-tez danışanda onun rənginin dəyişdiyini, çox zaman söhbətə qulaq asmadan getməsini, yeri düşəndə erməniləri tərifləməsi mənə də özüm də bilmədən şübhələr yaradır, ancaq o şübhələri təsdiq edən elə bir dəlil tapa bilmirdim.

2000-ci ilin noyabr ayı idi. Bir gün Bəhram məni yanına çağırdı. Mən getdim. Yanında da iki-üç nəfər «quyruq» bulayarı oturmuşdu. Əvvəl-əvvəl iş barəsində ordan-burdan danışandan sonra Bəhram mənə belə bir sual verdi, - «Əgər bizdə vəzifələr ixtisara düşsə sənin ağılnca kimi qanunla ixtisara salarlar, səni, yoxsa məni?»- deyərək «quyruq» bulayanlarını bir-bir nəzərdən keçirəndən sonra, - «Yoxsa bu köhnə işçiləri?». Doğrudan da, gözləmədiyim sualın hansı məqsəd güddüyünü ağılıma gətirmədiyimə görə, çiynlərimi çəkərək, - «Mən nə bilim, o baxır rəhbərliyin qəbul edəcəyi qərara. Onlar kimi məsləhət görsələr o da, gedəcək»- deyərək Bəhramı və «quyruq» bulayanlarını bir-bir süzəndə, «quyruq» bulayanlar bir ağızdan: «Biz neçə illərdi

işləyirik, kimin ixtiyarı var ki, təzə gələni qoyub köhnə işçiləri ixtisara salsın!»- deyərək hər üç «quyruq» bulayan mənə baxandan sonra hər üçü Bəhranın üzünə baxdılar.

Noyabr ayının sonuna kimi bu məsələ barəsində Bəhran mənimlə üç dəfə söhbət etdi. Axıncı dəfəki söhbətdə mən onunla çox ciddi danışığ aparandan sonra ona dedim ki, - «Biz köçgünlər haqqında Prezidentin fərmanı var, ixtisar bizlik deyil. Heç kəsin ixtiyarı yoxdur ki, köçgünü ixtisar etsin. Yəqin ki, ixtisar olsa, birinci sən özün gedəcəksən. Nədi, həftədə bir dəfə ixtisar barəsində mənimlə danışib, kimi ixtisar edəcəklər deyə, məndən soruşursan? Yekə kişisən, bəsdı, sözün var söz danış!»- deyərək onun kabinetini tərk etdim.

Dekabr ayının əvvəlləri idi. Əl yazmasında olan şeirlərimin bir neçəsini Bəhranın katibəsinə verərək xahiş etmişdim ki, kompyüterdə çap eləsin. Nahar fasitəsinə 15-20 dəqiqə qalırdı. Katibə mənə zəng etdi ki, Bəhran müəllim sizi çağırır. Mən onun yanına gələndə müavini Mamed onun yanında oturmuşdu. Mən ümumi salam verəndə, o da, Mamed də ayağa qalxaraq mənə əl uzadıb görüşəndən sonra oturmağımı təklif etdi. Mən oturandan sonra üzünü Mamedə tərəf tutaraq, - «Bu Bəhmən müəllimin bir təhər xasiyyəti var, heç nədən ötəri adamdan inciyr»- deyərək üzünü mənə tərəf çevirərək, - «Bir az bundan əvvəl katibə sənın «Qarabağa» aid yazdığın bir şeiri gətirdi yanıma, oxudum, halal olsun sənə, çox gözəl yazmısan. İndi elə Mamedlə o haqda danışırıdığ. Nahar vaxtıdı, hazırlaş gedək nahara»- dedi. Mən ona – «Sağ olun, siz gedin. Məndən ötəri narahat olmayan»- deyəndə, onlar hər ikisi ayağa qalxaraq: - «Tez ol, geyin gəl. Gedirik sənın yazdığın «Qarabağ» şeirini yumağa». Nə isə, mən paltomu geyinərək onların yanına gəldim. Mamed dedi ki: - «Montində mən yaşadığım yerə yaxın ağdamlıların yeməxanası var, əla yeməklər hazırlayırlar. Gedək ora»- deyəndə Bəhran da onun sözünə qüvvət verərək: - «Hə, orda yaxşı yemək verirlər, sür ora!». Yolda çox götür-qoy etsəm də, Bəhranın birdən-birə mənə qarşı etdiyi bu «canfəşanlıqın, hörmətin» mənasını anlaya bilmədim. Ancaq onu yəqin etmişdim ki, nə isə bu «qonaqlıq» mənə

çox baha başa gələcək. Bu «qonaqlıq» heç də Qarabağ haqqında yazılan şeirə görə deyildi. Bir həftədən sonra katibə mənə Dəmir yol rəisinin kadrlar üzrə müavininin imzası ilə xəbərdarlıq əmrini təqdim etdi. Əmrə belə yazılmışdı: «Azərbaycan Dövlət Dəmir yolunun rəhbərliyi sizi xəbərdar edir ki, 01 fevral 2001-ci il tarixdən sizin tutduğunuz vəzifə ixtisara düşür».

Mən Dəmir yol rəisinin kadrlar üzrə müavini Əfəndiyevin qəbuluna getdim. Vəziyyəti ona danışanda, o mənə dedi ki, sizin rəisiniz Bəhram kimin adını yazmışdı, biz də həmin adamları ixtisar etmişik. Mən ona köçgün olduğumu, şəhid ailəsi və imkansız olduğumu desəm də, o mənə dedi ki, mümkün deyil, əmr verilib. Həm də sənin vəzifən işğalda qalıb, deyərək arsız-arsız güldü.

Mən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi köçgünlərin işləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Ə.S.Həsənova ərizə yazandan sonra onlar Ziya müəllimin üçünə məktub yazaraq «Köçgün və şəhid» ailəsi kimi və Prezidentin fərmanına əsasən mənim ixtisara düşməyimin qeyri-qanuni olduğunu və mənim öz vəzifəmdə qalmağımı xahiş edəndən sonra Ziya müəllimin göstərişi ilə məni ixtisardan azad edərək öz vəzifəmdə işləməyimə icazə verdilər.

Hörmətli oxucular, mən sizə Bəhramın verdiyi «qonaqlığın» mənə çox baha başa gələcəyi haqqında demişdim. Katibə ixtisara getməyim barədə xəbərdarlıq əmrini mənə verəndən sonra Bəhramın yanına gedəndə, o and içərək bu işlərə qarışmadığını, hələ özünü günahsız göstərmək üçün «mən kiməm?» deyərək yaxasını kənara çəkən Bəhram, axıra kimi İxtisar Komissiyasında iştirak etmiş və mənim təkidlə ixtisara düşməyimi tələb edərək məqsədinə çatmışdı.

Mən öz işimdə qalandan sonra, Bəhram özünü elə göstərdi ki, guya mənim işdə qalmağıma sevinərək çox şad olub. Yeri gələndə məni yeməyə aparır, boş vaxtlarında söhbət etməyə çağırırdı. Aramızda yaranan bu «isti» münasibətdən də qorxurdum. Bilirdim ki, boyunun yarısı yerin altında olan, tamahkar, işçiləri aldadan, əvvəlcədən idarə rəislərini yanına çağıraraq, onlarla ra-

zılığa gələrək, hansı «revizoru» istəyirsən göndərim deyərək, hesabını alandan sonra rəisin istədiyi «revizoru» göndərən və «revizorun» gətirdiyi «payın» iki hissəsini götürən adamdan hər hansı bir pisliyi, alçaqlığı gözləmək olardı.

Onun oğlu bir nəfər cavan oğlanı bıçaqlayıb öldürmüşdü. Dəmir yolunun bütün təşkilatlarından pul toplayaraq əlli min dollar verəndən sonra, guya oğlu dəlididi. Bir neçə vaxt dəlixanada yatandan sonra, bir gün də olsun həbsdə yatmayaraq azadlığa buraxdılar. Dəlilik adı ilə adam öldürənin altında xarici BMV maşını, yaşadığı xüsusi binanın altında mini market mağazası, ailəsi və uşaqları ilə şad-xürrəm yaşadığı halda, cavan azəri balası torpaqda çürüyür.

Oğlunun toyuna altı kupletdən ibarət təbrik şeiri də həsr etdim. Hələlik olmasa da, gələcəkdə Bəhramdan yeni «hədiyyələr» gözləyirdim. İşçilər arasında ikitirəlik yaradaraq, iş bacarmayan, adicə kassa hesabatından başı çıxmayanları harada «yağlı» təşkilat vardsa ora yazaraq, təşkilatın rəisinə tapşıırırdı ki, özünüz bir akt yazın «revizor» imzalayıb gətirsin. Hesabı özü danışib alandan sonra həmin «revizora» da bir tula payı verərək, yazılan cızma-qaranı arxivə göndərirdi. Həmçinin «yağlı» müəssisələrin hamısını hər il öz «quyruq» bulayanlarına yoxladır. O, təşkilatlara başqa adam gedə bilməzdi. Öz işçilərimizin, həmçinin təşkilat rəhbərlərinin narazılıqlarını nəzərə alaraq hər iki şöbəni, yəni xərclər üzrə olan «revizorlarla», gəlirlər üzrə olan «revizorları» birləşdirərək yeni rəis təyin edəndən sonra, Bəhram rəis olduğu şöbədə müavin kimi qaldı.

Bir gün erməni-müsəlman hadisələri haqqında danışığ gedən zaman bir nəfər dedi ki, erməni Bəhramı rəislikdən çıxartdılar. Mən həmin adamdan Bəhramı niyə erməni adlandırdığını soruşanda, o, mənə dedi ki, nə təfəvütü var, arvadı erməni olanın özü də erməni kimi bir şeydi.

Həqiqətən də Bəhramın fizionomiyası, yəni sifət quruluşu erməniyə oxşayırdı. Hərəkəti, davranışı, oturuşu, duruşu, hətta danışığı da erməni danışığı ilə eyni idi. Onsuz da Dövlət Dəmir yolunda anası erməni olanlar, ad-familiyasını 100 dollara

dəyişərək cuhut, ləzgi hətta azərbaycanlı olanların sayı çox idi. Özləri də ən «yağlı» yerlərdə lövbər salmışdılar.

Hələ mən Bəhramın arvadının erməni olmasını bilmədiyim zaman, yəni təzə rəis işə gələndən sonra da, işlərin çoxunu Bəhram aparırdı.

2005-ci ilin mart ayında mən Biləcəri Vaqon deposuna 2004-cü ilin Maliyyə təsərrüfat fəaliyyətini təftiş etmək tapşırıldı. Həyatda mənim əqidəm, məsləkim, tutduğum yol düzlük olub. Əli əyri, yalançı, yaltaq insanlarla barışa bilməmişəm. Dövlət əmlakına xor baxıb, onu talayanlara qarşı barışmaz mövqedə olmuşam. Ona görə də bəzi əli əyri rəislər mənim belə bir mövqedə olmağımla barışa bilməyərək, yalanlara, dediqodulara, mənim haqqımda pis fikir yaratmağa başlamışlar. Mənim haqqımda bu fikirləri yaradan isə əsas Bəhram olmuşdu. Mən təhlil zamanı kassanı yoxlayarkən, kassadan mal, material, təmir üçün verilən pulların qeyri-qanuni verilməsini və pulların xərclənməsini təsdiq edən sənədlərin düzgün olmasını, yalandan, təmir olunmamış və olunan elektrik motorlarının markasının, kilovatının və başqa göstəricilərinin bir-birinə uyğun gəlmədiyini və vəsaitin mənimsənildiyini deponun mühasibinə sübut edəndən sonra, mühasib vəziyyəti rəisə deyir və mənim guya təftişi qərəzli apardığımı ona çatdırır. Deponun rəisini və baş mühasibini birinci dəfə idi ki, görüb tanış olmuşdum. Ona görə də burada qərəzli yoxlama aparmaqdan danışmaq düzgün olmazdı. Yoxlamanın üçüncü günü saat 11-də Nəriman (Ziya müəllimin qardaşı) müəllim mənə zəng edərək hədələyə-hədələyə: - «Gör başına nə oyun gətirəcəyəm, gedib orada camaatı qorxudub iki min dollar tələb edirsən. Tez ol, rəisi də, baş mühasibi də götür, gəl bura!». Mən ondan xahiş etdim ki, bir az nəzakətli olun. Burada heç kimi nə hədələyən yoxdur, nə də iki min dollar istəyən. Burada söhbət kassadan verilən nağdı pulun haraya və nəyə xərclənməsindən gedir. Xərclənən pulların çoxu qeyri-qanuni xərclənib. Deməyinizdən belə çıxır ki, pulun hara xərclənməsini soruşmayaq, deyəndə o, daha da yüksək səslə: - «Tez rəisi də, baş mühasibi də götürüb gəlibsən bura. Baxarıq, hansı puldan söhbət ge-

dir!»- deyərək telefonu söndürdü. Elə o anda Bəhram zəng edərək, Nəriman müəllimdən daha betər hədələməyə başladı. Mən ona dedim ki, bu saat ora gəlirik, deyib dəstəyi yerinə qoyaraq rəisin otağına keçdim və vəziyyəti ona danışandan sonra, ondan kim iki min dollar istədiyini və sizi kim hədələdiyini deyəndə o, and aman elədi ki, xəbərim də yoxdur. Tez baş mühasibi çağırdı, o, da xəbəri olmadığını dedi. Biz rəisin 31-10 markalı volqası ilə bizim təzə rəisimiz Vidadi müəllimin yanına gəldik. Deponun rəisi və baş mühasibi onları nə hədələyən, nə də iki min dollar tələb edəninin olmadığını dedilər. Mən isə kassadan verilən pulların qeyri-qanuni verildiyini və düzgün xərclənmədiyini deyəndə, Vidadi müəllim Bəhramı çağırdı. Bəhram gələndə, Vidadi müəllim ona dedi ki, rəis də, baş mühasib də deyir ki, nə bizi hədələyən olub, nə də iki min dollar istəyən. Sən də mənə deyirsən ki, «revizor» gedib dünyə-ələmi qayıdırıb. Adam bir işi dəqiqləşdirmədən hay salmaz. Bəhram o saat boğazını arıtlayaraq əvvəl-əvvəl mənə, sonra deponun rəisi Vaqifə və baş mühasib Etibara, sonra isə Vidadi müəllimin üzünə baxaraq: «Sənişin Daşıma Birliyinin rəis müavini Xosrov mənə zəng etdi və sizə dediklərimi mənə dedi. Aradan bir az keçəndən sonra isə Nəriman müəllim zəng edib dedi ki, o, «revizor» geri çağır, sonra başqa adam göndərrəsiniz- Vidadi müəllim üzünü Bəhrama tutaraq: - Sənişin Daşıma Birliyinin müavini kimdir ki, onun dedyi ilə iş görüb ələmi qatırsan bir-birinə?-deyəndə deponun rəisi kəkə-ləyə-kəkə-ləyə üzünü Vidadi müəllimə tutaraq: - Rəis, deyəsən günah məndə, səhv isə Xosrovda olub, - deyərək əlini qaldıraraq: - Bilirsiniz necə olub bu məsələ, - deyərək üzünü mənə tərəf çevirərək: - Bəhmən müəllim mənə dedi ki, kassadan on milyondan yuxarı qanunsuz pul vəsaiti xərclənib, təcili həmin pul vəsaiti deponun xəzinəsinə ödənilməlidir.

Xosrov axşam bizə gəlmişdi. Mən vəziyyəti ona danışaraq ondan iki min dollar borc verməsini dedim. Bir az kefi «babat» idi, yəqin deyilənləri yaxşı başa düşməyib.

Vidadi müəllim başını yırğalayaraq, deponun rəisinə: - Xosrova zəng edin görək niyə belə deyib və nəyə görə Nəriman müəllimə xəbər verib?

Deponun rəisi Vaqif, Xosrov ilə danışaraq ondan iki min dollar xəzinəyə keçirmək üçün istədiyi pulu niyə Nəriman müəllimə rüşvət kimi demisən və niyə demisən?

Nə isə Vaqif telefonunu söndürüb üzünü Bəhrama tərəf çevirərək: - Bəhram müəllim, siz öz «revizorunuzun» tərəfini saxlayıb, onu müdafiə etmək əvəzinə, Xosrova deyirsiniz zəng edin Nəriman müəllimə deyin, o, bizi eşitmir, - deyərək başını buladı.

Hər şey aydın oldu ki, Xosrov Bəhrama zəng edərək, səhvən dediyi sözdən istifadə edərək, Xosrovun Nəriman müəllimə zəng etməsini ondan təkidlə tələb etmiş və belə bir vəziyyət yaranmasına şərait yaratmışdır.

Vidadi müəllim vəziyyəti Nəriman müəllimə izah edəndən sonra, yenidən depoya qayıdıb işini yekunlaşdıraraq nə var idisə hamısını aktlaşdıraraq rəisə verdim. Rəis isə öz növbəsində Bəhrama verərək tapşırırdı ki, deponun rəisini və baş mühasibini çağır birlikdə tərtib olunan aktı araşdırın. Bəhram mənə demədən deponun rəisi və baş mühasibini çağıraraq onları akt ilə tanış etmiş və aktın cinayət işi olduğunu onlara deyərək, onlardan istədiyi məbləği alandan sonra, mənə çağıraraq dedi ki, Nəriman müəllim deyib ki, akt təmiz yazılmalıdır. Sən də Allaha şükür akt deyil, güllələnmə hökü yazmışsan. Mən ona dedim ki, yazdığımı pozası deyiləm, aktın bir surəti özümdədir. İki surətini isə sizə vermişəm. Özünüz bilin, necə istəyirsiniz yazın, ancaq mən düzəlişlə yazdığınız akta qol çəkəsi deyiləm. Son anda aparıb aktı prokuraturaya verəcəyəm, deyərək «kişinin» kabinetindən çıxdım...

On beş vərəqdən ibarət yazdığım aktın səkkiz səhifəsinin üzərindən iki xətt çəkərək, yəni nöqsanların, əskik gəlmələrin, yeyintilərin qeyri-qanuni görülən işlərin, maşın və mexanizmlərə yalandan silinən yanacaqların hamısını əsas aktdan çıxararaq, yenidən yeddi səhifəlik akt tərtib edəndən sonra, mənə imza etməyi təkidlə tələb etdi. Mən aktı imzalamağımı və prokuraturaya şikayət edəcəyimi deyib öz ka-

binetimə gəldim. Mənim yenidən yazılmış aktı imzalamadığımı və prokuraturaya gedəcəyimi, yəqin ki, bir neçə də yallanlar əlavə edərək Nəriman müəllimə xəbər verərək, hələ sonradan mənə çatan xəbərə görə deyib ki, Bəhmən deyir mən nə Nəriman tanıyıram, nə də səni. Bundan sonra, Nəriman Vidadiyə göstəriş verib ki, məni yoxlamağa buraxmasın. Çoxlu çək-cəvirdən, çoxlu hədələrdən sonra bütün əzab, əziyyətlərimi heç edərək, o qədər nöqsanlar, çatışmazlıqlar olan aktı, tər-təmiz akt halına salınmış vəziyyətdə mənə imza etdirdilər...

Vidadi müəllim üç ay işləyəndən sonra şöbə işçilərinin təkidli ilə iclas keçirməsini tələb etdik. İclasın keçirilməsinə səbəb, Bəhramın işçilərlə qeyri-səmimi olması, heç nəyin üstündə işçiləri incitməsi, işçiləri şərtləməsi və başqa səbəblərə görə idi. Mən Bəhramın arvadının erməni olmasını, hətta qaynanasının, qaynının və baldızının da Bakıda yaşadığını öyrənmişdim. Ona görə də iclasda söz alaraq:

- 1988-ci ilə kimi qazandığım var-dövlətimi əlimdən alan, məni öz evimdən, eşiyimdən qovan, oğlumu güllə ilə yaralayan, iki qardaşım oğlunu öldürən, səkkiz nəfər mənim öz qanımdan olanların ölümünə və itkin düşməsinə bais olan ermənilərin övladlarına himayədarlıq edən, onunla bir yastığa baş qoyan, dövlət əmlakının dağıdılmasına şərait yaradan Bəhram kimilərinin bizim kollektivdə işləməsinə öz etirazımı bildirərək, onun kollektivdən getməsinə tələb etdim və düz Bəhramın gözünün içində:

- Ayıb olsun sənə, utanıb, qızarmadan özünü kişi də hesab edirsən. Bir milyondan artıq azərbaycanlıları evsiz-eşiksiz qoyan, dilənçi halına salan, çadırlarda, ilanlarla bir yerdə yatmağa məcbur edən, erməninin qızını bərli-bəzəkli evdə, nəznemətlər içərisində, yığıdığın haram pullarla aldığı məşinlarda gəzdirir, hələ o yığıdığın haram pullardan Ermənistandakı erməni qohumlarına da göndəirirsən. Azərbaycanlı balasını, narkaman oğlun öldürəndə, yəqin ki, utanıb, qızarmadan, dilənçi şifətində Dəmir yolunun bütün təşkilat və müəssisələrinə gedərək əl açıb erməni oğlunu qurtarmaq üçün pul yığanda, sənə kömək üçün pul verən azərbaycanlılar, yəqin bilmirdilər

ki, sən bu pulları türkü öldürən erməni qatilini qurtarmaq üçün istəyirsən. Yəqin ki, bilənlər də olub. Onlar da Bəhran kimi əli əyri, dövlət malını talayanlar olmaqla, ondan qorxaraq köməyi Bəhramın ermənidən olan oğluna, təmiz azəri oğlunu öldürdüyünə görə veriblər ki, azərbaycanlının qanını batırsınlar. Təki Bəhram onlardan inciməsin, onun oğlu isə yaşayaraq azərbaycanlılara yeni-yeni bəlalər, ölümlər gətirsin.

Mənim bu iclasdakı çıxışımı eşidən maliyyə xidmətinin rəisi Hakim məni çağıraraq, möhkəmcə danladı:

- Sənə kim səlahiyyət veribdir ki, iclasda Bəhrama irad tutursan ki, niyə erməni ilə ailə qurmusan. Lap yaxşı eləyib evlənib. Hər bir adam, erməni də, rus da ala bilər, yekə kişisən, camaatın ailə işinə qarışma! – deyəndə mən də onu cavabsız qoymarayaq:

- Elə ermənilərlə, ruslarla evlənənlərin siz və sizin kimilərinin müdafiə etmələrinin hesabına bu günə qalmışıq. Onlardan törəyənlərdir bu gün içərimizdən bizi parçalayır, metro-larda, marşrutlarda terrorlar törədir, erməniyə qarşı hücum keçən əsgərlərimizi arxadan vurur...

Dəmir yolunda işlədiyim ilk günlərin birində Bəhramla nəhar fasiləsində Səməd Vurğun bağında gəzdiyimiz zaman, kök, yaraşıqlı, «aksentlə» danışan bir qadın bizə yaxınlaşaraq, gülə-gülə Bəhrama əl uzadaraq çox mehribancasına görüşüb hal-əhval edəndən sonra, Bəhram:

- Katya tanış ol, təzə gəlib, bizdə «revizor» işləyir – deyərək üzünü mənə çevirərək:

- Bəhmən müəllim, «bizim» Katyadır «rezervdə» baş mühasib işləyir, oralara getsən kömək edərsən, - deyərək müştəri gözü ilə Katyanı süzərək:

- Daha görünürsən, aya-günə dönmüsən. Neçə dəfədir zəng edirəm, deyirlər iş dalınca gedib, - deyəndə, Katya:

- Düzü neçə gündür başım elə qarışıqdır ki, heç özüm də bilmirəm hardayam. Yəqin ki, sabah yox birisigün, azad olacam, hara istəsəm gedə bilərəm, -deyərək tələsdiyini bildirərək bizimlə xudahafızlaşaraq gedəndə Bəhram mənə göz vuraraq:

- Necədir? – deyərək soruşanda, «Allah yiyəsinə qismət eləsin. Mənə nə»- deyərək cavab verdim. Bəhram gülə-gülə:

- Elə yiyəsi mənəm – deyə cavab verdi.

Ondan sonra, yəni üç ildən sonra 1999-cu ildə Biləcəri Yuyucu Buxarlayıcı Stansiyasını yoxlamaq üçün gedəndə Katyanın orada baş mühasib işlədiyini gördüm. İşini yaxşı bilmədiyi üçün, tənqid etsəm də, Bəhrama görə hörmət də etdim. Təəssüf...

06 fevral 2006-cı ildə Azərbaycan Dövlət Dəmir Yolu maliyyə xidmətinin 3 sayılı tapşırığı ilə mənə «Biləcəri Yuyucubuxarlayıcı stansiyası»nın 2005-cı ilinin maliyyə təsərrüfat fəaliyyətini yoxlamaq həvalə edildi.

Qeyd olunan tapşırığı şöbə rəisi Vidadi müəllim fevral ayının 6-da saat 15 radələrində mənə verdi və dedi ki, get bu gündən işə başla. Mən ona dedim ki, saat 15-dir. Həmin təşkilat isə saat 17-ə kimi işləyir. Mən buradan Biləcəriyə iki maarsurut dəyişərək elə ancaq saat 17-yə oraya çatacağam. Həm də Yazıçılar İttifaqında və ANS Televiziya şirkətində işim var, icazə verin bu iki saati gedim orada olan işlərimi qurtarım, səhər tezdən gedib ilə başlayaram. Rəis mənimlə razılaşdı və mən əvvəl Yazıçılar Birliyinin kadrlar şöbəsinə, sonra isə ANS-in «Meydan»verilişinin rejissoru Elmədin müəllimin yanında olaraq, «Meydan»verilişində iştirak etməyim barədə saat 18-ə kimi söhbət edəndən sonra, evə getdim. Axşam saat 8-ə 15 dəqiqə qalmış şöbə rəisi Vldadi müəllim mənə zəng edərək, dedi ki, səhər Biləcəriyə getmə, gəl idarəyə.

Mən səhər saat 9-da iş yerində oldum və Vidadi müəllimin yanına gedəndə o mənə dedi ki, daha sən o təşkilatı yoxlayası olmadın. Təşkilatın rəisi Albert (o milliyyətə ləzgidir) Məmmədov Nərimana (Yol rəisinin məsləhətçisi) zəng edərək deyib ki, o adamı mənim təşkilatıma yoxlama aparmaq üçün göndərməyin. Nəriman müəllim də mənə deyib ki, oraya başqa adam göndərin. Beləliklə, 06 fevral 2006-cı ildə mənim adıma yazılan 3 sayılı tapşırıq (tapşırıq qeydiyyatdan keçirilərək mənə imzlatmışdılar) məndən alındı və qeyd olunan ləzgi Albertin təşkilatı, onun istədiyi şəxs tərəfindən yoxlanmalı oldu...

Hörmətli oxucular, bir məsələni nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, əgər Albert təmiz müdürdüsə, onun təsərrüfat fəaliyyətində heç bir qeyri-qanunilik yoxdursa, dövlətin puluna, malına xəyanət olunmayıbsa, işlərinin hamısı düzdürsə, onun üçün nə təfəvütü var, onun təşkilatını kim yoxlayacaq? Yaxud, mənim adıma tapşırıq yazaraq imzalayan şəxslərdən sizlər soruşun ki, vəzifədə səlahiyyətdə Albertdən yüksək olduğunuz halda Albert sizin imzaladığınız qeydiyyatdan keçən tapşırığınızı, qaytarıb üzünüzdə çırpanda, Albertin hansı «hörmət» və «xidmətləri» sizi susmağa, onun qarşısında alçalmağa sizə qarşı edilən təhqirlərə davam gətirməyə məcbur etdi? Albert mənə deyil, sizin imzanıza və şəxsən sizə hörmətsizlik etmiş oldu. Fevral ayının 9-da mənə 15 sayılı tapşırıq yazılıaraq başqa təşkilata göndərildilər. Tapşırıq 9 fevral saat 16-da verildiyinə görə, yoxlama aparacağım təşkilat iş yerimə yaxın olduğu üçün, həmin təşkilata getdim, təşkilatın rəisini xəbərdar edərək işə başladım. İş vaxtının qurtarmasına bir saatdan da az vaxt qaldığına görə ancaq kassada olan nəğl pul vəsaitini yoxlayıb sənədləşdirdim...

20 fevral 2006-cı ildə səhər saat 9-da şöbə müdiri Vidadi müəllim zəng edərək mənə dedi:

- Yoxlamanı dayandır və təcili idarəyə gəl!

Mən ona verilən 10 gün vaxtın hələ 4 günü qaldığını deyəndə, o, mənə dedi:

- Daha sən o təşkilatda yoxlama aparası olmadın, - deyərək telefonunu söndürdü.

Mən sənədlərimi yığışdıraraq iş yerimə gəldim. Vidadi müəllimin yanına getdim. Onun əhval-ruhiyyəsi o qədər də yaxşı deyildi. O, mənə əyləşməyimi təklif edərək, hara işə zəng etdi və bir neçə dəfə «bəli, hə, hə» deyərək dəstəyi yerinə qoyaraq, məni ani bir müştəri gözü ilə süzərək, soyuq qanlı bir tərzdə:

- Yuxarıdan göstəriş var ki, təcili ərizə yazaraq işdən çıxasan!

Əvvəl-əvvəl elə bildim ki, yatmışam yuxu görürəm. Elə bu an telefonun zəng çalması və Vidadi müəllimin eşidirəm deməsindən sonra gördüm ki, yox, yuxuda deyiləm, ancaq yuxuya

vermək istəyirlər. Vidadi müəllimin telefonla nə danışdığını eşitməyə imkanım olmadı. Çünki onun «Yuxarıdan göstəriş var ki, təcili ərizə yazaraq işdən çıxasan» sözləri elə bil qulaqlarımı kar etmişdi. Vidadi müəllimin məndən cavab gözlədiyini hiss edəndə özümdən asılı olmayaraq yüksək tonla:

- Nə dediniz? – deyərək bir an ara verdim: - O yuxarıdan göstəriş verən kimdir və nədən öləri ərizə verməliyəm? – deyərək mən də Vidadi müəllimə çox soyuqqanlı cavab verdim.

O başını qaldırmadan kimləinsə sifarişini mənə çatdırmaqda çətinlik çəkə-çəkə:

- Yuxarıdan kimin dediyini və nədən öləri deyildiyindən xəbərim yoxdur. Maliyyə xidmətinin rəisinin mənə dediyi sözləri sizə çatdırdım, - deyərək başını qaldırdı və mənə tərəf gələrək məni oturmağa məcbur edəndən sonra katibəsindən su istədi. Onun bu sözündən sonra özümdə olmamışam və bu vəziyyətin nə qədər çəkdiyini bilmədim. Gözümü açanda iş yoldaşlarımdan bir neçəsinin ətrafımda olduğunu gördüm. Onlar məni təcili Dəmir yol xəstəxanasına apardılar. Həkimlərin müayinəsindən sonra məlum oldu ki, əsəbdən ürək öz fəaliyyətini tənzimləyə bilmədiyi üçün qan təzyiqinin aşağı düşməsi nəticəsində bu hala düşmüşəm.

Bu minvalla düz bir ay müalicə olunub işə qayıdan kimi Vidadi müəllim mənə dedi:

- «Ərizə verməliyə göstərişi öz qüvvəsini itirməyib», əksinə daha da tezləşdirilməsi israrla tələb olunur.

Mən ondan xahiş etdim ki, heç olmasa məni Maliyyə xidmətinin rəisi Hakim müəllimin qəbuluna aparsın. O, mənə söz versə də, Hakim müəllimin qəbuluna düşmək üçün, çox əzab-əziyyətdən, get-gəldən, yəni iyirmi gündən sonra düşə bildim. O, məni elə qarşıladı ki, guya onun ən əziz adamını öldürəni qarşılayır. Mən ondan nəyə görə və yuxarıdan kimin göstərişinə görə ərizə verib getməli olduğumu deyəndə, yaşda məndən iki dəfə kiçik olan, özünü bərli-bəzəkli kabinetdə, yumşaq kürsüdə deyil, küçədəki kimi hiss edərək, səsinin tonunu çox-çox yüksəklərə qaldıraraq:

- Sən kimsən ki, bu sualları mənə verirsen? Deyiblər, biz də sənə deyirik. Ərizəni yaz get. Yoxsa, sən də başlamısan ki, kim deyib, niyə deyib, bu sualların cavabı ancaq ərizə yazıb üzü suyu getməkdə. Başa düşdün? Gedə bilərsən! – deyərək mənə qapını göstərəndə, bütün bərli-bəzəkli kabinet də, bahalı çıl-çıraq da başıma fırlandı, özümü belə səviyyə cəhətdən kəsib olan, haram pullar hesabına boynunu yoğunladan, kresloya yerləşməyən, böyük-kiçik yeri bilməyən, ağsaqqala hörmət etməyən, savadsız, dayı hesabına təsadüfi vəzifə sahibi olan və tutduğu vəzifəsi, oturduğu kürsüsü özünə yaraşmayan dollar hərisi olan bir nankor, 69 yaşlı, 49 il dövlətin müxtəlif sahələrində namusla, qeyrətlə işləyən və fəxri adlara layiq görülən, öz qanından olanların Qarabağ hadisələrində səkkiz şəhid verən, öz vətəninə vətənsiz qalan, 1988-ci ilə kimi yığdığı varını, dövlətini ermənilər tutub əlindən alan, elindən köçgün olan, Yazıçılar Birliyinin üzvü olan bir insana qarşı olan bu hörmətsizliyi, lap günahkar olan insan da qəbul edə bilməzdi. Ona görə də yuxarıda qeyd etdiklərimi deməklə, əlavə olaraq, «Sizin çıxırmağınızdan qorxan, getmək üçünsə yol göstərməyinizlə gedən yoxdu. Heç olmasa tabeliyində olan işçini qəbul etmək mədəniyyətiniz olsun. Mən özümü təhqir edilmiş hiss edirəm ki, sizin kimi özünə və qarşısındakı adamlara hörmət etməyə, onu dinləməyə qabiliyyəti çatmayan bir «rəhbər» üz-üzə dayanaraq onun sözlərini dinləyib, ondan kömək gözləyirəm. Sənin məndən ancaq dolların, varın, dövlətin, bağlardakı, Göyçaydakı villaların, Montindəki «obyektlərin» artıq ola bilər. Mən çox-çox təəssüf edirəm ki, sizin ki-mi insanları vəzifəyə gətirən, xalqın taleyini sizlərə tapşıran vəzifə sahibləri çoxluq təşkil edir, - deyərək kabinetə tərk etdim...

Yuxarıdan göstəriş verənin kim olduğunu və nəyə görə ərizə verib, öz xahişimlə işdən çıxmağımın səbəbini mənə demədən, hədə-qorxu gələrək, «Ərizə verib işdən çıxmasan, gör başına nə oyun gətirəcəyəm!» deyən Hakimin (mən ona müəllim, yaxud rəis deməyi özümə təhqir sayıram, çünki o bu adlara layiq deyil) ədalətsizliyi haqqında Azərbaycan Respublikası Baş Nazirinin müavini, Azərbaycan Respublikası Qaçqın-

ların və Məcburi Köçgünlrlin işləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Ə.S.Həsənova ərizə ilə müraciət etdim. O, mənim ərizəmi araşdırmaq üçün Dövlət Əmək Müfəttişliyinə göndərmiş və araşdırma zamanı Hakim, araşdırmanı aparan şəxsə arayış vermişdir ki, biz onu işdən çıxarmamışıq, öz işində işləyir. Düzdü adım işdə gedirdi və ərizə vermədiyimə, günahsız olduğuma görə məni işdən çıxara bilməmişdilər. Ancaq bütün səlahiyyətlərimi əlimdən alaraq kabinetdə oturtmuşdular. Səhər saat 9-da kitaba imza edərək, axşam saat 18-də imza edib işdən çıxırdım. Ərizəm ilə tanış olan Hakim orada yazılan – «Heç bir günahım olmadan, məcbur edirdilər ki, ərizə verib işdən getməlisən, çünki yuxarının göstərişi belədir» sözlərindən sonra daha da aqressivləşdi. Həftədə iki dəfə mənə: - «Ərizə yazıb getməsən, axırı pis olacaq» xəbərdarlığı edilsə də, mən ərizə verməyəcəyimi, əgər günahım varsa özünüz işdən azad edin. Bütün yoldaşlarım öz səlahiyyətlərini yerinə yetirib, işlədikləri halda, mən tənha, bütün iş günlərini kabinetdə oturaraq, bu ədalətsizliyin sonunun nə ilə qurtaracağımı gözləyirdim. Neçə dəfələrlə Dəmir Yol rəisinin qəbluna getmək üçün müraciət etsəm də, Dəmir Yol rəisinin kabineti ilə mənim oturduğum otaq arasındakı məsafə əlli metr olmaqla eyni mərtəbədə yerləşsə də, hələlik bir il on ay müddətində onun qəbuluna düşə bilməmişəm.

Neçə dəfələrlə Nəqliyyat Nazirliyinə qəbul üçün getmişəmsə də, plastik kart ilə işləyən buraxılışın o biri tərəfinə keçmək qismətim olmayıb. Əlacsız qalaraq Nəqliyyat Nazirinə ərizə və dörd dəfə teleqramma ilə müraciət etsəm də, həmin ərizə və teleqrammalara baxılmaq üçün Dəmir Yol rəisinə, rəis isə Hakimin üstünə göndərmişdi. Hakimsə öz növbəsində ərizəmi şöbə rəisi Vidadi müəllimin üstünə göndərmişdi. Vidadi müəllim məni yanına çıxararaq dedi ki, «Biləcəri Yuyucu-buxarlayıcı stansiyası»nın rəisi gedib Nəqliyyat Nazirinin yanına və ona deyib ki, guya siz gedib onu kabinetində hədələyərək, yoxlayıb prokuraturaya verəcəyinizi, işdən azad etdirərək tutduracağınızı deməklə yeddi min dollar verməsini tələb etmisiniz. Ona görə də Nəqliyyat naziri deyib ki, o adamın

ərizəsini alın getsin». O, məni başdan-ayağa kimi süzəndən sonra, sözünə davam edərək, - məni yol rəisinin müavini, Albert işlədiyi stansiyanın kuratoru Süleymanov yainə çağırır bu vəziyyət haqqında məndən soruşanda, mən ona and içərək sizin onun idarəsinə getmədiyinizi və həmin günü sizin haralarda, kimlərin yanında olduğunuzu demişəm. Onu da demişəm ki, axşam özüm zəng edib demişəm ki, Albertin idarəsinə gəldəsi olmadın, səhər iş yerinə gəl. O, da səhər saat 9-da iş yerində mənim yanımda olub, tapşırığı da təhvil verib, deyərək üzünü tursudaraq – sən də bizdən inciyirsən, indi gördün ki, tələ kim tərəfindən qurulub?

Əgər tələ düzgün qurulbsa və mən günahkaramsa sənədləşdirin, məni işdən azad edin, sənədləri də prokuraturaya göndərin, deyərək ayağa qalxıb getmək istəyəndə, o, oturmağımı bildirdi. Biz də bilirik ki, tələ yalanlar, böhtan və şərlər üstündə qurulub. Nə edə bilərik, deyəndə mən onun bu işdə mənə kömək edə bilməyəcəyini hiss edərək – edəcəyiniz ondan ibarət olmalıdır ki, həqiqəti Nəqliyyat Nazirinə deməlisiniz, deyəndə, Vidadi müəllim gülünməyərək, oralara bizim düşməyimiz çox çətindir, deyərək söhbəti başqa səmtə yönəldərək, düz gözlərimin içinə baxaraq, Alber ilə aranızda narazılıq, söz-sözbət, konflikt olmayıb ki, deyərək telefon zənginə cavab vermək üçün dəstəyi götürdü. Kiminlə isə hələlik məşğulam, qurtaranda zəng edərim gələrsən deyib dəstəyi yerinə qoydu. Verdiyi sualın cavabını eşitmək istəyirmiş kimi gözlərini mənə zilləyərək, burada nə isə başqa adamların təsiri, şərböhtan tələsinin qurulmasında yaxından iştirak edən var, deyəndə bir an fikrə dalararaq, yenidən üzümə baxdı: - Sən Alberti görməmişən və onun stansiyasını yoxlayacağını ona demədiyən halda, ortaya belə bir sula çıxır: Bəs onda sənənin oraya getməyini Albertə kim deyə bilər? Sənənin orada yoxlama keçirəcəyini mən, müavənim Bəhram, tapşırığı yazan Bəhramın katibəsi və sənədən başqa heç kim bilmir, deyən kimi, güllənin haradan atıldığını, şərböhtan tələsinin kimlər tərəfindən qurulduğunu hiss edərək, mən Vidadi müəllimin sözünü kəsərək:-Mən hələ Nəriman müəllimin mənim orada yoxlama

aparmağıma icazə vermədiyi zamandan bilirdim ki, bu işi kim təşkil edib. Kimin öyrətməsi ilə Albert Nəriman müəllimə zəng edib və məqsəd nə olub onları bilirdim. Acıq çıxaraq məndən şər-böhtanla bəzədilmiş şikayətini indi eşidəndən sonra hər şey mənə gün kimi aydın oldu...

Mənimlə Bəhram arasındakı «iclas» söhbəti, elə belə ötüb keçən söhbətə oxşamırdı. Ona görə də bu hayıfı almaq üçün hər cür alçaqlığa əl atmağa hazır olan Bəhram, «elə yiyəsi mə-nəm» dediyi Katyadan istifadə etmək qərarına gəlir. Qeyd etdiyim kimi, «Biləcəri Yuyucu-buxarlayıcı stansiyasının» rəisi Albert, baş mühasibi isə Bəhramın «adamı» olan Katya idi və 1999-cu ildəki yoxlama zamanı Bəhramın «xatiri» üçün işdən azad etdirmədiyim yəqin ki, yadından çıxmayıb. Onu da qeyd etmişdim ki, Bəhram hansı təşkilatın yoxlama vaxtı çatan kimi, o təşkilatın ya rəisini, ya da baş mühasibini çağıraraq «al-ver» söhbətini edəndən sonra onların istədiyi «revizoru» yoxlamaya göndərərdi. Albert ilə Katya indiki iş yerindən əvvəldə «rezerv»də birlikdə uzun müddət işləmişlər. Bəhram Albert ilə də çox yaxın münasibətdə idi. 2006-cı ilin fevral ayının 2-də Bəhram Katyanı yanına çağıraraq ona deyir ki, - «Bilir-sənmi, sizin yoxlamanın vaxtıdır. Bu dəfə «revizoru» sizin istəyinizlə deyil, öz istəyimlə göndərəcəyəm, çünki Bəhmənlə mənim aramdakı «söhbəti» yaxşı bilirsən. Mən Bəhmənin tapşırığını sizə yazmışam, ayın 6-da sizi yoxlamağa gələcək. O zaman Albert, ya da özün Nəriman müəllimə zəng edib, deyirsiniz ki, Bəhmən gəlib bizi yoxlayıb prokurorluğa verəcəyi, bizi həbs etdirəcəyilə hədələyərək yeddi min dollar istəyir. Biz onu istəmirik deyə bilərsinizmi? – deyəndə Katya deyir ki, mən hazır, ancaq indi Albert buradadı, zəng et gəlsin, özünə də de, onsuz da o sizin sözünüzdən çıxmaz. Sizin sözünüz onun üçün qanundur.

Bəhram Albertə zəng edərək onunla vacib işi olduğunu və təcili onun yanına gəlməsini deyir. Albert Bəhramın yanına gəlir və qeyd etdiklərimizi Albertə bildirməklə, əlavə edir ki, sən Nəriman müəllimə zəng etsən, o sənə xətrini çox istəyir, elə o dəqiqə geri çağırtdıracaq. Əgər işdi o desə ki, mənlilik deyil, o

zaman mənə zəng edirsən, mən onu geri çağıracağam. Yüz faiz arxayın ola bilərsən, özü də bu dəfə sizdən heç bir şey almayacağam. Ancaq dediyimi mütləq yerinə yetirməlisiniz...

Yəqin ki, 06 fevral 2006-cı ildə 3 sayılı tapşırığı alan və həmin gün Albertin «stansiyasında» yoxlama aparmağa getməyən Bəhməni, Nəriman müəllimin geri çağırtdırmasının səbəbi sizə aydın oldu. Bu planın uğurla yerinə yetirilməsindən ruhlanan «gödək kişi» başqa planlar haqqında düşünməyə və Bəhməni nə yolla olarsa olsun şərləyib işdən çıxartdırmağın yollarını araşdırmağa başlayır və tapır da. O, yenidən Alberti yanına çağıraraq onunla çox mehribancasına qucaqlaşib öpüşəndən sonra Albertə yaltaqlanaraq, dost, qardaş nə gündə gərəkdir, deyərək səsini alçaldaraq, sənin Nəriman müəllimlə telefon danışığından sonra mən onun yanına gedib, Bəhmən haqqında nə tədbir görməliyik deyə soruşanda, o, mənə dedi ki, mən heç bir tədbir görə bilmərəm. Çünki tədbir görmək üçün mənim səlahiyyətim çatmır, öz rəisinizlə məsləhətləşin və tədbiri də özünüz görün, dedi. Səsinin tonunu bir az da alçaldaraq, Nazirimiz sənin xətrini istəyir və mən elə bilirəm ki, sən ona desən, o, sənin sözünü yerə salmaz. Sən də ki, mənim xasiyyətimi yaxşı bilirsən, bir işin dalınca düşdümsə, onun axırına çıxmasam, çatlayıb ölməliyəm. Bəhməni aradan götürmək üçün bircə şans var. Onu da sən yerinə yetirməlisən, deyəndə, Albert əlini ona tərəf uzadaraq, - nə dedin elədim, indi də sözünü de görüm, sözün mənim üçün qanundur, deyəndə, Bəhram onun əlini iki əlli sıxaraq, sənin kimi dostdan, bundan başqa cavab gözləmək yersiz olardı. Sənin bir dırnağını, bizim azərbaycanlıların yüzünə də dəyişməyəm, deyərək sifətini cürbəcür yaltaqlıq pərdələri ilə bəzəyərək əsl mətləbə keçdi.

Nə yolla olursa olsun mütləq Naziri görüb, Nəriman müəllimə dediklərini ona da deməlisən. Başqa da əlavə et ki, o, guya sənə deyib ki, «Özünü vermisən nazirin qanadının altına, dövlətin əmlakını dağıdırsan. Görün, sizin başınıza nə oyun açıdıracağam»- deyəndə Albert gülərək, Bəhramın əlini sıxaraq doğrudan da «tələ qurmaqda çox mahirsən», halal olsun, Allah-Taala bu yekəlikdə baş veribdirsə də, içini boş vermə-

yib, deyərək ayağa qalxan Albert, - arxayın ola bilərsən, müt-ləq görüşəcəyəm və elə bilirəm ki, hər şey bizim xeyrimizə olacaq... Albert Nazirlə görüşür...

Elə ona görə də 20 fevral 2006-cı ildə mənim yoxlamamı yarımçıq dayandıraraq, məni geri çağırır: «Yuxarıdan götüriş veriblər ki, ərizəsini alın getsin».

Hər ayın sonuncu həftəsi Nəqliyyat Nazirinin qəbul günü olsa da, neçə dəfələrlə qəbula düşmək mənə nəsib olmadığı üçün 28 aprel 2006-cı ildə, Nəqliyyat Nazirinin adına ərizə yazdım, 178 sayılı qəbzlə göndərdim. 13 iyul 2006-cı ilə kimi, Maliyyə xidmətinin rəisi Hakimdən ərizəmə cavab almaq əvə-zinə, tez-tez «ərizəsini yazsın, yoxsa onun üçün pis olacaq» mesajları alırdım. Tək-tənha hər gün doqquz saat heç bir iş görmədən oturmaqdan bezərək, ərizə yazaraq məzuniyyətə getməyimi bildirəndə, Hakim ərizəmin üstünə yazır ki, olmaz. Mən məcbur olub ikinci ərizə yazsam da, Hakim deyir ki, mə-zuniyyət üçün deyil, işdən getməsi üçün ərizə verməlidir. Mən ona deim ki, ilin əvvəlində Dəmir Yol rəisinin təsdiq etdiyi məzuniyyət qrafikinə əsasən mən iyul ayında məzuniyyətə getməliyəm. O, yenə də mənim məzuniyyətə getməyimə ica-zə vermədi. Mən kadrlar şöbəsinə vəziyyəti deyəndən sonra, qrafikə əsasən iki illik məzuniyyətimi ala bildim.

Məzuniyyətdən qayıdandan sonra da, «Kinli Hakim» mən-dən əl çəkməyərək, «Ərizə verməliidi!» deyib dayanmışdı. Ona görə də, 25 avqust 2006-cı və 16 oktyabr 2006-cı ildə Nəqliyyat Nazirinə teleqrammalar vurdum. 16 oktyabr 2006-cı ildə vurduğum teleqrammaya, Dəmir Yol rəisinin Kadrlar üzrə yeni təyin olunmuş müavini Hübətov Xeyrullanın təkidindən sonra Bəhramın yazdığı cavabı Maliyyə xidmətinin rəisi Ha-kim deyil, onun müasini Asəfovun imzaladığı cavabı aldım və dəhşətə gəldim. NFYD – 129/5 sayılı 7 dekabr 2006-cı ildə im-zalanmış cavab məktubunda yazılırdı ki, «Yol rəhbərliyi tərə-findən təsdiq edilmiş, Azərbaycan Dövlət Dəmir Yolu, Yol Birliyi və Bİrliyin tabeliyində olan müəssisə və təşkilatların 2006-cı il üçün illik (2005-ci ilin yekunu üzrə) və tematik tə-sərrüfat daxili nəzarət planına əsasən Maliyyə xidməti tərə-findən

sizə verilən tapşırıqlara uyğun olaraq müəssisə və təşkilatlarda apardığınız təhlillər keyfiyyətsiz aparılmış, tapşırıqlarda göstərilən təhlil müddətlərinə vaxtında əməl etmə-mişsiniz».

Hörmətli oxucular, sizə məlum olan, 20 fevral 2006-cı ildə, apardığım yarımçıq yoxlamadan başqa, 2006-cı ildə mən nə «tematik», nə də sənədli təhlil aparmamışam. Belə olan halda, erməni qulluğunda dayanan, Dəmir Yolu əmlakının talan olunmasına şərait yaradan və nəticədə özünə çoxlu var-dövlət yığmaqla erməni qohumlarına böyük məbləğdə yardımlar edən Bəhrəmin sayəsində, Albert də dövlətin milyonlarla pulunu mənimsədiyinə görə mənim kimi «revizorları» qəbul etməkdən imtina edərək, sifarişlə göndərilən «revizorlarla» dil taparaq hələ də dövlətin əmlakını talamaqda davam edir. Bu sətirləri yazan anlarda, mən hələ də hər gün doqquz saat tənha otaqda oturaraq saat 6-nın nə vaxt tamam olmasını gözləyərək bir il 10 ayı beləcə yola salıram. Şər-böhtan zülmətləri ilə qarşısına sədd çəkilən, ədalətdən isə səs-səmir gəlmədən, ədalətin şər-böhtan zülmətlərini parçalayacağı günü gözləyirəm. Belə getsə yəqin ki, hələ çox gözləyəsi olacağam...

Bir il on ay ərzində bir ərizə və dörd ədəd teleqramma Nəqliyyat Nazirinə və 4-5 dəfə qəbuluna getsəm də, qəbuluna yazılsam da, nə Nəqliyyat nazirindən müsbət cavab ala bildim, nə də onun qəbuluna düşə bilmədim. Həmçinin Dəmir Yol rəisindən də, nə müsbət cavab ala bildim, nə də qəbuluna düşə bildim.

Dəmir yol rəisi ilə Hakim müəllim çox yaxın münasibətdə idilər. Çünki 1996-cı ildə indiki Yol rəisi Maliyyə xidmətinin rəisi, Hakim isə onun müavini kimi birlikdə işləyirdilər. Sonra Arif müəllim Yol rəisi keçəndən sonra Hakim Maliyyə xidmətinə rəis təyin olundu və Arif müəllim ilə kirvə də oldular. Ona görə də Arif müəllim Hakimin tərəfini saxlayaraq mənə kömək etmək istəmirdi.

Hər tərəfdən ümidlərimin kəsildiyini hiss edərək Milli Məclisin deputatı Hadi Rəcədlini Milli Məclisin girişində tutaraq ondan xahiş etdim ki, mənim Nəqliyyat nazirinin, ya Dəmir yol rəisinin qəbuluna düşməyimə kömək etsin. Onun cavab çox qısa oldu: «Heç mən özüm onlın qəbuluna düşə bilmirəm».

Mən Quran əlimdə bir neçə vəzifəli şəxslərin, yəni Dəmir yol rəisinin Kadrlar üzrə müavini Xeyrulla müəllimin, Dəmir yol Həmkarlar Komitəsinin sədri Fəzail müəllimin və Maliyyə xidməti rəisinin müavini Asəfovun kabinetlərinə gedərək, əlimə Qurana basaraq and içdim ki, mənim heç bir günahım yoxdur. Mən qeyd olunan tarixə və həmin tarixə qədər olan iki il ərzində mən Albertin üzünü görməmişəm və altı il ərzində mən onun işlədiyi müəssisənin kandarından belə keçməmişəm. Quran öz hökmünü göstərdi. İşdə ciddi qüsurlara və maliyyə saxtakarlıqlarına yol verdiyinə görə Hakimi işdən qovuldu. Ancaq Hakimin işdən çıxarmaqla yanaşı, onun etdiyi cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilməli və xalq məhkəməsində cavab verməli idi. Ancaq onun arxasında duranlar buna imkan vermədilər... Düz iki il səlahiyyətlərimdən istifadə etməyə imkan vermədilər. Sonda Hakimin vəzifəsini icra edən müavini Asəfov mənim səlahiyyətlərimi qaytarsa da, yenə də tam səlahiyyətlərimi icra etmək üçün imkan verilmədi, çox təəssüf ki, düz düzdə, qılnc isə qında qalır... Ədalət zəfər çalsa da, qol-qanadını sındırdılar...Ədalət o qədər çığırdı ki, səsi batmış vəziyyətdə cərəyanlı qəfəsə salındı.

Hər zaman ağılda, qabiliyyətdə, fikir yürütməkdə gücsüz olan, yaltaqlıq sevən, xəbərçini müdafiə edən məmurlar zülümə və zorakılığa arxalanaraq, hədə-qorxu ilə idarə etməyə üstünlük verirlər. Yenidənqurmanın söz azadlığı, fikir və vicdan azadlığı töhvələrini mənimsəyə bilməyən, onun həyata keçməsinə imkan verəmyən vicdanı ləkələnmiş, rəhbər işçilərə vicdan azadlığı kömək edə bilməz. Çünki həmin adamlar qəti göstərişlə işləməyə öyrənmişlər. Bizlərin ən qorxulu bəllələrindən biri yerlipərarəslik, qohumbazlıq, dostbazlıqdan ibarətdirdi. Öz işini idarə edə bilməyən məmurların əksəriyyəti, əsas vəzifələrə öz qohumlarını, dostlarını, yerlilərini qoyaraq, dövlət idarəsini özəl idarəyə çevirir, məmura yad olan işçilərə ögey münasibət yaranır və gözüm çıxdıya məruz qalırlar.

Necə ki, mənim özüm hal-hazırda o, gözüm-çıxdının qurbanına çevrildiyim kimi. Mən «ədalət zəfər çalsa da, qol-qılçını sındırdılar» sözünü elə belə kimlərə xoş gəlsin mənasında

deməmişəm. Qeyd etdiyim kimi, Hakimi işdən qovandan sonra, onun vəzifəsini icra edən müavini Asəfov öz səlahiyyətlərindən istifadə etmək üçün şöbə rəisi Vədadi müəllimə göstəriş verdi: İki il ərzində sabiq maliyyə xidmətinin rəisi Hakim tərəfindən «işğal» edilən səlahiyyətlərimin bərpasını haqqın, ədaətin qəbələsi kimi sevinclə qarşılasamda, bu sevincin ömrü pərvanə ömrü kimi qısa oldu... Belə ki, səlahiyyətlərimdən istifadə edə bilmədiyim vaxtlarda Vədadi mənə ürək-dirək verərək, əlində imkanı olsa kömək edəcəyini deyirdi. Səlahiyyətlərim bərpa olunandan sonra onun mənə qarşı olan münasibəti 360 dərəcə əksinə dəyişdi. Mənə 2008-ci ildə dörd təşkilatın, (əgər onlara təşkilat demək olarsa) maliyyə təsərrüfat fəaliyyətini təhlil etmək həvalə olundu. Qeyd olunan dörd təşkilatın fəaliyyət dairəsi, Dəmir yolunun əksər təşkilatlarının birinin fəaliyyət dairəsindən də kiçik idi. Həm də mənim təhlil apardığım təşkilatların yerləşdikləri yer ilə, iş yerimin arasında olan məsafə 120 km-dən az olduğuna görə ezamiyyət nəzərdə tutulmurdu. Yanvar, fevral, mart və aprel aylarının qarlı, şaxtalı illəklərə işləyən Bakının şimal küləklərinin müşayiəti ilə Sanqaçala və Şirvan stansiyalarına hər gün 8-ci km qəsəbəsindən səhər saat 6-da çıxaraq, saat 8-tamamda qeyd olunan bölgələrə çatmalı idim. Vidadinin etdiyi bu «yaxşılıqların» məqsədi ondan ibarət idi ki, mən bezikib işdən gedəm, yada ki, iş gecikəm, onun quyruq bulayanları da işdən gecikdiyimi ona çatdıralar və Vədadi də yuxarı distansiyalar qarşısında məsələ qaldırır ki, iş vaxtında gedə bilmir, iş rejimini pozur. Ancaq mən onun arzularının həyata keçməsinə imkan vermədim. Vədadi kimdir? – Bəxsalıyev Vədadi Qüdrət oğlu Qafan rayonunu Gıgı kəndində anadan olmuşdu. 1996-cı ildən Dəmir yolunun maliyyə xidmətində gəlirlər üzrə inspektor, 2005-ci ildən hal-hazırkı dövrə kimi həmin xidmətin «Daxili yoxlama nəzarət şöbəsinin rəisi» işləyir. Qardaşı Bəxşəliyev Qəhrəman Qüdrət oğlu Maliyyə xidmətində gəlirlər üzrə qurup rəisi, 80 yaşlı atası Bakı yük stansiya-sında təsərrüfat, rəisi (nəqdi pulla mal-material alan), kürəkəni Məşədi Bakı sənişin stansiyasında bileet satılan kassaların rəh-

bəridir. Bir sözlə bütün qohum-əqrabasını və yerlilərinin əksəriyyətini Dəmir yolunda və onun təşkilatlarında yerləşdirib. Mənim Vidadi ilə yaxından tanışlığım Sumqayıt stansiyasının 1999-cu ildə «təsərrüfat fəaliyyətində» təhlil apardığım ərafə-də olub. Mən təhlil komissiyasının sədri, o, isə başqa bir nəfər Asəf adlı gəlirlər üzrnə inspektorla mənə kömək edirdilər. Yəni stansiyanın gəlirini təhlil etməli, sonda vəziyyət haqqında mənə arayış verməli idilər. Biz onun jiquli maşını ilə bir neçə gün Sumqayıt stansiyasına gedib-gəldik. Jiquli o qədər köhnəlmişdir ki, 8-ci km bazarının yanından Sumqayıt stansiyasına iki saata çatanda sevinirdik ki, salamat çatmışıq.

Gəlirlər üzrə yazdıqları arayışa stansiyanın rəisi Rəhbər müəllim qol çəkmək istəməyəndə, mən Rəhbər müəllim ilə çox ciddi danışaraq, ona dedim ki, yazılan arayışda nə düzgün yazılmayıb, arayışın aşağısından yaz ki, arayışda qeyd olunan filan-filan məsələlər düzgün yazılmadığına görə arayışı imza etməkdən imtina edirəm. Rəhbər müəllim heç nə yazmayacağını və arayışa da imza etməyəcəyini qəti bildirəndən sonra, onunla aramızda olan söhbətlər o, həddə çatdı ki, o Vidadi ilə Asəfin ünvanına nəlayiq sözlər işlədəndə (üzlərinə qarşı) mən dözə bilməyərək onunla əlbəyaxa olmaq həddinə çataraq, ona dedim ki, ...«heç olmasa, oturduğun o kürsüdən utan, sən ev yiyəsi, biz isə qonağıq. Qonağa qarşı belə münasibət isə bizlərin mentalitetinə yaraşmır», deyəndə o, Vidadi və Asəfə tərəf əlini uzadaraq, «mənim sizə qarşı heç bir etirazım və tələbim yoxdu. Özləri işi bilmədikləri halda, özlərini elə göstərirlər ki, guya düzdülər». Rəhbərin etiraz etdiyi məsələləri yenidən yoxladım və onun düz dediyini müəyyən edəndən sonra, arayışı yenidən yazdırıb, hər üçünə iamza etdirdim. Bu hadisədən sonra, Vidadi mənə dayı, mən isə ona bacı oğlu deyərək müraciət etməyə, onunla elə həqiqi dayı – bacı oğlu münasibətini davam etdirdik. O, hər məni görəndə ərkiyanə yeni yazdığım şeirləri birinci ona verməyimi və mənim yazdığım şeirlərlə qidalandığını deyirdi. Ancaq mənə əsil pərəstiş edən, mənim şeirlərimlə nəfəs alan, onları təbliğ edən Dəmir yolu sənişin daşıma idarəsinin maliyyə xidmətinin şöbə rəisi Cabbar

müəllim idi. O, mənim kitablarımı məndən çox təbliğ edir, onların yayılmasını təşkil edərdi. Ona görə də ilk yazdığım şeirlərimi Cabbar müəllimə verməyim Vidadinin xətrinə dəyərdi. Biz 2005-ci ilin mart ayına kimi dayı, bacı oğlu kimi işlədik. Qeyd olunan tarixdən Vidadini bizlərə rəis təyin etdilər... Vəzifəsi böyüyən, gəliri çoxalan, familiyası ilə çağırılan Vidadi özünə başqa yüksək vəzifəli dayı taparaq mən dayı-sından imtina etdi...

Hörmətli oxucular istəyirəm Vidadinin xasiyyətlərini və onun necə, kim tərəfindən rəis təyin olunması haqqında sizlərə qısaca məlumat verəm: Vidadinin sifət quruluşu qara buğdayı olduğu üçün, onun özündən razı, kinli, xəbis, adamlara yuxarıdan aşağı baxan tamahkar, yalançı adamlara meyilli olan, onunla ilk dəfə görüşən hər kəs onun bu xasiyyətlərini görə bilməzdi.

Qeyd olunan bu xasiyyətlərin qarşısı, kişilərə xas olmayan süni təbəssümlü gülüşlə elə maskalanırdı ki, bu maskanı görmək, hiss etmək çox gözə, çox qəlbə nəsib olmurdu. O, yalan, xəbərlərə inanmayan, yaltaq sifətlərə, yaltaq dillərə adlanan, dostluğu pulda, varda, vəzifədə, kürsüdə görənlərdən idi.

Mən Sumqayıt stansiyasında Vidadi ilə birlikdə yoxlama apararıq. Asəfində adını çəkmişdim. Asəfin atası Dəmir yolunun baş mühəndisi işlədiyinə görə, Vidadini ilk gündə həm yerli kimi, həm də tay-tuş kimi Asəflə yoldaşlıq etməyə, get-gedə bu yoldaşlıq dostluğa, dostlun isə kirvəliklə əvəz olundu. Ailəvi biri-birinin evlərinə gediş-gəliş başladı. Bu zamanlar Nəqriyyat nazirliyi yaranması ilə əlaqədar Dəmir yol rəisi Z.Məmmədov nazir təyin etdilər. Z.Məmmədov müvəqqəti olaraq öz yerinə, baş mühəndisi, yəni Vidadinin kirvəsinin atasını təyin etdi. Bu dəyişiklikdən sonra Vidadinin adı inspektor vəzifəsindən şöbə rəisi vəzifəsinə keçməsinə yaşıl işıq yandı. Beləliklə, «xərclər» üzrə inspeksiya bölməsi ilə, «gəlirlər» üzrə inspeksiya bölmələri birləşdirilərək, yeni «Daxili yoxlama nəzarət» şöbəsi yaradıldı və Vidadi həmin şöbənin rəisi təyin edildi.

Dünya üzrə yaltaqların çempionatı keçirilsəydi, yəqin ki, ən yüksək pillədə bizlər dayanardıq. İndiki məmurlar düz

adamlarla işləməkdənsə, yalançı və yaltaqlarla işləməyə üstünlük verdikləri kimi bizim təzə rəisimiz Vidadi də, ikinci yolu tutdu. Çünki Vidadi hansı rəislə işləyirdisə hamısına yaltaqlanardı...

*Müdirün gözündə ucalmaq üçün,
Özün hər sifətə salandı yaltaq.
Bir əlində dəsmal, birində sabun,
Yorulmaz qulluqda durandı yalmaq.*

*Tüpürsən üzünə yağışdı deyər,
Söysən aasına qəbuldu deyər,
Sözü keçmiyəndə başına döyər,
Araya ixtilaf salandı yaltaq.*

*Vaislik etməyə planlar qurar,
Müdir qarşısında iki qat durar,
Boynunu gah sağa, gah sola burar,
Özün hər sifətə salandı yaltaq.*

*Bəhmən yaltaqları sən yaxşı tanı,
Azalır qeyrətli kişilər sanı,
Dünən dayı deyən bacioğlu hanı,
Xalqı zəhərləmə amandı yaltaq.*

Vidadi Bəhramın bütün dediklərini, onun iş prinsipini yerinə yetirsədə, onun yoxlama vaxtı çatan müəssisə və təşkilat rəislərini çağıraraq hesabını alandan sonra istədiyi «revizoru» göndərmə metodundan başqa. Qeyd olunan «metodun» əvəzinə Vidadi başqa, daha sərfəli «metoddan» istifadə etdi. Belə ki, dəmir yolunda olan bütün yağlı təşkilatları ayıraraq, dörd, beş nəfər yalançılıqda, yaltaqlıqda, xəbərçilikdə ad-san qazanan «revizorların» ixtiyarına verdi. İşlədiyi beş il ərzində 20-25 «yağlı» təşkilatın hamısını onlara yoxlatmaqda məqsədi ondan ibarət olmuşdur ki, həmin təşkilatlar arxayın, qorxub çəkinmədən dövlət əmlakını talan etdiklərinə görə məbləğindən

asılı olaraq faiz verməli idilər. Yağlı təşkilatlardan alınan yüksək faizlərin məbləğinin 70% Vidadinin payına, 30% isə onun savadlı, «etibarlı» «revizorlarının» payına düşürdü. Yerdə qalan təşkilatların «ortababları» Vidadinin gözüne ortabab görünən şəxslərə, «ac» təşkilatlar isə mənim kimi onun daha gözüne görsənməyən «dayıları» tərəfindən yoxlanırdı.

2009-cu ilin may ayının birində Vidadi yığıncaq keçirərək bəyan etdi ki, rəhbərliyin göstərişi belədir ki, təqaüddə olan yoldaşlar ərizə verib işdən getməli, təqaüddə olmayanlar isə ərizə yazıb 4 saatlıq iş gününə keçməlidirlər. Bizim kollektivdə 3 nəfər təqaüdcü işləyirdi. Üçümüzə işdən azad edilməyimiz haqqında ərizə verməkdən imtina edərək ərizə yazaraq «xahiş» etdik ki, bizdə 4 saatlıq iş gününə keçirin. Vidadi məni təkliddə qəbul edərək dedi ki, «niyə rəhbərliyin göstərişinə əməl etmirsiniz?». Mən ona dedim ki, birinci rəhbərlik biz təqaüdcülərin işdən getməsini istəyirsə, qoy ömr versin, bizdə həmin ömrə əsasən ərizə yazaq. İkinci isə 52 il işləyəndən sonra, iş qabiliyyətim normal olduğu halda, mən heç vaxt ərizə yazıb xahiş etmərəm ki, məni işdən azad edin. 52 il müxtəlif sahələrdə və yüksək vəzifələrdə işləməyimə baxmayaraq 81 manatla məni təqaüdə göndərən rəisə, xahiş ərizəsi yazıb işdən çıxası deyiləm. Çünki sizlərin «keyfiyyətli» nəzarəti nəticəsində dəmir yolunun dəmir qolları qırılaraq son nəfəsini yaşayır. Belə olmasaydı, dəmir yolunun işçilərini dörd saatlıq iş gününə keçirməzdilər. Vidadi yaxşı baxarıq deyərək getməyimə işarə etdi. Onun «baxarıq»deməsi tezliklə öz bəhrəsini verdi. Belə ki, səhərisi gün biz üç nəfər təqaüdcüdən başqa qalan «revizorlara» sərəncam verilərək yoxlamaya göndərildilər.

Biz ona deyəndə ki, bizim də ərizəmiz işə göndərdiyiniz «revizorların» ərizəsi kimi dörd saat yazılıb və rəhbərlik tərəfindən qəbul olunub. Onun cavabı belə oldu. Rəhbərlik tərəfindən qəbul olunsada, mənim tərəfimdən qəbul olmayıb. Beləliklə, may ayının birindən hələlik noyabra kimi üçümüz də kabinetdə 4 saat oturub evə gedirik. Onu hər gün bir, ötə başı iki saat işdə görmək olar. Çünki o, adam başqa bizneslə də

məşğul olur. O, cındır jiqulini mercedeslə, hal-hazırda isə bahalı «Çin»lə əvəz edib. Bizlər iş avtobusda tapmırıq vaxtında evimizə gedək.

Ona görə də əksər müdirlərlə dil tapıb işləmək üçün ali savadlı olmaqdansa, yaltaq dilli, satqın əqidəli olmaq daha münasibdir. Ancaq onu da hər adam bacara bilmir...ona görə də haqq-ədalətin səsi cərəyanlı qəfəsdən gəlir.

İşğal eyləyərək haqq-ədaləti,
Kürsüyə satdılar namus-qeyrəti.
Günahkarlar satın alıb cənnəti,
Günahsız dərdinə ağlayan yoxdur.

Pul-var olan yerdə olmaz məhəbbət,
Yalançı, yaltağa artıbsa hörmət.
Qırmızı kitaba düşüb ədalət
Niyəsin axtarib arayan yoxdur.

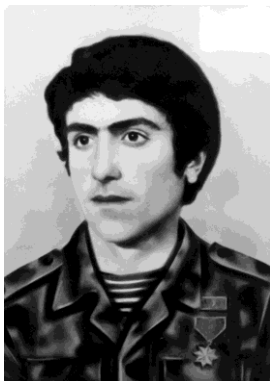
Şər qapısı açıq, haqq isə bağlı,
Yalan kefdə, düzün sinəsi dağlı.
O alçaq, yaltağın qılıncı zağlı,
Haqqın qılıncını zağlayan yoxdur.

Talayan çoxalıb xalqın sərvətin,
Yevrodu meyarı haqq-ədalətin.
Təqaüdlə dolanırıq çox çətin,
Qocanı-qarını axtaran yoxdur.

Özüm Laçınsızam, Bəhməndi adım.
Yetmiş ildi ədaləti aradım.
Dərd, qəmdə çimsəm də haqqı yaladım
ağalmaz yaramı sarıyan yoxdur.

Onu da qeyd edim ki, «rəis Vidadi ilə mən bu gün də dayı-bacıoğlu kimi işləyirik».

ÖLÜMÜ İLƏ XALQINI YAŞADAN QƏHRƏMAN

*Milli qəhrəman Fizuli
Salah oğlu*

XX əsrin əvvəllərindən başlayan erməni azərbaycanlı münaqişələri nəticəsində, Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların zorla, silah gücünə qovulmasına başlandı. Başqa azərbaycanlılar kimi Kərim də ailə üzvləri ilə birlikdə Andarnikin qaniçən quldur ordusunun əlindən qurtararaq Dərəlyəz mahalından Laçına pənah gətirdi.

Kərimgilin ailəsi Ağcaqüz kəndində məskunlaşdı. Qardaşı Əkbər ilə birləşib yaşamaq üçün dam tikəndən sonra kənd camaatının köməkliyi ilə özlərinə şərait düzəldib, yaşamağa başladılar. Böyük qardaşı Əkbər Pıçəniz kəndində adlı-sanlı, sayılıb-seçilən Məşədi İsmayılın qızı Havva ilə ailə qurur və elə Məşədi İsmayılın yaşadığı Baba-buğavuran kəndinə köçərək orada yaşayır. Kərim isə Ağcaqüz kəndində Tamaşa adlı bir qız ilə evlənir. Hər iki qardaş taxıd biçilən zaman Qarabağa gedər, kolxozun taxılını biçib haqlarını alıb, lazım olandan ar-tığını Ağdam bazarında satıb lazım olan əşyaları alıb qayıdardılar. Tez bir zamanda qoyun, keçi, inək aldılar və yaşamağa başladılar. Əkbərin arvadı tərəf həm sayılan, həm də varlı nəsil idi. Onlar kənd camaatı ilə dil taparaq, heç kimə pislik etmədən mehriban yaşayırdılar. Əkbər rayon milis rəisinin müavinini döydüyünə görə həbs edilib, Qazaxıstana sürgün edilir və sürgündən qayıtmır. Onun Ziyad adlı oğlu və dörd qızı qalır. Dayıları Əhmədin köməkliyi ilə hamısı boya-boşa çatır və ortancıl qızı Şərqiyyə «Sosialist Əməyi qəhrəmanı» və «Qəhrəman ana» adlarına layiq görülür. Qeyd etdiyim övladlardan ikisi sağ-salamatdı.

Əkbərin sürgün olunmasından sonra Kərim kişi, Laçınla, Kəlbəcərin arasında yerləşən «Ala qaya» yaylağına köçərək orada məskunlaşır və heyvan saxlamaqla məşğul olur. Kərim kişinin Həsən, Səlim və Məhərrəm adlı üç oğlu və iki qızı var idi. 1960-cı illərdə «Ala Qaya» dan köç edən Kərim kişi Tərtər rayonunun Süsənli kəndinə gəlir.

Süsənli kəndində özünə ev, eşik dızəldən Kərim kişi kefi kök yaşamağa başlayır. Oğlanlarından ikisi, böyük oğlu Həsənlə, ortancıl oğlu Səlim Bakıya gedərək neft mədənlərində işləyir, balaca oğlu Məhərrəm isə Kərim kişinin yanında qalaraq atasına kömək edir.

O, zaman Kərimgil Laçına köçəndə, balaca qardaşları Naxçıvanda qalıbmış. Onun oğlu Salah əmisi oğlanlarının Bakıda işləməsinə əşidəndə, o, da Bakıya onların yanına gəlir, onlarla birlikdə işləməyə başlayır. O, zamanlar yəni 1960-1963-cü illərdə mən «Bakı Kooperativ texnikumunda» oxuyurdum. Qohumluğumuz olduğuna görə orada «dvatsatı» deyilən sahədəki neftçilər yataqxanasına gedər, onlarla çay içər, çörək yeyər, bəzəndə kinoya gedirdik. Bu get, gəllərdən sonra əməlli-başlı dostlaşdıq. Mən texnikumu qurtarıb Əskəranda (o zaman rayon deyildi) İctimai İşlənin müdiri işləyirdim. Payız idi. Pambığın vurha-vur yığılan vaxtı idi. Saleh yanıma gələrək görüşəndən sonra, çörək yeməyə getdik. O, yeməkdən sonra mənə dedi ki, gəlmişəm gedək əmim Kərimin qızı Suqranı qaçırdıq. Mən onun sözündən çıxma bilməzdim. Ona görə bu işin nə zaman icra olunacağını soruşanda, o dedi ki, elə bu gün.

Nə isə sarı qaz-24 taksilərin birinə əyləşərək Süsənli kəndinə tərəf yola düşdük. Biz Süsənli kəndinin pambıq yığılan sahəsinə çatanda saat 5 idi. Maşının sürücüsü erməni olduğundan qardaşım Tahiri taksidə qoyub gözləmələrini tapşıaraq Salahla mən taksini tərk etdik. Salah tut çəkillərinin arasında gizləndi, mən isə Suqranı çağırmağa başladım. Suqra məni tanıyaraq, mənə tərəf gəlib salamlaşanda, Salah gizləndiyi yerdən çıxaraq adama bir qolundan tutaraq sürütmə və-

ziyyətində maşına tərəf aparıb tez maşının arxa oturacağına oturaraq, yola düşdük düz Stepanakertə.

Uzun sözün qıtası Salahla Suqranın toyunu edib evləndirdik...Onların iki övladı, oğlanları – Füzuli və qızları Fiqurə onların həyam davamçıları oldular. Salah qorxmaz, ciyərli oğlan idi. O, da başqa soydaşları kimi Rusiyaya «pul qazanmaq» üçün getdi. Bir ilə kimi orada işlədi, qazancından hər ay ailəsinə, uşaqlarına göndərirdi. Bir bazar günü gölün kənarında yeyib içdikləri zaman hay düşür ki, bir cavan oğlan batır. Salah özünü gölə ataraq boğulan adama tərəf üzüb onu azad etsə də, özünü azad edə bilmir...

Bu hadisədən iki il sonra Suqra avtomobil qəzasına düşərək dünyasını dəyişir. İki il ərzində baş verən iki faciə və nəticədə iki ciyər parasını itirən Kərim kişi, ata-ana nəvazişindən məhrum olan iki köopəni Fizuli və Fiquranı saxlamaq, boya-başa çatdırmaq haqqında götür-qoy edir, onları necə saxlasın ki, onlar yetim olduqlarını hiss etməsinlər. Bir tərəfdən də qardaşı oğlu, həm yeznəsi Salahın faciəli ölümü, o biri tərəfdən qızının faciəli ölümü Kərim kişini yandırır yaxır, özünə yer tama bilmir, nə də uşaqların yanında heç olmasa ağlaya, dərini yüngülləşdirə bilmirdi. Biri-birinə qarışan dərdlərdən yaxa qurtara bilməyən Kərim kişi çox götür-qoy edəndən sonra, əsrin əvvəllərindən ermənilərin zülmələrinə dözə bilməyərək öz ata-baba torpaqlarından Kərim kişi kimi qaçqın olan əmisi oğlanlarının, qohum-əqrabasının Xocalı kəndinin yaxınlığında, düz Ağdam-Şuşa magistral yolunun hər iki tərəfində məskunlaşdığı və «qaçqınlar» adı ilə tanınan kəndə köçmək qərarına gəlmişdi. Heç olmasa burada qohumları, əmisi uşaqları ilə dərhləşər, dərini yüngülləşdirərdi. Çünki oğlanlarının heç biri onun yanında olmadığına görə, təkcə qızı Səkinə və həyat yoldaşı, ilə ata-ana nəvazişindən həmişəlik məhrum olan nəvələri Fizuli ilə, Fiqura ilə, nə söhbət edib dərini yüngülləşdirə bilirdi.

Bu fikirlərlə Xocalıya gələn Kərim kişi əmisi oğlu Sava—lanın yanına gəlir və buraya köçmək istədiyini bildirir. Savalan kişi çox şad olur və evinin birini ona verməyə hazır olduğunu

bildirir. Kərim kişi onun evində qalmağa razı olmayaraq, Qarqar çayı ilə Bədara çaylarının qovuşduğu yerdəki Məmi kişinin dəyirmanının yanında bir məhləlik yer olduğunu və elə orada da, ev tikəcəyini bildirəndə Savalan kişi razı oldu və heç olmasa evi tikib qurtarana kimi onlarda qalmasını deyəndə, Kərim kişi, onsuzda hələ yaydı, havalar istidi çadırdə da yaşamaq olar. Nə isə Kərim kişi qaçqın ola-ola «Qaçqınlar» kəndinə köçdü...

Bu köç köçməkdən çox, dərdlər, qəmlər, hicranlar əlindən baş götürüb qaçmağa bənzəyirdi... Kərim kişinin həyat yoldaşı Tamaşa arvad xəstə olduğu üçün Fizuli ilə Fıquranı xalaları Səkinə saxlayırdı. Ona neçə yerdən elçi gəlsə də, ərə getməyəcəyini bildirib, «onsuzda ər nəyimə lazımdır iki, övladım var. Onları boya-başa çatdırsam bəsimdi» demiş və o, sevgi, məhəbbətini ərdə deyil, bu iki bacısı balasında taparaq, onların nazı ilə oynamış, onun həyatda yeganə arzusu bu uşaqları böyütmək olmuşdur ki, onlar yetim olduqlarını hiss etməsin, onlar atalı, analılardan daha yaxşı görsənsinlər... Həyatda hər bir cavan oğlanı, qızında hər şeydən çox arzuladığı ailə qurmaq, ailə səadətilə yaşamaq olsada, Səkinə özünü bu səadətdən məhum etdi ki, bacısının ruhu balalarının «görüşünə» gələndə onları yaxşı görsün, onlardan nigaran olmasın. Ona görə deyiblər ki, «Sən saydığını say, gör fələk nə sayır», gör daş-naqlar nə sayır...

Səkinənin haradan ağlına gələrdi ki, yüz cürə əzab-əziyyət lə, böyütdüyü Fizuli alçaq ermənilərə qan udduran, kəşfiyyatdan iki, üç erməni saqqallısını bir dəfəyə əsir gətirən, erməni, rus hədələrindən çəkinməyən, üstünə tuşlanan avtomatdan qorxmayan, birinci dəfə üç ay həbsdə yatan, ikinci dəfə, iki il icbari iş alan və iki min manat cərimə verən, üçüncü dəfə ipək fabrikində keşik çəkən zaman ermənilərin hücumunu silahla dəf edərək onları qovduğuna görə ruslar tərəfindən on beş gün müddətinə həbs edilən, saysız-hesabsız əzab, əziyyətlər, iş-gəncələr, hədələr onu yolundan döndərə bilmədi, Cəsur və-təndaş, qeyrətli, namuslu, torpağını sevən, gənc, ailə qurma-

yan balası, 26 fevral 1992-ci ildə son gününü yaşayacaq. Bəli nə qədər acı xəbər də olsa bu həqiqətdi...

Xocalının müdafiə olunmasının mümkünlüyünü görən Fizuli qohumu və dostu İsraillə camaata, təcili kəndi tərk etməyi və onların arxasınca gəlmələrini tapşırırdı. Boranlı, qarlı fevral gecəsi, qarşıda Qarqar ilə Bədara çayının qovuşaraq buz bağlamış yerindən keçməyin çətinliyini hiss edən Fizuli çayların qovuşduğu yerdən deyil, Qarqar çayından keçməyi qərara aldı. Onlar, yüzlərlə qocaları, qadınları, uşaqları belinə, qucağına alaraq buz bağlamış Qarqar çayından keçirildilər. 250 nəfərdən çox olan dəstənin qabağına düşərək düz Ağdamın sərhəddinə çatdırdılar və onların dayanmadan İsrayilla Ağdama tərəf getmələrini bildirərək, tələsik geriye Xocalıya tərəf dönərək, bir xeyli gedəndən sonra, meşənin ən qalın yerində 150 nəfərə qədər adamın iki erməni saqqallısı tərəfindən dərəyə yığaraq, Ağdam tərəfə getməsinə imkan vermədiyini görən Fizuli, yekə bir ağacın arxasına keçərək saqqallının birini nişan almağı ilə yerə sərməsi bir oldu. Fərsəti əldən verməyərək ikinci saqqallını da yerə sərəndən sonra camaatı ona tərəf gəlməyə səslədi və dəstəni sağ-salamat Ağdam sərhəddinə çatdıranda dan yeri ağarırdı. O, geriye dönəndə qadınlar nə qədər yalvardılar ki, daha gecdi səhər açılır getmə, səni vuracaqlar. Fizuli onlara sərt cavab verərək «Qadınlarımız, qızlarımız, alçaq, iyrənc, qəddar erməni saqqallılarının əlində girov qalacaqsa, bizim hansı adla yaşamağa haqqımız var»deyərək, üçüncü dəfə arxaya, meyidini, yaralı cəsədini qoyub gələ bilməyənlərə kömək etmək, onları alçaqların caynağından qoparmaq, onlara yəni-dən həyat vermək üçün Xocalılara tərəf gedirdi... O, bilmirdi ki, bu gediş onun cavan ömrünə son qoyacaq... Novruz bayramında ona nişan qoyulub, qırmızı lentlə bağlanmış xonça aparmaq nəsb olmayacaq. Həmin gün anası Səkinə, bacısı Fəqura onun Süsənli kəndindəki məzarına qara lentlə bağlanmış yas xonçası, qara lentlə bağlanmış yaşıl səməni aparacaqlar. O, hardan biləydi ki, onun köməyinə möhtac olanların köməyinə çatıb onları ölümün pəncəsindən xilas edə bilməyəcək. O, hardan biləydi ki, bu gedişlə anası Səkinəni oğulsuz, bacısı Fəq-

ranı qardaşsız qoyacaq, bacısı Füquranın son ümüdünü də onun əlindən alacaq, sinəsinə qardaş dağı çəkəcək...

Bu son gedişi ilə özünün həyatına son qoyan cəsur, qorxmaz, vətənpərvər, torpağını sevən, millət təəssüfkeşi olan Fizuli, bu gedişi ilə neçə-neçə qocalara, qadınlara, uşaqlara yenidən həyat bəxş etdi, neçə-neçə bakirə qızlarımızı, namuslu gəlinlərimizi daşnaq əsirliyindən, saqqallı təcavüzündən xilas etdi... Bu son gedişi ilə on nəfərdən çox saqqallının həyatına son qoymaqla, 100 nəfərdən çox xocalılara yenidən həyat verdi. Yaşadığı bu qısa ömür tarixində, yüz illərlə yaşayan yüzlərlə insanların görə bilmədiyi işlərin öhdəsindən gəldi, ölümü ilə ölməzliyin zirvəsinə ucaldı. İnsan var 100 il yaşayır. O, öləndə ancaq, ailəsi onun öldüyünü bilir, qırxından sonra yaddan çıxır. Ancaq 26 yaşlı Fizulinin adı 9 milyona yaxın insanların qəlbində yaşayır və yaşayacaq, cavanlarımız özlərini ona bənzətmək, onun kimi cəsur, qorxmaz vətənpərvər olmaq istəyirlər.

Mən bu bir neçə kəlmə Fizuli haqqında yazdığım sözlər ilə, Səkinə bacıma, Füqura qızıma ürək-dirək vermək, onların dərdlərinə şərik olduğumu bildirməklə demək istəyirəm ki, Səkinə bacım o, əyilmiş qəddini düzəlt, qəhrəmanlar heç zaman ölmür, onlar o dünyada, allah talanın nəzarəti altında, cənnətdə yaşayırlar.

Qızım Füqura, qardaşın Fizuli öz ölümü ilə, sən bacısına «qəhrəmanın bacısı» kimi ən yüksək ad verib getdi. Onu bil ki, bu adı çox bacılar daşımaq istəyərdi. Ancaq bu adı daşımaq hamıya nəsib olmur. Qardaşlar var elə işlər tuturlar ki, bacılar başını qaldıra bilmir. Ancaq sən hər zaman başını uca tutaraq, hər bir kəsin gözünün içində baxa bilərsən. Bunu sənə qardaşın Fizuli verib, fəxr edə bilərsən...

Bu şeiri «Xocalı özünü müdafiə batalyonu»nun kəşfiyyatçısı, qorxmaz, igid, cəsur, vətənpərvər, Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı, Rüstəmov Fizuli Salah oğluna həsr edirəm. Qeyd olunan və oxunan sözlərin hamsı Fizulinin bacısı Fiquranın dili ilə sizlərə çatdırılır:

*Vətən həsrəti ilə yandı ürəyin,
Həyata keçmədi arzu-diləyin,
Ana südü ilə, ata çörəyin,
Yemək sənə nəsisb olmadı qardaş!*

*Əsirlikdə qoyub cahı-cəlalı,
Didərgin etdilər cavan-qocanı,
Kökü Dərələzdən, özü Xocalı,
Olsada, saralıb solmadı qardaş!*

*Babanı, atanı, qovan erməni,
Rusla birləşib qovdular səni,
El-obanı alıb, böldü vətəni,
Dağlıq Qarabağla doymadı, qardaş!*

*Üç tərəfdən hücum olundu bizə,
Tankla, avtomatlar gəldi üz-üzə,
Qırıldı insanlar qan çıxdı dizə,
Qız, gəlinlər saçın yolmadı, qardaş!*

*Boranlı, şaxtalı fevral gecəsi,
Ərşə yetdi Xocalının naləsi,
Əsir getdi, itkin düşdü neçəsi,
Çoxları əhdinə yetmədi, qardaş!*

*Neçə evin şamı söndü o, gecə,
Neçə körpə uşaq dondu o gecə,
Neçə qarı, qoca yandı o gecə,
O qisası heç kim almadı qardaş!*

*Neçə ömür sona yetdi o, gecə,
Neçə baş kəsilib, itdi o gecə,
Neçə gəlin əsir getdi o gecə,
O, əsirlər geri gəlmədi, qardaş!*

*Qocanı, uşağı alıb belinə,
Minnət qoyub gətirmədin dlinə,
Yüzlərlə insanı Ağdam elinə,
Salamat aparıb çatdırdın qardaş!*

*Taleyi kürlərin soruşdu halın,
Hava sərt, şaxtalı, qar isə qalın,
Kimi başı açıq, kim ayaqyalın,
Yol getdi mənzilə çatmadı qardaş!*

*Şaxta, boran kəsdi neçə nəfəsi,
Çalışdın edəsən xilas hər kəsi,
Ürəyini deşdi alçaq gülləsi
Qan dondu şaxtadan, axmdı, qardaş!*

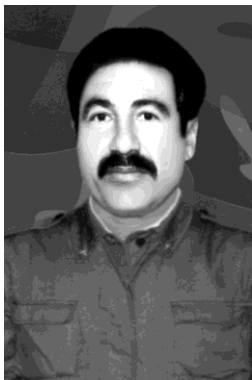
*Nişan aparmışdıq Bərdəli qıza,
Təyin olunmuşdur toyu bu yaza,
Çatmasan da o istəyə, o naza,
Şəhid zirvəsinə ucaldın qardaş!*

*Qeyrətinlə şəhid oldun vətənə,
Millət Qəhrəmanı verdilər sənə,
Adınla fəxr etmək nəsibdi mənə,
Yurdunda davamçın qalmadı, qardaş!*

*Ziyarətgahındır Süsənli elin,
Kəndin qısaltmadın, uzatdın dilin,
Adın veriləcək məktəbə yəqin,
O məsələ həllin tapmadı qardaş!...*

*Anan Azərbaycan unutmaz səni,
Qanınla qorudun sən bu, vətəni,
Fələk qəribliyə atdı Bəhməni,
Çox yalvarır, yolun açmadı, qardaş!*

QƏLBLƏRDƏ YAŞAYAN DAĞLAR OĞLU

*Milli qəhrəman
Ələsgər Xanlar oğlu*

Şirinlikləri ilə ləzzət alan, acılarına ağız büzməyən, hələ ondan doydum deyən, heç kimə əbədi qismən olmayan, bu şirinli, acılı dünyada hamı kimi bir nəfərdə köçdü. Ancaq həyatı ilə vidalaşan bu insan çoxları kimi vəsiyyətini edib, qohum-övladdan halalıq almadan, öz əcəli ilə, evində rahat yatağında deyil, şaxtalı-boranlı soyuq fevral gecəsində, soyuq səngərdə, ermənilərin soyuq gülləsi ilə

köçdü... Bu cəsur insan Hacısamlı bölgəsində, Paşabəyin və onun oğlanları Soltanbəyin, Xosurovbəyin dünyaya göz açdığı, zirvəsi qartallar məskəni olan uca dağlarla əhatəyə alınan, ceyranlı, cüyürlü qırmızı palıd meşələri ilə daha da gözəlləşən, buz bulaqlı, yaşıl yaylaqlı, bağlı-bağatlı, füsunkar təbiətə malik olan dağlar diyarında dünyaya gəlmişdi. Gəlmişdi ki, bu cənnət məkan diyarda, gözəl günlər keçirsin, əbədi olmayan bu fani dünyadan kam alsın, ilahinin verdiyi qisməti yaşayıb, sonda bu gözəl vətən tor-pağına köçərək, əbədiyyətə qovuşsun.

Əfsuslar olsun ki, dünyaya göz açdığı o, vətən torpağı ona qismət olmadı. Taleyin qisməti ilə Əskəran rayonunun, Xocalı kəndinə gələn və orada ailə qurub, məskən salan, gözəl ailə başçısı, üs övlad atası olan qorxmaz, mərd, xoşxasiyyət, sifə-tindən gülüş, təbəssüm əskik olmayan bu cəsur insan Novruzov Ələskər Xanlar oğlu idi. O, 1949-cu il avqust ayının 1-də, qeyd etdiyimiz Hacısamlı bölgəsinin Kürtacı kəndində (indi bizim olmayan Laçın rayonunda) anadan olmuşdur.

1966-cı ildə dünyaya gəlmiş Kürtacı kəndində onuncu sinfi əla qiymətlərlə qurtaran Ələskər, hərbi xidmətə getmiş və Ermənistanın Sibatək rayonunda xidmət etmişdir. Hərbi xid-

məti qurtarandan sonra, Şuşa rayon Pedaqoji Texnikumuna qəbul olan Ələskər, 1973-cü ildə həmin texnikumun «bədən tərbiyəsi» ixtisasını alaraq, öz kəndinə Kürtacıya qayıdır və kənd orta məktəbində bədən tərbiyəsi müəllimi işləməyə başlayır. 1979-cu ildə Əskəran rayonunun Xocalı kəndinə köçüb, məskunlaşan Ələskər müəllim Xocalı kəndində öz ixtisası üzrə, yəni bədən tərbiyyəsi müəllimi işləyir.

1988-cu ilə qədər Xocalıdakı 1 saylı orta məktəbdə idman müəllimi, sonra isə Xocalı Təhsil şöbəsində təchizat şöbəsinin müdiri işləmişdi. 1988-ci il Qarabağ hadisələri ilə əlaqədar Xocalıda yaradılan gizli «Xocalının müdafiə» şurasının ilk beş üzvünün biri Ələskər müəllim olmuş və 40 nəfərdən ibarət Xocalı sakinlərdən təşkil olunmuş «özünü müdafiə» dəstəsinin başçısı idi.

Ələskər müəllim peşəkar hərbiçi olmasada, onun uşaqlıq illərində Kürdhacı meşələrində ov etməsi, sonra iki illik hərbi xidməti dövründə mənimsədiyi hərbi təcrübələr və dörd il gecə gündüz Xocalı səngərlərində silahlarla davranışı onun həqiqi hərbiçi olmasından xəbər verirdi. Onun qorxmaz, cəsarətli və dözümlü olmasında uşaqlıq illərinin dağ şəraitində yaşaması, vəhşi heyvanların ovlanmasında iştirakının da böyük rolu olmuşdur.

Dağlıq Qarabağ hadisələri başlayan gündən Ələskər müəllim, Qarabağ torpağının müdafiəsi yolunda, milli qeyrəti olan, həqiqi azərbaycanlı kimi, qorxub, çəkinmədən sinəsini ilkin qabağa verənlərdən olmuşdu.

1992-ci il 25 fevraldan 26 fevrala keçən gecə....Bu günlər mənə 1988-ci ilin fevralın 26-27-si günlərində Sumqayıt hadisələrindən sonra alçaq ermənilərin içdiyi andı yadıma saldı və indi sizlərə deyəcəyim hadisələr mənim gözlərim önündə icra olunmuş və orada deyilən sözləri öz qulaqlarımla eşitmişəm. 1988-ci ildə ermənilər özlərinin Sumqayıtda törətdikləri hadisədən sonra, orada hadisə zamanı ölənlərin meyidləri hələ Xankəndinə gətirilməmişdən əvvəl, 28 fevral 1988-ci ildə adı «Qardaşlıq məzarı» kimi səslənsədə, özündə daşnak Adranikin məğlubiyyətini əks etdirən kompleksin qabağına iki metrədən

artıq uzunluğunda və bir metr enində olan qara mərməo lövhə qoyulmuşdu. İndi mənə çatır ki, həmin mərmər lövhə əvvəlcədən hazırlanmışdı. Lövhənin üzərində erməni dilində «Sumqayıt genosidi» yazılmışdı. Dağlıq Qarabağın hər yerindən ermənilər gəlmişdilər. Onlar gələrək həmin lövhəni öpüb və ağlaya-ağlaya kənara çəkildilər. Mitingdə Stepanakert şəhər partiya komitəsinin birinci katibi Movsesyan çox kədərli nitq söylədi. Sonra tikinti materialları kombinatının direktoru Manuçariyan çıxış etdi və erməni xalqının adından «Biz Sumqayıda qətlə yetirilənlərin qisasını almağa and içirik» deyəndə bütün ermənilər bir nəfər kimi həmin sözləri təkrar etdilər. Elə ona görə də Xocalıya hücum həmin günlərə təsadüf edilməsi Sumqayıt hadisələrinin qisasının alınması kimi qəbul edilməli idi.

Bəli, tarixlərin yaddaşına qara hərflərlə həkk olunan 25 fevraldan 26 fevrala keçən gecə 366-cı ruslara məxsus olan polkun zirehli texnikası – BMP, BTR, BRDM «Alazan» və «Kristal» tipli raket qurğularından, iri çaplı pulyemotlardan atəş açaraq Xocalıya üç tərəfdən amansız hücumla başladılar. Şuşa-Ağdam magistral yolu ilə Ayraport arasındakı sahədə, Ələskər müəllimin rəhbərlik etdiyi dəstə yerləşmişdi. Düşmənlərin əsas qüvvələri elə həmin istiqamətdə hücumla keçmişdi. Qeyd olunan qüvvələrin qarşısını Ələskər müəllimin 40-50 nəfər əli avtomatlı və qranatlarla silahlanmış əskərləri almalı idi. Döyüşün qeyri-bərabər qüvvəyə malik olmasına, Ələskər müəllimin «Özünü müdafiə» dəstəsi qəhrəmanlıq göstərərək, düşmənin hücumunun qarşısını almaqla, vəhşiləşmiş erməniləri qırır, girəvə düşən kimi düşmən texnikasını partladır, onun irəliləməsinə imkan vermirdilər. Ələskər müəllim öz döyüşçülərinə güllələrdən səmərəli istifadə edilməsini tapşırmış və atılan hər bir gülləyə, mütləq bir erməni ölməli idi tapşırığını vermişdi. Dağlar oğlu, dağ ürəkli, özünü itirmədən, təmkinlə döyüşçülərini ruhlandıraraq, onları daha cəsarətli olmağa və arxadakı namuslarımızın, qoca və körpələrimizin olduğunu onların yadına salır ki, bir addım da olsa geriye yolumuz yoxdu deyirdi. Düşmənlər bizim meyidlərimizin üstündən keçə bilər deyərək, müəllim Ələskər hücumla keçən mənfur

erməniləri pəncərə kimi biçirdi. Hamının müəllim kimi tanıdığı Ələskər indi cəsur döyüşçüyə, qəhrəman Ələskərə çevrilmişdi. Çünki onun arxada ailəsi, iki qızı Vüsalə və Piyalə, oğlu Ülvü və özünə ata-ana, bacı, qardaş bildiyi Xocalılar, onların namusları dayanırdı. Ona görə də gecə saat 3-ə kimi səngərdən çıxmayan, düşmənin hücumlarını qəhrəmanlıqla dəf edən, cəsur döyüşçünün və onun sağ qalan əskərlərinin güllələri tükəndi...

Vəziyyətdən çıxış yolunu görməyən Ələskər müəllim əlindəki sonuncu qranatla BMP-ni partladan zaman, düşməni gül-ləsi onun qeyrətli, namuslu, qəhrəman və döyüşkən həyatına soy qoydu. Beləcə həmin dəhşətli fevral gecəsi Səhibə xanımı başsız qoymaqla üç körpə balaları ata nəvazişinə, ata nəfəsinə həsrət qoydu. Onlar bir daha mehriban, xoşxasiyyət, güləruz, sözü bütöv əsl kişi xasiyyətli, cavan olsada ağsaqqal ataları, Ələskər müəllimin nurani sifətini görüb, həzin, mülayim səsi-ni eşitməyəcəklər. Ancaq mən o, balalara üzümü tutaraq de-mək istəyirəm ki, «Sizin atanız ölməyib, o, səkkiz milyondan çox Azəri xalqının qəlbində yaşayır». Onsuz da gec-tez, hamı bu dünyanı tərk edəcək. Xoşbəxt o adamdır ki, Ələskər müəllim kimi dünyanı tərk edə bilsin, onun kimi şəhidlik zirvəsinə ucala bilsin. Xoşbəxt o adamdır ki, Ələskər müəllim kimi, Azərbaycan Respublikasının Milli qəhrəmanı kimi ən yüksək ada layiq görülsün. Həmçinin xoşbəxt o adamdır ki, Ələskər müəllimin sizin kimi yurdcusu, adını yaşadan davamçıları olsun.

Hörmətli oxucular, mən Ələskər müəllim ilə dost olmuşam. Onunla çoxlu xatirələrimiz olub, onun dostluğundan doymaq çətin məsələ idi. Mən bir məsələni təəssüflə qarşılayıram ki, nə üçün, təmiz ürəyi, təmiz qəlbi, əsl insanı keyfiyyətləri olan insanların ömürləri qısa olur, onlar həyatdan çox tez gedirlər... Sonra isə təəssüflənməyimə peşiman olaraq belə bir fikrə gəlirəm ki, hər bir canlı hər şeyin yaxşısına malik olmaq istədiyi kimi, bizləri yaradan da, yaratdığı insanların yaxşılarını öz yanına tez aparır.

Mən cəsur insan, qorxmaz əskər, milli qəhrəman olan Novruzov Ələskər Xanlar oğluna allahdan rəhmət diləyir, ailəsinə, övladlarına səbirli olmağı, (onsuz da Allah səbir versin) sözləri, son illər tez-tez işlənir, arzu edirəm və üzümü Azərbaycan xalqına tutaraq demək istəyirəm ki, necə olur ki, erməni alçaqları 4 ildən sonra içdikləri andı yerinə yetirərək, qisaslarını Xocalını qırmaqla ala bildikləri halda, bizlər, Xocalı soy-qırımından, 16 ildən artıq vaxt keçməsinə baxmayaraq, Xocalının qisasını ala bilməyərək, öz acizliyimizi, qorxaqlığımızı bir daha boynumuza aldığımızı... çox təəssüf.

*Yaddan çıxmaz Xocalının talanı,
Uğrunda töküldü Ələskər qanı.
Fizulim, Şirinim, Əlifim hanı,
Xalqının qəlbində yaşar Ələskər.*

*Qurtarmayıb Qarabağın oyunu,
O, yaşatdı babasının soyunu.
Övladının görməsədə toyunu,
Cavanlar qəlbində yaşar Ələskər.*

MƏZARDA QƏRİB OLARMIŞ?

**Qarabağ şəhidi
Hüseyn Şükür oğlu**

Həyatda elə insanlar var ki, onların pis günlərini, faciələrlə sona çatan həyatlarını qələmə almaq istəyəndə onun haqqında yazacağım sözlər yadımdan çıxır, qələm əlimdə titrəyir, gözlərimin qarşısındakı vərəqəni görmür, oturduğum kürsü sanki məni yandırır, ev başıma fırlanır, havam çatmır, özümü ələ alıb bir təhər eyvana çıxıram. O, qədər də təmiz olmayan Bakı havasını acgözlük-

lə sinəmə çəkib bir anlığa eyvandakı kürsüyə əyləşir və haqqında yazacağım

şəxs barədə olub-keçənləri bir anlığa gözlərimin önünə gətirir, onun hərəkətləri, danışqları, qohumluq-dostluq münasibətləri, həyatının şirinli-acılı anlarını yenidən xatırlayır və necə olursa-olsun onun haqqında xatirələrimi yazacağımı bir məqsəd kimi qarşıma qoyur və çətin olsa da bir təhər yazmağa başlayıram.

Haqqında yazmaq istədiyim o, cəsur insanın atası Şükür kişi Şuşa rayonunun Şırlan kəndində, anası Qəmər xanım Laçın rayonunun Arduşlu kəndində anadan olmuş, taleyin əmri ilə ailə qurub, 4 oğlu və 3 qız övladlarına sahib olmuşlar. Yazmaq istəyəndə əlimdəki qələmi titrədən o, cəsur, qorxmaz, gülə-rüz, mehriban insan Şükür kişinin sonbeşik oğlu Hüseynidir...

Hüseyn 1956-cı il mart ayının 1-də Şuşa rayoununn Şırlan kəndində, Şuşanı qoynuna alan Qırxqız dağının ətəklərində, qənirsiz təbiətə malik olan, buz bulaqları, güllü, çiçəkli çəmənləri, kəklik otulu yamacları, qalın meşələr ilə əhatə olunmuş cənnət məkanda anadan olmuşdur. Bir müddət dünyaya göz açdığı Şırlan kəndində yaşayandan sonra, onlar Kərkican kəndinin yaxınlığında, Şırlan çayının sol sahilində yerləşən Qaybalı kəndinə köçürlər. Hüseyn orta məktəbi qurtarandan sonra Şuşa şəhər 72 saylı Texniki Peşə məktəbinə daxil olmuş, təhsilini başa çatdırmamış hərbi xidmətə getmiş, oradundan qayıdandan sonra təhsilini başa vuraraq Əskəran rayon İstehlak Cəmiyyətinin Həsənabad sovxozundakı qarışıq allar mağazasında işləməyə başlamışdır. Ailə qurandan sonra Kərkican kəndinin aşağı, ermənilər yaşayan hissəsində yer götürüb ev tikmiş, üç oğlu, bir qız atası kimi ailəsini qayğısız, mehribancasına dolandırmaq, onların tərbiyəsi ilə məşğul olub boya-başə çatdırmaq üçün əlindən gələni etmişdi. O, uca boy-lu, dolğun bədənli, pəhlivan cüssəli, qolu qüvvəli, qorxu bilməz bir oğlan idi. Onunla yoldaşlıq etmək, süfrə başında əyləşmək, duz-çörək kəsmək, birlikdə şənleşib, dörd-qəmləri bölüşdürmək hər kəsin əhval-ruhiyyəsinin yüksəlməsi demək idi. Xeyrin, şərin yaraşığı, küsülülərin barışdırıcısı, yolunu azanların bələdçisi, bədrəyənlərin qolundan tutan olmuşdu Hüseyn.

1988-ci ildə ermənilərin Dağlıq Qarabağı Ermənistana birləşdirmək iddiaları ilə başlayan hadisələrdən sonra, başqa azərbaycanlılar kimi, Hüseynində rahatlığı pozuldu. Onun evi erməni evlərinin düz ortasında idi. Neçə illər od qonşusu, xeyir-şər qonşusu olan ermənilər, Hüseyni görəndə salam vermədən, qaşqabaqlı başlarını aşağı salıb gedir, hərdən isə Hüseynin məhlədə olduğunu biləndə, özlərinin dilində azərbaycanlıları hədələyir, Sumqayıt hadisələrində ölənlərin qanını alacaqlarına and içdiklərini bərkdən danışır ki, Hüseyn orxub evini tərk etsin. Erməni dilini təmiz bilən Hüseyn, onların danışqlarının hamısını başa düşsə də, özünü o yerə qoymayaraq öz işi, gücü ilə məşğul olurdu. Hara getsə qaranlıq düşməmiş evinə qayıdırdı. Bir gün yoldaşı Hüseynə dedi ki, iki-üç gündür, qonşunun evinə 7-8 nəfər saqqalı erməni «dığaları» gəlir, bir saatdan artıq qonşuları yığıb, nə barədə isə danışrlar. Gedəndə isə azərbaycanlıların ünvanına söyüşlər yağdıra-yağdıra gedirlər. Saqqallıların gəlməsini və nədən öləri gəldiklərini Hüseynə qonşuları Laura demişdi. Ona görə də yoldaşının dediyinə o qədər də ciddi reaksiya verməyərək, «gəlirlər gəlsinlər» dedisə də, dediyindən peşiman olmuş kimi, sabahdan uşaqları da götürüb atəngilə gedərsən, mən evdə qalaram dedi. Günü-gündən vəziyyət pisləşməyə doğru gedir, qorxu, fəhim artmağa başlayırdı.

Laura Hüseynə deyib ki, erməni saqqallıları bu yaxın günlərdə azərbaycanlıların evinə basqınlar etmək, evlərini odlamaq istəyirlər və deyib ki, əgər bu sözləri sənə dediyimi bilsələr, saqqallılar birinci bizi evimizlə birlikdə oddayacaqlar.

Kərkican «özünü müdafiə» komitəsi yaradılmış və onun ilk üzvü Hüseyn olmuşdu. Ona görə də Lauranın sözündən sonra, ermənilərin yaxınlığında yaşayan azərbaycanlı ailələrini yuxarı Kərkicana, yəni azərbaycanlılar yaşayan hissəsinə köçürdülər və növbə ilə hər gecə kəndin giriş-çığış hissələrində «postlar» yaratdılar. Cəzasızlığın, nəzarətsizliyin və özbaşınalığın hökmü sürdüyündən istifadə edən saqqallılar, yumruq davasından, silah döyüşünə keçərək, Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayətinin azərbaycanlı kəndlərinə silahlı basqınlar edir, evləri

odlayaraq, qətillər törətməyə başlamışdılar. Ermənilərin Kərkicana birinci silahlı basqını sentyabrın 4-dən 5-nə keçən gecə olsa da tələfat olmadı. İkinci silahlı basqın oktyabrın 9-da oldu və bir nəfərin ölümü, bir nəfərin isə ağır yaralanması ilə qurtardı. Kərkican Xankəndindən yüksəkdə yerləşdiyinə görə ermənilər, nə qədər basqın etsələrdə, kəndi ələ keçirə bilmirdilər. Ancaq Xankəndində yerləşən saqqallılar nəyin hesabına olursa-olsun Kərkicanı ələ keçirib, Şuşaya gedən kəsmə yolu azad etməyi qarşılarına əsas məqsəd kimi qoymuşdular. Ona görə də təkcə dekabr ayında beş dəfə Kərkicanın üzərinə hücum edildi. Dekabr ayının 1-dən 2-nə keçən gecə iki nəfər ölmüş, altı nəfər yaralanmış və otuz ev yandırılmış, 4-dekabrda hərbi birləşmələrin köməyi ilə Kərkicanın bir hissəsini tutmuş erməni quldurları qovulub çıxarıldı və tələfat olmadı. Dekabr ayının 10-da şiddətli döyüşlər gedir, ölüm-dirim müharibəsində köməyə gəlmiş milis işçiləri, eləcə də kəndin əli silah tutan sakinləri mərdi-mərdanə, kişilik qeyrəti nümayiş etdirərək bir nəfər kimi sinə gərərək, bir addım da olsun geriyyə çəkişmədən əsl qəhrəmanlıqla vuruşurdular. Hücum bir nəfərin ölməsi və on dörd nəfərin yaralanması ilə başa çatdı.

Bu döyüşdə əsl qəhrəmanlıq göstərən Hüseyn əlindən yaralansada döyüş meydanını tərk etmədi.

Dekabr ayının 26-da erməni yaraqlıları zirehli texnikanın köməyi ilə Kərkicanı mühasirəyə alaraq, müxtəlif silah növlərindən, o cümlədən, toplardan şiddətli atəşə tutmuşdular. «Mayak» radio stansiyasının müxbiri L.Lazaryeviç həlak olmuş, respublika milisinin əməkdaşı A.İsayev yaranmışdır. Əliyə qədər ev yandırılmışdır. Dekabr ayı ərzində dörd dəfə təpədən dırnağa qədər silahlanmış erməni quldurları Kərkicanı məğlub edə bilmədiklərinə görə dekabrın 29-da bütün qüvvəsi ilə yenidən Kərkicanın üzərinə hücum etdilər. Şiddətli ölüm-dirim müharibəsi gedirdi. Kərkicanın «özünü müdafiə» qüvvələri ilə milis işçilərinin qüvvəsindən on dəfədən çox, hər növ silahlarla silahlanmış saqqallılar və rus qoşun hissələrinin əksərlərinin köməyi ilə hücumu davam etdirsələrdə cəsur Kərkicanlılar bir nəfər kimi düşməyə cavab verirdilər. Döyüş

on altı nəfərin ölümü və on iki nəfər milis işçisinin əsir getməsindən sonra sakitlik yarandı.

Beləliklə, dekabr ayının 31-də Kərkican işğal olundu və sakinləri Şuşaya pənah gətirilər. Kişi kimi cəsarətlə, qeyrətlə döyüşən Hüseyn qaçqın kimi Şuşaya gəldi və ailəsi ilə birlikdə Şuşa şəhərindəki internat məktəbin yataqxanasına, Şuşa işğal olunandan sonra isə Naftalan şəhərindəki «Azərbaycan» sanatoriyasına pənah gətirərək ailəsi ilə birlikdə orada məskunlaşdı. O, öz kişiliyinə sığışdırıb evdə otura bilmədi. O, deyirdi: «Bizimlə qab yuyan qadın arasında kt, fərqi görə bilmirəm. Qab yumaqdansa cəbhədə ölmək şərəflidi. Cəbhə kişi üçün, qab yumaq isə qadın üçündü. Bədi biqeyrət kimi başımıza yaylıq bağlayıb, qadınlar arasında gizlədiyimiz». Elə həmin günü Bakıya gələrək Milli Qvardiyanın tərkibində xidmət etmək istədiyini təkidlə tələb edərək, Qvardiyada xidmət etmə-yə başladı.

İnsanlar ömrü boyu hara isə tələsir, tələsməyi ilə nəyə isə nail olacağını düşünür. Tələsməyi ilə insanlar, cüzi hallarda xeyir tapa bilir. Gecə yatanda da fikirləşirik, sabah tez açıl-saydı, yaxud bu sabah da açılmaq bilmir deyirik. Özümüz bilə-bilə ki, bu sabahların tez açılması, yaxud bu ay tez başa çat-saydı deyərək tələsməyimiz, öz ömrümüzdən getdiyi halda, yenə tələsirik. Tələsməklərin aqibəti isə ölümə yaxınlaşmaq deməkdir.

Hüseyn də tələsikliyin qurbanı oldu. Onu torpaq dərdi, vətən həsrəti qoymadı ki, beş gün ailəsinin yanında otursun. O, prezident Qvardiyasında xidmət etsədə, o Bakıda prezidentə xidmət etməkdən isə cəbhəyə getmək, azğınlaşmış erməni alçaqlarına qarşı vuruşmaq istədiyini bildirdi. Mart ayının 21-də əyninə Prezident Qvardiyasının formasını geyən Hüseyn, mart ayının 26-da Füzuli cəbhəsində ermənilərə qarşı gedən döyüşlərin ön cərgələrində cəsarətlə döyüşürdü. Qorxunun nə olduğunu bilməyən, döyüşçü yoldaşlarının və komandirlərinin tezliklə dərin hörmətini qazanan Hüseyn, ən qorxulu «pazisiya» lara özü gedərdi. Çünki onun Kərkican, Şuşa döyüşlərindəki təcrübəsi və döyüşçü yoldaşlarından yaşda böyük olması buna imkan yaradırdı.

Aprəl ayının 7-si 1993-cü il, Hüseynin 37 yaşından 1 ay 7 gün keçən faciəli bir gün. O, gün həyat eşqi ilə, torpağını, vətənini azad etmək eşqi ilə, ailəsini, övladlarını, köçkün təhni-zindən, töhmətindən qurtararaq öz elinə, öz evinə döndərmək eşqi ilə, Qarabağda, Şuşada, Laçında qələbə bayrağını ucaltmaq eşqi ilə coşub-daşan, cəsur, qorxmaz, mərd Azəri oğlunun 38-ci baharının ilk günlərində çovğunlu, boranlı qışa çevirən bir gün. Ailəsini Hüseynsiz, balalarını atasız qoyan gün.

Biz qohumları, dostları, onu tanıyanları Hüseynsiz qoyan gün. O, cavan oğlanın məzarı, Şuşada, Laçında yox, Naftalanda ki Şəhidlər xiyabanındadır. Onunda ruhu Qarabağ üçün narahatdı... Allah şəhidləri sorğu-sualsız cənnətə qəbul edir. Şuşada doğuldu, laçında boya-başa çadı, Fizulidə həlak oldu, Naftalanda dəfn olundu Hüseyn.

Allah rəhmət eləsin...

*Ey xalqım Laçınlı Hüseyni tanı,
Deyən yox Miryusif, Ələskər hanı,
Xanım Salatınla, Çingizin qanı,
Axıb torpağında donan eldənəm.*

BELQOROD VƏTƏNDAŞI BAKIDAKI ŞƏCHİDLƏR XİYABANINDA UYUYUR

*Qarabağ şəhidi Məmməd
Tahir oğlu*

15 yaşlı Məmmədi Stepanakerdən ermənilər məcburən Rusiyaya işləməyə göndərdi. O, böyük qardaşı Əbülfətlə 2 il Krasnayarskidə işləyəndən sonra Belqoroda gələrək özlərinə yaxşı iş taparaq işləməyə başlayırlar. Əbülfət öz ailəsinə, Məmməd isə ata-anasına kömək etməklə yanaşı özləri də pis dolanırdılar. Bu yaxşı dolanışıq çox çəkmədi...

1992-ci ilin may ayında Məmməd

Şuşanın ermənilər tərəfindən işğal olduğunu və Laçına hücum başlandığını «Vesti» proqramında eşidir.

Diktorun çox yüksək əhval-ruhiyyə ilə, «rəşadətli» erməni qoşunları, qəhrəmanlıq göstərərək Azərbaycanın alınmaz qalası olan Şuşa qalasını bir günün ərzində tam işğal edərək, Şuşada Ermənistan bayrağını ucaldaraq, Ermənistanla, Qarabağ arasında yerləşən və bu bir millətin bir-bi-rilə birləşməsinə, sərbəst gedib-gəlməsinə hər zaman mane-ələr yaradan, Laçını aradan götürmək və bununlada Qarabağı Ermənistana birləşdirmək arzusu ilə böyük qüvvələrlə Laçına qarşı hücumla başlamışdılar. Bu dəhşətli xəbəri eşidən Məmməd Bakıya bizə zəng etdi və biz ona vəziyyəti olduğu kimi danışdıq, əmisi oğlu Şahinin ermənilər tərəfindən öldürüldüyünü və Laçının başqa vətəndaşları kimi onların ailələri Laçını tərk etdiyini dedik. Elə həmin gün Belqorodu, yaxşı iş yerini, münasib dolanışığını, öyrəşdiyi kollektivini tərk edərək Bakıya qayıtdı. Bir gecə qonağımız olsa-da, səhərə qədər yata bilməyən Məmməd səhər tezdən bizimlə görüşüb, bir başa Bi-ləcəriyə hərbi komissarlığa (harda ki, cəbhəyə göndərilən məntəqəyə) getdi. Bu o

zaman idi ki, övladlarını orada-burada xarici dövlətlərdə gizlədərək əsgərlikdən, cəbhədən yayındırırdılar.

Məmməd sənədlərini təqdim edərək onu Laçındakı, «Laçın özünü müdafiə» hissəsində döyüşməyə göndərilməsini xahiş etsə də ona «Sən Azərbaycan vətəndaşı deyilsən və gözünün biri mənfidir, biz səni cəbhəyə göndərə bilmərik» deyərək, onlar Məmmədin xahiş və yalvarışlarını, «mənim anadan olduğum gün mayın 9-da ermənilər Laçında əmim oğlu Şahini vəhşicəsinə öldürüblər, mən o, qanı almaq üçün mütləq cəbhəyə getməliyəm» desə də onu məcbur komissarlıqdan çıxarmışlar.

O, hərbi nazirliyə qədər bütün distansiyalara müraciət etsə də, hər yerdə onu eşidən, kömək edən olmadığından, əlacı hər yerdən kəsilən Məmməd bir başa Laçına gedir və çox əzab-əziyyətdən sonra «Laçın özünü müdafiə» batalyonunda döyüşməyə razılıq ala bilər.

Məmmədə ona görə Rusiya vətəndaşı deyiblər ki, Belqorod şəhərində yaşamaq qeydiyyatında idi. Beləliklə, Məmməd ermənilərin əsas qüvvələrinin cəmləşərək nəyin bahasına olursa-olsun almaq istədikləri Hoçaz dağı uğrunda döyüş aparan hissədə döyüşə atılaraq, qorxub çəkinmədən, qisas almaq əhval-ruhiyyəsi ilə döyüşə başladı. O, tez bir zamanda döyüşçü yoldaşlarının, komandir heyyyətinin hörmətini qazanaraq, ən çətin və qorxulu əməliyyatlara onu göndərməyi xahiş edir və getdiyi əməliyyatları dəqiq yerinə yetirərdi. Atasına yazdığı sonuncu məktubunda Şahinin qisasını çoxdan aldığını, hətta birin ona nisbətindən də artıq aldığını yazmışdı.

Payızın oğlan çağı idi. Sübhün ala-qaranlığı ilə qucaqlaşan payız dumanı, sübh çağı olsada havanın işıqlanmasına imkan vermədiyi bir səhər tezdən kəşfiyyata gedən Məmməd və iki nəfər yoldaşı, iki nəfər erməni döyüşçüsünü əsir götürüb, zərərsizləşdirəndən sonra, onların qollarını bərk-bərk bağlayan sonra bir nəfər onları qabağına qataraq bizim döyüş zonasına aparandan sonra, Məmmədlə o biri yoldaşı başqa «qənimət» axtarmaq üçün ermənilər tərəfə getməyə başladılar. Onlar 200-250 metr gedəndən sonra, xəzəl xışiltısı və bir az sonra erməni dilində yavaş səsle danışmaq eşidən Məmməd və yoldaşı

yekə palıb ağacının arxasına keçərək gizlənilirlər. Səs gələ-gələ yaxınlaşır və danışığından məlum olurdu ki, onlar bir neçə nəfərdilər. Onların gəlişinin səbəbi yəqin ki, iki nəfər əsir götürülən əskərlərdən xəbər bilmək olmuşdu. Məmməd və yoldaşı erməniləri özlərinin arxasına buraxmaq və sonra onları güllələmək qərarına gəldilər. Nəhəng palıd ağacı Məmməd ilə yoldaşını ağuşuna elə almışdı ki, lap hava işıqlanmış olsaydı, yenedə onları görənlər olmazdı. Erməni dilində danışan əsgərlər Məmmədgilin gizləndiyi palıdı keçəndə onların beş nəfər olduğunu görənlər Məmməd və yoldaşı onları on metr özlərindən arxaya buraxaraq, güllə-borana tutdular. Erməni əsgərlərinin beşinin də öldüyünü yəqin edəndən sonra, arxada adam olub-olmadığını yoxlamadan palıd ağacından aralanaraq erməni meyidlərinə tərəf gedəndə, arxadan atılan güllələr Məmmədi yerə sərəndə, onun yoldaşı da Məmmədin yanına yığılaraq, arxadan gələn iki nəfər erməni əsgərinə güllələyəndən sonra Məmmədin üstünə qayıtdı. Hava dumanın qalınlığına baxmayaraq işıqlanmışdı. O, Məmmədin harasından yaralandığını soruşanda, o xırıltılı səslə ürəyimdən dedi. Yoldaşı fürsəti əldən verməyərək ətrafa nəzər salaraq heç kimin olmadığını yəqin edəndən sonra Məmmədi belinə alaraq, öz səngərlərinə tərəf getməyə başladı. Atışma səsinə həm bizim əsgərlər və həm də ermənilər, atəş səsi gələn tərəfə irəliləyirdilər. Məmmədin əmisi oğlu Mamed bilirdi ki, Məmməd kəşfiyyata gedib və iki nəfər erməni əsir edib göndərsələr də, Məmməd və o biri yoldaşı hələ gəlib çıxmamışdılar. Ona görə də Mamed heç nəyi nəzərə almadan, ermənilərin səngərlərinə tərəf yüyürməyə başladı. Dumanın sıx olmasına baxmayaraq 10-15 metrlik məsafədən gələni görmək olurdu. Mamed onların iki nəfər erməni əsir götürdüyü yerə çatanda Məmmədin yoldaşını və onun belində Məmmədi görəndə daha sürətlə qaçaraq özünü onlara çatdıranda qan-tərin içərisində olan əsgərin belindən Məmmədi öz belinə alaraq «pazisiyalarına» tərəf hərəkət etməyə başladılar...

Məmməd gözünü açanda komandir heyətinin və döyüş yoldaşlarının hamısını ətrafında görərkən gülümsədi, xırıltısı səslə, «qisasımı

almaq üçün mənə şərait, imkan yaratdığınıza görə hamınıza minnətdarlığımı bildirirəm, deyərək gözlərini həmişəlik yumdu...»

Əfsuslar olsun ki, şişirdilmiş yalanlarla səhifələrini dolduran qəzet və jurnallarımız lüt müğənniləri, lazım olmayan sonlarla efiri yükləyən televiziya kanalları Belqorod vətəndaşı kimi (əslə Laçın rayonunun Purənis kəndindən olan) şəhid olan, damarlarında əsl türk qanı axan, qeyrətli, torpaq təəssüfkeşi, qorxmaz, cəsur, neçə-neçə daşnaq quldurlarını qətlə yetirən Əhmədov Məmməd Tahir oğlu haqqında bir kəlmə də yazmadılar...göstərməzdilər...susdular...necə ki, uşaqlarını xarici dövlətlərdə, başqa rayonlarda, kəndlərdə gizlədənlər haqqında yazmadıqları kimi... çox-çox təəssüflər...

Sizlərə təqdim edəcəyim şeiri «Belqorod vətəndaşı»nın Azərbaycan torpaqları uğrunda qəhrəmanlıqla həlak olmasına həsr edirəm:

*Şuşa işğal olub vəziyyət pisdə,
Laçına hücumdu deyirdi «Vesti»,
Dəhşətli xəbərdən titrədi, əsdi,
Gözündə ildırım çaxdı Məmmədin.*

*Laçında Şahinin öldüyün bildi,
Hönlürdü, ağladı, gözünü sildi.
Elə həmin günü Bakıya gəldi,
Belqorod yadından çıxdı Məmmədin.*

*Məmməd görüşərək ayrıldı bizdən,
Hərbi komissarlığa yollandı tezdən.
Həkim dedi olmaz mayıfsan gözdən
Sanki uçdu taxtı-tacı Məmmədin.*

*Lənət deyib erməninin xaçına,
And içərək ananın ağ saçına.
Qisas üçün yola düşdü Laçına,
Arxasınca gedən çoxdu Məmmədin.*

*Qərargah tapınca yığıldı cana,
«Rusiya vətəndaşı» dedilər ona,
Laçınliyam dedi o yana-yana,
Ürəyin yandırdı, yaxdı Məmmədin.*

*İlk döyüşə girdi Hoçaz dağında,
Rafael sağında, Mamed solunda,
Döyüş sona yetdi axşam çağında,
Gülləsi dığanı yıxdı Məmmədin.*

*Beş ay düşmən ilə durdu üz-üzə,
Gah qalxdı dağlara, gah endi düzə,
Qisası almışam yazırdı bizə,
Qorxub çəkinməsi yoxdu Məmmədin.*

*Bir payız səhəri hava dumanlı,
Məmməd xəzəl üstə sinəsi qanlı,
Yoxladım nəbzini deyildi canlı,
Laçın üçün qanı axdı Məmmədin.*

Məmməd ilə birlikdə Allah talə vətən, torpaq uğrunda şəhid olanların hamısına qəni-qəni rəhmət etsin. Amin...

ULAN-UDE FACİƏSİ

Tariximizi vərəqləyə-vərəqləyə gələndə, ta qədim zamanlardan bizim baş bilənlərimizin, millətimizə rəhbərlik edənlərimizin maymaqlığı, işin öhdəsindən gələ bilməməsi, təcrübəsizliyi, vətəndəşlərə hərisliyi, tax-tac şöhrəti, qadın düşkünlüyü nəticəsində xalqımız həmişə zülmələrə, əziyyətlərə, həbəslərə, köçkün-qaçqınlığa, ac-susuzluğa, təhqirlərə məruz qalmışlar. Qırmızı Güney kəndində ilk bünövrə qoyanlardan biridə Kəlbəlayi Zeynalabdinin oğlu Səfqulu ki-şi olmuşdur. O möhumatçı, Allah yolu

*Qarabağ şəhidi
Məhyəddin Səfqulu
oğlu*

saxlayan, heç kimin pisliliyini istəməyən, səxavətli, çörəyinin dəlisi və ağı kəsəndən son nəfəsinə kimi quran oxuyan və namaz qılan mömin bir insan olmuşdur. Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı acılıqların, hökmü sürdüyü 1946-1960-cı illər bir çox ailələri öz evindən, elindən ayrılmağa, köçkün kimi başqa ellərə, obalara getməyə məcbur etdiyi kimi, Səfqulu kişinin 1955-ci ildə Ağdam rayonunun «Konzavod» saxxozuna köçməyə məcbur etmişdir. Səfqulu kişinin 3 oğlu və bir qızı var idi. Mən onun ortancıl oğlu Məhyəddin haqqında sizlərə bəzi mətləbləri açıqlamaq istədim. Məhyəddin birinci sinfə «Konzavod» da (atçılıq zavodu) getdi. On illik məktəbi əzab-əziyyətdən sonra onuncu sinifi qurtaran Məhyəddin, atçılıq idmanı üzrə birinci yeri tutmuş idmançı idi. On illiyi qurtarandan sonra, oxumaqla vətəndəş Məhyəddin atçılıq idmanı ilə məşğul olmağa başlayır. O neçə dəfələrlə Azərbaycan birinciliklərində iştirak etmiş və yüksək nəticələr göstərərək mükafatlar almışdır. O Ukraynada, Moldaviyada, Moskvada və başqa respublikalarda keçirilən atçılıq yarışlarında iştirak etmiş və fəxri yerlər tutmuşdur. Öz qanacağı, qabiliyyəti,

böyük-küçüklərə qarşı münasi-bəti idmandakı nailiyyətləri onun «Konzavod» camaatı arasın-da hörmətini artırmış, onu hamı mərəd, düzgün, bacarıqlı bir cavan-əzan kimi tanıtmışdır. Ona görə də «Konzavod» da olan qarışıq mallar mağazasına müdir qoyulması haqqında Ağdam rayon İstehlak Cəmiyyəti-nin rəhbərliyi qarşısında məsələ qaldırılır və mağazaya müdir təyin olunur.

Mağazada işlədiyi ilk gündən camaatla dil taparaq, möh-kəm ünsiyyət yaradır və onların hər bir sifarişini bacardığı qə-dər yerinə yetirməyə çalışır, əlində pulu olmayanları çaysız-qəndsiz də qoymazdı. Özünə yaxşı ailə qurmuş, Xalidə xa-nımla evlənmiş, Elçin adlı oğlu və üç qız atası olmuşdur. Or-tancıl oğul kimi o da ata-ana xeyir duası ilə ayrılmış, safxozda olan evlərdən birini «iki otaqlı» evdə vermişdilər. On ildən ar-tıq mağazada işləyən Məhiyyəddin hər il dövlət planını yerinə yetirmiş, «sosialist yarışının»qalibi döş nişanları ilə, fəxri fər-manlarla təltif olunsada, bir dəfə müdürün «dediyini» vaxtında yerinə yetirmədiyi üçün ərizəsini alaraq, öz yaxın adamların-dan birini Məhiyyəddinin yerinə qoyur. Bu hadisələr ermənilər-in Qarabağı Ermənistana birləşdirmək üçün nümayəişlərə başladıqları zaman olmuşdur. Mazağadan çıxandan sonra il ya-rıma qədər işsiz qalan Məhiyyəddin Ağdam çaxır zavoduna «ekspeditor» vəzifəsinə, (yəni Rusiyaya, ən çoxu da Sibir tə-rəfə çaxır aparmaq üçün) təyinat alır və iki-üç aydan bir dəfə Rusiyaya şirin çaxır (portveyn) aparıb təhvil verib qayıdırdı. Sonuncu dəfə 1991-ci ilin aprel ayında Ulan-Udedə çaxırı təh-vil verib qayıdanda bizə gəldi. O zaman biz Bakıda yaşayırdıq. Axşam süfrə başında ona dedik ki, daha bu işdən əl çək. Dün-ya qarışıb, heç kim heç kimin kitabını oxumur. Əvvəlki Sovet dövlətinin beli sınıb, yollar qorxuludur. O bizə dedi ki, orada söz vermişəm iki vaqon çaxır aparıb tanış olduğum, mənə hö-rmət eləyəm adam var, verib qayıdacağam. Ondan sonra heç yerə gedən deyiləm. Səhərişi günü də axşama kimi saxladım, ev ye-məyi ilə razılaşmayaraq kababxanaya apardım. Yaxşı yeyib-içəndən sonra axşam vaqonla Ağdama yola saldım. Bu bizim sonuncu kəsdiyimiz duz-çörək və sonuncu görüşümüz oldu...

1991-ci ilin 27 iyun günü axşam tərəfi saat 5-də Ağdamdan Məhiyyəddinin böyük qardaşı Məhəmməd telefonla bizə dedi ki, bəs Ulan-Udedən teleqramma gəlib ki, Məhiyyəddin ölüb. Mən ona dedim ki, elə bu saat teleqramı gətür, yol maşını ilə gəl Bakıya, çünki vaxonla gec olardı...

Mən Məhəmməd ilə səhər saat dövrddə (iyunun 28-də) evdən çıxaraq aeroporta getdik. Çox çətinliklərdən sonra Moskvaya bilet ala bildik. Saat iki tamamda Moskvaya çataraq, lazımı yerlərdən keçəndən, yaxşıca «tərləyəndən» və çox əziyyətdən sonra Ulan-Udeyə bilet aldım. Onu da deyim ki, Ulan-Udeyə (sutkada) bir reyç uçuş olurdu, o da saat 21-də. Saat 20-də biletlərin qeydiyyatı başladı. Qeydiyyatda işləyən rus qızı Məhəmmədin biletinə qeydiyyatdan keçirəndən sonra mənim biletimi qeydiyyatdan keçirməyərək özümə qaytardı ki, bəs teleqrammada sənən adın yoxdur. Uçuşa cəmi 20 dəqiqə vaxt qalırdı. Əgər mən bu uçuşdan qalsaydım bir də sabah bu vaxta qədər burada qalmalı olacaqdım. Məhəmməd də getsə mənsiz orada heç bir iş görə bilməzdi. Belə getsə qalacağımı yəqin edəndən sonra o zamanın iki dənə yüzlüyünü qıza uzadaraq dedim ala qeydiyyatdan keçir, desəm də o mənim əlimi itələyəndə, mən yüzlükləri onun ayaqlarının altına tulladım. Vəziyyəti belə göbrən rus qızı bileti qeydiyyatdan keçirdi. Düz saat 9-da havaya qalxan Tu-154 Tomski şəhərində yanacaq götürərək, yenidən havaya qalxaraq saat yeddi tamamda Ulan-Udeyə endi. Biz vaxt itirmədən cavan bir rus oğlanın idarə etdiyi sarı qaz-24 markalı taksiyə əyləşərək teleqrammanı ona gətərdik. Aramızda qiymət sövdələşməsi olmadı. Yolda mən ondan soruşdum ki, bir günlük taksinin planı neçə manatdır? O dedi 30 manatdır. Mən ona dedim ki, bu gün ancaq bizimlə olub, bizi hara lazımdı aparacaqsan sənə 100 manat verəcəm. O bizimlə razılaşıdı.... Saat doqquzun yarısı bizi Mərkəzi xəstəxanaya çatdırdı. Biz xəstəxanaya daxil olaraq teleqramda adı yazılan həkimin harada oturduğunu öyrənəndən sonra onun kabinetinə keçdik. Vəziyyətdən hali olan şöbə müdiri bizə dedi ki, bəs meyidxanaya getməlisiniz. Çünki meyidi ora təhvil vermişik. Biz adresi alıb meyidxanaya getmək istəyəndə

şöbə müdiri bizə dayanmağı təklif edəndən sonra, hara işə zəng etdi. Danışandan sonra dedi ki, paltarları bizdə qalıb. Gözləyin indi gətirəcəklər. Paltarları gətirdilər və biz həkimlə xudafızləşib onun kabinetini tərk edərək adresi taksi sürücüsünə verəndən sonra meyidxanaya getdik. Biz növbətçi həkimə nədən ötəri gəldiyimizi deyən kimi kitabı açıb baxandan sonra dedi ki, hə belə bir meyid bizdə var. Mən növbətçi həkimdən soruşdum ki, burada meyid üçün qutu bağlanan yer harada olar, deyəndə o bir xeyli fikirləşənjən sonra başını bulayaraq heylə bir yeri tanımadığını deyəndə, bir nəfərin növbətçi həkimə yaxınlaşaraq, bunlar kimdir deyərək soruşanda, o bizim Azərbaycandan meyid aparmağa gəldiyimizi və qutu bağlatmaq istədiyimiz-i deyəndə üzünü bizə tərəf çevirib dedi: «Bizim baş həkimdir». Biz onunla əl verib tanış olandan sonra mən ondan xahiş etdim ki, yəqin Azərbaycanın necə isti olduğunu eşitmisiniz, göstəriş verin meyidi elə hazırlasınlar ki, heç olmasa on-on beş gün dözə bilsin. Nə lazımdır hörmətinizi edəcəyəm. O bizi kabinetinə dəvət edərək oturmağımızı təklif edəndən sonra hara işə zəng etdi. Aradan bir-iki dəqiqə keçmiş iki cavan oğlan ağ xələtdə içəri girdi. Mənim dediklərimi onlara deyəndən sonra, onlar dedilər ki, onda bu gün şənbə günüdür tez getməliyik, elə indidən işə başlayaq. Mən baş həkimdən qutu bağlanan yerin harada olduğunu soruşanda, o mənə dedi ki, mənim dostum var, o işlərlə məşğul olur. Yəqin ki, şənbə olduğundan işləmirlər. İstəyirsənsə məşinınız varsa gedək. Bəlkə xahiş edərik düzəldərlər. Mən ona dedim taksi bayırdadır, gedək özü də nə lazımdırsa, neçə desə verəcəm. Taki bu gün düzəlsin.

Həkimlərə meyidi dediyim kimi on-on beş günə davam edəcəyi vəziyyətdə hazırlamaq üçün 400 manat verəcəyimi dedilər. Mən onlarla razılaşaraq Məhəmmədi meyidxanada qoyaraq baş həkimlə qutu bağlayan dostunun yanına getdik. Dostu iş yerində idi. O məni təqdim edərək dostundan xahiş etdi ki, bu gün meyidi aparmaq üçün qutu düzəltmək lazımdır. O işçiləri şənbə olduğu üçün işləmədiklərini deyəndə, mən ona dedim ki, neçə istəsəniz verəcəm, təşkil edin, işçiləriniz

gəlsin. Nə isə o vaxtkı pul ilə min manata qutunu hazırlayaraq, meyidi aeroporta aparmağı boynuna götürdü və axşam saat iyirmidə başa çataraq aeroporta yola düşəcəyimizi dedi. Mən ona beh verərək yenidən baş həkimlə meyidxanaya qayıtdıq. Meyidin hazırlanması başa çatmışdır. Mən həkimlərin «zəhmət» haqqını baş həkimin kabinetində, onun yanında verəndən sonra onlardan Moskvaya bilet tapa biləcəyimi deyəndə həkimlərdən yaşda o biri həkimdən böyük olanı dedi ki, aeroportun rəisi mənim ən yaxın dostumdur. Mən ondan xahiş etdim ki, nə lazımdır hörmət edim bizimlə aeroporta gedək, Moskvaya iki bilet təşkil et. Söhbətə qarışan baş həkim, tabeliyində olan həkimə dedi ki, onsuzda qutunu düzəldən dostum avtobusla cənazəni aeroporta aparacaq, sən də onlarla get qərib adamlardır, kömək et, onsuzda hörmətini edəcəklər.

Saat 21-də cənazəni Ulan-Udenin aeroportundakı saxlama kamerasına təhvil verərək həkimlə aeroportun rəisinin yanına getdik. Həkimlə aeroportun rəisi görüşüb öpüşəndən sonra həkim vəziyyəti rəisə dedi. O knopkanı basıb kimə isə Moskva-ya iki bilet verməsini dedi və bizə dedi ki, on bir nömrəli kassaya gedin biletinizi alın. Biz rəislə də, həkimlə də görüşüb on bir nömrəli kassaya yaxınlaşdıq və rəisin dediyi bizik deyərək müraciət etdik. Kassir Moskvaya iki bilet verdi və cənazəni də qeydiyyatdan keçirdi. Mən oradan Bakıya zəng edərək, sabah səhər saat 10-da Moskvada olacağımızı və Bakıya bilet alan kimi zəng vuracağımı dedim.

Otuz iyun 1991-ci il Moskva saat 10 tamamdır. Təyyarədən düşən kimi Məhəmmədə dedim ki, sən burada gözlə gör cənazəni hara aparacaqlar, yerini dəqiq biləndən sonra gələrsən Bakıya bilet satılan kassaya, mən gedim görüm bilet ala bilərəmmi. Kassaya yaxınlaşmaq mümkün olmasada növbəyə dayandım. Növbədə məni o qədər sıxışdırırdılar ki, tab gətirə bilmədim. İki sutka ac-susuz yuxusuz, həddindən çox həyacan keçirəndən sonra növbədəki, basa-basa dözməyərək huşumu itirirəm. Gözümü açanda başımın üstündə ağ xələtliləri və iynə vuran tibb bacısını gördüm. Özümə gələndən sonra vəziyyəti danışdım. Həkimlərin köməyi sayəsində saat 2-yə bile-

timizi verdilər... Mən Bakıya evə zəng edərək bildirdim ki, saat 5-in yarısında Bakıda olacağıq. Hazır vəziyyətdə bizi qarşılayın. Bakıdayıq... Yarım saat keçməsinə baxmayaraq baqajı təhvil götürən yoxdur. Nə isə çox əziyyətdən, get-gəldən sonra cənazəni avtobusa qoyaraq, Ağdam tərəfə «Konzavod» sovхозuna yola düşdük. Saat 12 tamamda mənzil başına çatdıq. İki sutka iyirmi saat ərzində Bakıdan Ulan-Udeyə gedərək me-yidi Ağdama gətirməyimizə heç kim inanmırdı.

İndi isə Məhiyyəddinin başına gələn faciə haqqında: Ağdamdan iki vaqon protveyin şərabını qəbul edən Məhiyyəddin bir nəfər yoldaşla 24 iyunda Ulan-Udeyə çatırlar. Məhiyyəddin yoldaşını vaqonda qoyaraq şəhərə çıxır. O dəmir yolunun üstündəki körpüdən keçəndə dörd nəfər erməni onun qabağını kəsərək soyunmağı tələb edirlər. Məhiyyəddin onlara nə qədər deyirsə də niyə soyunum, mən sizə nə etmişəm, çəkilin yolumdan, desə də mümkün olmur. O əlindəki diplomatla, təpiklə onları vuraraq, aradan çıxıb qaçır. Lakin ermənilərin onu təqib etdiyini, tutsalar öldürəcəklərini yəqin etdikdən sonra körpüdən özünü, körpünün altı ilə hərəkət edən vaqonların üstünə atır. Müvazinətini saxlaya bilməyən Məhiyyəddin vaqondan yıxılaraq relsin üstünə düşür. Elə o andaca beli qırılır. Bunun o vəziyyətdə nə qədər qaldığını deyə bilmərəm. Gecə keçəndən sonra onu xəstəxanaya aparırlar, üç «sutkaya» qədər sağ qalır...

*Laçına qayıtmaq təmiz ağ yalan,
Məhəddin ruhudur əsirdə qaldan,
Minlərlə övladı kəfənsiz ölən,
Qız-gəlini saçın yolan eldənəm.*

LAÇINDA BİR YARIMÇIQ MƏZAR VAR

İlahi tərəfindən bütün canlı və cansız varlıqlar bir-birinə bənzəmədiyi kimi insanların yaşayışını tənzimləyən vaxtında- günlərin-ayların, fəsillərin, illərində bir-birinə bənzəmədiyi məlumdur. Belə ki, yanvar ayının adı çəkiləndə qarlı, boranlı, şaxtalı ay kimi gözlərimiz önündə canlanır. May ayının adı çəkiləndə isə leysanların yağan, şimşəklərin gülləmsəyən, ildırımların çaxan, güllərin, çiçəklərin açan, təbiətin canlanıb, gözəlləşməsi göz önünə gəlir.

**Qarabağ şəhidi Şahin
Əhliyev oğlu**

Əfsuslar olsun ki, 1992-ci ilin may ayı bənzəmədi. 1992-ci ilin may ayında ildırımlar susdu, «Qradlar» çaxdı, şimşək gülləmsəmədi, raketlər «gülə-gülə» canlı aləmi məhv etdi, bu may sellər deyil, nəhaq qanlar axdı, açılan tər güllər, çiçəklər güllələrin səmindən qorxaraq titrədi, əsdi, soldu. Bu may təbiət canlanmadı, tankların, qradların «mərmə yağışları», mina partlayışları onun canlanmasına imkan vermədi, onun gözəllikləri daşnaq ordusunun tapdağı altında silindi.

Şuşanı maneəsiz, itkisiz işğal ərdən erməni və rus qoşunları bizlərin Şuşa, Laçın uğrunda müharibə etmək deyil, vəziyyətə, kürsü, müharibəsinə başımız qarışdığından istifadə edərək Laçına hücum etdi. Laçına hücum iki istiqamətdə başladı. Bir tərəf Ermənistanın Görüs istiqamətindən, o biri tərəf isə Şuşa istiqamətindən başladı. Uzaq vuran toplar və «qrad» qurğuları ilə ermənilər Laçını atəşə tutdu. Laçının özünün müdafiə ordularının yerləşdiyi sahələr güclü atəşə məruz qaldı.

8 mayda Şuşanı işğal edən daşnaq ordusu, 9 mayda Laçına tərəf 10 km-ə qədər irəliləmişdi. 9 may Laçının təklənən, köməksiz qalan günü, Bakıdan 300-400 tonnaqlı yük maşınlarının Laçın camaatını köçürmək üçün, kimlər tərəfindən gön-

dərilməsi müəmmalı qalan günü, Laçının müdafiəsində dayananlardan 5 nəfərinin bir anın içində ömürlərinə son qoyulan gün, 23 yaşlı Şahinin ürəyini parça-parça edən gün, bir yaşlı oğlu Sahibin atasız, Sevilə həyat yoldaşsız, Əhliyyət kişinin və Sitarə arvadın isə oğulsuz qaldığı gün. Şahinin dayısı oğlu Ramsizin qonşuları Seyfəlinin, elliləri Qaçay və Mehmanın Şahinlə birlikdə erməni «qrad»ının qəlpələri parça-parça etdiyi gün, «mərmə yağışından» gündüz dəfn edilmələri mümkün olmayan gecənin qaranlığında dəfn edilən gün; adlarına Laçında bir stəkan çay da olsa əhsan verilməyən, dəfnlərində qohum-qardaşların iştirak edə bilməməsinə görə, dəfni öz ata-anası edən gün. Ailə üzvlərinin Şahinlə, onun baş-daşsız, tələm-tələsik dəfn olunmuş məzarı ilə vidalaşdıqları gün.

Təzə tikdirdikləri evləri ilə, içindəki əşyaları, gəlinin iki il əvvəl gətirdikləri cəhizləri ilə vidalaşdıqları gün. Qarabağın tacı olan Şuşanın ermənilər tərəfindən işğal edilməsi ilə əlaqədar ermənilərin zurna çalıb kef etdikləri, minlərlə azərbaycanlıların göz yaşları axan, ürəkləri parça-parça olaraq, qəm dəryasında doğulduqları gün idi. Belə günlər getsin bir daha qayıtməsın... Qardaşım oğlu Şahinə həsr etdiyim şeirdən bir nəçə kuplet təqdim edirəm:

Şuşa işğal oldu, təkləndi elim,
Elə bil sütundan ovuldu belim,
O gündən üzüldü Laçından əlim,
Elimi-obamı dağıtdın Allah.

Bu may Laçınının nəs gəldi bəxti,
Bu may ildırım yox, «qrad»lar çaxdı.
Bu may yağış deyil, nəhaq qan axdı,
O qanı anaya yalatdın Allah!

Erməni dörd yandan Laçına doldu,
Şahinim doqquzu mayda vuruldu
Bir yaşlı Sahibin boynu buruldu,
Körpəni dağılayıb, ağlatdın, Allah.

Qoruya bilmədi «Şahinin» dağlar
Matəmə qərq oldu, çəmənlər, bağlar,
Dərd əyər atanı, analar ağlar,
Neçə evlər yıxıb talatdın Allah.

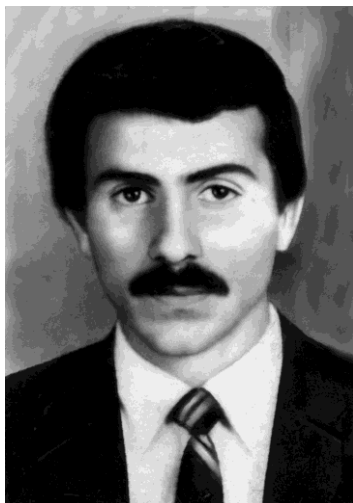
Laçında Şahinə yas verilmədi,
Bağından əhsana bar dərilmədi
Məzarı üstünə heç gedilmədi,
Yolu-yolağını bağlatdın Allah.

On beş yaşa çatıb Sahib balamızı,
Əsirdədir hələ Şuşa qalamızı,
Həll olunmur Laçın kimi bəlamızı,
Niyə Laçınsız aldatdın Allah.

84 yaşlı Əhliyyəd kişi hər gün Allahından möhlət istəyir
ki, ona imkan versin ki, heç olmasa Şahinin yarımçıq məzarını
 ziyarət etmək ona nəsib olsun. Ancaq ağlım kəsmir...

HƏLƏ DƏ GÖZLƏYİRİK

1967-ci ildə Laçın rayonunun Arduşlu kəndində dünyaya gələn Azad heç zaman ağılına gətirə bilməzdi ki, 24 yaşında tale onu sevənlərindən ayıra bilər, 20 yaşında qurduğu ailəsi, iki körpə oğlanları ilə gözlənilmədən tezliklə vidalaşa bilər. Ancaq nə etmək olar. Hər bir insanın ana bətnində ilahi tərəfdən yazılan yazıdan, qismətdən qaçmaq, gizlənmək nəsib olmadığı kimi, Azad da alınə yazılan taleyin-

*Xocalıda itgin düşmüş Azad
Pirqulu oğlu*

dən, qismətindən qaça bilməzdi.

1991-ci ilin avqust ayının qızmar yay günlərinin birində

Xocalıda yaşayan qohumlarını yoxlamaq, onların vəziyyətlərindən hali olmaq üçün Xocalının «Qala dərəsi» adlanan kəndinə gəlir. O qohumları ilə görüşəndən sonra Xocalıda gedən tikintini, yeni-yeni açılan fabrikləri, tikilən məişət evlərini, yaşayış binalarını və günü-gündən böyüyən, gözəlləşən yeni bir şəhərin yarandığını və işçi qüvvəsinə ehtiyac olduğunu biləndən sonra Xocalıya köçməyi qarşısına məqsəd qoydu. O, ata, ana xeyir-duası ilə ayrılaraq özünə təzə ev-eşik düzəltmək istəyirdi. Ona görə də Xocalı onun üçün münasib yer idi. Avqust ayının ortalarında yüngülvari köçünü Qala dərəsində yaşayan qohumlarından birinin məhləsinə tökdü. Ona yaşayış üçün ev düzəldilər. O, həyat yoldaşı Fəridə, iki yaşlı oğlu Fuad və səkkiz aylıq oğlu Nəcat ilə Xocalıda yaşamağa başladılar. O tikintidə dülqər işləri ilə məşğul olduğundan iki ay sonra Xocalıya gələn yol Əsgəran tərəfindən bağlandı və bununla da Xocalıya tikinti materialları gətirmək mümkün olmadığı üçün tikililər dayandı.

İş olmadığını görən Azad Xocalı «özünü müdafiə» batalyonuna yazılaraq orada xidmət etməyə başladı. O, yerliləri Füzuli, Ələsgərlə birlikdə çiyin-çiyinə qeyrətlə, cəsurluqla xidmət edir, komandirlərin hər bir tapşırığı və göstərişlərini mər-

di-mərdanə yerinə yetirirdi. Onun bir gün Xocalının yer üzündən silinəcəyini və özünün əsir düşəcəyini ağına gətirməzdi.

Düşmən bir neçə dəfə Xocalını tərk etmək üçün xocalılara xəbərdarlıq etməsinə baxmayaraq Azərbaycanın Səlahiyyətli-ləri Xocalını gözləyən dəhşətli faciəni bilə-bilə heç bir tədbir görmədilər. Xocalılara qarşı biganə və laqeyid qaldılar. Ermənilərin xəbərdarlıqlarına xocalıların özləri də laqeyd yanaşdılar. Öz qeyrətlərinə, kişiliklərinə sığışdıra bilmədilər ki, erməni kimdir ki, biz onun sözü ilə onun qabağından qaçaq. Xocalılar ermənilərdən nə vaxt isə Sumqayıt hadisələrinin qisasını almağı gözləyirdilər. Ancaq bu qədər qəddarlıqla analoqu olmayan vəhşiliklə, qisas almalarını ağıllarına gətirə bilməzdilər. Atalar yaxşı deyibdir ki, «sən saydığını say, gör fələk nə sayır». Doğrudan da, fələk xocalılara imkan vermədən, ermənilərin əli ilə amansızlıqla, qəddarcasına saydırdı...

1992-ci ilin qarlı-boranlı, şaxtalı 25 fevraldan 26-na keçən gecə, - Xocalının odlara qalanan yanıb külə dönərək yer üzündən silindi-yi gecə, qocaların, qarıların, körpələrin vəhşicəsinə süngüdən keçirildiyi, odların, alovların içərisində yandırıldıqları gecə, cəsur oğlanlarımızı zirehli texnikaların, mərmilərdən, pulemyotların ölümə susamış güllələrindən, avtomatların ölüm yağışından deşik-deşik olmuş bədənlərindən axan qanı şaxtanın dondurduğu, yağan qarın yaralara məlhəm qoyduğu gecə, gəlinlərimizin, bakirə qızlarımızın təcavüzlərə məruz qalaraq əsir aparıldıqları gecə, Azadın 24 illik ömrünə son qoyulan, həyat yoldaşı Fəridənin başsız, körpə balaları, ata nəvəzişinə, ata nəfəsinə həmişəlik həsrət qoyan gecə!

Hörmətli oxucular «Azadın 24 illik ömrünə son qoyulan gecə» deyəndə, onun həmin gecəsi nə ölüsü, nə də dirisi tapılmayıb. Əsirlikdən qayıdanların dediklərinə görə, Xocalı «Özünü müdafiə» batalyonunun on üç nəfər döyüşçüsü əsir götürülmüş, onlardan biri də Azad olub. O, zamandan 17 il keçməsinə baxmayaraq ailəsi və iki oğlu heç olmasa ondan bir xəbər bilmək, öldüsünü və yaxud sağlığını bilmək istəsələr də belə bir xəbəri verən yoxdur. Onlar Azadın yolunu gözləyirlər... Oğlanları ata yolunu gözləyirlər...

Azadın böyük oğlu əskərliyini qurtarıb, balaca oğlu hal-hazırda hərbidə xidmət edir.

Onlara isə ataları haqda dəqiq məlumat verən yoxdur...

*Kişişən, salam hanı,
O, uca qalan hanı?
Əsirdən hamı gəldi,
Bəs mənim atam hanı?*

ARSAX – TÜRK SÖZÜ VƏ TÜRK TORPAĞIDI

Ensiklopediyanın I cildinin 405-ci səhifəsində bizim ulu babalarımızın yaşadığı Albaniya torpağı olan «Arsax» vilayəti haqqında yazılanları oxuyanda adamda istər-istəməz, o, torpağın erməni torpağı olmasına inam yaranır. Çünki «Azərbaycan tarixi və Azərbaycan K.P. tarixi elmi redaksiyası»nın 4 nəfər tarix elmləri doktoru, professor, 6 nəfər tarix elmləri doktoru və 3 nəfər tarix elmləri namizədlərinin Arsax haqqında yazdıqlarını olduğu kimi sizlərə çatdırmaq istəyirəm ki, oxuyun və dediklərimin düzgün olduğunu təsdiq edin.

«Arsax – Albaniyada (Qafqaz) vilayəti (indiki Dağlıq Qarabağın və Mil düzünün bir hissəsini əhatə edirdi) Movses Kalankatlinin və VII əsr erməni coğrafiyaşünaslarının məlumatına görə erkən orta əsrlərdə Arsax 12 əyalətə bölünürdü. Arsaxda albanlar yaşayırdı. Arsax I-VI əsrlərdə Albaniyada Arşakilərin, VI-VIII əsrdə isə Mehranilərin hakimiyyətləri altında idi. Xristianlığın qəbul edilməsindən (4 əsr) Arsaxın əhalisi qədim büdpərəstlik ehtiqatlarını saxlamışdı. Albaniyada dövlət dilinə çevrilən xristianlıq Arsaxdada yayılmağa başladı. Arsaxda xristianlığın yayılmasında və büdpərəstlik qalıqlarının ləğv edilməsində alban çarı III Vaçaqanın mühüm xidməti olmuşdur. Albaniyada Arsaxın siyasi və dini cəhətdən əhəmiyyəti böyük idi. Arsaxda bir neçə yepiskopluq yaradılmışdır. Arsax ruhaniləri və zadəganları alban kilsə yığıncaqlarında (Aluen (Aquen) məclisi, 705-ci il Bərdə məscidi və s.) iştirak etmişlər. Hunların və Xəzərlilərin yanına göndərilən səfirliklər Arsaxın ruhani nümayəndələrindən təşkil olunurdu. Alba-

niyanın patriarx katolikoslarının əksəriyyəti Arsax ruhanilərindən seçilirdi. Arsaxda III-VI əsrlərdə feodal münasibətləri inkişaf etməklə bərabər quldarlıq qalıqları da qalmaqda idi. Mənbələrdə Arsax «möhkəmləndirilmiş vilayət» «Möhkəm (alınmaz) ölkə» kimi qeyd olunur. VIII əsrdə ərəblər Mehranilərin hakimiyyətinə son qoydu. Arsax Əməvilər xilafətinə daxil edildi. IX əsrdə Qriqori Hamama (Hamam) tərkibinə Arsaxda daxil olmaqla alban çarlığını bərpa etdi. Qriqori Hamamanın ölümündən sonra Arsax Uti vilayəti ilə birlikdə onun oğlu Sahak Sevadın hakimiyyəti altına keçdi. XII-XIII əsrlərdə Arsaxda «alban çarı» adlanan Həsən Cəlalın Xaçın knyazlığı yüksəlməyə başladı. Monqol hücumları zamanı Xaçın knyazlığına son qoyuldu. Ərəb xilafətlərinin və erməni Qriqoryan kilsəsinin təzyiqi nəticəsində Arsaxın əhalisi tədricən Qriqoryanlaşdı, erməni dilini qəbul etdi, erməni mədəniyyətini mənimsəyərək erməniləşdi. Əhalinin erməniləşmə prosesi XIII əsrdə daha gücləndi. Arsaxın maddi və mədəniyyət abidələrindən üzərində dini motivlər əvəzinə məişət səhnələri təsvir edilmiş, nadir xaçqarları (başdaşı) Qanzasar məbədinin Diyazanaytdakı Katoravəng, Daduvənd ansambılını və s. Göstərmək olar».

Ensiklopediyanın I cildinin 405-ci səhifəsində «Arsax» haqqında yazılan məlumatlar qeyd olunanlardan ibarətdir:

Hörmətli oxucular, yuxarıda qeyd etdiyim «Azərbaycan tarixi» və «Azərbaycan Kommunist partiyasının elmi redaksiyası»nın 13 nəfərdən ibarət alimlər ordusu Arsax haqqında material hazırlayanda yəqin ki, onlar hələ Nadir şahın dövründə Dağlıq Qaradağda yerləşən və fəaliyyət göstərən məliklərin, Nadir şah tərəfindən Qarabağ xanlığının tabeliyindən azad edilərək müstəqillik qazanaraq fəaliyyətə başladıkları zaman ermənilərin Dağlıq Qarabağda «Erməni dövləti» yaratmaq istəklərini, 1894-1896-cı illərdə erməni-türk münaqişələrinin, 1905-ci il erməni-müsəlman müharibəsinin və nəticədə azərbaycanlıların soyqırımı məruz qalmalarının, 1917-ci ildə ermənilərin Dağlıq Qarabağı Ermənistana birləşdirmək cəhdlərini, 1918-ci il iyunun 22-də erməni daşnaklarının tələbi ilə Şuşada

Qarabağ ermənilərinin I Qurultayının, 1920-ci ilin mayında Dağlıq Qarabağ ermənilərinin IX Qurultayının, 1921-ci ilin ortalarında Yerevandan Dağlıq Qarabağa gələn ermənilərin Dağlıq Qarabağ ermənilərinə hədə-qorxu gələrək onların Ermənistanla birləşməsinə tələb etmələrini, 1945-ci ilin noyabr ayında Ermənistan KPMK-sinin birinci katibi Q.Arutyunov Dağlıq Qarabağ torpaqlarının Ermənistana verilməsi haqqında Stalınə məktubla etdiyi müraciətini və daha nələr-nələri bilməmiş olmaqlar. Belə olan halda bizləri təmsil edən alimlərimiz erməni tarixçisi Movses Kalankatlının və VII əsr erməni coğrafiyaşünaslarının yalan və qərəzli məlumatlarına istinad edərək Arsax haqqında qane edici məlumat verə bilməmişlər. Onlar Arsax sözünün mənasını, o bölgədə məskunlaşan əhəlinin hansı tayfaya mənsub olduğunu, sakların haradan gəlməsini dəqiq izah edərək, nankor ermənilərin gözüne soxa bilməmişdilər ki, Arsax sözü türk sözü olmaqla, o ərəzidə yaşayanların nəsil kökləri, azərbaycanlıların ulu babaları olan Albanlar olmuşlar və həmin torpaqlar onlara məxsusdur. Belə ki, Arsax Qədim Altayda yaşayan türk dilli qəbilələrdən birinin adı olmuşdur, Arsax sözünü iki hissəyə bölsək «ər»və «sak» kökləri alınır və «ər»– kişi, ər – insan deməkdir. «Sak» isə qədim türk yaşayış məskənlərindən birinin adıdır. Nə qədim erməni dilində (qrapartda), nə də müasir erməni dilində (aşxaraportda) Arsax sözünün mənası yoxdur. Arsax əhalisinin saklar, qarqarlar, hunlar, utilər təşkil edirdi, onların ünsiyyət dili bizim Azərbaycan dilinin kökündə duran, xalqımızın indi danışdığı dilin müxtəlif ləhcələrindən ibarət olub.

Hələ e.ə. əsrin birinci rübündə yaşayan kammer, sikid və sak tayfalarının Ön Asiyaya böyük axını başlayır. O zaman bu tayfaların bir qismi qədim Azərbaycanda, əsasən də, Bərdədən Qafqaz dağlarına qədər olan torpaqlarda məskunlaşmışlar. Sakların çoxluq təşkil etdiyi yaşayış məskənlərinin adları onların adları ilə bu günkü dövrə gəlib çatmışdır. Zaqatala rayonunun ilk adı «sakatala» olmuş və «sak» vadisi, «sak» düzənli-

yi mənasını daşıyır. Bu isə həmin torpaqlarda albanların yaşamasına əyani sübutdur.

Qeyd etdiyimiz kimi eramızdan əvvəl VII əsrin I rübündə şimaldan Azərbaycan torpaqlarına axın edən kammer, skid və sak tayfaları haqqında aparacağımız araşdırma «sak» tayfası haqqında olacaq. Qeyd olunan tayfaların hər üçü türk mənşəli və türk dilli tayfalardır. Strabonun məlumatına görə skidləri və həm də sak adlandırırlar. Eyni zamanda o, Homerin adını çəkdiyi «hippomolqi», yəni «madyan sağanlar» tayfasını skidlərə mənsub edirdi. Həqiqətən də, bunlar sak tayfaları imiş. Sak etnonimini Osetin dilindəki «sak» – «maral», fars dilindəki «sak» – «it» sözləri ilə eyniləşdirilir. Sak adı, qədim türk Sak «sağmaq» felinin isim formasından əmələ gəlmiş və ilkin mənası madyan «sağmaq», yaxud, «sağan» olmuşdur. Qədim tarixçi Menandrin dediyinə görə, «türklər» qədimdə sak adlanırdı. Beləliklə, eramızdan əvvəl VIII əsrin sonu – VII əsrin əvvəllərində şimaldan gəlmiş bu tayfalar arasında əsasən türk mənşəli etnoslar təmsil olunmuşlar. Adətən, qədim tayfalar yer dəyişən zaman qohum etnosların yanında məskən salırdılar. Kammer, skit və saklar məhz yerli əhali ilə dil qohumluşuna görə Mannada və Arazın şimal hissəsində məskunlaşmışdılar. Burada türk dilli etnosların yaşaması kənar ölkələrdə yaşayan türk tayfalarının Azərbaycana axınına şərait yaratmışdır. Yazılı tarixdən məlum olan türkdilli tayfaların Azərbaycana, dil cəhətdən qohum olan etnosların yanına ilk axını kammer, skit və sak tayfalarının yerdəyişmələri ilə daha çox bağlıdır.

Arsax Kür çayının sağ sahilində yerləşən vilayətlərdən biri olmaqla 12 kiçik inzibati vahiddən ibarət olub. Qeyd olunan on iki inzibati vahiddə yaşayan əhalinin hamısı alban tayfaları olmuşdur. III Antioxunun ölümündən sonra onun sərkərdələri Artəşes və Zari Adri Armeniya hökmdarı olandan sonra qonşu dövlətlərlə yanaşı, ərazilərini genişləndirməyə başladılar. Onlar Azərbaycana məxsus Kspiananı, Bosoropedanı, yəni Naxçıanı onun şimali-qərb torpaqlarını, həmçinin, Favnitidanı, yəni iki vilayət arasındakı dağlıq ərazini nəzərdə tutdular. 387-ci ildə İranla Bizans arasında bağlanan müqaviləyə nəzər

yetirəndə, məlum olur ki, hələ miladdan əvvəl 189-160-cı illərdə erməni çarı I Artəşes tərəfindən işğal olunmuş Arsax və Uti vilayətləri geri qaytarılır. Deməli təqribən 487 il Arsax və Uti vilayətləri ermənilərin işğalı altında qalmış və yəqin ki, işğal etdiyi Arsax və Uti vilayətlərini əldən verməmək və gələcəkdə, «bu vilayətlər» Ermənistanın olmuşdur deyərək özününküləşdirməkdən ötəri ermənilərin həmin vilayətlərə köçürülməsini təşkil etmişdir. Nəticədə Ermənistandan Arsax və Utiyə köçürülən ermənilər, yerli albanlarla dil taparaq, (qızlarını alban oğlanlarına sarıyaraq) qohum olmuş, qızlarından doğulan «qatır» nəvələrini artırmaqla qaynayıb qarışmış və qeyd olunan vilayətlərdə, ən çoxda Arsaxda erməni dilində danışanların sayı çoxaltmağa başlamışdı.

IV əsrin əvvəllərində Albaniyanın hökmdarı Urnayır öz hakimiyyətini möhkəmləndirmək, rəhbər dairələrin istismar olunan zəhmətkeş kütlələr üzərində hakimiyyətini müdafiə etmək üçün xristian dilindən istifadə edərək, onu dövlət dili elan etdi.

Albaniyanın paytaxtı Qəbələdə xristianlığın baş kilsəsi yaradıldı. Sonralar bu dilin mərkəzlərindən biri də Albaniyanın Arsax vilayətində yaradıldı. Xristianlığı birinci hakim feodal dairələri qəbul edərək bu dinin köməyi ilə istismar olunanları muti vəziyyətdə saxlamağa çalışırdılar. Başqa dinlər kimi xristianlıq da kütlələri mənəvi əsarətdə saxlamaq aləti idi.

Alban hökmdarı Urnayır erməni keşişi Qriqorinin «möcüzə və ilahi əlamətlərinin nümayişinə valeh olaraq əyyanları, vilayət hakimləri və ordu ilə birlikdə Armeniyaya, III Trdatın yanına gəlmiş və orada bütlərə inamdan əl çəkmişdir. Qriqori Urnayırı və onun bütün adamlarını xaç suyuna salmış və xristianlığı qəbul etdirmişdir. Qriqori hətta xristianlığı təbliğ etmək üçün Arsaxa da gəlir. Albaniya hökmdarının öz əyanları və ordusu ilə birlikdə xristianlığı qəbul etməsi, baş keşiş (Urnayır ona baş keşiş adı vermişdir). Qriqorinin Arsaxa gəlməsi və Arsaxda yerləşən Amaras (Aranzamin) kəndində kilsə tikdirməsi, Arsaxda xristianlığın yayılmasına geniş imkan yaratdı. Hətta 552-ci ildə xristian patriarxı Qəbəldən Bərdəyə köçsə də,

VIII əsrin əvvəllərində Bərdədən Arsaxa köçür. Buna baxmayaraq Uti və başqa ətraf vilayətlərdə köhnə dinlərə sitayiş qorunub saxlanılırdı. Xristianlığın siyasi təsiri Albaniyada Arsaxın ərazisi ilə məhdudlaşdı. Arsax xristianları müxtəlif dillərdə, əsasən türk və İran dillərində danışır-dılar. Onun təsir dairəsi yuxarı Qarabağın ərazisi ilə məhdudlaşdı. Beləliklə, ermənilərin Azərbaycan torpaqlarını işğal edən zaman, işğal zonasında yerləşdirilən ermənilər və Urnayırın bütün əyyanları, ordusu ilə birlikdə xristianlığı qəbul etməsi, Arsaxda kilsə tikdirərək xristian patriarxının Bərdədən Arsaxa köçürməsi nəticəsində, həmçinin, Alban əhalisinə zorla xristian dilinin qəbul etdirilməsi nəticəsində yerli albanları Ermənistandan gətirilərək Arsaxda yerləşdirilən ermənilərin biri-biri ilə qaynayıb-qarışması, qohumluq əlaqələrindən sonra, zaman keçdikcə erməni dili üstünlük təşkil etmiş və indiki erməni dilinin Qarabağ ləhcəsi meydana çıxdı. Bu da Arsaxda xristianlığın yayılmasında öz təsirini göstərdi.

Miladın II əsrində yayılmış Yunan coğrafiyaşünası Klavdi Ptolomey yazır ki, «Albaniya şimalda Sarmatiya, qərbdə İberiya, cənubi qərbdə Atropatena və Ermənistanın bir hissəsi, şərqdə Kaspi dənizi ilə həmsərhəd idi». Qeyd olunanlardan aydın olur ki, Albaniya Mİladın II əsrindən də çox-çox əvvəllərdə yaranıb və Albaniyada yaşayan əhali tərkib etibarı ilə çox müxtəlif olub. Antik coğrafiyaşünaslar Albaniya ərazisində müxtəlif dilli 26 tayfanın olduqlarını göstərmişlər. Bu 26 soylardan biri, qalan bütün soyları öz ətrafında birləşdirən bilən Albanların özləri idilər.

Yeni yaranmış dövləti idarə etmək, sinfi cəmiyyətlər arasında yaranan qeyri-bərabərliyin qanunauyğun olmasını təbliğ etmək, yəni istismar olunan sinfin üzvləri arasında, «kasıbçılıq, sizlərə Allah-təala tərəfindən verilən qismətdir. Siz o, dünyaya gedənə qədər bu qismətlə barışmalı və əvəzində o, dünyada cənnəti qazanmış olacaqsınız». Təbliğatı ilə feodallar öz hakimlərini möhkəmləndirmək və əldə saxlamaq üçün hər zaman dinin təsir qüvvəsindən istifadə etmişlər.

Belə ki, Miladdan əvvəl IX əsrdə Assuriya və Urarti işğalçılarına qarşı mübarizə alovları içərisində Manna dövləti yaranır. Xüsusi mülkiyyətin meydana gəlməsi, cəmiyyətin siniflərə bölünməsi, icmaçılarla yanaşı, torpaq və qul sahiblərinə olan quldarlar sinfi və heç bir mülkiyyəti olmayan, hər cürə hüquqdan məhrum olan qullar sinfinin tənzimləmək, quldarlıq quruluşunda istehsal münasibətlərinin əsasını quldarın istehsal vasitələri və qul üzərində mülkiyyəti saxlamaq üçün bütpərəstlikdən istifadə edərək öz hakimiyyətini qoruyub saxlamışdır.

Miladdan əvvəl VIII əsrin 70-ci illərində meydana gələn Midiya dövlətinin sinfi cəmiyyətini, yəni, xeyirlə-şərə etiqad edən sinifləri zərdüş dininin təsiri ilə idarə etmişlər.

Siniflərin meydana çıxması, quldarlığın inkişafı, tayfaların birləşməsi Albaniyada dövlətin yaranmasına şərait yaratdı. Əvvəl-əvvəl alban tayfalarının ittifaqı yaranmış, sonra isə həmin ittifaq daha da inkişaf edərək, dövlətə çevrilmişdi. Dövlətli hökmdarlar feodalları öz hakimiyyətlərini möhkəmləndirmək üçün xristian dinindən istifadə etdilər.

Bir milyon iki yüz il bundan əvvəl, Dağlıq Qarabağ vilayətinin Hadrut rayonu ilə Fizuli rayonu arasında yerləşən Azıx mağarasında tapılan ən qədim insan izləri, bunu deməyə imkan vermişdir ki, insanlar əvvəl quru çay hövzəsində açıq düşərgədə yaşamış, sonra iqlim şəraitinin dəyişilməsi ilə Azıx mağarasına köçmüşlər. Belə bir tarixə mənsub olan xalqın, uluları uyuyan torpaqları, nankor, qonşularımız olan ermənilər tərəfindən saxtalaşdırılaraq «Arsax» erməni torpağı olub deməsinə necə dözmək olar? Hələ e.ə.XIV-XIII əsrlərdə Xocalı, Ballı qaya, Dovşanlı, Şuşa, Bəyimsarov kimi abidə və kurqanlarımız car çəkərək dünyaya «bizlər türk övladlarının yadigarları və onların tarixi nümunələriyik» demək istəsə də, xaçpərəstlərin tilsimindən qurtara bilmirlər. Dağlıq Qarabağın tabeliyində olan və özlərini erməni torpaqlarında məskunlaşan əsl ermənilər kimi qələmə verən beş rayondan birinin kəndlərinə nəzər yetirsək görərik ki, Əsgəran rayonunda yerləşən 44 kəndin hamısının adı Azərbaycan və Türk adlarıdır. Başqa rayon-

larda Əskəran rayonu kimidir. 1750-ci ildə Qarabağ xanı Pənahəli xan Şuşa qalasının bünövrəsini qoyanda, 1797-ci il iyun ayının 4-də Ağaməhəmməd şah Qacar Şuşa qalasında qətlə yetiriləndə, 1806-cı ilin iyununda Şuşa qalasında çar zabiti Lisanieviçin əmri ilə Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın bütün ailə üzvləri ilə birlikdə vəhşicəsinə qətlə yetiriləndə, 1826-cı il iyulun 16-da 60 minlik ordu ilə Şuşa qalasını 48 gün mühasirədə saxlasa da Şuşanı işğal edə bilməyən Abbas Mirzə geri çəkiləndə bu gün döşünə döyərək Qarabağ bizimdir deyən dığalar onda harada idilər.

Bu gün azərbaycanlıların ata-baba torpaqları olan İrəvan və Qarabağ torpaqlarına sahiblik edən, onun hələlik daimi sakini olanlar, o zaman İranda, Türkiyə və Orta Asiyada yaşayırdılar. Təkcə 1826-1828-ci illərdə Qarabağa 18 min erməni ailəsi köçürülmüşdü. Sonrakı 1828-1830-cu illərdə isə İrandan 40 min və Türkiyədən 84 min erməni Qafqaza köçürüldü. Köçürülən ermənilərin əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ ərazisində yerləşdirildi.

İndi isə ermənilərin harada və nə zamandan, bir dövlət kimi meydana gəlməsini araşdıraraq. E.ə.189-cu ildə Azərbaycanın (Atropatenanın) qonşuluğundan Armeniya dövlətinin yaranması prosesi başlayır. Kiçik bir əraziyə malik olan Armeniya I Artəşesin dövründə işğalçılıq müharibəsinə başlayır və qonşu torpaqlarını, o cümlədən Azərbaycan torpaqları hesabına ərazisini genişləndirir.

Strabonun verdiyi məlumatda deyilir ki, «əvvəllər xırda ölkə olan Armeniyanı Artəşes və Zariadrın müharibələrlə genişləndirirdi. Onlar birlikdə öz ərazilərini genişləndirdilər, belə ki, qonşu xalqların vilayətlərinin bir qismini qopartdılar. Məsələn, midiyalılardan (azərbaycanlılardan) Kaspiana, Favnitida və Basoropedanı, İberlərdən Pariadır dağ ətəyini Xorzəna və Qoqarenanı. Bunlardan əlavə Armeniya hökmdarları Araz çayından şimala addayan (Naxçıvan, Ararat vadisi və dağlıq hissəsi də daxil olmaqla, Paytakaran və Kaspiana) torpaqları işğal etdilər, lakin azərbaycanlılar sonralar bu torpaqları geri aldılar.

Qeyd olunanlardan aydın olur ki, yarandığı ilk gündən erməni dövlətinin başçısı olan I Artəşes erməni dövlətinin ərazisini genişləndirmək üçün öz yaxın qonşularının torpaqlarını işğal etməyə başlayır. Ermənistan Atropatena ilə yaxın qonşu olsa da, onların münasibətləri ayrı-ayrı dövlərdə dəyişən xarakterdə olmuşdur. Erməni əyanlarının nümayəndələri arasında mənşətcə Atropatena olanlar da az deyildir.

E.ə. I əsrdə yaşamış erməni çarı II Tıqran öz qızını Atropaten hökmdarı Mitridata verərək qohum olmalarına baxmayaraq, II Tıqran gizli surətdə qoşunlarını döyüş vəziyyətinə hazırlayaraq qəflətən kürəkəni Mitridatın hakimiyyəti altında olan Atropan dövlətini işğal edir. Miladdan əvvəl 69-cu ildə Lukullun komandanlığı altında Pont çarı Mitridat Evpatorun qoşunlarını məğlub edərək Ermənistanı basqın etdi. Lukulla Ermənistanın mərkəzi Tıqranakert şəhərini mühasirəyə aldı. Erməni çarı II Tıqranın müttəfiqləri olan midiyalıların, albanların və iberlərin böyük dəstəkləri onun köməyinə gəldilər. Buna baxmayaraq Lukulla Tıqranakerti aldı. Lakin e.ə. 67-ci ildə Roma qoşunları böyük itki verərək Ermənistanı tərk etdi.

Miladdan əvvəl 150-ci ildə Arşak çarı I Mitridat Atropateni özünə tabe etdi. Lakin erməni çarı I Artəşes tərəfindən işğal olunmuş Atropaten torpaqları yenədə erməni çarlığının hakimiyyəti altında qalmışdı. II Mitridat Ermənistan üzərinə hücum edən zaman II Tıqranı əsir götürmüş və o, əsirlikdən azad olmaq üçün Atropatenin erməni çarı I Artəşes tərəfindən zəbt edilmiş 70 bölgəsi Arşakilərə verilmiş, lakin II Tıqran azad olandan sonra tezliklə müharibə edərək həmin bölgələri geri qaytarmışdı. Strabonun yazdığına görə, Azərbaycanın böyük hərbi qüvvəsi olmuş və hər zaman ermənilərə çətin məqamlarda kömək etmişlər. Qeyd olunanlara baxmayaraq ermənilər hər zaman Alban torpaqlarını işğal etməklə yanaşı, işğal etdikləri Alban torpaqlarında öz ermənilərini yerləşdirmişlər.

E.ə. 36-cı ildə Roma sərkərdəsi Antoni Azərbaycanın ərazisinə basqın edərək, ölkəni talan etmiş və Fraat şəhərini mühasirəyə alır. Polutarxın yazdığına görə «Midiya hökmdarının övladları və arvadı mühasirə olunan Fraat şəhərində olublar).

Antonio divardeşən maşınları, böyük hərbi qüvvə ilə birlikdə Fraat şəhərindən xeyli aralıda qoyduğuna görə şəhərin mühasirəsini yara bilmir. Bundan istifadə edən IV Fraat bir həmlə ilə divar dağıdan maşınları və on minlik Roma döyüşçülərini məhv edir. Romalıların sərkərdəsi Antoninin döyüş meydanında tək qoyaraq erməni hökmdarı II Artavazd ordusu ilə Armeniyaya qayıdır. Palutarx yazır ki, «Armeniya hökmdarı Artavazd romalıları uduzmuş hesab edərək bu müharibənin əsl səbəbkarı özü olmasına baxmayaraq, qoşunu götürüb getmişdi». Polutarxın dediyindən aydın olur ki, romalıların gətirdiyi 16 min süvariləri də özü ilə Ermənistana aparmışdı.

Antoni müharibə qurtarandan sonra II Artavazdı etdiyi xəyanətə görə, onu e.ə.34-cü ildə tutub İskəndəriyyəyə göndərir və orada qətlə yetirir.

Bünövrəsi yaltaqlıqla qoyulan, məkirli ermənilər, Roma imperiyasının köməyindən istifadə edərək sasanilərin üzərinə hücumə başladılar. Favst Bizanslı yazır ki, «erməni çarı II Arşak (345-367) külli miqdarda qoşun toplayaraq sasanilər əleyhinə hərəkət etdi. Hunlar və Alanlar II Arşakın tərəfində idilər. Hərbi əməliyyatın nəticəsində Atropaten dağıldı və talan edildi. Favst Bizanslı sözünə davam edərək yazır ki, erməni çarının və onun müttəfiqlərinin qoşunları «Ölkəni talan etdilər, bünövrəsinə kimi dağıtdılar və oradan ilduzlar qədər çox əsir gətirdilər». Vəziyyəti belə görən Sasani şahı II Şapur (309-379-cu illər) Atropatendə böyük qüvvə toplayıb öz düşmənlərinin üzərinə hücum etdi. Bu zaman II Şapurun bacısı ilə evlənən Alban hökmdarı Urnayır onunla birlikdə ermənilərə qarşı vuruşurdu. 359-cu ildə Amid yaxınlığında döyüşə başlayan Sasani qoşunları Ağrı dağını tutaraq, Azərbaycanın Naxçıvan şəhərini ordunun düşərgəsinə çevirmişdilər. Ermənistan sərkərdəsi Vasak II Arşaka kömək edərək Azərbaycana soxularaq ölkəni taladı, dağıtdı, əhalini qırdı, sağ qalanını isə əsir apardı. Amid döyüşü II Şapurun qələbəsilə başa çatdı. Vasak edam edildi, II Arşak isə Roma imperiyasının əlaltısı kimi II Şapurun hakimiyyətindən çıxdığına görə həbs edildi. Bir sıra

vilayətlər, o cümlədən Arsax, Naxçıvan, Kaspiana ölkəsi, İberiya vilayətləri, yenə də Sasanilərin hakimiyyəti altına keçdi. Vaxtı ilə ermənilər tərəfindən işğal olunan (Sakasena Kurun sağ və sol hissəsi, Uti-indiki Bərdə əhatəsi, Arsax-indiki Qarabağ, Paytakaran-əvvəlki Kaspiana, Kür-Araz hövzəsi) bu Alban torpaqları guya bu ərazilər e.ə. I əsrdə II Tigranın tərəfindən Armeniyaya qatılmışdı. Ancaq IV əsirdə Albaniyaya qeyd olunan torpaqları geri qaytara bilmişdi. Qaynaqlardan heç birində Albaniya vilayətlərinin II Tigran tərəfindən tutulması barədə məlumat yoxdu. Əksinə II Tigran Aralıq dənizi istiqamətində müharibələr aparırdı və sonda onları da itirdi. Belə bir tərzdə aparılan mülahizələr tarixi işğalçılığı qanunlaşdırmaq, torpaq iddiasını tarixi təhriflərlə pərdələmək və nəyin bahasına olursa olsun Alban torpaqlarını, hələ o zaman Qafqazda möhkəm ərazi və iqtisadi-siyasi dayağı olmayan Arme-niyanın payına çıxmaq məqsədi güdmüş və bu gündə güdür.

Qeyd etdiyimiz kimi, erməni çarı I Artashesin dövründə öz ərazilərini genişləndirmək məqsədi ilə yaxın qonşularının ərazilərini işğal edən ermənilər, işğal etdikləri Alban torpaqlarında erməniləri yerləşdirdikləri kimi, işğal etdikləri alban torpaqlarından əsir götürdükləri albanları isə Ermənistan ərazisinə apararaq, onlara erməni dilində danışmağı öyrədəndən sonra, onlara xristian dini qəbul etdirəndən sonra alban oğlanlarına erməni qızı ilə ailə qurmaq, alban qızlarına isə erməni oğlanlarına ərə getmək məcbur edilirdi. Bu isə erməni millətinin süni surətdə artırılmasına və gələcəkdə işğal olunmuş alban torpaqlarında, kampakt yaşayan torpaqların erməni torpaqları olmasını car çəkib dünyaya bəyan etmək və o torpaqlara sahib olmağa şərait yaratmaq olmuşdu.

Beləliklə, erməni çarı I Artashesin hakimiyyəti dövründə, yəni miladdan əvvəl 189-160-cı illərdə işğal etdiyi Atropaten torpaqlarını, Atropatenlər II Tigranın miladdan əvvəl 95-55-ci illərdəki hakimiyyətindən sonra 33-cü ildə bir hissəsini geri ala bilmişdilər. Təqribi hesablamalara görə Atropaten torpaqları 487 il ermənilərin işğalı altında olmuş və həmin dövrlərdə

ermənilər işğal etdikləri Atropaten torpaqlarında erməniləri yerləşdirməklə məşğul olmuşlar... bu da bu günkü nəticə...

Dünyanın yaradıcısı və idarəedicisi olan Allah, bizləri-biz azəri türklərini bir millət kimi yaradanda və yaşamağımız üçün məkan ayıranda xəsislik etməyərək, dünyanı idarə edən, gözəlliklər yaradan, on bir iqlim qurşağını qərəzsiz araşdırılsa əminəm ki, on birində bizlərə verib.

Bizlərin sağlam, uzun ömürlü, xoşbəxt yaşamısı üçün lazım olan təmiz havanı, buz bulaqları, isti aranı, sərin yaylaqlarını, bağlı, bağatlı, hər cürə nemətlər bitirən, bərəkətli torpaqları, min dərdin minbir dərmanını bitirən güllü-çiçəkli, yaşıl yaylaqlı, zirvələrində qarı əriməyən uca dağları, bərəkətli torpaqlarımızı cana gətirən Kür, Araz, Həkəri, Qarqar, Xaçın çaylarını, qara qızıl üstündə dalğalanan qara kürülü Xəzəri dənizini və nələri-nələri bizlərə qismət verib...

Əfsuslar olsun ki, qeyd olunan gözəllikləri qorumaq, onun qədrini bilmək, biganə olmamaq, unutqanlıqdan əl çəkmək, bir-birimizin qədrini bilmək, bir olmaq üçün birləşməyi bacarmaq üçün hələ də çətinlik çəkirik. Bunların sayəsində də, torpaqlarımızı, onun üzərindəki eivimizi, evin içərisindəki namus-qeyrətimizi itirə-itirə gedirik. Hara getdiyimizi bilmədən, anlamadan gedirik. Bir həqiqəti bilməliyik ki, «qonşu payı ilə qarın tox olmaz». Gəlin bizlərə verilən bu cənnət vətənin uğrunda ölməyə, şəhid olmağa hazır olaq, biganəlikdən, unutqanlıqdan əl çəkək, birləşək, bir olaq. O zaman heç bir qüvvə bizi parçalaya bilməz.

TARİXİMİZƏ QƏHRƏMAN KİMİ YAZILAN DAŞNAQLAR

Başqa millətlərə baxanda, biz azəri türkləri bir-birimizi se-vən, bir-birimizin arxasında dayanaraq dediyimiz sözlərə qüv-vət verib müdafiə etmək, ağıllı, fərasətli, qoçaq soydaşları-mızın qabağa getməsinə, ucalmasına paxıllıq edərək maneələr yaratmaq, başqa millətdən olanların qabağa getməsinə hər cü-rə şərait yaradaraq, ucalmasına kömək etmişik. Hər zaman yaxşılarımızı pisləmiş, özgələrin pislərini tərəfləyərək dağ zir-vəsinə qaldırmışıq. Zirvələrə qaldırdıqlarımızdan isə etdikləri-miz yaxşılıqların əvəzini «on qat»artıqlaması ilə almışıq. Er-mənیلərin hər zaman bizlərlə düşmənçilik etdiklərinə görə on-ları bir kənara qoyaraq ən yaxın qonşumuz və «mehriban dos-tumuz» olan gürcülərin biz azəri türklərinə qarşı olan münasi-bətlərini araşdırsaq görərik ki, azərbaycanlıların kanpakt ha-lında yaşadıkları rayonların birinci vəzifəli şəxsləri azərbay-canlılar olmalı olduqları halda, əfsuslar olsun ki, bütün vəzi-fəli şəxslər gürcülərdən təşkil olunub. Yəni qeyd olunan azər-baycanlılar yaşayan rayonların hamısının icra başçıları, milis rəisləri, prokurorları, məhkəmələri, bütün idarə və təşkilatla-rın rəhbərlərinin hamısı gürcülərdi. Qara fəhlələr, mal-qara saxlayanlar, bağ-bostanla məşğul olanlar isə bizlər, biz Azəri türkləriyik. Vaxtı ilə Nadir şahın gürcü şahzadəsi Tamara xa-nıma peşkəş verdiyi Azərbaycanın qədim torpaqları olan Bor-çalı mahalındakı torpaqların hamısını gürcü fermerləri əllərinə keçirərək, azərbaycanlıların öz ata-baba torpaqlarını özlərinə icarəyə vermişlər. Gürcülərin və Gürcüstanda yaşayan başqa millətlərin həyat şəraitləri dolanışıqları hər cəhətdən biz Azəri türklərindən qat-qat yüksək səviyyədədir. Çünki başqa xaç-pərəst millətlər kimi gürcü xalqıda öz millətini sevir, bir-biri-nin arxasında dayanaraq birinci növbədə hər işin yaxasını, qa-zancın çoxunu, əzab-əziyyətin azını öz xalqına verir. Bir za-manlar İrəvan və Dağlıq Qarabağda yaşayan biz Azəri türkləri

ermənilərə nökrçilik etdiyimiz kimi, bu gündə Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar da gürcülər üçün nökrçilik edirlər. Bizlər İrəvan və Dağlıq Qarabağ ermənilərinə nökrçilik etdiyimiz kimi, bu gündə Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar da gürcülər üçün nökrçilik edirlər. Bizlər İrəvan və Dağlıq Qarabağ ermənilərinə etdiyimiz nökrçiliyin əvəzində qazancımız, ata-baba torpaqlarımızı əlimizdən alınara, silah gücünə bizi qovmaları oldu. Bu gün gürcülərə nökrçilik edən azərbaycanlıların aqibəti də, bizlərin aqibəti kimi olacağından qorxuram. Bu qorxular içərisindən özümü xilas etmək naminə sovet Azərbaycanının ensiklopediyasını vərəqləyərkən, başqa millətdən olan insanların adlarının çoxluğu məni düşünməyə vadar etdi. Mən «Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının I cildində ancaq «A» hərfi ilə başlayan əlifba sırasında 235 nəfər seçilmiş «dahi»şəxslərin şəkilləri ad və soyadları, harada doğulduqları, hansı millətin nümayəndəsi olmaları, iş sahələri, verilən təltiflərin geniş şəkildə Azərbaycan oxucularına təqdim olunmuşdur. Ensiklopediyada adları qeyd olunan 235 nəfərin, 153 nəfəri başqa millətlərin nümayəndələri idi. Başqa millətlərdən olan 153 nəfərin isə 53 nəfəri erməni olmaqla, onların 26 nəfəri Azərbaycanda doğulmamış və Azərbaycan vətəndaşı deyildilər. Deməli ermənilərin 27 nəfəri Azərbaycan vətəndaşıdır. Beləliklə, Ensiklopediyada qeyd olunan 235 nəfərin 82 nəfərinin azərbaycanlı, 53 nəfəri erməni və 100 nəfəri isə başqa millətlərin nümayəndələri təşkil etmişdi. Ensiklopediyanın 1967-ci ilin yanvar ayının 1-nə nəşr edildiyini nəzərə alsaq, o zaman Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlıların sayı təqribi 5140 min olmuşdur. Beləliklə 5140 min nəfərə 82 nəfər, yəni 62683 nəfərə bir nəfər olduğu halda, o zaman Azərbaycanda yaşayan ermənilərin sayı Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilər ilə birlikdə təqribi 550 min nəfər təşkil edirdi. Belə olan halda 10377 nəfər erməniyə isə bir nəfər düşür. Yəni, ermənilər ensiklopediyanın «A» hərfi ilə başlayan əlifbasında tutduqları yer Azərbaycandan 6 dəfə çoxdur.

Buradan aydın olur ki, ermənilərə nisbətən, azərbaycanlılar 6 dəfə azlıq təşkil etmişdi. Ona görə ki, Azərbaycan Sovet

Ensiklopediyanın redaktoru və onun rəhbərliyi altında işləyən 32 nəfər baş redaksiya heyətinin, həmçinin 39 nəfər ASE-nin elmi redaksiya şurasının alimlərinin, akademiklərinin, elmi işçilərinin, öz vəzifələrini itirməmək kürsülərini qorumaq xatirinə, öz xalqımızın içərisində yetişən ağıllı, qoçaq əmək adamlarının, həmçinin ziyalı təbəqədə yer tutan xalqı üçün, vətəni üçün, Azərbaycanının xoş gələcəyi üçün əlindən gələni edən ağıllı-savadlı, dünyagörüşlü, təcrübəli insanlarımızı tarixin səhifələrindən kənarda qoyaraq ermənilərin şişirdilmiş yalan göstəricilərinə göz yuman bizlər, Moskvaya təqdim etdiyimiz təmtəraqlı yalançı sənədlər arasında 15 nəfər üzümçüyə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, 18 nəfərə Xalq Artisti, Xalq bəstəkarı adları verilmişdir. Həmin tarixin səhifələrinə 5 nəfərdə Sovet İttifaqı Qəhrəmanının da adı salınmışdı.

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan vətəndaşı olmayan Yerevanda, Qarsda, Tiflisdə, İstanbulda, Təbrizdə anadan olan 26 nəfər daşnaq xilsətli ermənilərin Azərbaycanın Ensiklopediyasında yer almasına şərait yaradan Ensiklopediyanın redaktoru ilə birlikdə 72 nəfər alim, professor və akademiklərin hansı məqsəd güdmələri müəmmalı görsənir. Ensiklopediyanın I cildinin bütün redaksiya heyətinə belə bir sual ilə müraciət edirəm. Sizin canfəşanlıq edərək ermənilərin millətçi daşnaq xilsətli insanlarını Azərbaycan Ensiklopediyasına qəhrəman kimi saldıığınız halda, görəsən Ermənistan Ensiklopediyasında bir nəfər də olsa Azərbaycan vətəndaşının adı yaxşı insan kimi çəkilibmi? Yəqin ki, redaksiya heyətinin heç biri bu suala bəli çəkilib deyə cavab verə bilməyəcək...Əfsuslar olsun...Bəs onda bizim alimlərimiz niyə Ermənistanın Gorus mahalında dünyaya göz açan Arusamyan, Levon Ağasiye-viçin 1899-cu ildə Bakıya gəlməsini, 1917-ci ildə Bakı Sovetinə üzvü seçilməsini, Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qələbə çalması uğrunda mubarizə aparmasını, XI Qızıl Orduda hərbi işlər üzrə komandirinin xüsusi müvəkkili olmasını, Dağlıq Qarabağda, Zəngəzurda partiya işlərində çalışmasını, 1921-1937-ci illərdə Azərbaycanda müxtəlif məsul vəzifələrdə işləməsini böyük canfəşanlıqla Azərbaycan oxucularına çatdırdığı kimi, Arustamyan Levonun «Daşnaqsutyun» terror təşkilatının göstərişi ilə daşnak Şaumyanın köməkliyi ilə Bakı sovetinə üz-

vü seçilməsini, Bakı sovetində ermənilərin çoxluq təşkil etməsi nəticəsində Şaumyanın Bakı xalq komissarları sovetinə sədr seçilməsini, özünü Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulması üçün mübarizə aparan kimi göstərsə də, əsas məqsədi, Azəri türklərini qətlə yetirmək, Azərbaycanda xalq cümhuriyyətini məğlub etmək olmasını, yerli ermənilərlə XI Qızıl Orduda xidmət edən ermənilərin birləşdirmək, birlikdə Azərbaycan xalqını məhv etmək istəməsini, Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirmək məqsədi ilə 1918-ci ildə Qarabağda yaşayan ermənilərin I Qurultayının çağırılmasındakı təbliğatının, nəticədə 1918-ci ilin 3 günündə Bakıda 14 min, Şamaxıda 8 min və Qubada 16 min Azərbaycan vətəndaşlarının vəhşicəsinə qətlə yetirməsini də bizlərə çatdırırdılar.

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının I cildinin 418-ci səhifəsində Ermənistanın Eçmiədzin mahalında 1892-ci ildə anadan olmuş Aterbekyan Georgi Aleksandroviçi bizim akademiklərimiz bizlərə çox təmtəraq ilə təqdim edərək bildirirlər ki, Georgi 1905-ci ildə inqilabi hərəkata qoşulmuş, 1908-ci ildə Bakı gimnaziyasında oxuyan zaman RSDFP-nin dərnəyini təşkil etmiş, 1918-ci ildə Şimali Qafqaz Fəvqəladə komissiyasının sədr müavini işləmiş, Xəzər Qafqaz cəbhəsində xüsusi şöbənin rəisi, 1919-cu ildə Həştərxan Fəvqəladə komissiyasının sədri, Cənub cəbhəsinin xüsusi şöbəsinin rəisi, Cənub cəbhəsinin tribunalının sədri, 1920-ci ildə Bakıda Ümumrusiya Fəvqəladə komissiyasının müvəkkili, 1921-ci ildə Ermənistanın şimal rayonlarının inqilab komitəsinin sədri olmuşdur.

Nədənsə Azərbaycan tarixinin «baniləri»olan bizim Ensiklopediyanı yazan tarixçilərimiz, Eçmiədzinin Ermənistanda ən qədim və millətçi mahal olmasını yəqin ki, bilirlər. Belə olan halda millətçi bir mahalda doğulan, onun kilsəsində xaç suyunu salınan, daşnaqsutyun partiyasının «Böyük Ermənistan» yaratması abu-havası ilə nəfəs alan erməni millətçisi Kaputikyanın «yeni doğulan erməni uşağının qulağına bərkdən, lap bərkdən qışqıraraq deməliyik ki, ara Armen sənin düşmənin türklərdir» kimi sözlərinin təsiri ilə boya-başa çatan, 13 yaşından inqilabi hərəkata qoşulan, 1908-ci ildən yəni, 16 yaşından doğulduğu Eçmiədzin mahalını tərk edərək Bakıya gələn və həmin ildən Bakı gimnaziyasında oxuduğu zaman RSDFP-nin dərnəyini təşkil edən, 1918-ci ildən şimali Qafqaz Fəvqəladə komissiyasının sədr müavini işləmiş, Xəzər Qafqaz cəbhəsin-

də xüsusi şöbənin rəisi, Cənub cəbhəsinin tribunalının sədri, 1920-ci ildə Bakıda Ümumrusiya Fövqəladə komissiyasının müvəkkili işləyəndən sonra yenidən 1921-ci ildə doğulduğu el-obasına qayıdaraq, gördüyü işlər barəsində onun təlimatlandırılan «daşnaqsutyun» partiyasına hesabat verərək Ermənistanın şimal rayonlarının inqilab komitəsinin sədri işləyən «daşnaqsutyun» partiyasının həqiqi üzvlərindən biri olan Georginin tərcümeyi-halının açıqlamaqdan çəkinmişlər. Onlar gərək Georginin 16 yaşında Bakıya nə üçün gəlməsini, gələn kimi qərrib şəhərdə 16 yaşlı uşağın RSDFP-nin dərnəyini kimlərin göstərişi və köməkliyi ilə yaratmasını, birdən-birə şimali Qafqaz Fövqəladə komissiyasının sədr müavini vəzifəsinə kimlərin kömək etməsini, yaxud işə götürməsini və ya hansı işlərlə məşğul olmasını, 26 yaşlı Georginin kimlərin köməkliyi ilə və hansı məqsədləri yerinə yetirmək üçün ən yüksək hərbi vəzifəni Xəzər Qafqaz cəbhəsində Xüsusi şöbə rəisinin məhz niyə 1918-ci ildə ona həvalə edilməsini və qeyd olunan vəzifələrin ona verilməsi səbəbləri çəkinmədən qorxamadan öz oxucularına çatdırmalı idilər. Onu da çatdırmalıydılar ki, Georgi Bakıya gəldikdən sonra daşnaqsutyun terror təşkilatının üzvləri onu qarşılamış, hər cürə köməklik göstərərək, yaxşıca təlimatlandırılandan sonra onun hərbidə işləməsini, Azəri türklərinin məhv edilməsini, onun qarşısında əsas vəzifə kimi qoymuşlar. Onun Xəzər-Qafqaz cəbhəsində xüsusi şöbə rəisi işləməsində, Şaumyanın böyük rolu olmuş və Georgi də öz növbəsində ona edilən köməkliklərin əvəzini, Azəri türklərini qətlə yetirməklə ödəmişdi. 1918-ci ilin 30-31 mart və 1 aprel-də Bakıda qətlə yetirilən 14 min Azəri türklərinin əksəriyyətini Georginin rus qoşunlarında xidmət edən ermənilərlə, yerli ermənilərin birləşməsindən yaratdığı ordu tərəfindən həyata keçirilmişdir. Onun tabeliyində olan erməni ordusunun bir hissəsi də daşnaq Hamazasına kömək etmək üçün Xaçmaz və Quba bölgələrinə göndərilmişdi. Georginin 1918-1920-ci illərdə həyata keçirilən bütün qırğınlarda və qurulası «Xalq Cümhuriyyətinin» məğlub olmasında göstərdiyi şücaətlərini bizim alimlərimiz Georginin qətlə yetirdiyi Azəri türklərinin nəvələrinə çatdırma bilməmişdilər.

1. Ensiklopediyanın 82-ci səhifəsində IV əsrdə yaşamış erməni tarixçisi Aqafangel haqqında;

2. Ensiklopediyanın 325-ci səhifəsində 610-cu ildə Trabzonda doğulmuş Ananyan Şiraqlı haqqında;

3. 24-cü səhifədə XVIII əsrdə yaşamış erməni tarixçisi Abrahim Yerevanski haqqında, 1724-cü ildə onun yazmış olduğu «Yerevanın türklər tərəfindən tutulması və Yerevanın müdafiəsi» kitabı haqqında;

4. Yenə də 24-cü səhifədə, anadan olduğu tarix olmadığı halda, öldüyü tarixi 1737-ci ilə olan, 1736-cı ildə Nadir şahın tac qoyma mərasimində iştirak edən, Nadir şahla yaxın münasibətdə olan, katalikos Abraham Kretası haqqında; 1736-cı ildə Nadir şah özünün tacqoyma mərasimində Qarabağda olan 5 erməni mülüklərini, Qarabağın tabeliyindən çıxaraq öz tabeliyinə götürmüşdür... Nəticəsi isə məlumdur ...

5. Səhifə 98-də 1900-cu ildə anadan olan və 1938-ci ildə ölənlər Ağamirov Suren Xristaforoviçin və onun inqilabi fəaliyyətindən geniş yazılır.

6. 1863-cü ildə anadan olan, 1940-cı ildə vəfat edən erməni rəssamı haqqında 102-ci səhifədə;

7. Səhifə 211-də 1897-ci ildə anadan olan erməni memarı Alabelyan Karo Semyonoviç haqqında;

8. Səhifə 280-də 1904-cü ildə Tbilisidə anadan olan fizik Alexanyan Abram İsakoviç haqqında;

9. 308-ci səhifədə 1881-ci ildə Bakıda siyasi fəaliyyətinə «Daşnaqsutyun» partiyasının dərnəklərindən başlayan, 1917-ci ildə Bakı Sovetinin üzvü olan Amiriyan Arsen Minayeviç haqqında və sairələri haqqında uzun-uzadı yalan məlumatların yazılması kimə lazımdır... Bizlərə lazım deyil...

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında «A» hərfi ilə başlayan «qəhrəman» ermənilərin adlarının siyahısı təqdim olunur: (Bax cədvəl №1 və №2).

Azərbaycan sovet Ensiklopediyasında «A» hərifi ilə başlayan ermənilərin siyahısı

Nö	Adı, familiyası və atasının adı	Doğulduğı və öldüyü il	Doğulduğı yer	Peşəsi	Fəxri adı	Hara vətəndaşdır	Ensiklopediyada neçənci səhifədədir
1	Abalyan Aleksandr Melkumoviç	1907 -	Hadrut r-n	üzümçü	Sos. əmək qəhrəmanı	Azərbaycan	Səhifə 10
2	Aberyan Manuk Xaçaturoviç	1865-1944	Naxçıvan- erevan	akademik		Ermənistan	/- / 20
3	Abelyan Ovanes Artyomoviç	1865-1936	Şamaxı-erevan	Xalq artisti	Xalq artisti	Azər-erməni	/- / 20
4	Abovyan Xaçatur	1805-1848	erevan	yazıçı		Ermənistan	/- / 22
5	Avokyan KatanSarkis qızı	1881-1969	Stepanakert	üzümçü	Sos. əmək qəhrəm.	Azərbaycan	/- / 32
6	Avakyan Baqdasar Hayrapetoviç	1883-1918	Hadrut r-n	-	-	/- /	/- / 32
7	Avakyan Qazaros Avetisoviç	1918-1945	Xanlar	-	Sov. İttifaqı Qəh.	/- /	/- / 32
8	Avakyan Qrant Arsenoviç	1924-1946	Bakı	-	/- /	/- /	/- / 32
9	Avakyan Qriqori Vartazaroviç	1909-	Daşkəsən	Fəhlə	Sos.əmək qəhrəm.	/- /	/- / 32
10	Avanesyan Oukas Saturoviç	1887-	Martuni	Kəndli-üz	/- /	/- /	/- / 32
11	Avanesov Varlam Aleksandroviç	1884-1930	Qars vilayəti	-	-	Az.vətan. deyil	/- / 32
12	Avtandelyan Temik Avanesoviç	1923-	Mardakert	Kəndli-üz	Sos.əmək qəh.	Azərbaycan	/- / 66
13	Abraham Erevansi	1724 -	Erevan	Tarixçi	-	Ermənistan	/- / 24
14	Abraham Kretası	1787 -	/- /	katalikos	tarixçi	/- /	/- / 24
15	Aqafonyan Y əsr	Y əsr	/- /		/- /	/- /	/- / 82
16	Agayan Qazarov	1840-1911	Tiflis	yazıçı	yazıçı	Gürgüstan	/- / 95
17	Agayan Satur Pavloviç	1912 -	Daşkəsən	akademik	-	Ermənistan	/- / 95
18	Agamirov Suren Xristoforoviç	1900-1938	Bakıda	inqilabçı	-	Azərbaycan	/- / 98
19	Agacanyan Stepan Meliksetroviç	1863-1940	Erevanda	Rəssam	-	Ermənistan	/- / 102
20	Agamyan Halqaz Sarkisoviç	1906-	Şamaxor	üzümçü	Sos.əmək qəh	Azərbaycan	/- / 102
21	Alabyan Karo Semenoviç	1897-	Gəncə	-	memar	/- /	/- / 211
22	Avamyan Petros İsranimoviç	1849-1891	İstanbul	aktyor	-	Ermənistan	/- / 116
23	Adamyany Suren Artyunoviç	1913-	Martuni	Sos.Əm.Qəh	Kolkhoz sədri	Azərbaycan	/- / 116
24	Adamov Konstantin Hakoviç	1922-	Bakı	Xalq artisti	-	/- /	/- / 117
25	Azaryan Armaryos Amparsumovka	1912-	Daşkəsən	Kəndçi-üz	Sos.əmək qəh	/- /	/- / 133
26	Ayanyan Eduard Melikoviç	1919-	Xanlar	Kəndçi-üz	Sovet İttif qəh	/- /	/- / 192
27	Ayranstyan Qriqeri Mixayloviç	1914-	Mardakert	Kəndçi-üz	/- /	Ermənistan	/- / 196
28	Ayranetyan Mamuçar Nikolayeviç	1906-	Martuni	Üzümçü	Sos əmək qəh	Azərbaycan	/- / 196
29	Ayranetyan Xaçatur Markoviç	1908-	Şamaxor	/- /	/- /	/- /	/- / 197

30	Alixanyan Artyom İsakoviç	1908-	Tiflis	Fizik şünas	-	Gürcüstan	/-/ 280
31	Alixanyan Abram İsakoviç	1904-	/-/	/-/	-	/-/	/-/ 280
32	Altunyan Tatul Tqranoviç	1901-	Türkiyə	Xalq artisti	-	Türkiyə	/-/ 280
33	Arakelyan Knarik Arenovna	1921	Stepanakert	İpəkçi	Sos.amak qəh	Azərbaycan	/-/ 381
34	Abarsumyan Viktor Hamazasipov	1908-	Tiflis	Astro fizik	-	Ermenistan	/-/ 287
35	Arakel Təbrizli	1595-1669	Təbriz	Tarixçi	-	Təbriz	/-/ 381
36	Arbatov Georgi Arkadyeviç	1923-	-	/-/	-	/-/	/-/ 384
37	Amryan Arsen Minayeviç	1881-	Bakı	İnqilabçı	-	Azərbaycan	/-/ 308
38	Apanyan Şirakl	610-	Trabzon	Tarixçi	-	Türk	/-/ 325
39	Arzumanyan Muqəç Tevosoviç	1886-	Korusda	Kəndli	Sos.amak qəh	Ermenistan	/-/ 387
40	Arzumanyan Apuşavan Aqafanov	1904-1965	Zəngəzurda	Akademik	-	/-/	/-/ 388
41	Arzumanyan Artoşes Nikolayeviç	1898-	Hadrutda	Aktyor	-	/-/	/-/ 388
42	Arzumanyan Temur Tesropoviç	1913-	/-/	Kəndli	Sos.amak qəh	Azərbaycan	/-/ 388
43	Arustamyan Mədet Saruxapoviç	1907	Martuni	-	/-/	/-/	/-/ 412
44	Arustamyan Levon Aqşiyeviç	1886-1937	Korusda	-	XI qız.ordu	Korus	/-/ 412
45	Arutunyan Aleksandr Qriqoriyeviç	1920-	Erevanda	Bəstəkar	-	Ermenistan	/-/ 413
46	Arutunyan Qurqen Mixayleviç	1905-	Gəncə	Xalq artisti	-	Azərbaycan	/-/ 413
47	Arutunyan Xoren Oqanesoviç	1891-1952	Tiflis	/-/	-	Gürcüstan	/-/ 413
48	Arutunyan Aleksandr İvanoviç	1904-1975	Moskva	Akademik	Tibb üzrə	Ermenistan	/-/ 413
49	Arutunyan Ovanes Qriqoriyeviç	1890-	Xanlar	Üzümcü	Sos.amak qəh	Azərbaycan	/-/ 413
50	Aterbekyan Georgi Aleksandroviç	1892-1925	Ecmədzin	İnqilabçı	Ermenistan	Ermenistan	/-/ 458
51	Acamyan Vartan Oqanesoviç	1905-	Van Türkiyə	Rejissor	-	Türk	/-/ 505
52	Aypyan Qurqen Markoviç	1913	Hadrut	Üzümcü	Sos.amak qəh	Azərbaycan	/-/ 197
53	Aypyan Armen Təvresoviç	1910	/-/	/-/	/-/	/-/	/-/ 197

ONA GÖRƏ QƏHRƏMANLAR UNUDULUR

Nadir şahın Qarabağ xanlığının tabeliyində olan beş erməni mülüklərini Qarabağ xanlığının taleyindən ayıraraq öz tabeliyinə keçirməsi və özündən başqa heç bir xanın, bəyin onların işinə qarışa bilməməsi, ona gətirib çıxartdı ki, mülüklər Nadir şahın ölümündən sonra, Qarabağ xanı Pənahəli xanla müharibə apararaq onun tabeliyini qəbul etməyərək, elə o zamandan bizlər ilə düşmənçiliyin bünövrəsini qoymuşlar. O, zamandan hal-hazırkı dövrə kimi ermənilər minlərlə, milyonlarla Azəri türklərini vəhşicəsinə qətlə yetirərək, onların ata-baba torpaqlarını zəbt edərək özünüküləşdirdilər. Bizlər onların hamısını unutmaqla yanaşı, ermənilərə qarşı cəsarətlə, qəhrəmancasına vuruşaraq həlak olan qəhrəman oğlanlarımızı da tariximizin boş səhifələrinə yazmayaraq, onları da unuttuq. İndi o, qəhrəmanlar haqqında, yeni nəsllə çatası heç nə yoxdur. Ona görə də Dağlıq Qarabağ hadisələrində mərdi-mərdanə öz canlarını vətən yolunda qoyan oğlanların adları heç yerdə çəkilmir.

Xocavənd rayonunda 1-2 nəfər azərbaycanlının ölməsinə dözməyən, Azərbaycanın o dövr üçün qaymaları sayılan, Tofiq İsmayılov, Məhəmməd Əsədov, İsmət Qayıbov, Vəli Məmmədov, Vəqif Cəfərovun adları niyə çəkilmir. Şuşanın müdafiəsində qəhrəmancasına həlan olan Natiq və Namik qardaşlarının (Namikin sümükləri də kül oldu) haqqında, yaxud Şuşanın müdafiəsində əsir götürülən Zeynalov Sahibin, Əhmədov Şahmalının haqqında, 1991-ci ilin 9 iyulda Cəmilli – Şuşa marşrutu ilə işləyən avtobusun sürücüsü Nizami Mehtiyev ermənilərin silahlı basqınında ayığının birinin itirməsinə baxmayaraq, qanı axa-axa bir ayaqlı 20 nəfərdən çox Cəmilli sakinlərini sağ-salamat Şuşaya çatdırmasından, Meşəlidə Miryusifin qəhrəmancasına vuruşaraq, sonda erməni milisi Qərib tərəfindən qətlə yetirilməsindən, Meşəli kəndində 27 nəfərin yanıb

kül olmasından, Malıbəyli, Quşçular kəndində 30 nəfərin, Kərkicahan, Kosalar, Qaradağlı, Xocavənd kəndlərində yananlar, silos quyusunda sağ-sağ basdırılanlar haqqında niyə yazan, danışan yoxdu. Bəlkə yazarlarımız yoxdu, yaxud televiziya şirkətlərimiz azdı?

XX əsrin dəhşətli «soyqırımı» sayılan Xocalı soyqırımına məruz qalan insanların başına gələn müsibətləri, əsirdə olan yüzlərlə qızlarımızın, gəlinlərimizin taleləri, neçə-neçə cavan qızlarımızın ayaqlarını, əllərini, don vurmuş əlil olaraq ömürlük sevmək şansını itirərək, ailə qurmaq, övlad dünyaya gətirmək, ev xanımı olmaq arzularından məhrum olmalarını, Lena Lalayanın anputasiya bıçağı sayəsində ürəyini, böyrəyini, başqa üzvlərinin satılmasına məruz qalan övladlarımızın acı taleləri, ürəyi istədiyini yeyə bilməyən, xoşuna gələn geyimləri geyə bilməyən, bərli-bəzəkli evlərdə yaşaması mümkün olmayan soydaşlarımızın olan-olmaz var-dövlətlərinin, evlərinin, elinin, hətta namus qeyrətlərinin təcavüzə məruz qalması, pərən-pərən olaraq Mil, Muğan düzlərindəki qışlaqlarda, mal təyylərində məskunlaşmasını, hər iki valideynini itirən körpələrin son aqibətlərini, on nəfər ailə üzvündən təkcə bir uşağın sağ qalmasından, ağlayan uşağını susdura bilməyən Xocalıdan qaçan ana-uşağın səsinə ermənilərin gələcəyindən və əllyə yaxın insanın güllənəcəyindən qorxaraq körpə altı aylıq Salatını boğmasından və nələr-nələrdən...yazmaq, efir vasitəsi ilə xalqa, dünya xalqlarına çatdırmaq istəyənlərə imkan verilməyərək, səsi olmayan lüt müğənniləri efirə çıxardaraq, cavan nəslin tərbiyəsini pozmaq, maşın, qəfəs, meyxana şouları təşkil etməklə yaxın münasibətdə olan insanları bir-birinə qarşı qoyaraq, bəzi adamların milyonlar qazanmasına, ulduz müsabiqələri təşkil edərək səsi və danışiq qabiliyyəti olmayan, özünü səhnədə apara bilməyən yüzlərlə cavan uşaqları efirə çıxararaq, eseməslər hesabına ad qazananları, adət-ənənələrimizə yad olan seriallarla xalqımızın əxlaq və tərbiyəsini pozmalarından, telekanallarda işləyənlərin öz qohum və tanışlarını efirə çıxararaq yalan-uydurmalarla tamaşaçıları bezdirməkdən,

pulunu verən-dən sonra efirdə necə hərəkət etsən də, nə danışarsan da olar qanuna uyğunluğundan və nələr-nələrdən ... danışanlar üçün bir gündə 6 kanalda bir nəfərin çıxış etməsinə şərait yaranır. Onda ortaya belə bir sual çıxır? Bəlkə yazarlarımız azlıq edir, yaxud televiziya şirkətlərimiz azdır, çatdırı bilmir? Xeyir, həddindən çox yazarlarımız da var, yetərincə televiziya şirkətlərimiz də. Yəqin ki, yazarlarımız ona görə yazmır ki, hansı qəzetə üz tutsa onun yazısını, babat pul verməyə çap etməyəcəklərini bildiyi üçün yazmır. Yaxud televiziya pul qazanmaq xatirinə lazımsız «qfəs», «maşın» şouları, meyxana şouları, təşkil edərək, ədəbsiz seriallar verilərək, bir-birilə dost olan insanların arasında düşmənçilik toxumu səpmək, «Yeni Ulduz» adı ilə yüzlərlə qabiliyyəti olmayan, ağzının danışığını bilməyən, səh-nədə özünü aparmağı bacarmayan gəncləri toplayaraq, beş-altı nəfərdən ibarət münisfləri, əksəriyyətinin də musiqi savadı olmadığı bir halda ekranda olduqlarını unudaraq biri-biri ilə və «İstedad» sahibləri ilə elə rəftar edirlər ki, belə rəftarı kolxoz bazarında da etməzlər. Əgər «Yeni Ulduz» dayıların verdiyi esemeslər nəticəsində müəyyən edilsə, 3-4 nəfərin saatlarla efirdə lağ-lağı etməsinə nə ehtiyac var. Müharibə şəraitində yaşayan, İrəvan və Qarabağ kimi dərdi olan bir ölkədə, qeyd olunan şouların əvəzinə, vətənpərvərlik haqqında yeni nəslin tərbiyəsi haqqında verilişlər verilməsi daha məqsədə uyğun olardı.

Mən cəmi 4 dəfə efirdə olmuşam. O, da Laçın işğal olduğu günlərdə. Mənim efirə çıxmağım da mənə şərait yaradanlara öz «təşəkkürümü» bildirirəm. Çünki onların dediyinin həqiqət olduğunu nəzərə alsaq, onlar mənə xeyli güzəşt ediblər. Belə ki, bir dəfə efirdən 25 dəqiqə istifadəyə görə 250 ABŞ dolları verməli olduğum halda, onlar mənim Laçınlı olduğumu və Laçının işğal olunması ilə əlaqədar danışdığımı nəzərə alaraq 150 ABŞ dolları aldılar. Çox sağ olsunlar, bundan artıq nə «hörmət» etməliydilər. Hələ bu yaxınlarda, 18 may 2006-cı ildə 10 dəqiqə veriliş üçün 100 ABŞ dollarımın getməsi məni narahat etmədi. Veriliş hazırlayanın dediyi «Hər şey bahalanıb» deməsinə etirazım yoxdu, ancaq onu özümə bağışlaya bilmirəm ki,

hər cəhətdən məndən əskik olan, (ona jurnalist, yaxud yazar demək qəbahətdir) adam məndən istədiyini alandan sonra, «yağlı» müştərini əldən buraxmamaq və mən deyərdim «bahalı» veriliş hazırlamaqda rekord vurmaq xətrinə mənim 10 dəqiqəlik verilişimin 4 dəqiqəsini kəsərək bir məktəb direktoruna satmışdır. Ona görə vətən, torpaq uğrunda ölənlərin haqqında yazılanların efirə çıxarıla bilməməsi sizdə təəccüb yaratmasın, hər yazarın gücü və imkanı çatmır ki, efirə çıxa bilsin.

Bu yaxınlarda birinci dəfə olaraq İctimai televiziya şirkətinə gedərək, ədəbiyyat verilişləri redaksiyasına müraciət etdim ki, Laçının işğal olunmasının 14 ilidir, istəyirəm 5-10 dəqiqə dörd-sərimi xalqımla bölüşdürüm onlara təskinlik verib və Laçının hələ də işğalda olmasını bəzi-bəzi adamların nəzərinə çatdırım. Redaktorun fikrə getdiyini görəndə, «özünə də hörmət edəcəm» deyəndə redaktor üzünü turşudaraq, soyuqqanlılıqla, onda gedə bilərsən, daha sənin üçün veriliş verəsi olmadım deyəndə, mən gülümsəyərək, yoldaş redaktor mənim 69 yaşım var, bu günə kimi hələ qarşıma elə bir adam çıxmayıb ki, ona pul təklif edəm, o, təklifdən imtina edə. Burda nə böyük iş oldu, mən öz kişiliyimdən istifadə edib, təklifimi bildirdim. Sizdə öz təklifinizi dediniz. Lap yaxşı, allah köməyin olsun, yeri gələndə məndə and içə bilərəm ki, bir dəfə pulsuz efirdə çıxış etmişəm...

Çəkiliş qurtarandan sonra, çəkilişdə iştirak edən üç nəfəri yeməyə dəvət edəndə, çəkiliş apararıq vacib işləri olduğunu və redaktorla məsləhətləşərək, onu da özümüzlə apararaq, deməsi ilə razılaşdım.

Mən çəkilişdən sonra evdə, iş yerində, rast gəldiyim dost, tanışlara deyirdim ki, həyatında birinci dəfədir ki, pul təklif etdiyim adam, pula yaxın durmayıb deyə, ağzı dolusu onu tərifləyə-tərifləyə qalmışdım. İş yerində onun haqqında yenə də təriflər söylədiyim zaman iş yoldaşlarımdan biri o, şəxs ilə qohum olduğunu dedi...

İş yoldaşım həmin redaktorla danışaraq, mənimlə bir yerdə işlədiyini və mənim ondan çox razı qaldığımı və birlikdə oturacağımızı ona dedi...

Biz filarmoniyanın yanında görüşərək, onun harada oturmaq istədiyi yerə gedəcəyimizi bildirəndə o, Montin tərəfə gedək deyərək sürücüsünə getdik əmrini verdi.

O, mənim yaxşı şair olmam haqqında, bu gündən sonra azı ayda iki dəfə efirdə olacağım haqqında ağız dolusu danışsa da, o danışığıdan altı ay keçməsinə və dostumun ona üç dəfə zəng etməsinə baxmayaraq, hələ də efirdə görsənmirəm.

Xocalı soyqırımına on gün qalanda özüm ona zəng edərək, heç olmasa 5-10 dəqiqəlik, Xocalı haqqında veriliş hazırlanmasını xahiş etdim. O, çox soyuq tərzdə, yaxşı, dəvət edərəm, dedi. Həmin «dəvət edərəmdən»beş ay keçməsinə baxmayaraq, redaktor hələ də məni çağırır... Eşitdiyimə görə deyirmiş ki, «ona veriliş hazırladım, hörmət etmədi».

Hörmətli oxucular, pul təklif etdiyimə görə məndən inciyən və veriliş hazırlamayacağını bildiren, özünü təmiz bir adam kimi göstərən redaktor 130 ABŞ dollarlıq qonaqlıqdan sonra, belə çıxır ki, mənə hazırladığı 10 dəqiqəlik verilişin haqqını vermədiyimə görə, mənbən inciyib. İndi görün televiziya çıxmaq üçün nə qədər çətinliklərlə rastlaşırsan. Ona görə də yazıçıların, şairlərin efirə çıxması heç bir televiziya işçisinə sərf etmədiyinə görə, efir meyxana deyənlərin ixtiyarına verilib.

Hal-hazırda bütün televiziya şirkətləri «xəbərlərdən» başqa bütün verilişləri demək olar ki, esemeslərsiz vermirlər. Belə getsə qorxu var ki, «xəbərlər»də esemeslə verilsin. Görən nə zaman bu özbaşınalığa son qoyulacaq. Bunun gələcəyi isə ürəkəçən heç nədən xəbər vermir.

*Telekanalların çıxıbdı zayı,
Göbək oynadanın artırsa sayı,
«Kef elə», «hop-stopla»salırsa həyi,
De, bəxtiyarammı, şair Bəxtiyar?*

*Efir çevrilibdi dul bazarına,
Yoluxublar lütləşmək azarına,
Müğənni söz verir xalq yazarına,
De, bəxtiyarammı, şair Bəxtiyar?*

08.06.2007-ci ildə Yazıçılar Birliyi mənim 70 illik yubileyimi keçirməyi əvvəldən planlaşdırmışdı. Mənə demişdilər ki, biz televiziya şirkətlərinə məktub göndərsək də onlar gəlmirlər. Əgər istəyirsənsə özün müraciət et, bəlkə gəlib yubileyini çəkib, efirdə verələr. Mən 17.04.2007-ci ildə Azərbaycan Dövlət Televiziya-Radio verilişləri komitəsinin sədri Arif Alışanov yoldaşa ərizə ilə müraciət etdim ki, 08.06.2007-ci ildə Yazıçılar Birliyi Natəvan klubunda 70 illik yubileyimi keçirəcək, xahiş edirəm yubileyimin efiriniz vasitəsi ilə yayımlanması üçün heç olmasa 10 dəqiqə vaxt ayırmağa göstəriş verəsiniz. Bir aya qədər gözlədim. Cavab vermədilər. Çox çalışandan sonra 492-38-07 nömrəli telefona zəng etməyimi dedilər. Zəng etdim. Cavab verən sədrin köməkçisi Elşən müəllim idi. Mən ondan sədrə ərizə verdiyimi və bir ay keçməsinə baxmayaraq, cavab almadığımı deyəndə, o mənə dedi ki, nə cavab verəcəyik, imkanımız olsa kömək edərik. Mən iyun ayının 8-nə kimi həftədə azı iki dəfə qeyd olunan telefona zəng etdim, gah Elşən cavab verirdi, gah da Fərman. Cavabları eyni olurdu, imkan daxilində kömək edəcəyik. 07.06.2007-ci ildə yenidən zəng etdim. Fərman müəllim dedi ki, Anar müəllimin imzası ilə faks göndərilməsə mümkün deyil. Mən Anar müəllimin imzası ilə məktub göndərildiyini desəm də, o, mənimlə razılaşmadı...

Mən Anar müəllimdən xahiş etdim və onun imzası ilə faks da göndərdik. 08.06.2007-ci ildə çəkilişə gəldilər və bir saata kimi çəkiliş apardılar. Çox razı qaldıq...Əfsuslar olsun ki, efirdə getmədi... 21.04.2007-ci ildə İctimai Televiziyanın direktoru İsmayıl Ömərov yoldaşa da 08.06.2007-ci ildə Yazıçılar Birliyində 70 illiyimlə əlaqədar keçiriləcək yubileyimi efiriniz vasitəsi ilə yayımlanması üçün vaxt ayırmasını xahiş etdim, yenə də bir ay keçməsinə baxmayaraq cavab verən olmadı.

Mən İsmayıl Ömərovun köməkçisinə zəng edəndən sonra, o mənə dedi ki, ərizəniz ədəbiyyat verilişləri redaksiyasına Rafiq Səməndərə göndərilib. Mən Rafiq müəllim ilə əlaqə saxladım. Ona dedim ki, sizin direktorunuzun ünvanına yazdığım ərizə

baxılmaq üçün sizə göndərilib. O, çox soyuqqanlılıqla «nə olsun göndərilib, biz yubiley verilişləri ilə məşğul oluruq» deyərək dəstəyi asdı...

Çox çalışsam da mənə İsmayıl Ömərovun qəbuluna düşməyə kömək edən olmadı.

Səhər tezdən gələrək İctimai televiziya yerləşən binanın qabağında saat 11-ə kimi gözlədim. Qara pərdəli, qara mercedes darvazanın önündə dayananda, mən sürücüyə yaxınlaşaraq: «Denən, məni qəbul etsin»deyəndə darvaza açıldı, qara maşın həyətə daxil oldu. Milis işçisi məni çağırır ded ki, səni çağırırlar, keç içəri.

Mən binaya yaxınlaşanda, İsmayıl Ömərov binaya daxil olmuşdu. Sürücü məni çağırır ded ki, gəl burada gözlə indi səni qəbul edəcək. Keçib növbəçinin yanında bir saat 30 dəqiqə oturandan sonra, mənə dedilər ki, get Rafiq Səməndərin yanına. Dedim ki, mən Rafiqdən şikayətə gəlmişəm. Ondan sonra məni İsmayıl Ömərovun müavini Çingiz Aslanovun yanına getməyə icazə verdilər. Onsuz da 15 gün əvvəl Çingiz müəllimin qəbulunda olmuşdum. O, Rafiq Səməndərə göstəriş vermişdir ki, Bəhmən Laçınsızın yubileyi ilə əlaqədar, heç olmasa yarım saat veriliş hazırla. «Yaxşı» – desə də, ortada heç nə yox idi. Çingiz müəllim məni çox səmimi qarşıladı və ilk olaraq «Hə, nə oldu, Rafiq sənə veriliş hazırladımı?» deyərək soruşanda, «əfsuslar olsun ki, hazırlamayıb və hazırlamaq da istəmir»dedim.

Çingiz müəllim Rafiqi çağırtmışdı. Onun qırmızı olan sifəti daha da qızarmışdı. Bir mənə, bir Çingiz müəllimə baxan Rafiq, salam verməyi də unudaraq, eşidirəm deyərək Çingiz müəllimin üzünə baxdı. Çingiz müəllim əvvəl-əvvəl Rafiqi çox soyuqqanlı bir tərzdə süzərək, üzünü mənə tərəf çevirərək, tabeliyində işləyən redaktorun, onun dediklərinə riayət etməməsindən pərt olmuş halda, yenidən üzünü Rafiqin qızarmış sifətinə zilləyərək, bir an susandan sonra, sənə ağsaqqal şairimizin yubileyini işıqlandırmaq üçün 30 dəqiqə veriliş hazırlamağı tapşırıdım və siz də söz verdiniz ki, mütləq hazırlayacaqsınız. Bəs niyə hazırlamadınız? Belə çıxır ki, sən məni aldatmaqla, ağsaqqala qarşı hörmətsizlik etmisən, deyəndə, Rafiq kəkələyə-

kəkələyə, Çingiz müəllim, biz yulibey üçün veriliş hazırlamırıq, deyərək, cavab verəndə Çingiz müəllim səsinin tonunu artıraraq, «neçə olur ki, istədiyin adamların haqqında saatlarla yubiley verilişləri çəkib efirə verə bilirsən, bizim məsləhət bildiyimiz 70 yaşlı vətəninə, elinə, evinə, var-dövlətinə, yazıçı küllüyatını itirən, 8 nəfər qohum-əqrəbasını şəhid verən, fəlaklə əlbəyaxa olan, dərd-qəm yazarı, özü Laçınlı, ləqəbi Laçınsız olan ağsaqqal şairimizə 30 dəqiqə veriliş hazırlaya bilmirsən. Məni aldararaq, ağsaqqala hörmətsizlik etmisiniz. Yubileyi keçmiş olsa da, təcili 30 dəqiqəlik veriliş hazırlayıb efirə verdirərsən, gedə bilərsən» deyərək, üzünü mənə tərəf çevirərək, xahiş edirəm, bizi bağışlayasan, o, sizi deyil, məni aldadıb. İki gündən sonra, mənə zəng edib, vəziyyəti deyərsən, deyərək, üzürxahlıq edərək, məni mehribanlıqla yola saldı. Səhərisi günü məni çəkilişə dəvət etdilər.

Məni İctimai Televiziyanın ədəbiyyat verilişlərinin müxbiri Təranə xanım qarşıladı. 45 dəqiqəlik veriliş hazırladı. Əfsuslar olsun ki, Rafiqin göstərişi ilə 45 dəqiqəlik verilişin 8 dəqiqəsi efirdə getdi...

Direktor İsmayıl Ömərovun göstərişi, direktor müavini Çingiz müəllimin tapşırığı ilə hazırlanan 30 dəqiqəlik verilişin 8 dəqiqə efirə getməsinə nə ad vermək olar? Rafiqin bu hərəkətinə, «dərəbəylik» adı daha yaraşandı.

Hörmətli oxucular, cibdən kasıb, sanballı arxası olmayan hər bir yazar, nə qədər məzmunlu günün nəbzini tutan yazılar yazsa da, nə qədər ki, Rafiq kimi redaktorlar İctimai Televiziyanı özəlləşdirib, İctimai televiziyanın efiri onların üzünə bağlı olacaq. Həmçinin başqa televiziya da...

Çingiz müəllimin qəbulundan çıxanda, Rafiq Səməndərin müavini Natiq Qubatoğlu ilə qarşılaşdıq. Onun yanında qısa-boylu bir nəfər yoldaş da var idi. O, mənimlə görüşəndən sonra yanındakı yoldaşı mənə təqdim edərək, «Ovqat» verilişinin redaktoru Rafiq Nəbiyevdir, tanış olun, deyəndə üzünü Rafiq müəllimə tərəf çevirərək, Rafiq Səməndərə rəhbərlik tərəfindən neçə dəfələrlə ağsaqqal şairimiz Bəhmən Laçınsız haqqında veriliş hazırlamaq tapşırılsa da, ortada heç nə yoxdu...

Mən «Ovqat» verilişinin redaktoru ilə tanış oldum. O, əlimdəki «Hardan olduğumu soruşma» kitabını məndən alaraq, kitabı nəzərdən keçirəndən sonra, üzünü mənə tutaraq, sizin verilişlərinizi izləmişəm və yazılarınız çox xoşuma gəlib. Qoy bu kitab məndən qalsın, yaxından tanış olum və Allah qoysa yaxın zamanlarda özm sizi «Ovqat» verilişinə dəvət edəcəyəm deyəndə, mən onda kitabı verin, üstünü yazım deyəndə, redaktor hələlik lazım deyil, verilişə gələndə, yazarsınız deyərək, mənimlə səmimi görüşərək, ayrıldıq. Mən bu tanışlıqdan çox razı qalaraq və redaktorun mənim haqqımda xoş sözlər deyərək, məni «Ovqat» verilişinə dəvət edəcəyinə inandım. Ancaq gərək inanmayaydım. Çünki hansı iş əvvəlcədən inanıramsa, o iş düzəlmir. Nə isə günlər bir-birini əvəz edir, aylar yerlərini dəyişərək ilə çatmaq üçün tələsir, mən isə «Ovqat» verilişinə çağırılacağımı gözləsəm də, elə bil ki, nə «Ovqat» adlı veriliş var, nə də onun Rafiq adlı redaktoru...

Rafiq müəllimin verdiyi vədədən üç ay keçəndən sonra, ona zəng etdim. Halını-əhvalını soruşandan sonra, mənə belə bir cavab verdi. Vəziyyətim o qədər də ürək açan deyil, «Ovqat» verilişinin aparıcısı Səyyarə xanım analıq məzuniyyətinə gedib, başqa bir işçi götürmüşük, o da bacarmır, qalmışam çıxılmaz vəziyyətdə, deyəndə, mən ona dedim. Rafiq müəllim Səyyarə xanım analıq məzuniyyətində olsa da «Ovqat» verilişi öz dadlı, duzlu axarını heç də əvvəlkindən pis davam eləmir. Bir də nə təfəvütü var, bir halda ki, tanınmış şair və yazıçıları-mız, ziyalı şəxslərimiz, verilişdə iştirak edirlərsə, veriliş də öz əvvəlki axarı ilə gedirsə, mən də başqa iştirakçılar kimi iştirak elə bilərəm. Birdə elə ola bilər ki, Səyyarə xanımın analıq məzuniyyəti qurtarandan sonra, öz hesabına analıq məzuniyyətini uzada bilər, yaxud uşaq olandan sonra icra etdiyi işlə də həmişəlik vidalaşa bilər, deyəndə, o incik halda sizi Səyyarə xanım analıq məzuniyyətindən qayıdandan sonra dəvət edəcəyəm deyərək, dəstəyi telefon aparatının üstünə qoydu.

«Ovqat» verilişi redaktorunun cavabı məni qane etmədiyinə görə, Rafiq müəllimlə ilk tanışlığımı, onun dediyi sözləri gözlərim önünə gətirəndə, onun bəzi sözləri ilə razılaşa

bilmədim. Birinci o, məndən özü istədiyi kitabımın üstünü onun adına yazmaq istəyimlə razılaşmaması idi. İkincisi «allah qoysa» sözünü deyəndə, yerlisi Natiq Qubat oğluna göz vurmaması idi, yəqin ki, «Allah qoysa» sözünü ona görə deyirmiş ki, məni verilişə çağırmasa, desin ki, mən dedim «allah qoysa», Allah isə qoymadı deyib canını qurtarsın. Rafiqin «Ovqat» verilişini apara bilmədiklərini deməsi, Molla Nəsrəddinin «Uzun Qulaq» əhvalatına bənzəyir. Belə ki, bir gün qonşu gəlir Molla Nəsrəddinin yanına ki, Molla uzunqulağı vern dəyirmanı taxıl aparacam. Molla uzunqulağı qonşuya vermək istəmədiyinə görə deyir: «Qonşu and olsun o, əziz başına, bir az əvvəl qudam gəldi, uzunqulağı meşəyə odun gətirməyə apardı. Aparmasaydı bilirsən ki, mən səndən əsirgəməzdim, deyəndə, elə həmin an uzunqulaq pəyədən anqırmağa başlayır. Qonşu deyir – Molla, yekə kişisən, qapı bir qonşuyuq, uzunqulaq pəyədə ola-ola, niyə məni aldadırsan ki, qudam meşəyə aparıb. Molla çox soyuqqanlıqla üzünü qonşuya tutaraq, onsuz da səndə inam yoxdu. Əgər inam olsaydı, mən yekəlikdə mollağını sözünü qoyub, bir uzunqulağın anqırtısına inanmazdın, deyə cavab verir».

Hörmətli oxucular hamınıza məlumdur ki, İctimai Televiziya hər bazar günü saat 8-10 kimi, aparıcının kimliyindən asılı olmayaraq «Ovqat» verilişi öz axarı ilə tamaşaçıların görüşünə gəlir və hamı tərəfindən yaxşı qarşılandığı bir halda, «Ovqat» verilişinin redaktoru Rafiq Nəbilyevin, «Ovqat» verilişinin aparıcısı Səyyarə xanımın analıq məzuniyyətinə getməsini bəhanə edərək, açıq deməsədə, üstü-örtülü demək istəyir ki, «kim olursan ol, nə qədər güclü yazırsan yaz, bizə sən kimliyin və qiymətli yazıların lazım deyil, «Ovqat» verilişinə çıxmaq üçün təyin etdiyimiz qiyməti, bizlərə çatdırmasan o, verilişə çıxma bilməzsən, çünki bizim tele-şirkətin adı «İctimai» olsa da, bizlər onu özəlləşdirmişik».

Belə olmasına görə iki ildən artıq fəaliyyət göstərən «Ovqat» verilişinin redaktoru Rafiq müəllimə çox sayılı müraciətlər etsəm də hələ də mənim «Ovqat» verilişinə çıxmağım alınmır.

Neçə dəfələrlə İctimai Televiziyanın direktorunun qəbuluna gəlsəmdə onun qəbuluna düşə bilmədiyimə, onun müavini

Çingih müəllimin isə sözünün öz işçiləri tərəfindən icra olunmadığına və redaktorların özbaşınalıqlarına dözə bilmədiyimə görə, «İctimai» televiziyanın prezidenti Cahangir müəllimi çox axtarandan və sonda 4 saat gözləyəndən sonra Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika kafedrasında görüşə bildim. O, məni çox mehriban qarşıladı. Tanış olduq...

Ağdam rayonunun Novruzlu kəndindən olduğunu və əmisi oğlu Zeynal müəllimin Ağdam rayon Həmkarlar Komitəsinin sədri olduğunu və uşaq yaşlarından valideynlərini itirdiyinə görə, onu Zeynal müəllim saxlayaraq, boya-başa çətdirməqlə yanaşı onu ali savadlı jurnalist etmişdir. Mən Zeynal müəllimi yaxından tanıdığımı, onunla birlikdə Ağdamda 20 fevralda nümayiş təşkil etdiyimizi və 21 fevralda Əskərana etiraz yürüşündə birlikdə olduğumu ona danışdım...

Onunla görüşməyimin səbəbini soruşanda mən adı «İctimai», özü isə özəl telekanaldan ötkün olan «İctimai» Televiziya-da baş verən özbaşınalıqlardan, pulu, tanışsı olmayan talantlı yazarlara yer verilməməsindən, haram yollarla pul qazananların ayda 2-3 dəfə efirdən istifadə etməsi haqqında, mənim kimilərinin isə qəbulu milisin dayandığı «posta» qədər olması, saatlarla dayanaraq, qaneedici cavab almadan, əsəbi halda geri dönməyimiz haqqında, telekanalı kolxoz bazarına çevirən redaktorlar və digər işçilər haqqında, neçə dəfələrlə mənim özümü aldadaraq, efirə çıxmağıma imkan verməmələrindən ötrü şikayətə gəldiyimi bildirdim.

Cahangir müəllim dediklərimin çoxu ilə razı olduğunu bildirməklə, mənə dedi ki, sabah İsmayıl müəllim ilə görüşəcəyəm və ondan xahiş edəərəm ki, sənin üçün azı bir saat efirdən istifadə etməyə icazə versin. Ancaq hələlik «Ovqat» verilişinə söz verə bilmirəm, deyəndə, mən istədim ona deyərəm ki, siz necə prezidentsiniz ki, özünüzdən aşağı vəzifədə olan adamdan icazə istəyir və «Ovqat» verilişinə çıxmağım üçün mənə imkan yarada bilmirsiniz. Sizin kimi prezidenti olan telekanalın işçilərindən bundan başqa nə gözləmək olar. Ancaq Zeynal müəllimlə aramızda olan hörmətə görə özümü hələlik saxladım. O, əlavə olaraq gülümsəyə-gülümsəyə sabah axşam tərə-

fi mənə zəng edərsiniz, deyərək, əl telefonunun nömrəsini mənə verdi. Mən isə «Hardan olduğumu soruşma» adlı kitabımı yazaraq, ona verdim. Mehribancasına ayrıldıq...

Səhərişi günü saat 17 radələrində Cahangir müəllimə zəng etdim. O, çox məmnunluqla mənə dedi ki, elə hal-hazırda İsmayıl müəllimin yanındaam, elə sizin barənizdə danışiram. Yəqin ki, iki-üç günə özləri sizi çağıracaq və bir yaxşı veriliş hazırlayacaqlar. Mən öz minnətdarlığımı bildirməklə, İsmayıl müəllimə də salam yetirməsini xahiş etdim. Cahangir müəllimin dediyi 2-3 gün keçdi, hətta 2-3 həftə də keçdi, məni isə çağıran olmadı...

Bir ay tamam oldandan sonra Cahangir müəllim zəng etdim, hal-əhvalını xəbər aldım, o, razılığını bildirərək özü sözə başladı ki, bəs Yeni il ilə əlaqədar imkanlar olmadığına görə, söz veriblər ki, 20 yanvar faciəsi ilə əlaqədar sizi çağıracaqlar. Arxayın ola bilərsiniz. Mən yenə də ona minnətdarlıq edərək, xudafizləşdik. Mən 20 yanvarı gözləməli oldum. Yanvarın qısa günlərinin hər biri mənim üçün ən uzun günlərdən də gec gəlib gedirdi. Nə isə 20 Yanvar da gəldi və səssiz, səmirsiz öz günlərini keçirə-keçirə ömrünü başa vursada, məni İctimai Televiziya dəvət edən olmadı...

Yenə də Cahangir müəllimə zəng etdim, salamlaşdıq, hal-əhval soruşduq və yenə mən ona özüm barədə, yəni məni İctimai Televiziya çağırmaqları haqqında heç nə deməsəm də, özü söz açaraq, Siz mənə demişdiniz ki, Qarabağ və onun bölgələri haqqında, Xocalı hadisəsi ilə bağlı 580 bənd şeir yazmışınız. Elə ona görə də məsləhət gördülər ki, Xocalı faciəsi ilə əlaqədar hazırlanacaq verilişə dəvət etsinlər. Ona görə də sizin telefonunuzu İsmayıl müəllimin müavini Çingizə vermişəm, yəqin ki, 20 fevralda sizi çəkilişə dəvət edəcəklər...

Həqiqətən də, mən Qarabağ haqqında, onun işğal altında odlanıb yandırılan bölgələri haqqında, Xocalı faciəsi haqqında 600 kupletə yaxın şeirlər yazdığımı Cahangir müəllimə demişdim. Cahangir müəllimin mənə dediyi «20 Fevralda yəqin ki, çağıracaqlar»sözlərinə inanaraq, verilişin daha da sanballı alınması üçün xeyli hazırlıq işləri apardım. Əfsuslar olsun ki, qeyd olunan hazırlıqların hamısı öz qəlbimdə qaldı. Nə mə-

ni Xocalı faciəsi ilə əlaqədar verilişə çağıran oldu, nə də mənim əziyyətlə hazırladığım Qarabağ nisgilinə, Xocalı faciəsinə aid deyəcəklərimi çatdırma bildim...

Mart ayında bir neçə dəfə Cahangir müəllimə zəng etsəmdə onun 528-50-51 nömrəli telefonu mənə cavab verməkdə aciz qaldı... Ona görə də vətən, torpaq uğrunda şəhid olan yüzlərlə soydaşlarımızın adları xalqımıza çatmadan, unudularaq, qəlblərdə özünə yer tuta bilmir. Cahangir müəllimlə ilk görüşümüzü xatırlayanda, inana bilmirəm ki, ilk gördüyüm Cahangir müəllim, bu gün telefon zənglərinə cavab verməyərək, telefonunu söndürən, məni hörməətlə dinləyən və kinostudiyada işləyən Ağdamlı Aydın Dadaşova deyəndə ki, «sən də, mən də bu kişiylə kömək etməliyik, təbliğ olunsun deyən Cahangirdi».

Həyatda əsl kişi o, adama deyirlər ki, gücü çatmayan, sözü keçməyən iş üçün heç kəsə söz vermir. Əvvəl özünü mehriban, xoşxasiyyət, sözü keçən, iş bacaran kimi gözə soxan, öz iş yoldaşlarının yanında sinəsinə döyən «İctimai televiziyanın prezidenti» Cahangir müəllim sonda mənim üçün ən aciz, sözünün yiyəsi olmayan, insanları aldadan, onların heysiyyətləri ilə oynayan Cahangir obrazını oynadı...

Yəqin ki, İctimai Televiziyanın rəhbərləri daha bu televiziyanın ictimai deyil, özəl olduğunu onada, yəni Cahangirə də başa salıblar... Çox təəssüflər...

İSTİ FADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYATLAR

1. M.C.Bağirovun məhkəməsi. 1993
2. “Ədəbiyyat” qəzeti. 11.10.2002
3. “Günay” qəzeti. 16.03.2002
4. Z.Bünyadovun “Qırmızı terror” 1993
5. C.Məmmədov, S.Əsədov “Ermənistan azərbaycanlıları və onların acı taleyi.
6. C.Həsənov “Ağ ləkə” lərin qara kölgəsi”. 1991
7. R.Mustafayev “Erməni terror və quldur birləşmələrinin bəşəriyyətə qarşı cinayətləri(XIX-XXI əsrlər) 2003
8. İ.Şükürov “Zalojniki armyanskoqo terrorizma”. “Bakinskiy raboçiy” qəzeti 29 mart 2002
9. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası I cild. 1976.
10. “ ÜİK(b)p XVII qurultayın materialları 1934
11. “Azərbaycan tarixi” I cild. 1994
12. “ Partiya quruculuğu” 1975
13. Azərbaycan KP-nın I katibi M.C.Bağirovun və Ermənistan KP-nın I katibi Azutinovya məktubu (arxiv sənəti)
14. SSRİ Nazirlər Sovetinin 23.12.1947-ci il tarixli 4089 nömrəli qərarı (arxiv sənəti)
15. N.Nərimanov izbrannie stativ, reç i pisme. Bakı1988
16. Teyyub Qurban “Düşmənlərindən güclü şəxsiyyət. 2006
17. Nazim Məhərrəmov “Getsin gəlməsin” 1992
18. Azərbaycan KP tarixi oçerkləri. 1964
19. Azərbaycan SSR. EA xəbərləri, tarix-fəlsəfə-hüquq seriyası. 1988. №3

MÜNDƏRİCAT

1. Müəllifdən.
- 1^a. 1937-38-ci illərin günahsız qurbanları.
2. XX əsrə sualım var?
3. Rəhbərdən qayğı görən, məsuliyyətini artırmalıydı.
4. Haqq-ədalətin səsi cərəyanlı qəfəslərdən gəlir!
5. Ölümü ilə xalqını yaşadan qəhrəman
6. Qəblərdə yaşayan dağlar oğlu
7. Məzarda qərib olarmış
8. Belqorod Vətəndaşı, Bakıda, Şəhidlər xiyabanında uyuyur.
9. Ulan-Ude faciəsi.
10. Laçında bir yarımçıq məzar var...
11. Hələ də gözləyirik...
12. Arsax– Türk sözü və Türk torpağıdı.
13. Tariximizə qəhrəman kimi yazılan “daşnaklar”
14. Ona görə qəhrəmanlar unudulur.

